

ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ
ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਓਪਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਪਟਿਆਲਾ

The Motto of Our University
(SEWA)
SKILL
ENHANCEMENT
EMPLOYABILITY
WISDOM
ACCESSIBILITY

JAGAT GURU NANAK DEV

PUNJAB STATE OPEN UNIVERSITY, PATIALA

(Established by Act No. 19 of 2019 of the Legislature of State of Punjab)

BACHELOR OF ARTS

CORE COURSE (CC): POLITICAL SCIENCE

(BAB33604T) INTERNATIONAL POLITICS:
THEORY AND PRACTICE

SEMESTER VI

Head Quarter: C/28, The Lower Mall, Patiala-147001

WEBSITE: www.psou.ac.in

SELF-INSTRUCTIONAL STUDY MATERIAL FOR JGND PSOU

ALL COPYRIGHTS WITH JGND PSOU, PATIALA

The Study Material has been prepared exclusively under the guidance of Jagat Guru Nanak Dev Punjab State Open University, Patiala, as per the syllabi prepared by Committee of experts and approved by the Academic Council.

The University reserves all the copyrights of the study material. No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form.

COURSE COORDINATOR AND EDITOR:

DR. SUKHPAL KAUR

Assistant Professor in Political Science

JGND PSOU, Patiala

**JAGAT GURU NANAK DEV PUNJAB STATE OPEN UNIVERSITY,
PATIALA**
(Established by Act No. 19 of 2019 of the Legislature of State of Punjab)

PREFACE

Jagat Guru Nanak Dev Punjab State Open University, Patiala was established in December 2019 by Act 19 of the Legislature of State of Punjab. It is the first and only Open University of the State, entrusted with the responsibility of making higher education accessible to all, especially to those sections of society who do not have the means, time or opportunity to pursue regular education.

In keeping with the nature of an Open University, this University provides a flexible education system to suit every need. The time given to complete a programme is double the duration of a regular mode programme. Well-designed study material has been prepared in consultation with experts in their respective fields.

The University offers programmes which have been designed to provide relevant, skill-based and employability-enhancing education. The study material provided in this booklet is self-instructional, with self-assessment exercises, and recommendations for further readings. The syllabus has been divided in sections, and provided as units for simplification.

The University has a network of 110 Learner Support Centres/Study Centres, to enable students to make use of reading facilities, and for curriculum-based counseling and practicals. We, at the University, welcome you to be a part of this institution of knowledge.

Dr. G.S. Batra
Dean Academic Affairs

**BACHELOR OF ARTS
CORE COURSE (CC): POLITICAL SCIENCE
SEMESTER – VI
(BAB33604T) INTERNATIONAL POLITICS: THEORY AND PRACTICE**

MAX. MARKS: 100

EXTERNAL: 70

INTERNAL: 30

PASS: 40%

Credits: 6

Objective: The aim of this course is to make the students to comprehend various theories and concepts of international politics.

INSTRUCTIONS FOR THE PAPER SETTER/EXAMINER:

1. The syllabus prescribed should be strictly adhered to.
2. The question paper will consist of three sections: A, B, and C. Sections A and B will have four questions each from the respective sections of the syllabus and will carry 10 marks each. The candidates will attempt two questions from each section.
3. Section C will have fifteen short answer questions covering the entire syllabus. Each question will carry 3 marks. Candidates will attempt any 10 questions from this section.
4. The examiner shall give a clear instruction to the candidates to attempt questions only at one place and only once. Second or subsequent attempts, unless the earlier ones have been crossed out, shall not be evaluated.
5. The duration of each paper will be three hours.

INSTRUCTIONS FOR THE CANDIDATES:

Candidates are required to attempt any two questions each from the sections A, and B of the question paper, and any ten short answer questions from Section C. They have to attempt questions only at one place and only once. Second or subsequent attempts, unless the earlier ones have been crossed out, shall not be evaluated.

SECTION – A

1. International Politics: Meaning, Nature and Scope and its Significance.
2. Theories to study International Politics: Idealism, Realism and Neo-Realism.
3. Dependency Theory: Meaning, Features, Views of A.G. Frank and Wallerstein
4. National Power: Meaning, Nature, Kinds, Determinants and its Limitations.
5. Management of Power: Balance of Power and Collective Security.

SECTION – B

1. Cold War and Post-Cold War Era in International Politics.
2. Disarmament and Arms Control.
3. Concept of Non-Alignment: Meaning, Basis, Role and its Relevance.
4. Non-State Actors: Meaning and Role of NGOs, INGOs and MNCs.
5. Emerging Trends in International Politics.

Recommended Readings:

1. H. Bull: *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, London, Macmillan, 2002.
2. John Baylis and Steve Smith: *The Globalisation of World Politics*, OUP, Oxford, 2001.
3. A. Roberts: "The UN and International Security", *Survival*, Vol. 35, No. 1, Spring 1993.
4. A. Hurrell: "Collective Security and International Order Revision", *International Relations*, Vol. II, No. 1, April 1992.
5. S.P. Verma: *International System and the Third World*, New Delhi, Vikas, 1988.
6. H.J. Morgenthau: *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6th Edn., revised by K.W. Thompson, New York, Alfred Knopf, 1985.
7. S.H. Hoffman (ed.): *Contemporary Theory in International Relations*, Massachusetts, Addison Wesley, 1979.
8. N.D. Palmer and H. Perkins: *International Relations*, Calcutta Scientific Book Company, 1971.
9. J. Frankel: *The Making of Foreign Policy*, London, Oxford University Press, 1963.
10. E.H. Carr: *Conditions of Peace*, New York, The Macmillan Company, 1944.
11. E.H. Carr: *The Twenty Year Crisis*, London, Macmillan, 1939.

JAGAT GURU NANAK DEV PUNJAB STATE OPEN UNIVERSITY, PATIALA
(Established by Act No. 19 of 2019 of the Legislature of State of Punjab)

BACHELOR OF ARTS

CORE COURSE (CC): POLITICAL SCIENCE

COURSE (BAB33604T): INTERNATIONAL POLITICS: THEORY AND PRACTICE

COURSE COORDINATOR- DR. SUKHPAL KAUR
SEMESTER - VI

Table of Contents

Sr. No.	UNIT NAME
	SECTION A
Unit 1	International Politics: Meaning, Nature and Scope and its Significance.
Unit 2	Theories to study International Politics: Idealism, Realism and Neo-Realism.
Unit 3	Dependency Theory: Meaning, Features, Views of A.G. Frank and Wallerstein
Unit 4	National Power: Meaning, Nature, Kinds, Determinants and its Limitations.
Unit 5	Management of Power: Balance of Power and Collective Security.
	SECTION B
Unit 6	Cold War and Post-Cold War Era in International Politics.
Unit 7	Disarmament and Arms Control.
Unit 8	Concept of Non-Alignment: Meaning, Basis, Role and its Relevance.
Unit 9	Non-State Actors: Meaning and Role of NGOs, INGOs and MNCs.
Unit 10	Emerging Trends in International Politics.

BACHELOR OF ARTS

SEMESTER VI

COURSE: INTERNATIONAL POLITICS: THEORY AND PRACTICE

**UNIT I: INTERNATIONAL POLITICS: MEANING, NATURE, SCOPE AND ITS
SIGNIFICANCE**

STRUCTURE:

- 11.0. Learning objectives
- 11.1. Key Words
- 11.2. Introduction
- 11.3. Define International Politics
  - 11.3.1 Differences between International Politics and International Relations
- 1.4 Nature of International Politics
  - 1.4.1 Check Your Progress I
- 1.5 Scope of International Politics
  - 1.5.1. Significance of International Politics
  - 1.5.2 Check Your Progress III
- 1.6 Conclusion
- 1.7 Suggested Readings

1.0 Learning objectives

The students will be able to-

- Understand the meaning of International Politics.
- Understand the nature and scope of International Politics
- Understand the significance of International Politics

1.1. Key Words

State, Politics, National Interest, War, Conflict Resolution, Diplomacy

1.2 Introduction- Politics is usually concerned with power struggles. This struggle at a global level is called International Politics. International politics is growing in importance as a subject of study these days. It tackles some of the world's most important issues, including power, violence, sovereignty, states, empires, intervention, inequality, justice, and democracy, as well as war and peace, the structure of the world economy, and the causes and effects of global inequality. Drawing from theoretical and methodological traditions from history, law, political science, geography, sociology, and gender studies, the area is also very interdisciplinary. Nonetheless, the field of international politics has greatly benefited from the influence of political science. The conclusion of World War I can be seen as the catalyst for the development of international politics as a separate academic discipline. The War has raised concerns about how to restore security and peace to the world for upcoming years. Consequently, the founding of the University College of Wales' Chair for International Politics in 1919 marks a turning point in the field's evolution as an academic discipline. The Department of International Relations was established in the ensuing years by the London School of Economics in 1923, the University of Southern California in 1930, and the University of Oxford in 1931. In addition, the global political environment made it possible for international politics to become a prominent area of study. International politics consequently gained popularity on a global scale. Similar to other social sciences, a distinct identity has been attained.

1.3 Define International Politics- The study of international relations, which is the main emphasis of international politics, is largely influenced by political, diplomatic, military, and strategic terminology. There are, in fact, a variety of definitions for international politics. According to their theoretical stances, academics put out the definitions. International politics, in the words of H.J. Morgenthau, "is the struggle for and use of power among nations." This

formulation made it extremely evident that power plays a determining role in international politics. Every nation strives to amass and amplify its power in order to secure its interests at home. Similarly, Padelford and Lincoln describe international politics as how state policies interact with a shifting balance of power. Furthermore, Palmer and Perkins share the belief that the state system is the primary focus of international politics. Simultaneously, Charles Schleicher proposed a comprehensive concept of international politics that encompasses all ties between states, even those that are not political. IP is not characterised by a single definition. We can see from these definitions that international politics is basically a series of interactions between states. In actuality, the state plays a major role in IP research. It mostly addresses international cooperation and conflict at the political level. It is a state-dominated view since definitions under this category emphasize the study of politics and relations among the nation-states. It emphasises nation-states' formal and political relationships and views them as the main players in international politics. Stated differently, these were not the definitions of international relations, but rather of international politics. International politics was the primary field of study during the early years of the discipline, up to the 1950s. The following definitions are the most common in this category:

- **Padelford and Lincoln** define international politics as the interaction of state policies within the changing power relations patterns. In their later work, they defined it as individual nation-states' interaction to pursue their perceived national interests and goals.
- **Schleicher** acknowledging that not all interstate ties are political, but all interstate relations as part of international politics.
- **Morgenthau's** definition focuses mostly on the issue of power and peace as well as political connections. He defined international politics as the contestation and application of power among states.
- **Burton** regards it as a peaceful communication system whereby states consciously and in their own interest would like to avoid conflict because conflict costs are too high.
- **Frankel** describes the field of international politics encompasses not only the foreign policies of individual states but also their interactions with each other, the

international system, international organisations, non-state social groups, the functioning of the international system, and state governments at all levels.

- **Mahendra Kumar**, an Indian scholar, provided a definition of international politics after analysing its theoretical components. According to him, international politics is the process by which countries use their policies and actions to further their own national interests, which may conflict with those of other countries. He asserts that every era of the twentieth century's international politics can be covered by this description.

1.3.1 DIFFERENCE BETWEEN INTERNATIONAL POLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS

In 1919, the University of Wales in the United Kingdom created the first Chair in International Relations. The inaugural chair holders were distinguished historians, Professors Alfred Zimmern and C.K. Webster. The study of international relations at the time consisted mostly of diplomatic history. The nature and content of the subject have evolved during the following seven decades. Descriptive diplomatic history has been supplanted by the analytical study of politics today. The new field that has emerged since the Second World War is today referred to as international politics. It is narrower and more scientific than international relations. Even now, the two names are occasionally used interchangeably. However, they focus on two different fields of study, or topic. International politics and international relations are independent fields, notwithstanding Hans Morgenthau's belief that "the core of international relations is international politics". He asserts that the field of international relations is far more expansive than that of international politics. As Morgenthau puts it, international relations encompass political, economic, and cultural ties, while politics among nations is a fight for power. According to Harold and Margaret Sprout, all human activity on one side of a country line that influences behaviour on the other side of the boundary is included in international relations. Conversely, international politics primarily addresses disputes and collaboration between countries at the political level. International politics, according to Padelford and Lincoln, is the interplay between state policies and the shifting dynamics of the power structure. Palmer and Perkins share a similar opinion that the state system is the primary focus of international politics. International relations is broader than international politics since it

encompasses all forms of relationships between sovereign states. In fact, as IR students, we will study international relations and state collaboration. However, we also research other aspects of international relations, such as economic interaction and the function of non-state actors. The main differences between both are-

1. **DIFFERENT IN THEIR SUBJECT MATTER:** The idea of international relations encompasses a wide range of topics, including political, non-political, social, economic, cultural, legal, governmental, and non-governmental ties. Comparatively speaking, the relationship between international politics and the ongoing fight for dominance between various states is that each state, no matter how powerful or weak, aspires to increase its influence over other states.
2. **DIFFERENCE IN THE METHOD OF STUDY:** The study of international relations employs the explanatory technique, whereas the study of international politics uses the analytical method.
3. **DIFFERENCE IN THEIR OBJECTIVE:** The formation of international peace is the ultimate goal of international relations, and in order to achieve this goal, mutual understanding and cooperation between various countries are encouraged. Comparatively speaking, international politics is a "struggle for power," and in order to achieve this goal, various countries continue to wage wars, incite conflicts, and engage in political maneuvers.

1.4 NATURE OF INTERNATIONAL POLITICS:

1. **Nations are the primary actors:** The major actors in international politics are sovereign States. The study of international politics examines these relations. The world's nations are the ones who decide when to declare war or peace. Even though there are numerous national and international institutions, the State ultimately has the authority to uphold equilibrium or seize power in order to defend the interests of the nation.
2. **The objective is to protect national interests:** Every sovereign state's first goal is to safeguard its own interests. If it is ambitious, it can accomplish this by controlling other States in addition to defending its own. Since interests are dynamic and always shifting, states must adapt to one another without sacrificing their own sovereignty.
3. **Power is the means as well as an end to achieve national objectives:** Power is a means to an end, which is ironic in and of itself. Each State should be able to exercise authority

in order to safeguard its own national interests. However, in order to achieve power, one must possess a variety of tools, such as a powerful military and robust economy.

4. **Conflict and cooperation are both subjects:** Studying international politics includes not just state disputes but also different approaches to mutual cooperation. One State's objectives may coincide or conflict with those of the others. Tension and conflicts between States result from this. However, in order to balance the divergent interests and prevent war, nation states are also engaged in an ongoing process of accommodation and adjustment. So, international politics also studies the role of persuasion and coercion.
5. **Studies conflict resolution:** Too many conflicts, tensions, and wars that have resulted in fatalities and devastation have plagued the world's society. Human rights violations have occurred on several times. It's a common belief that women and children suffer while males make war. There are bereaved women and orphaned children. Nobody gains from conflict and war. Any conflict benefits no one but the makers of weaponry. Therefore, the United States is constantly looking for ways to resolve disputes. These attempts at conflict resolution are studied in international politics.
6. **It is a continuous interaction among nations:** Interactions between nations occur constantly. Countries enter into treaties with one another covering economic, military matters, and cultural issues. States can trust one another thanks to these treaties. They establish ties between the States. Conversely, there exist states that are perpetually at odds with one another. There are many levels of interaction between states. Every one of these tasks needs to be researched.
7. **Power brings power:** Because they can, powerful nations will inevitably battle for it. In geopolitics, weaker nations typically don't have a significant influence. Strong nations are those that are members of alliances such as the G20 or G7.
8. **Deliberate:** The process never ends. Power disputes persisted even after World War II. By assisting different nations, the USSR and the US engaged in proxy conflicts. After the fall of the Berlin Wall, the USSR broke up, and Russia replaced it as a rival to the US. China is currently the US's main rival, and this conflict will never stop.
9. **Behaviour Analysis:** It has been noted that with time, the behaviours of different nations vary. India was somewhat pro-USSR throughout the Cold War, but there was never a

formal alliance. India continued to draw closer to the US after the fall of the USSR, and the US now regards India as one of its most significant strategic allies.

10. **Scientific Analysis:** Statistics and data science are occasionally employed to research and forecast world politics. In a recent piece, an American writer demonstrated how inflation is rising in Britain and falling in Russia using a graph. Given that Russia has been sanctioned by Britain but not the other way around, this was somewhat ironic.

11. **Inter-disciplinary nature:** International politics is absolutely inter-disciplinary. It depends greatly on other subjects like history, geography, economics, etc.

1.4.1 Check Your Progress

I. Define International Politics.

II. Discuss the nature of International Politics.

1.5 SCOPE OF INTERNATIONAL POLITICS

As a subject of study, International Politics is relatively new and developing subject. Its scope has continuously expanded and developing. The scope of study of International Relations includes this following major areas or topics:

1. **State System-** The state system is the starting point for the study of international relations. Over the past three centuries, the state system has had a significant impact on the global scene. Individuals organise into sovereign states and work to achieve their goals through them. Conflict arises from these independent states' conflicting interests, and international politics is the inevitable result of such conflicts. States do not all want to be like every other national state. Some are important due to their proximity to other important places, some because of their military or economic

might, and yet others because of their ties to other racial or cultural groups. In a nutshell, international relations is the study of relations between sovereign states, which in turn produce inter-state connections.

2. **Relations in Conflict and Cooperation-** The study of connections between two or more states is known as international relations. These relationships are frequently complicated and impacted by a wide range of geopolitical, historical, social, religious, ideological, strategic, and leadership variables. These relationships have, in general, involved both cooperation and conflict. The two sides of the same coin are cooperation and conflict. The study of both cooperative and conflictual inter-state relations is the main focus of international relations, which is inspired by the fact that there have been more conflicts than corporations throughout history.
3. **Diplomatic History-** The discipline's early years were mostly devoted to historical research. For a considerable amount of time, diplomatic or international history was synonymous with international relations. According to this custom, a few significant occurrences were examined from a historical standpoint. Although many new and improved ways eventually supplanted the historical approach, historical events and facts continued to be relevant to international relations. For instance, one must travel back in time to understand the historical context of the recent Indo-Pak relations. International relations and the study of general history, particularly diplomatic history, are inextricably linked.
4. **Power-** Power emerged as the primary issue in the study of international relations in the years following World War II. Morgenthau argues that power is the only factor in international politics. Only when politics is understood as the definition of interest in terms of a national state's power can it be understood realistically. Power is relevant both theoretically and practically. It has a significant influence on both the overall status of international relations and the policy of the world's most powerful nations. Studying the nature, components, and assessment of national power as well as the balance of power, power equations, and constraints on national power are all part of studying international relations. International law, international morality, global public opinion, balance of power, collective security, and international relations are some of the major constraints on power that are being researched.

5. **International Law and Organisations-** State activity and national authority are constrained by international law. As a result, it is acknowledged as being a crucial component of studying international relations. A system of norms known as international law governs and establishes the pattern of action between states throughout times of peace and war. Consequently, comprehending international relations or having a solid grasp of international law are essential. In the modern world, groups with an international or regional focus, such as the United Nations, the most extensive of all international organisations, and regional alliances like the OAS, SAARC, NATO, and EEC, have grown in importance. These multinational organisations, which follow their own set of rules, offer places for collaboration and dispute resolution. These groups were founded to promote member state cooperation in the areas of technology, culture, economics, and military affairs. All of these groups and institutions are relevant to interstate interactions; hence they fall under the purview of international relations.
6. **War and Peace-** The majority of studies on international relations centre on the issue of war and peace. It is a problem just as much as human survival. Conflicts between two or more nations or their groups are frequently caused by conflicts of interest and struggles for supremacy among them. War is a phenomenon that is as old as the state itself, and it is usually followed by peace negotiations and actions. Today, this field studies war and peace more methodically. Understanding international relations is crucial for understanding humanity as a whole and calls for an interdisciplinary approach to analysis.
7. **National Interest-** The goals of sovereign governments are their national interests, which they pursue with the aid of force and by using foreign policy as a tool. In a sense, the focal point around which international relations assembles is national interests. As Hartmann accurately notes, the mechanisms by which governments modify their national interests to those of other states are the main focus of international relations as a subject of study. As a result, the conduct of national policy revolves around the issue of national interest. Analysing the past and present of a country's foreign policy can now be done with the help of the national interest study.

8. **Ideologies-** The growth of competing ideologies including liberalism, totalitarianism, Nazism, fascism, capitalism, socialism, and communism is another feature of the twentieth century. Ideological problems gained prominence on the global stage as a result of conflicting political, economic, and social systems. Many of the global issues that have arisen after the First World War have ideological undertones, which has further complicated ties between states. Although there has been debate in the past few years about the end of ideology and the de-idolization of international relations, ideologies are still important to consider when studying international relations. It is necessary to consider both the idealisation and deidealization processes in order to comprehend modern international relations.
9. **Foreign Policy-** Foreign policies are how sovereign states conduct their international relations and communicate with one another. As such, foreign policies are similar to a national interest charter in international politics, outlining points of agreement and disagreement. It describes the principles by which the state will impose its will and the extent of its overall efficacy. Even if they are not the entire field of study for international relations, foreign policies play a big role in it.
10. **Alliances and Groupings-** While the majority of the large multilateral alliances that were so successful in the 1950s and early 1960s—such as NATO, the Warsaw Pact, SEATO, CENTO, and others—have undoubtedly lost their significance, alliance politics has grown in importance as a field of study in postwar international relations. The development of these military alliances, their level of unity, and their effects on the balance of power among the member states were the main topics of research in the field of international relations. Various than armed alliances, there are various types of groupings: the free world, the Islamic world, the Arab world, the African world, the communist world, etc. They collaborate on a wide range of common topics both inside and outside the UN. International relations deals with the unifying elements, their level of unity, and their conflicts with other groups.
11. **Economic Factors-** Similar to defence interests, economic interests are important in interstate relations since they play a part in political transactions between states. The food crisis, economic planning and development, exchange rates, tariffs, exchange controls, commodity agreements, international trade, balance of payments, foreign

aid, the differences between developed and developing economies, the call for a New International Economic Order, international investment, multinational corporations, international economic agencies like the World Bank and International Monetary Fund, as well as numerous other UN agencies and regional economic agencies, are all irreducible factors in international relations. While many non-communist models also acknowledge the importance of economic variables in international life, the Marxist approach to international relations placed a strong emphasis on economic factors alone. Insofar as they impact relations between states, economic concerns are under the purview of international relations.

1.5.1 SIGNIFICANCE OF INTERNATIONAL POLITICS

Within the field of contemporary social science, international politics is a prominent field of study. Understanding the political and economic interests of other nations has made studying international politics essential for all nations. There have been numerous global conflicts involving major powers in the twenty-first century. Because international politics are changing so quickly every day, scholars who study or do research about the politics of other countries encounter difficulties. Power is a fundamental component of the school of international politics. Powers have a significant role in international politics because they have fluctuated throughout human history and because many great power nations have experienced periods of historical grandeur. Political science and international politics are distinct fields because political science is taught all throughout the world. The modern world is more interconnected than it has ever been in human history. However, the influence of large countries over weak and impoverished nations has complicated international wars. Interests and influence are global. When conducting any type of multidisciplinary engagement, the study of international relations has become essential to comprehending and studying the political and economic interests of every country. These days, new and developing challenges including the environment, globalisation, terrorism, and energy are now part of international politics. The importance of non-state players, such as non-governmental organisations, multinational businesses, and international organisations, is also examined by this discipline. During the period between 1945 and 1991, when the Cold War ended, a number of themes in international relations acquired importance. These include: the rise in importance of non-state actors in international relations; globalisation; energy; the

environment; terrorism; and the revolution in communication. These problems shaped a new world order that was very different from the previous one. The study of international politics became more dynamic, intricate, and comprehensive as a result of this new arrangement.

1.5.2 Check Your Progress

I. Discuss the scope of International Politics.

II. Write down the significance of International Politics.

1.6 CONCLUSION

Understanding the interactions and power dynamics of states, non-state actors, and international organisations in the global arena is made possible by studying international politics. Anyone engaged in the field of international relations must have a solid understanding of the meaning, nature, and scope of international politics since it serves as a basis for analysing and comprehending the intricate problems and events that define our world. The complexity and dynamism of international politics are traits that represent the various interests, convictions, and goals of the players engaged. International politics deals with a broad range of topics, including trade, human rights, diplomacy, and security. International politics offers important insights into how nations and other actors pursue their interests and negotiate the opportunities and challenges of the global arena by looking at these problems. It is both desirable and necessary to distinguish between international relations and international politics. International relations encompass a broader range of relationships than international politics, encompassing political, economic, geographic, legal, and cultural aspects. International politics is limited to the formal and diplomatic interactions between nations. The nature and content of international politics have changed significantly, especially

after the Second World War, mostly as a result of groundbreaking advancements in communication technology. The days of secret diplomacy are long gone. The diplomacy of summits and conferences has altered the character of international politics. Its purview has expanded to encompass not only official political connections but also a wide range of cultural, scientific, and commercial endeavours.

1.7 SUGGESTED BOOKS

- Baylis, John et al. (eds.) (2015). *The Globalisation of World Politics*. New Delhi: OUP.
- Hocking, Brian and Michael Smith. (2014). *World Politics: An Introduction to International Relations*. London: Routledge.
- Kumar, Mahendra. (2017). *The Theoretical Aspects of International Politics*. Shiva Lal Agrwal.
- Wilkinson, Paul. (2007). *International Relations*. New Delhi: OUP.
- Chatterjee, Aneek. (2018). *International Relations Today*. New Delhi: Pearson.
- Carlsnaes, Walter, et al. (eds.) (2012). *Handbook of International Relations*. New Delhi: Sage. George, Jim and Anthony D.
- Heywood, A. (2011). *An Introduction to International Relations*, Oxford publications.
- Basu, Rumki (2012). *International Politics: Concepts, Theories and Issues*, SAGE Publications.

BACHELOR OF ARTS

SEMESTER VI

COURSE: INTERNATIONAL POLITICS THEORY AND PRACTICE

UNIT 2: Theories to study International Politics: Idealism, Realism and Neo- Realism

---

STRUCTURE:

- 2.0. Learning objectives
- 2.1. Key Words
- 2.2. Introduction
- 2.3. Evolution of International Theories
- 2.4. Idealism
  - 2.4.1. Assumptions of Idealism
  - 2.4.2. Check your progress I
- 2.5. Realism
  - 2.5.1. Assumptions of Realism
  - 2.5.2. Check Your Progress II
- 2.6. Neo- Realism
  - 2.6.1. Basic Tenets of Neo- Realism
  - 2.6.2. Check Your Progress III
- 2.7. Conclusion
- 2.8. Suggested Readings

2.0.LEARNING OBJECTIVES

After reading this unit, you would be able to:

- Explain the concept of Idealism
- Understand the meaning of Realism and its assumptions
- Examine the Classical and Neo- Realism in International Politics

2.1.KEY WORDS

State, Conflict, National Interest, Force, Power.

2.2. Introduction- The diplomatic and political exchanges between the governments of other nations are referred to as international politics. International politics is a relatively new academic field. It is possible to refer to this subject of study as the "youngest of all the social sciences" because of how young it is. As a field of study, international politics looks at the ways in which governments and non-state actors engage in political cooperation and competition. Traditionally, it has focused on the interactions between various countries. International politics were controlled by a steady hierarchy of issues from 1945 until the late 1980s, which was the time of the Cold War. Nowadays, a plethora of non-security concerns vie with security for the focus of decision-makers, impartial analysts, and the general public. Thus, this field has been studying increasing global terrorism, environmental protection, nuclear proliferation, human rights violations, unfavourable effects of globalisation, unfair economic systems, etc. over the past 20 years or so. Even though international relations (IR) were only formally developed and studied in the 20th century, individuals have been methodically thinking about world politics for much longer. The writings of Thucydides and Sun Tzu, as well as later theorists like Niccolo Machiavelli of the 16th century, are the origins of the unsentimental power politics emphasis of Realism in the modern age. Similarly, the idealistic perspective on human nature and the potential for human advancement advanced by liberalism finds its foundation in the works of Enlightenment philosophers like Thomas Jefferson and other American democracy founders, as well as Immanuel Kant, John Locke, and Jean-Jacques Rousseau.

2.3 Evolution of International Theories- In the modern international arena, international relations are crucial for states. The majority of countries work hard to keep friendly relations with other countries. The majority of nations aim to be dominant in the military, political sphere, and economic sphere when it comes to upholding international relations. All nations have the same objective, but they may choose different routes and develop unique plans of action to get there. The maintenance of international relations between nations is the subject of international relations theory. These theories examine the strategies and frameworks that countries use to preserve friendly relations with one another. These theories examine international relations from several angles and aid in the analysis of why maintaining international relations is necessary. Theories of international relations examine and assess these relationships from a theoretical standpoint. These theories are a collection of concepts that describe the operation of the global system. "International politics" is a term that needs no explanation. It was once thought to be the study of international politics, although these days it's more commonly called "international studies" or "international relations." Nonetheless, even though international politics is merely a subfield of political science, its analysis is more interdisciplinary in nature. From the First and Second World Wars to the founding of the League of Nations and the United Nations, world history has seen several ups and downs since 1919. The world has advanced significantly during the past century, and national borders are vanishing. The discipline's nature has changed significantly as a result. The discipline's primary analytical focus is no longer nation-state studies alone. In addition to people and nation-states, a third class of political players is beginning to appear. The study of political science has traditionally concentrated on how people or organisations interact with one another. The aim of these kinds of exchanges was to establish certain widely recognised standards and control people's social lives. Consequently, the nation-state model was the most effective and generally recognised paradigm. The nation-state evolved as a bounded political arena for political activity. It was at this point that international politics began. There are three general phases in the development of the field of international politics.

Theories of International Politics-

2.4 Idealism-

International relations were established as a field of study following World War 1. The idealist approach was the first theoretical strategy to be used. Scholars of international relations periodically evaluate their work. Since the First World War, international relations (IR) have

produced a vast amount of literature as an organised discipline. As a formal academic discipline, IR must be reviewed on a regular basis. As a result, idealism is included in both traditional and classical conceptions. It is also known as the legal-international approach since its main areas of focus include international organisations and institutions as well as international law. Plato is credited with originating classical idealism as a political theory. As IR, this theory is used in contemporary ways.

International politics gained a normative dimension as a result of the idealist approach's strong emphasis on standards and values. The eighteenth century saw the emergence of modern idealism, which is recognised as the primary source of inspiration for the French and American revolutions. To comprehend the process of writing a realism disciplinary history and its connection to advancement and identity, we need to have a basic understanding of texts from the eras when "idealism" was purportedly in control. A future built on collaboration, mutual understanding, trust, compassion, and nonviolence was imagined and designed by certain intellectuals in the aftermath of the two world wars, which claimed millions of lives. It would undoubtedly be an idealistic reconstruction and portrayal of a world distinct from anarchic international relations compared to the Hobbesian state of nature, in which all nations were perpetually at war, driven by their petty, power-hungry egos and narrowly selfish objectives.

EXPONENTS- The following thinkers and statesmen are proponents of Idealism: Jenks, Russell, Deutsch, Haas, Nye, Falk, Best, Bailly, Walzer, Brown and Maclean, Lasswell, Chen, Goodwin, F. C. Northrup, Gentz, Herren Ranke, Corbett, Friedmann, Wilson, Alfred Zimmern, and others. Richard Rossecrance, Robert O. Keohane, Charles E. Osgood, and Richard A. Falk are a few examples of modern idealists.

2.4.1. ASSUMPTIONS- According to Kelley, Jr. and Wittkopf, the common assumptions about reality and the consensus that their points of view generated were what turned their movement into a coherent paradigm among academics in the West. They claimed that idealists presented a worldview that was typically based on the following premises:

- Humans are fundamentally "good" and have the capacity for cooperation, mutual aid, and altruism.
- Progress is made possible by humans' innate instinct for the well-being of others;

- Wicked institutions and structural arrangements that provide incentives for people to act selfishly and damage others, including starting wars, are the source of bad human behaviour rather than wicked people themselves;
- The worst aspect of the international system is represented by wars;
- War is preventable and can be ended by dismantling the institutional structures that promote it.
- In order to eradicate war, which is an international issue, global action must be taken as opposed to national.
- In order to eradicate the structures that increase the likelihood of war, international society must reform.
- Idealism is the belief that, in a world that is becoming smaller and more interconnected, progressive individuals bound by common political, economic, and other interests would naturally lead to reason, international peace, and order.

EXPLANATION- The idealists provide the following justifications and solutions for resolving global issues and transforming global anarchy:

- In the mainstream international organisational components of this method, states serve as primary players and units of analysis. Reorganising the foreign state system's institutions and legal framework can lead to a gradual transformation of its operations.
- Moral states ought to behave morally in international relations, abstain from all forms of conventional power politics, and adhere to nonpartisanship norms.
- In an effort to replace the territorial state system, which is unstable and competitive, efforts should be undertaken to establish supranational organisations. Idealist institutional solutions to the problem of war were characteristic of the establishment of the League of Nations and the United Nations Organisation, as well as an emphasis on international cooperation in social problems as means of achieving peace.
- There was also a suggestion for legal war control. It demanded new international standards to prevent conflict from starting and to limit its destructiveness if it does.
- The constraints imposed by international institutions and laws on traditional nation-state diplomacy, statecraft, the use of collective security to maintain the balance of power and wage war, the settlement of the Pacific, multilateral conference diplomacy, the institutionalisation of public opinion worldwide, etc.

- Idealists also advocated abolishing firearms as a means.
- During the idealistic era, efforts to achieve worldwide disarmament and armaments control served as symbols of the way to peace.
- Since idealists believe that up to this point, conflicts have been between dictatorial and democratic regimes, efforts should be done to ensure that these forces vanish. The primary causes of war in the world have been totalitarian regimes. The world would be at peace and harmony if they were eliminated.

CRITICAL EVALUATION

There are numerous reasons to criticise idealist theory. The majority of the presumptions that form its foundation are only partially true. Despite having many conventions and ideas, it is not at all like reality. It makes sense why it is called utopian because it is fictitious and impractical. Its recommendations for improving the global situation are challenging to put into practice. World government or world federation is nowhere in sight. As a result, idealism is unable to offer a satisfactory explanation for global politics. The idealist desires an empire and regulations, but he or she fails to see that in order to handle situations where these qualities are lacking, one must become knowledgeable about the "science" or maxims of international politics. It offered a clear and relatively simple topic of attention throughout the early phases of international studies.

2.4.2. Check Your Progress I

I. Write in detail the Idealist theory of International Politics?

II. Describe the Assumptions of Idealism Theory.

2.5 Realism-

The most prevalent school of thinking in international relations following World War II has been realism, which is still relevant in the current context. The realist school of thought primarily considers power and how states utilise it. Stated differently, its primary focus lies in actual politics. On the other hand, practicality dictates that pressing needs shouldn't be overlooked in the moment. Realists contend that the national interest will always be the highest political priority, whereas idealists contend that human values will eventually become the primary concern of all people. Realists believe that pursuing policies with long-term goals and idealistic concepts that seem unachievable is pointless. The idealist or utopian view, which sees power politics as only an aberrant or transitory stage of history, and the realist approach have little in common.

2.5.1 REALISM: MAIN ASSUMPTIONS-

- **States are the Primary Actors in the International System-** Three explicit meanings are associated with this realism assumption: i) Sovereign state conflicts occur in the field of international politics. International politics revolves around the confrontational interactions between these sovereign states. (ii) States are independent, logical actors in international affairs. Sovereign governments are incredibly strong, cohesive, have set political objectives, and perform cost-benefit analyses—at least conceptually. (iii) Every state aims to advance and protect its own "interest" when interacting with other states. Every state's primary concern is its own security and power expansion. (iv) Every state aims to protect and amass power in order to guarantee its own security. Just having power prevents others from attacking it.
- **International Politics is Anarchic in Character-** International relations is defined by "anarchy" in realism. When there is anarchy, there is no "central authority" or "world government" to regulate or establish order in the interactions between sovereign states that are wary of one another and that, in an attempt to feel safer, keep accumulating power. An assumed political state known as "anarchy" occurs when there is no global authority to maintain law and order. This presumption "frees" the state to act in its own best interests or the "national interest" by relying only on its own resources and conducting cost-benefit analyses. Political, military,

technological, and economic might must all continue to grow and develop into a formidable force; otherwise, the state may jeopardise its security and existence.

- **Control over Material Resources is Fundamental to World Politics-** Every state continuously aspires to obtain the greatest amount of control over its material resources in order to increase its capabilities, and this control-driven tendency is essential to world politics. By associating this assumption with other presumptions that the method promotes, realism attempts to defend it. States are motivated to control material resources for three reasons: 1) there is no central authority to allocate resources among its constituent units in a reasonable manner; 2) there is a shortage of material resources; and 3) material resources increase a state's ability to use coercion against its rivals, which is essential in anarchic political systems. These justifications push a state to develop ever-greater capabilities. The principles and insights of Realism, which form the foundation of the Realist School, have been explored by several researchers in addition to E. H. Carr, Hans Morgenthau, and Kenneth Waltz. Of course, these academics differ greatly from one another—between Morgenthau and Waltz, for example. That said, realism is comprised of multiple strands or categories, even though its fundamental assumptions and tenets are the same.

CLASSICAL REALISM

There is a vast and rich philosophical history that realism has inherited. Important writings from Greece, Rome, India, and China contain its main points. According to academics, Thucydides, the Greek philosopher, demonstrates realism's doubt on the restraints of morality in his *History of the Peloponnesian War*. Thomas Hobbes (1588–1679) and his idea of a "state of nature" are major sources of inspiration for realists. The release of Edward Hallett Carr's *The 20 Year's Crisis* in 1939 is typically cited as the catalyst for the development of twentieth-century "Classical" Realism. A few more Classical Realists made contributions in the 1940s and 1950s. But after being published in 1948, Hans Morgenthau's *Politics among Nations: the Struggle for Power and Peace* emerged as the unchallenged champion of "Political Realism." "Classical" Realism holds that human nature is rooted in the desire for power and the accumulation of power. It seems sense that states are constantly fighting to expand their powers without boundaries. "Classical" realism attributes human

nature's propensity for strife and war. Certain conflicts are justified, for instance, by belligerent leaders or by internal political structures that allow avaricious local factions to pursue self-serving expansionist overseas strategies.

Tenets of Classical Realism-

- **International politics is power politics:** Realism, sometimes known as "Political Realism," professes to provide a "realistic" explanation of IR. Idealism and wishful thinking are absent. Power and self-interest are at the core of global politics. For this reason, the "classical" realism model of international politics is often known as the "power politics" paradigm. Politics, according to Morgenthau, is "a struggle for power over men," and "the modes of acquiring, maintaining, and demonstrating power determines the technique of political action." Power is the immediate purpose of politics, regardless of its ultimate end.
- **State egoism and conflict:** Man is inherently competitive and self-centered; in other words, egoism is what makes us human. The state is exactly the same. Moreover, the state system functions within the framework of global anarchy. Therefore, the central idea of realist theory can be summed up as follows: power politics = egoism + anarchy. One distinctive aspect of "Classical" Realism is its strong egoistic explanation of power politics.
- **A logical statecraft advances the interests of the nation:** The Realism School places a strong focus on statecraft. In particular, "classical" realists do it. The idealism that resulted in the formation of the League of Nations and the Versailles Treaty were harshly criticised by E.H. Carr. Carr claimed that when drafting the peace treaties, world leaders let "wishing" to take precedence over "thinking." The winning powers' dominant cognitive processes were motivated by retaliation rather than logic.
- **Serving the national interest is political morality:** In the Realist tradition, the national interest serves as the primary guidance when it comes to statecraft. This worry draws attention to the Realist perspective on political morality. Realism's detractors view it as immoral; some even claim it is morality-free.

2.5.2 Check Your Progress II

- I. Describe the Realist theory of International Politics.

II. Write in detail about the Classical Realism.

2.6 NEOREALISM

The 1970s saw the emergence of fresh concepts, some of which challenged "Classical" Realist presumptions. These concepts collectively come to be known as "Neorealism," or "Structural Realism," as Kenneth Waltz refers to them. In 1979, Waltz used the term "structural realism" in his Theory of International Politics. International political theories can be produced at "three levels of analysis - individual, the state, and the international system," according to Waltz. The primary shortcoming of "Classical" Realism is its inability to account for behaviour at a level higher than the state. International politics are solely explained by the character and actions of states, according to classical realism. To put it another way, the fundamental ideas of "Classical" Realism are egoism and national interest. Waltz makes a significant advancement. He uses the framework of the international system to explain state behaviour. Stated differently, Neorealism employs a "the outside" perspective to explain international politics, whereas "Classical" Realism views it from "the inside." Neorealism emphasises the effects of anarchy by refocusing attention from the state to the international system. The fact that states function in an area devoid of a formal central authority gives rise to the features of international existence. Waltz makes use of ideas of systems. According to him, a system is made up of components that interact with one another and a structure. Three components make up political structures: the distribution of capabilities, the nature of the units, and an organising principle. According to Waltz, there are two aspects of the international system's structure that never change: anarchy, which results from the absence of a central authority, and self-help, which keeps all of the units functioning similarly. As a result, the distribution of capabilities is the only structural variable, and the primary differentiation between bipolar and multipolar systems is made. Put another way, the power difference between nations

becomes important in the anarchic world system when all governments are concerned about security. The world politics are shaped by the relative powers of states.

2.6.1 Basic Tenets of Neo- Realism

- **Anarchy is the organizing principle of the International System:** The fundamental distinction between Neorealism and "Classical" Realism is their divergent perspectives on the origins and nature of state preferences. Unlike 'Classical' Realism, Neorealism disregards the internal composition of various governments. Morgenthau's "Classical" Realism was predicated on the idea that state leaders are driven by a desire for power. Waltz's theory, in contrast, makes the minimal assumption that states want to survive and ignores state characteristics and the motivations of leaders as causal variables for international outcomes. Put differently, Waltz disregards two fundamental tenets of "Classical" Realism: the expansion of state authority and egoism. Rather, he examines the third premise, which is the anarchy within the global system. There are two important aspects to remember: states in the anarchic international system are linked to one another. Notable changes occur in various sectors of the international system when certain units or their relationships with one another alter. Second, the international system is not the totality of its constituent elements. Instead, the characteristics and behaviours of the international system differ from those of its constituent parts.
- **Security Dilemma:** Many of the findings drawn by Neorealism and Structural Realism are similar to those of "Classical" Realism. But it does so by examining systemic reasons as opposed to those at the individual and state levels. This indicates that it places greater emphasis on the anarchic nature of the international system in which governments function than on the nature of humans. Kenneth Waltz highlights the differences between his methodology and Morgenthau's. In contrast to "Classical" Realism, which holds individual, self-centered, and narrow-minded people accountable for war, Waltz identifies the international system's anarchic structure as the primary cause of war's repeated occurrence. According to him, states are victims of the "security dilemma," in which a state's attempts to maintain its existence endanger the security of neighbouring states. Waltz contends that in an anarchic international system, a state's only reasonable course of action is to retain sufficient military and political might to defend itself against attack, in line with realism's

concept of self-help. In the process, it might spend money on new armaments or form alliances with nations that might or might not support it in times of need. Regrettably, neighbouring states perceive these self-defense measures as menacing, prompting them to bolster their own armed forces and form alliances in response. In a world defined by mutual suspicion, one state's attempts to safeguard its survival make other states less secure, forcing them to respond with their own self-help strategies.

- **Balance of Power, Polarity and Stability:** Bloodshed and overt violence are not always the result of states' tendency to view other states as foes. Rather, Neorealists and "Classical" Realists share the fundamental belief held by all Realists: the balance of power can contain conflict. However, Neorealists view the balance of power (BOP) as an outcome of the structural dynamics of the international system, specifically the allocation of power between and among nations, whereas "Classical" Realists treat the BOP as the result of careful statecraft. Recall that in Waltz's view, the distribution of power and power capability is a variable rather than a constant. Bipolar systems are typically associated with stability and a lower chance of conflict, whereas multipolar systems are typically associated with instability and a higher risk of war, according to Waltz and Neorealists. This led Waltz and other Neorealists to caution about the ramifications of the post-Cold War era's growing multipolarity and to see the bipolarity of the Cold War as a "long peace" in general. It follows that Neorealists are obviously unhappy with the growing trend of multipolarism.
- **Defensive Realism-** Regarding the appropriate amount of power for a state, structural realists disagree with one another. On this matter, there are two points of view. The first is presented by defensive realists, whose principal proponents are Stephen Van Evera, Kenneth Waltz, and Jack Snyder. Defensive realists contend that since governments desire security, balancing can lead to a stable international equilibrium. They disagree with offensive realists' claim that governments aim for hegemony, arguing that doing so is counterproductive from a strategic standpoint. States seek a reasonable balance of power rather than hegemony for a variety of reasons. Initially, other states will counterbalance any state that is too strong. Second, conquering is possible, but it would not be profitable due to its high expenses. Nationalism makes it hard to subjugate the conquered. These elements would restrict a state's desire for power should they endanger their own existence.

- **Offensive Realism-** In his 2001 book *The Tragedy of Great Power Politics*, John Mearsheimer presented offensive realism as Kenneth Waltz's neo-realism's heir. He contends that states prioritise power over security. States are always looking for ways to increase their authority, and hegemony is the ultimate objective. This makes it more difficult to balance the way to create equilibrium in international politics. According to offensive realists, balancing is frequently ineffective, allowing an aggressor to exploit its opponents. States that are under danger occasionally turn to buck passing rather than forming an alliance to oppose an enemy. This implies that they stay out of the picture and rely on other states to neutralise the possible enemy. Aggression is encouraged by such behaviour. Furthermore, offensive realists contend that history typically demonstrates that the party that starts a conflict wins. Although hegemony is elusive, the United States established its dominance in the Western Hemisphere during the 1800s.

1.6.2 Check Your Progress III

I. What do you know about the theory of Neo-Realism.

2.7 CONCLUSION- The field of international relations is still characterised by the conflict between idealism and realism. On the one hand, realism contends that power struggles and survival instincts drive international politics, leaving states in a state of perpetual conflict devoid of any chance for advancement or evolution. As opposed to this, idealism holds that a world of harmony, wealth, and well-being may be created via human collaboration and shared ideals and ambitions. This unit has goal to evaluate the idealism vs. realism issue from an ontological perspective while also taking into account the controversy it has sparked. Two extreme and diametrically opposed ontological perspectives on international relations, which arise from disparate ideas and deeds regarding how States behave in a global society, can be used to describe the argument between idealism and realism. Nevertheless, they do not preclude one another. The question of whether states, in their capacity as sovereigns, have to abide by moral standards

or other interests, such as laws or regulations, or whether they can act in a way that best serves their goals and interests—which are exclusively focused on maximising power—arises in the context of international politics. These ontological visions are not reconcilable, and can coexist in constant tension with each other.

2.8 Suggested Readings

- Albrow, D. (1996), *The Global Age. State and society beyond modernity*. Oxford: Polity Press.
- Barnes, B. (2000), *Understanding agency: social theory and responsible action*. London, etc.: Sage.
- Beck, U., A. Giddens and S. Lash (1994), *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Carr, E. (1995). *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939*. Londres: MacMillan.
- Dahl, R.A. (1957). *The Concept of Power*. *Behavioral Science*, No. 2, 201-215.
- Dahl, R. A. (1961), *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. New Haven: Yale University Press.
- Gibbins, J. and B. Reimer (1999), *The Politics of Post-Modernity. An Introduction to Contemporary Politics and Culture*. London: SAGE.
- Held, D. (2002), *Globalization, Corporate Practice and Cosmopolitan Social Standards, Contemporary Political Theory*.
- Morgenthau, H. (1946). *Scientific Man versus Power Politics*. Chicago: Chicago University Press.
- Morgenthau, H. (1985). *Politics Among Nations – The Struggle for Power and Peace*. Nova Iorque: McGraw-Hill.
- Nye, J.S. and J.D. Donahue (2000), *Governance in a globalizing world*. Washington: Brookings Institution Press.
- Walzer, M., ed. (1998), *Toward a global civil society*. Providence: Berghahn.

BACHELOR OF ARTS

SEMESTER VI

COURSE: INTERNATIONAL POLITICS: THEORY AND PRACTICE

UNIT 3: Dependency Theory: Meaning, Features, Views of A.G. Frank and Wallerstein

---

STRUCTURE:

- 3.0. Learning objectives
- 3.1. Key Words
- 3.2. Introduction
- 3.3. Origin of the term Dependency
- 3.4. The basic premises of dependency theory
  - 3.4.1 Check Your Progress I
- 3.5. Views of Andrew Gunder Frank
  - 3.5.1. Frank's main argument
  - 3.5.2. Check Your Progress II
- 3.6. Views of Wallerstein (World System Theory)
  - 3.6.1 Core, Periphery and Semi-Periphery
  - 3.6.2 Check Your Progress III
- 3.7. Conclusion
- 3.8. Suggested Readings

3.0. LEARNING OBJECTIVES

After reading this unit, you would be able to:

- Know about the genesis of the Dependency Theory.
- Learn about the ideas of A.G Frank.
- Learn about the World System Theory of Wallerstein.

3.1. Key Words

Dependency, Development, Underdevelopment, World System Theory

3.2 Introduction

Dependency theory holds that the Third World economies' integration into the capitalist global system is precisely what has led to the condition of underdevelopment. Therefore, dependency in development studies refers to a situation where a certain nation or region depends on another for growth, assistance, and survival. The economically impoverished nations of Asia, Africa, Oceania, and Latin America are referred to as the third world countries. These nations are seen to have many traits, including large birthrates, poverty, and a reliance on more developed nations for economic support. Therefore, the word suggests that the third world is exploited and that revolution is in store for it.

Dependency theory of development is a theory of international relations that looks at the interactions and ties between countries in the Global North and Global South, where the latter frequently depend on the former for commerce, economic assistance, and other things. The more contemporary forms of dependency theory can be traced back to the work of Raul Presbisch in the 1950s, but their roots are in Marxist philosophy. While researching development and international relations, Presbisch found something fascinating in the states of Latin America. Specifically, "Prebisch and his colleagues were troubled by the fact that growth in richer countries did not always translate into growth in less developed countries." Moreover, their research revealed that significant economic issues in the poorer countries were frequently caused

by economic activity in the richer countries. Neoclassical theory did not foresee such a scenario. Prebisch therefore looked for an explanation for the economic conditions that resulted from the rich states becoming richer and the economic imbalance that was not being explained. His original claim was that developing nations were shipping their raw resources to the Global North, which would then process them into completed goods and resell them to the less developed nations. As finished goods, these items had a far higher value than when they were incomplete. Prebisch contended that the economically weaker states ought to change to an import-substitution economy in order to avoid buying these goods from the wealthier states and instead manufacture them in-house so they can resell them on the global market. Scholars contend, however, that there were certain problems with this policy advice for nations in the global south. The post-World War II era is largely to blame for the problems that the states of the Global South have faced. International organisations including the World Bank, the IMF, and the GATT (now known as the World Trade Organisation) were established during that time, in 1944. These organisations were established to enhance economic cooperation, but many detractors contend that wealthy nations also used them as instruments to advance capitalism and neo-liberal economic ideas within the framework of the global economy. However, in the early decades after World War II, the same Global North states that were advocating neoliberalism were at times themselves establishing protectionist policies for their own economic sectors. As a result, several countries in the Global South expressed their policies through these organisations in the decades that followed their founding. For instance, in the 1970s, Global South states addressed the UN General Assembly about a "New International Economic Order," questioning the then-current economic framework, which they saw as maintaining the Global South's dependence on the North (the dependency theory argument) and the North's adherence to policies that they believed would benefit them, even at the expense of the economies of the Global South. Theoretically, the theory was warmly embraced by activists and marginalised members of society in the Global North because they recognised the issues with U.S. international and domestic policy, including treatment of minority groups at home and through their political, economic, and military actions.

3.3 Origin of the Term Dependency:

The Latin 'dependere' and the Latin suffix 'entia' are the two sources from whence the word "dependency" originated. Furthermore, it is important to separate this phrase from "dependency." A state that first owes its allegiance directly to a dominant sovereign entity is

referred to as being "dependent." It suggests that any state can only rely on another strong state for its foreign political and economic needs. Contrarily, dependency approaches the matter from a completely different angle, emphasising international capital, economic class structure, and the state's role in regulating and forming the local, foreign, and class factors that drive the development or underdevelopment of a given nation. According to Raymond Duvall (1978), dependency can be characterised in this way as the process by which peripheral nations integrate into the global capitalist system and give rise to structural distortions within those societies. Dependency theorists really have a tendency to highlight how the growth or underdevelopment of emerging nations is a reflection of the rise of industrialised capitalist nations. Brazilian economist Dos Santos (1970) provided a very insightful definition of reliance. According to him, the economics of some nations are "conditioned by the development and expansion" of other economies, to which the economies of the former are susceptible. Actually, it seems that a developing nation's need on outside influences on its political, financial, and economic systems as well as its technological and cultural life is a necessary part of that relationship. According to Osvaldo Sunkel (1972), dependency tends to "ensure a self-reinforcing accumulation of privilege for special groups as well as the continued existence of a marginal class" and "produce a situation where access to the means and benefits of development becomes selective." Thus, in general, the following characteristics of reliance can be recognised: First, the development of international division of labour and the birth of capitalism are directly associated with the historical phenomena of dependency. Secondly, dependency is a syndrome of related characteristics of a transnational alliance between local and foreign capital and technology, restricted developmental choices and domestic distortions that are caused by the incorporation of peripheral countries into the orbit of international capitalist system.

3.4 The basic premises of dependency theory are:

1. Low-income countries offer inexpensive labour and natural resources. They serve as export hubs for outmoded technology as well as markets for wealthy countries, without which the latter could not support their current level of living. In their exchanges with wealthy nations on the market, poor nations are at a disadvantage.
2. Rich countries deliberately use a variety of strategies to keep their citizens dependent. This power encompasses banking and money, politics, economics, media control, education,

culture, sports, and all facets of human resource development, including hiring and training employees.

3. Rich nations fiercely oppose any attempts by poor nations to buck their power through economic sanctions and perhaps even military action. The impoverishment of the peripheral nations is not due to their lack of integration, despite what proponents of free market economics frequently claim, but rather to the manner in which they are incorporated into the global system.
4. Underdevelopment is an entirely distinct state from undevelopment. The latter phrase only describes a situation where resources are not being utilised. The continent of North America, for instance, was seen by European colonists as undeveloped since it was not aggressively farmed to the extent that would have fulfilled its potential. When resources are actively employed, but not in a way that benefits the poorer states where they are found, but rather in the dominating states, this is referred to as underdevelopment.
5. The world's poorest nations are situated in a radically different historical context when it comes to the distinction between underdevelopment and undevelopment. These nations are neither "behind" nor "catching up" to the world's wealthier nations. They are not impoverished because they have not kept up with technological advancements or European states' Enlightenment ideals. They are impoverished because they were forced to integrate into the European economy solely as suppliers of labour at low cost or as manufacturers of raw materials, and they were not allowed to sell their resources in a manner that would have put them in direct competition with the powerful governments.
6. According to dependency theory, there are better ways to use resources than the ways that dominant governments force people to use them. Some criteria are mentioned, however it's unclear exactly what these favoured patterns might be. For instance, export agriculture is one of the prevalent state policies that dependency theorists most frequently criticise. The argument against these economies is that, despite producing large amounts of food for export, many of them have relatively high rates of malnutrition. Many proponents of dependency theory would contend that in order to lower the rates of hunger, those agricultural lands ought to be used for domestic food production.
7. To reiterate what was said before, dependency theorists are predicated on the idea that each nation has a distinct "national" economic interest that should be stated. Dependency theory

and realism actually have a comparable theoretical concern in this regard. The dependence perspective stands out because its proponents contend that meeting the needs of the impoverished within a society is the only way to achieve this national interest, as opposed to meeting the demands of businesses or the government. Determining what is "best" for the impoverished is, in the long run, a challenging analytical challenge. The national economic interest has not yet been operationally defined by dependency theorists.

8. The resource diversion throughout time is sustained not only by the authority of dominating nations but also by the dominance of elites in the dependent states (remember, dependent connections date back to the European expansion beginning in the fourteenth century). According to dependency theorists, the reason these elites continue to have a dependent relationship is because their personal interests align with those of the dominating governments. These elites have comparable ideals and cultures with the elites in powerful governments, where they were typically taught. As a result, a dependent relationship is actually a "voluntary" one. In a dependent state, one need not contend that the elites are intentionally disregarding the interests of their impoverished because they really believe that the key to economic development lies in following the prescriptions of liberal economic doctrine.

3.4.1 CHECK YOUR PROGRESS I

- I. Describe the origin of the term Dependency?

- II. Write down the basic premises of the Dependency theory?

3.5. Views of Andrew Gunder Frank

Andre Gunder Frank was a left-wing economist and political activist who wrote widely in the fields of economics, social and political history, development studies and international relations. A German national, he is best known today for his work on what he called 'the development of underdevelopment' or 'dependency theory'. He also commented critically on what he called the 'world system' of the 1970s and 1980s that maintained inequality in the world.

1.5.1 Frank's main argument:

Frank posited that within our globalised and interconnected society, certain nations emerge as winners and others as losers. Dependency theory holds that less developed nations' citizens are not to fault for their society's inability to advance. Rather, he put out the theory that Western governments purposefully neglected to advance these nations. He made the case that historically, "core" countries like the United States and the United Kingdom, which comprised the elite "metropolis," had taken advantage of "peripheral" countries by maintaining them as dependent and underdeveloped satellites. Richest countries grow affluent through taking advantage of the poorest countries and using them as a cheap labour and raw material source. He maintained that this exploitative relationship persisted into the twentieth century due to the dominance of Western nations in international trade, the emergence of large multinational corporations, and the dependence of less developed nations on aid from the West. Examples of this exploitative relationship throughout history included the practice of slavery and Western colonisation of other parts of the world.

Historical perspective:

Frank's historical research, which he considered to be crucial to comprehending development concerns, served as the inspiration for his theories regarding underdevelopment. He challenged proponents of modernization theory, such as Walt Rostow, who contend that nations progress as they transition from traditional to modern economies and as they adopt the norms and values of developed nations. He contended that these conceptions of development overlooked the fact that underdevelopment was caused by the capitalist system rather than by it. According to him, there is a presumption that developing nations are merely "behind" the developed world and must catch up. According to him, this perspective—which held that developing nations were currently experiencing a period of history that established nations had long since moved past—was ignorant. He claimed that this simplistic view failed to take account of the impact on underdeveloped countries of their relations with developed countries who colonised them throughout history.

Frank also questioned the notion that a nation's underdevelopment was caused by its own economic, political, social, and cultural structures and that the only way to develop such a nation was to replace its existing structures with those of a developed, capitalist hub or "metropole" by "diffusing" (i.e., distributing and spreading) capital, systems, and even values. Instead, he advocated for the exact opposite course of action, arguing that the only way for these impoverished nations to experience economic development was to break free from what he called "the politics of diffusion" and reject the notion that the developed capitalist centres would miraculously intervene by "diffusing" their capitalist characteristics to the impoverished regions. Additionally, Frank disapproved of the "dual society" theory, which was applicable to nations with glaring income or cultural disparities. This notion held that some segments of society—such as metropolitan areas or metropolises—were seen as more advanced, modern, and developed than other segments, which were thought to be more remote, rural, or archaic. The developed portion was perceived as having benefited from capitalism's influence, whilst the other portion still needed the benefits of capitalism to be distributed to it. Frank cautioned that adopting this theory which held that capitalism was a beneficial force would only serve to exacerbate the underdevelopment situation.

The development of underdevelopment: Satellites and Metropolises:

Frank carefully examined the historical impacts of capitalism before formulating his theories. For instance, Frank studied the privileged position of cities in the region that originally formed during the 16th century conquest by Spain and Portugal in order to investigate inequality and underdevelopment in Latin America in the 1960s. The city could appear to be a prime example of capitalism's triumph in the developing globe. Frank, however, asserted that the city's current purpose was to economically subjugate the native population that resided in the nearby rural settlements. According to him, the city was the "metropole" that ruled the "satellites" in its immediate vicinity. Similarly, these metropolises served as the dominating nation's satellites within the European colonial space. According to Frank, this "metropolis-satellite" relationship has sustained itself throughout history, allowing resources to be extracted from satellites and returned to the dominant metropolis. According to him, his research on the histories of Chile and Brazil supported this theory, showing how the "satellite underdevelopment" chain affected these nations' interactions with Europe as well as their own internal economies. He also noted how the

"satellite metropolis" relationship persisted at different levels, entwining the most remote regions of Latin America into a network that benefited capitalist Western nations.

1.5.2. Check Your Progress II

I. What are the main arguments of A.G Frank?

II. Discuss the dependency theory of A.G Frank.

1.6 Views of Wallerstein (World System Theory):

Immanuel Wallerstein's world systems theory is a more thorough interpretation of dependence theory. World Systems theory is centred on a more expansive geographic framework than the moderate and radical dependence theorists, who restrict their research to the economic relationships between the core and periphery. It is based on Lenin's interpretation of imperialism, and World Systems theory maintains that the evolution of global capitalism is the sole framework for interpreting the modern world. Since the "long" sixteenth century (1450–1640) saw the emergence of the capitalist world economy in Europe, there is only one world system in existence today. The "production for the market to gain the maximum profit, and unequal exchange relations between the core and the peripheral states" are the hallmarks of the global capitalism economy, according to Wallerstein. Additionally, the global capital has created a hierarchical framework that establishes each state's place in the global economy. The core takes advantage of the periphery through market mechanisms and hierarchical organisation.

As a third classification between the "periphery" and the "core," Wallerstein presents the "semi-periphery." The developing economies of South Africa, Brazil, China, India, and other semi-peripheral states are distinguished by characteristics like big populations, modern industries, and cities. World Systems theorists assert that it is extremely uncommon for a position to shift within the core/periphery/semi-periphery hierarchy. As a result, the core, periphery, and semi-periphery

of the global capitalist economy continue to exist. As a result, modernization and liberal conceptions of socioeconomic and political growth are criticised by the World Systems theory. Furthermore, according to World Systems theory, the semi periphery states split the periphery, making it challenging to form a cohesive resistance against the core. Because of the divides between the semi-periphery-periphery groups, the core continues to preserve its control. But according to the World Systems theory, capitalism will eventually collapse and be replaced by socialism due to the contradictions that exist inside the global capitalist economy.

Core, Periphery and Semi-Periphery:

According to the world-systems analysis the origin and expansion of capitalism and simultaneously, the international division of labour divided the world economy into four economic zones namely, core, periphery, semi-periphery and external areas.

Core Countries:

The world's most powerful and dominant nations, both militarily and economically, make up the core. The core nations possess the means of production, are highly industrialised, and have highly skilled labourers. Actually, the highly skilled labour from other economic zones is drawn to them due to their high degree of industrialization and technological innovation. Rather than producing raw materials, the core countries are manufacturers. They are at the forefront of all industrial and technical advancements. These are the nations that have benefited most from the capitalism system and concentrate on capital-intensive industries. They are able to take control of global trade and profit from capital surpluses in this trade because they have a powerful and dominant bourgeoisie class in their local area. Significant influence is exerted by the core countries over non-core countries. By controlling and taking advantage of the peripheral nations, they gain tremendous advantages. These are marketplaces for inexpensive labour and raw materials from countries on the periphery. They take advantage of the peripheral nations by charging a premium for their manufactured goods and commodities. Additionally, they earn handsomely from capital investments they make in peripheral nations, rendering such nations vulnerable and dependent on them. The history of the global capitalism system demonstrates that groups of core countries have competed to build their supremacy over periphery countries in the desire for economic domination and access to resources. There have been instances where a core nation has succeeded in asserting its dominance over others.

Periphery Countries:

The world's militarily and economically disadvantaged and exploited nations are known as the peripheral countries. They have a reservoir of unskilled workforce, are the least industrialised, and often own very little of the global manufacturing means. The economy of peripheral nations is mostly based on agriculture and the production of cash crops, with a sizable population of peasants. They are the main suppliers of raw materials to the core countries and lack robust central administrations. They must rely on oppressive labour practices, which are frequently imposed externally by the governments of the core countries, and they participate in labor-intensive industry. They are susceptible to investments from transnational and multinational companies based in core nations, which appropriate a large portion of the excess produced by unfair trade. The periphery countries manifest high degree of social inequality. They have a small bourgeoisie class, which fulfils its vested interests by forging connections with the multinational and transnational corporations. Numerous instances of core countries establishing or attempting to establish their monopoly over periphery countries in order to maximise their profits and benefits are abundant in the history of the global capitalist system. Wallerstein's theories of trade and investment concentration—which hold that investments and commerce between peripheral nations are primarily made by a small number of core nations, if any at all—become applicable in this situation. The peripheral country's already precarious situation is made worse by a heavy concentration of trade and investment. If the core country decided to stop trading and investing with the periphery countries, the latter would suffer severe economic consequences. This idea is eloquently shown by the example of Latin America, a periphery with a concentration of investment and commerce with the United States of America.

Semi-periphery Countries:

Countries that lie halfway between the core and the periphery are referred to as semi-peripheral. These are the nations that need to work towards achieving core status while also trying to keep themselves from slipping into peripheral status. Stated differently, developing peripheral and decreasing core countries can give rise to semi-peripheries. These are emerging and industrialising nations, with increasingly diverse economies. Semi-peripheral countries have more developed and varied economies than periphery countries. They do not, however, have the same level of dominance in global trade as the core nations. They have import and export agreements with the core and periphery nations, respectively. Wallerstein argues that semi-peripheries are absolutely necessary for the stability of the global system. The two opposing

economic zones, the peripheries and the cores, are buffered by the semi-peripheries. They demolish and redirect groups in peripheral areas that may undermine the control of core-states by easing political pressures, tensions, and dissent.

External areas:

Furthermore, Wallerstein concentrates on the exterior domains. These are regions that do not fall within the global economic system. They are the ones that have minimal impact on international trade and uphold an independent division of labour. Rather than trading with the outer world, they conduct internal commerce. For a considerable amount of time up to the 20th century, when it joined the European global economy, Russia fit this description.

3.6. Check Your Progress III

1. Write down the World System Theory of Wallerstein.

3.7 Conclusion:

According to dependency theory, developing countries give resources to industrialised countries at their own expense. This notion was developed in 1960 by a researcher named Raul Prebisch in response to a statistic. Prebisch observed in his studies that the developing countries provided the riches for the developed ones. Dependency Theory therefore maintains that developing countries are totally dependent on developed countries, which prevents them from being self-sufficient. There are several ways to explain dependence theories, and colonialism is one of them. Colonialism postulates that developed countries occupied previously unoccupied areas, using their military might and clout to seize control of the new areas' natural riches.

3.8.Suggested Readings

- Amin, S. (1976), Unequal Development: An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism, New York: Monthly Review Press.
- Baran, P. (1957), The Political Economy of Growth, New York.
- Chomsky, N. (2003), Chomsky or? Democracy & Education, Routledge. Frank, A.G. (2005), 'Dependency theory & Capitalism', Canadian Dimension, Nov.
- Friedman, M. (2002), Capitalism and freedom, The University of Chicago.

- Furtado, C. (2005), 'Pioneer of Structural Development Theory', *Development and Change*, Vol.6: 1201-7.
- Hayek, F. (1944), *The Road to Serfdom*, University of Chicago Press.
- Jagdish B. (2004), *In Defense of Globalization*, Oxford University Press.
- Myrdal, G (1970), *Challenges of World Poverty*, New York, Vintage Books.
- Pollin, R. (2003), *Contours of Descent: U.S. Economic Fractures and the Landscape of Global Austerity*, New York: Verso.
- Prasad, M. (2006), *The Politics of Free Markets: The Rise of Neoliberal economic Policies*, Chicago: University of Chicago Press.
- Sen, A. (1999), *Development as Freedom*, Oxford, Oxford University Press.
- Sen, A. (2005), *The Argumentative Indian*, London: Allen Lane.
- Stiglitz, J. (2002), *Globalization and Its Discontents*, W.W. Norton & Company.
- Stiglitz, J. (2006), *Making Globalization Work*, Penguin Books.

BACHELOR OF ARTS

SEMESTER VI

COURSE: INTERNATIONAL POLITICS THEORY AND PRACTICE

UNIT 4: NATIONAL POWER: MEANING, NATURE, KINDS, DETERMINANTS AND ITS LIMITATIONS

STRUCTURE:

- 4.0. Learning objectives
- 4.1. Key Words
- 4.2. Introduction
- 4.3. Meaning of National Power
  - 4.3.1 Definitions of National Power
- 4.4. Nature of National Power
  - 4.4.1. Check Your Progress I
- 4.5. Kinds of National Power
  - 4.5.1. Check Your Progress II
- 4.6. Determinants of National power
  - 4.6.1 Check Your Progress III
- 4.7. Limitations
- 4.8. Suggested Readings

4.0.LEARNING OBJECTIVES

After reading this unit, you would be able to:

- Learn about the meaning of National Power.
- Examine different kinds of National Power.
- Understand the determinants of National Power.

4.1.KEY WORDS

State, Power, Geography, Force, Military, Ideology

4.2 INTRODUCTION:

From the beginning of human history, power has been at the core of human connections. Power is a fundamental component of politics and plays a significant influence in international relations. A state's standing in the international arena is based more on its military might than its level of civilization or culture. The dictionary meaning of the term power is “that in a person or thing which enables them to act on other persons or things”. An essential element of international politics is national power. International politics is essentially the process of nations vying for dominance in order to achieve their respective national interests and aims. Due to each nation-state's sovereign status and the lack of a fully functional, centralised international machinery that could authoritatively allocate values among the nations, each state is always required to secure its national interests through the exercise of its national power.

4.3 MEANING OF NATIONAL POWER

National power is the capacity or ability of a nation with the use of which it can get its will obeyed by other nation. It has to do with the ability to use force or the threat of using force against other countries. A nation can utilise national power to exert control over the actions of other nations so that they conform to its own wishes. National Power is an important component in international politics. Amidst absence of a central, regulatory international mechanism, every state secures its national interests by asserting national power. In a nutshell, national power is a country's capacity to protect the aims and objectives of its national interests when interacting with other countries. It entails having the ability to threaten or use force, as well as having

influence over others, in order to achieve national interest objectives. A nation's power is determined by a wide range of elements.

4.3.1. DEFINATIONS OF NATIONAL POWER

According to Hans Morgenthau, “National Power as “A psychological relation between those who exercise it and those over whom it is exercised. It gives the former control over certain actions of the latter, through the influence that the former exerts over the latter’s mind.”

According to Georg Shwarzenberger, “The power is the capacity to impose one’s will on other by reliance on effective sanctions in the case of noncompliance.”

According to Hartman, “National Power denotes the ability of a nation to fulfill national goals. It tells us as to how much powerful or weak a particular nation is in securing its national goals.”

According to Padelford and Lincon, “National power is that combination of power and capacity of a state which the state uses for fulfilling its national interests and goals.”

4.4. NATURE OF NATIONAL POWER

For understanding the nature of national power let us know the meaning of terms ‘National’ and ‘Power’.

- 1. NATIONAL:** Generally speaking, the word "national" refers to something that is national. Therefore, a nation's power is referred to as national power. Nonetheless, the notion of "nation" in the context of national power differs from that of political science. A nation is characterised by a strong feeling of national identity among its members, which is based on shared racial, religious, cultural, historical, and economic characteristics, among other factors, according to political science. The word "nation" refers to the authority of the assembly of statesmen, diplomats, and decision-makers who act on behalf of the nation when discussing national powers. More precisely, it refers to the authority of those in charge of crafting and carrying out the country's foreign policy in an effort to achieve its objectives. The power of the state's entire populace does not equate to national power. People's perception of the power of decision-makers as their own is solely due to a psychological connection. Solutionbooth.com offers business consulting services in IT administration,

consulting, security, and cloud solutions. A country's ability to safeguard its national interests through the ability of its leaders, diplomats, and decision-makers to act more decisively is a true measure of its power. Therefore, in the context of international politics, national power genuinely refers to the capacity of a nation's decision-makers to protect their country's interests.

2. **POWER:** To comprehend the essence of power within the framework of National Power, it is important to differentiate between Power and Force, Power and Influence, Force and Influence, and various other aspects of power.

A. Power and Force: Force is defined as physical force, violence inflicted by the state, jail, fines, or even war. A psychological connection of control supported by the use of force or the threat of using force is known as power. Power is supplanted by force when genuine military or police action, including physical force and warfare, is employed to achieve specific goals. Wolfe and Coulomb's equate "force with military capacity of a nation, either in reserve or actualized." They regard power as "a wider concept that not only includes the threat or the actual use of force but may also rely on positive and non-violent means of persuasion, such as economic rewards, acts of cooperation and ideological solidarity."

B. Power and Influence: There is a small distinction between influence and power. These concepts are closely associated, sharing comparable factors and sources, and even with regard to the intended outcome. Both require the capacity to influence other people's behaviour in a desired way. The two, though, are not interchangeable. Power entails the use of force or the threat of using it. Political and legal power are supported by the state's authority or sovereignty. Influence is the process of trying to persuade someone else to act in a certain way rather than using force or threats. Influence has a greater democratic reach than power and a wider sphere of application. While nations attempt to influence one another, their ability to use force or the threat of using force ultimately determines their level of success. Hence, the true currency of international politics is power rather than influence. Influence plays a submissive role to power. Just strong nations possess the ability to exert influence. Power is therefore neither force nor influence. However, at the moment, it incorporates both influence and force in one way or another.

- 3. National Power is both a Means as well as an End in International Relations:** The ability to influence the actions of other governments in order to achieve specific goals is known as national power. It is acknowledged as the means by which a country can achieve the desired goals—peace, security, advancement, growth, prestige, and increased power. In order to protect their interests in international relations, nations utilise power. Because of this, power becomes a tool in international relations. Power is, however, actually sought after as a goal or as a means to an end. Power is desired by nations for both their present and future requirements. As a result, they constantly strive to accumulate power reserves and hence chase power as a goal. In other words, power is a means to an end, much like money.
- 4. National Power is the Ability to Secure Goals of National Interest:** National power is the capacity or ability of a country to affect or modify the actions of other countries in order to protect the objectives of its own national interest. In this kind of partnership, a strong country can use international relations to further its own national interests. A country's capacity to achieve its goals and objectives in international relations is a key indicator of its national power.
- 5. National Power is Dynamic and Relative in Character:** The strength of a nation is always based on its resources and time. A country's power must be evaluated by comparing its national strength to that of other countries as well as by analysing its own capabilities and capacities. National Power is also dynamic. It never stops rising or falling. The disastrous outcome of India's conflict with China in 1962 significantly diminished India's national power in international affairs. However, a fairly decent showing in the 1965 war with Pakistan and a resounding triumph in the 1971 war significantly increased India's national power. India's capacity to exert influence on other countries significantly expanded in the post-1971 era. India's national strength has been further bolstered by its standing as one of the founding members of the Non-aligned, a significant leader of the Third World, and positive advancements in economic and technological growth. Unfortunately, India's capacity to wield influence in international affairs has occasionally been negatively impacted by certain internal concerns and challenges. India's influence in international affairs has been constrained by internal unrest. India's national power has therefore been dynamic, as have the powers of other countries. Because national power is dynamic and non-stable, it must be continuously, or at least occasionally, assessed in order to comprehend the place of the

country in international relations. The national power is always changing. A strong nation may in the future grow weaker or stronger. This is dependent on the numerous facets of national power as well as shifts in the power potential of neighbouring countries. A nation's might is always measured against the powers of other nations, especially its enemies. The US's increased influence in international affairs in 1990 was a result of the USSR's collapse and the Russian government's decline.

- 6. No Two Nations Have Equal Power:** It is also important to remember that no two countries can or should have total power. Between two equally strong superpowers, great powers, or major powers, there can only be a loose equality. A nation's might is always greater or lesser than the combined power of all other nations.
- 7. There Are Several Elements of National Power:** A nation's capabilities, which are based on a number of variables like geography, population, industrial capacity, diplomacy, military readiness, quality of leadership and governance, etc., are frequently used to analyse and evaluate a country's power. An assessment of a nation's national power necessitates a quantitative and qualitative analysis of all these aspects.
- 8. Actual Power and Potential Power:** Additionally, a nation's prospective power must be examined in addition to its current power in any examination of its power. Potential power is the electricity that can be generated during emergencies and times of need, whereas actual power is the power that is readily available. It alludes to both the capacity for handling crises and the potential for electricity availability in the future.
- 9. National Power is the Currency of International Relations:** In international relations, every country aims to use its strength to protect its interests. This characteristic leads us to view international relations as a power struggle. The only way to understand the nature of this power conflict is to examine the national powers of different countries. One can assess a country's potential or current position in international relations by analysing its level of national power. It is also necessary to comprehend each country's national interests.
- 10. National Power is the Basis as Well as a Means of Foreign Policy:** A nation's foreign policy is based on its national might. Only that foreign policy, supported by sufficient national force, can effectively secure the objectives of national interest. Again, the national might of each state determines the statesmen's and diplomats' capacity to act and respond with others.

4.4.1 CHECK YOUR PROGRESS I

1. Explain the nature of National Power.

4.5. KINDS OF NATIONAL POWER

The three forms of national power are inseparable from each other. Without economic power no nation can develop her military power, and without the latter no nation can play an active role in international relations. Psychological power can be enduringly and really effective only when it is backed by economic and military power. Some of the major dimensions of national power in international politics are as follows: 1. Military Power 2. Economic Power 3. Psychological Power.

1. **Military Power:** Another significant aspect of national authority is the military. It is thought to be extremely necessary for accomplishing the goal of national security. The most important component of any nation's national interest is security. In actuality, ensuring national security is every country's top priority. Each and every nation prioritises its security since it is always thought that a country's security may be violated by war or other acts of aggression by other states. Every country keeps an army to guard against potential violations of its security. Every nation's security and territorial integrity are thought to be primarily ensured by military force. Therefore, a crucial component of national power is military might. The military might of a state determines its place and significance in international relations. No state can achieve the status of superpower or major power without first developing into a formidable military force. The United States of America is a strong military force and a superpower. Despite having strong economies, Germany and Japan are not seen as great or superpowers due to their meagre armed forces. The components of military power, the military might of other countries, and the other two types of national strength—economic and psychological—must all be considered when assessing a country's military might. Russia, the former USSR's successor, is still a nuclear power, but due to its

fragile economy, it is no longer regarded as a superpower. Despite having a strong military, China is not seen as a superpower.

2. **Economic Power:** The second major aspect of national power is economic power. It is defined by a country's capacity to meet its own demands and regulate the actions of other governments by granting or refusing access to economic products and services. The most important tool available to a state today for influencing the policies and actions of other governments is its economic diplomacy. Without sufficient economic might, no state can rise to the status of a military force. According to Palmer and Perkins "Economic power is inseparable from military power, for it is one of its basic components, to say that under conditions of modern warfare, economic power is military power is only a slight exaggeration." Rich and developed countries use their economic might to persuade other states to give them loans and other forms of financial assistance. Rich governments also attempt to protect their interests in international relations by using their economic clout. It is employed to secure a desired change in the behaviour of other states by means of both coercion and induction through economic pressure. In fact, economic power is now seen as a form of national power that is even more significant than military power in the modern day. One can cite Japan as an example to support this claim. The fundamental cause of the Third World countries' poor power situations has been their lack of economic might. A country's raw materials, natural resources, food stockpiles, industrial and technological capacity, GNP, trade surplus, means of transportation and communication, GDP, GDP per capita, and other aspects must all be considered when assessing its economic strength.
3. **Psychological Power:** Psychological power is the nation's perception and opinion power. It is common knowledge that persuasive negotiating and propaganda play important roles in international affairs. The states employ these tactics to ensure that other states behave in a way that they desire. The role of this aspect of national power has increased due to advancements in communication, public opinion and the mass media's increased influence over foreign policy, the rise of the open and conference diplomacy era, the acceptance of alternative ideologies, the growth in person-to-person interactions, the role of social movements and NGOs, and the increased importance of publicity and propaganda in international relations. A nation constantly seeks to sway the citizens and leaders of other nations through psychological and cultural tactics. The psychological component of a

nation's strength is its capacity to sway people via organised media attention, cultural and educational exchanges, and other means.

4.5.1 CHECK YOUR PROGRESS II

1. Write down the kinds of National Power’.

4.6. DETERMINANTS/ ELEMENTS OF NATIONAL POWER

Hans Morgenthau has grouped elements of national power under permanent and temporary elements. Organski has classified it into two: natural determinants and social determinants. Natural determinants include geography, resources and population; and social determinants include economic development, political structures and national morale. Palmer and Perkins and several others make a distinction between tangible and intangible elements of national power. Tangible elements are composed of elements that can be assessed in quantitative terms like economic development, resources, geography, population and technology. And intangible elements are non-quantitative such as ideational and psychological factors like ideology, morale, leadership, personality. Introduction Broadly, elements of national power include the following: geography; natural resources including raw materials and food; population; economic development and industrial capacity; technology; military preparedness; ideology; leadership; organization and quality of government; national character and morale. Let us examine each one of them in some details.

1. **Geography:** Among the factors that determine a nation's power, geography is the most constant, observable, everlasting, and organic component. Highlighting the importance of geography, Napoleon Bonaparte once said, “The foreign policy of a country is determined by its geography.” We must comprehend the significance of a state's size, location, climate, topography, and boundaries in order to comprehend geography as a component of national power.

2. **Size:** A big nation can better defend its borders by retreating during an assault, has superior natural resources, can support a larger population, and can build significant industrial complexes. However, a huge country may also be an impediment to development due to its topography, climate, and lack of natural resources. The size of a nation could not have much of an impact on international relations. Even though the USA has a smaller territory than Russia, it is nonetheless stronger. Israel has a strong defence system in spite of its modest size.
3. **Location:** England's location aided in its rise to prominence as a naval and imperial force. Because of its position, the USA was able to maintain its isolationist policies, while Canada's proximity to the US has kept it from rising to the status of a superpower.
4. **Climate:** A country's economy, culture, and food production are all influenced by its climate. Their development has been impeded by the extreme heat of the Sahara and the frigid Arctic Zone.
5. **Topography:** A nation may be more susceptible to expansionism if its borders are arbitrary or plain. The USA has benefited from the power of the Atlantic and Pacific oceans, and the Himalayas are widely thought to guard India's northern frontiers.
6. **Boundaries:** Friendly and constructive ties between nations are derived from established and natural boundaries. Unresolved disputes can lead to a weakened national economy.
7. **Natural Resources:** Natural resource self-sufficiency promotes a nation's growth. The development of industry, the construction of military installations, and agriculture—including food self-sufficiency—are all made possible by resource self-sufficiency. In two sections, Morgenthau addressed the importance of natural resources: food and raw materials. Three categories further separate raw materials: first, natural products like rubber, jute, bamboo, etc.; second, minerals like coal, petroleum, iron, copper, zinc, manganese, etc.; and third, animal products like meat, eggs, milk, silk, etc. Morgenthau once remarked, "Nations self sufficient in food are better placed than nations which import food," in reference to "food" as a decisive determinant in national power. Indians became dependent on the United States during the 1950s and 1960s food scarcity. Food aid was a tactic used by the West to influence Indian foreign policy. India was able to establish its national power and achieve food self-sufficiency thanks to the Green Revolution in the 1970s.

8. **Population:** A nation's ability to develop is hampered by its population's laziness, ignorance, incompetence, unemployment, and lack of expertise. A population that is literate, skilled, disciplined, and robust promotes national power and progress in the nation. One way to measure a state's dedication to nation-building is by its investment in human resource development.
9. **Economic Development:** A country's power is also based on its degree of economic development. It is a way to increase both military might and the well-being and wealth of the populace. A nation that is developed, healthy, affluent, and expanding has an effect on the entire world. It can use financial tools including grants, trade, loans, rewards, and aid to further its objectives on a global scale. The United States frequently utilises market access and aid to influence the actions and policies of other states. Without US approval, the IMF and World Bank never sanction a loan or development aid to a nation. A weak country with a low level of development and poverty faces severe constraints on its ability to govern itself.
10. **Industrial Capacity:** The growth of industrial capacity is facilitated by industrialization and technology. A nation with strong industrial infrastructure could grow to become a superpower. Because of their enormous industrial capacities, the United States of America, Britain, Germany, China, France, and Japan are considered super and great powers. India's less developed industrial sector is the reason for its development gap, even with the country possessing the same raw materials as the USA and Russia. Natural resources are extracted and transformed into industrial commodities with the assistance of an industrial sector. These days, analysts discuss about a "knowledge economy." Countries are being forced to increase their proficiency in these new technologies due to the revolution in communication and information technology as well as the start of the Fourth Industrial Revolution, which includes artificial intelligence (AI).
11. **Technology:** Human welfare and advancement are made possible by highly developed technological know-how. Technology is important for the development of the military, the transportation and communication industries, the economy, and society. In international relations, information technology, nuclear technology, space technology, and missile technology have all become significant sources of power and influence. When a nation can manufacture industrial and high-tech goods domestically without relying on imports, its national power increases even more.

12. **Military Preparedness:** It plays a significant role in advancing national interest and the effectiveness of foreign policy. Having access to cutting-edge and complex weaponry can provide one a tactical and military edge. A nation's military readiness is further strengthened by an effective and efficient military leadership and a skilled, trained, competent, committed, and disciplined armed forces. However, since military readiness depends on a nation's industrial capability, technological advancements, strategic considerations, economic strength, and governmental policies, it cannot be used as a stand-alone indicator of national power.
13. **Ideology:** A nation's ideology is an intangible source of power. It may give rise to international friendship or hostility. The world condemned Hitler's Nazism in Germany and Mussolini's fascism in Italy for weakening their respective countries' national powers. Following 1945, the Cold War resulted from the ideological conflict between communism and capitalism, which saw numerous nations form alliances to protect their borders. During the Cold War, India was able to defy the orders of superpowers thanks to its pursuit of non-alignment (NAM).
14. **Leadership:** The efficient and competent use of raw materials, human resources, and natural resources is directed by a strong and determined leader. The nation advances and succeeds under the direction of a responsible, committed, and capable leadership.
15. **Organisation and Quality of Government:** A corrupt and incompetent government squanders human and natural resources and weakens the position of the country abroad. For example, good governance is facilitated by a robust, democratic, efficient, and accountable government, which also raises the country's profile and efficacy in international affairs. Pakistan's economy and society have failed as a result of a feeble civilian administration.
16. **National Character and Morale:** It is an intangible component of national strength as well. National Character describes the characteristics, disposition, and ability of the populace. Indians are recognised for their idealism, tolerance, and religious convictions, for instance. Germans are known for their work ethic and discipline, while Americans are known for their creativity, self-starting nature, and adventurous spirit. "Degree of determination with which a nation supports the foreign policy of government in peace and war, it permeates all activities of a nation, its agriculture and industrial production as well as its military establishment and diplomatic service," according to Morgenthau, is the definition of national morale. Dam

construction, victory in the 1965 and 1971 conflicts, the development of information technology, and India's consistent economic expansion all raised spirits there. Additionally, its morale was damaged by the war's 1962 defeat, the emergency declared, and the shaky coalition regimes that followed in 1991.

4.6.1. CHECK YOUR PROGRESS III

1. What are the determinants of National Power?

---

2. Describe the meaning, nature and determinants of National Power.

4.7 LIMITATIONS

The effectiveness of national power is diminished by a number of circumstances. One reason is that states are prevented from upsetting the balance of power in the international system by the balance of power. Second, international organisations and the law control state action, as Neorealism emphasises. It establishes a set of guidelines that are mandatory for all of them. Third, moral principles and norms that regulate state action constitute international morality. The international community upholds values such as respecting others' sovereignty, preserving everyone's right to life, and refraining from meddling in their affairs. Fourth, states are compelled by global public opinion to formulate public policies that reflect that sentiment. The strength of global public opinion is demonstrated by the existence of powerful peace movements, campaigns to protect the rights of minorities and ethnic groups, and opposition to sexual abuse, drug prohibition, human trafficking, and nuclear weapons. Fifth, national power is managed by the "collective security" premise. It is predicated on the idea that, in the event of a breach by any

state or states, states work together to achieve peace and security. Lastly, a tool for limiting national power is arms control and disarmament. Arms control is the use of international agreements or policies to lessen or regulate the arms race. Disarmament also refers to the elimination of all current weapons and ammunition.

4.9 Suggested Readings

- Baylis, John et al. (eds.) (2015). *The Globalisation of World Politics*. New Delhi: OUP.
- Chatterjee, Aneek. (2018). *International Relations Today*. New Delhi: Pearson.
- Cartsnaes, Walter, et al. (eds.) (2012). *Handbook of International Relations*. New Delhi: Sage. George, Jim and Anthony D.
- Burke. (2007). *An Introduction to International Relations*. Heywood, A. (2011).
- *Global Politics*. Palgrave Foundations. Hocking, Brian and Michael Smith. (2014).
- *World Politics: An Introduction to International Relations*. London: Routledge. Kumar, Mahendra. (2017).
- *The Theoretical Aspects of International Politics*. Agra: Shivlal Aggarwal. Wilkinson, Paul. (2007). *International Relations*. New Delhi: OUP.

BACHELOR OF ARTS

SEMESTER VI

COURSE: INTERNATIONAL POLITICS THEORY AND PRACTICE

**UNIT 5: MANAGEMENT OF POWER: BALANCE OF POWER AND COLLECTIVE
SECURITY**

STRUCTURE:

5.0. Learning objectives

5.1. Key Words

5.2. Introduction

5.3. Meaning of Balance of Power

5.4. Nature of Balance of Power

5.4.1. Check Your Progress I

5.5. History of Balance of Power

5.5.1 Balance of Power during the Cold War

5.5.2. Methods of Balance of Power

5.5.3 Check Your Progress II

5.6. Collective Security

5.6.1. Introduction

5.6.2. Meaning and Definition

5.7. Features of Collective Security

5.7.1. UN Collective Security Concept

5.7.2. Nature of Collective Security

5.7.3. Critical Evaluation

5.7.4. Check Your Progress II

5.8. Suggested Readings

5.0.LEARNING OBJECTIVES

After reading this unit, you would be able to:

- Examine the nature of Balance of Power
- Understand the meaning and concept of Collective Security.

5.1.KEY WORDS

State, Power, Strategy, Multipolarity, Force, Cold War, Anarchy

5.2 INTRODUCTION:

One of the most hotly debated theoretical and practical ideas in international relations is the balance of power. In actuality, it is the most important variable in systemic theories of international stability and the cornerstone of realism in all its forms, especially classical and structural realism. Although the concept of balancing power was present in some form in ancient Greek, Indian, and Chinese statecraft, it gained popularity in Europe from the 17th century. It gained prominence in legal and political philosophy with the signing of the Treaty of Westphalia in 1648. Legal scholars and decision-makers considered the idea to be essential to understanding international law and strategy. The idea of balance of power is one whose worth should be thoroughly examined, as evidenced by the fact that academics and decision-makers have found it to be relevant throughout history. According to the theory, peace can be achieved when contending states have a balance of power. However, when there is an imbalance in power, a stronger state can attack a weaker state, depriving it of its security and autonomy. By preventing aggression in the first place and, in the event that that fails, by making sure the aggressor does not materially change the balance of power, the balance of power is meant to keep any power from growing too strong. Realists believe that international anarchy is the birthplace of the balance of power.

5.3 MEANING OF BALANCE OF POWER

The distribution of equal power across nations is known as the balance of power (BoP) in international relations. One state cannot dominate others when power is divided fairly, and no state feels threatened. According to the balance of power hypothesis, if one state gains strength, it

will attack the weaker state, giving the endangered states a chance to band together defensively. According to Sidney Fay, it's a just equilibrium that prevents any nation from being too powerful to impose its will or force on another. "A system in which some nations regulate their power relations without any interference by any big power," is how Inis Claude puts it. There is no global government, according to the logic of the balance of power doctrine. Additionally, in order to defend itself from external attacks, each state must rely on its own arsenal of weapons and tactics. Therefore, in order to counterbalance an opponent that poses a threat to a nation, that nation either mobilises its own resources or forms an alliance with other nations.

5.4 NATURE OF BALANCE OF POWER

- A.** Unstable and Temporary: BoP has a limited lifespan. Additionally, nations frequently shuffle their alliances and allegiances in order to further their own interests.
- B.** Active Intervention is Necessary: BoP is Not a Natural Endowment. Political leaders must actively intervene in its development and upkeep.
- C.** War puts the rule of law to the test: it keeps conflict from starting and breaks it once it does.
- D.** Not a tool for peace: the unstable global environment is the reason why BoP occurs. Peace is not assured by it.
- E.** Big Powers are the major players: Small powers are either the play's allies, spectators, or victims, while strong powers are the primary forces behind the creation and upkeep of BoP.
- F.** Requires numerous States: In order for BoP to occur, numerous states must uphold power dynamics.
- G.** National Interest is the Priority: Any State may adopt it, and the decision-making process is based on national interest.

5.4.1 CHECK YOUR PROGRESS I

1. Explain the nature of Balance of Power.

5.5. HISTORY OF BALANCE OF POWER

The idea of Balance of Power is as old as time itself. Greeks and Thucydides both employed it; an ancient Athenian political theorist claimed that Balance of Power promotes security in the global order. The idea was brought back to life in the fifteenth century during the Renaissance in the city-states of Italy. Balance of Power took the place of internationalism following the 1648 signing of the Treaty of Westphalia, which established the boundaries between independent states. Balance of Power was in charge of maintaining international security for a century, from 1815 to 1914. But the First World War's beginning in 1914 upset the delicate equilibrium between the various nations. The idea was resurrected from 1919 until 1939, but when the Second World War broke out, it failed once more. During the Cold War, the USSR-led communist governments and the USA-led capitalist powers were in a tenuous balance. Following the fall of the Soviet Union and the socialist bloc, the United States assumed leadership of the world stage, and unipolarity became the cornerstone of international relations. The importance of the balance of power (BoP) has increased due to the rise of rising countries like China, India, and others, as well as the resulting multipolarity in the international system.

5.5.1 BALANCE OF POWER DURING THE COLD WAR

The balance of power reached its peak during the Cold War, both conceptually and practically. During this period, the nuclear weapons race and mutual deterrence were major factors in determining the balance of power. As Gaddis (1982) and Mastanduno (1985) note, containment became a key tactic for both superpowers. Leffler 1992 examines this phenomenon in the context of the early phases of the struggle. Despite giving the appearance of preserving a balance of power, both the USSR and the US tried frequently to get the upper hand out of concern that the other would overcome them. As a result, there was a race to acquire conventional and nuclear weapons, and agreements to regulate arms grew to be a way to maintain deterrence. George, et al. 1988 has more information about this. As part of containment measures, the superpowers courted allies from nonaligned nations and waged proxy wars in a number of areas, including Korea, Vietnam, and Afghanistan. During this time, nuclear deterrent replaced conventional deterrence as the primary goal of balance-of-power tactics. The idea of mutual assured destruction—which is predicated on the idea of balance of power is covered in Jervis 1990, however this relationship isn't always properly explained. Throughout the Cold War, the balance of power changed gradually. The first

phase spanned from the conclusion of World War II until the Soviet Union's detonation of the first nuclear bomb in 1949. During this time, the USSR and the US were building up their domestic armaments stockpiles and forming ally blocs like the Warsaw Pact and NATO in an effort to counterbalance one another. The two superpowers swiftly shifted from seeing each other as allies to adversarial powers, as Larson 1985 contends. Although the Kennedy administration chose a flexible response policy, employing a combination of conventional and nuclear weapons to deter the Soviet Union, the US initially increased its armaments largely through nuclear means. During this time, the Soviet Union's alliance with Communist China started to erode. Kirby et al. (2005) explores how the rapprochement of China and the United States in the 1970s signaled a shift in the balance of power in the United States' favour. The ratification of arms control treaties by the US and the USSR during the 1970s contributed to a period of détente that stabilised the balance of power. Garthoff 1994 has further information on this. With the Soviet invasion of Afghanistan and the Reagan administration's attempts to contain the USSR, the relationship became unstable once more in the 1980s during what is sometimes referred to as the Second Cold War. However, the Cold War came to an end when Mikhail Gorbachev sought to defuse tensions with his glasnost and perestroika policies and as the Soviet Union started to fall apart.

5.5.2 METHODS OF BALANCE OF POWER

1. Compensation: The majority of it is related to territory. If a state is deemed unsafe for the balance, it is partitioned or annexed. In the event that their colonial possessions or the balance between them were threatened, colonial powers would split the regions among themselves using this manner. European imperial powers split and drew new borders for tiny states before the First World War, particularly in eastern Europe and the Balkans.
2. Alliances and Counter Alliances: To fight the threat, maintain their position, and increase their strength inside the international system, a number of countries form an alliance. An alliance's formation usually results in the development of a counter-alliance. US established CENTO, NATO, and SEATO during the Cold War, while the USSR established the Warsaw Pact.
3. Intervention and Non-Intervention: This authoritarian approach is used to alter or uphold a desired state of affairs within a nation. A few instances are the USSR's involvement in

Afghanistan and the US government's involvement in North Korea, Vietnam, Cuba, and Iraq.

4. **Divide and Rule:** This strategy uses division to subdue and undermine the opposition. For instance, China has been attempting to splinter the states of ASEAN in order to prevent them from cooperating against its assertive actions in the South China Sea.
5. **Buffer Zones:** Two major powers, who are typically rivals, are divided by neutral zones. Subsequently, every superpower attempts to assert its dominance over the buffer zone, resulting in a conflict between the two major powers within the neutral zone.
6. **Armaments and Disarmaments:** Nations engage in an arms race to acquire more weapons for defence in order to protect themselves inside the international system. This could spark conflict and act as a disincentive to global peace and security. Disarmament, the practice of asking nations to cut back on and eventually do away with the use of weapons for both offensive and defence, is now gaining traction. Weapons bans are demanded by treaties like the Comprehensive Test Ban Treaty (CTBT) and the Prohibition of nuclear weapons.
7. **Balancer:** With the unipolarity/multipolarity syndrome in the global order, this idea is employed less commonly these days. However, in the past, Britain served as a counterbalance in Europe. A balancer is impartial and has no affiliation with any of the opposing parties. To maintain equilibrium, it engages in mediation and negotiation between the two.

METHODS OF BALANCE OF POWER

METHODS	RELEVANCE	EXAMPLES
Alliances and Counter-alliances	Forming coalitions; both offensive and defensive; not permanent	NATO, SEATO, CENTO, Warsaw Pact
Compensations	Partition and division of territories by large powers at the expense of smaller ones.	Partition of Germany by the treaty of Versailles, division of Korea and Vietnam after 2 nd world war
Buffer states	States may be placed between powerful states to keep rival powers out of direct contact with each other.	Nepal and Bhutan serve as a buffer states between India and China.
Armaments and disarmaments	Armament- increased military power and weaponry; Disarmament- proportionate reduction in arms to end arms race.	USA and USSR stockpiling arms during cold war in the name of security; Disarmament treaties NPT, CTBT etc.
Divide and rule	Age old policy of weakening competitors by dividing them territorially or politically.	Europe was divided into western and eastern Europe by US and USSR based on ideological differences.

Critical Evaluation

The following are justifications for why the BoP is a valuable instrument for preserving world peace and stability:

i) The BoP contributes stability to the global order. "BoP has many a times prevented a war," said Fredric Geniz. Only when a state aspires to overwhelming power does war ensue. ii) It assists in making modifications and readjusting in order to stop war from breaking out. iii) Several governments take part in preserving the status quo, which frequently causes bipolarity or multipolarity in the global order.

iv) Small states benefit from the public goods that are provided in balance, such as international peace, law and order, and security.

v) It deters hostilities. In most cases, the threat posed by a hegemonic coalition is met with a counter alliance. A robust opposition restrains either party's overbearing authority.

vi) It contributes to global order and peace. It was successful in averting conflict from 1815 and 1914.

Arguments not in favour of BoP are:

- i) As the world grew more unipolar in the 1990s, BoP became less significant. The USA is the hegemon in terms of military might, and the world is still unipolar. As of right today, no collection of nations can balance the US.
- ii) BoP is insufficient and ineffective as a means of upholding order in global society. It creates a fearful feeling.
- iii) The arrangement of BoP is hazy and unstable. Because it is founded on insecurity and dread, it dominates.
- iv) States typically aren't allowed to leave alliances.
- v) The peace isn't genuine. Human rights protection and morality are the cornerstones of international peace. BoP peace is predicated on a persistent aversion to conflict.
- vi) States change throughout time. Their abilities are constantly increasing or decreasing, which has the potential to jeopardise the stability of BoP.

Is BOP Still Relevant?

There has been a radical shift in international relations. States in Europe used to be in charge. The BoP principle is no longer necessary because of the waning influence of big countries due to the rise of diverse states in Asia, Africa, and Latin America. Second, the principal European powers in the BoP declined as a result of the end of imperialism and colonialism. Third, the international arena no longer has the balancer. This had been done earlier by Britain. Fourth, the spread of nuclear weapons has brought about a terrible circumstance. Their application may result in a devastating conflict that alters society forever. How is a nuclear power balanced? A world conflict is no longer desired by the nations. Regretfully, Balance of Power does not rule out war. Fifth, a major factor in reducing tensions and promoting harmony and peace has been the establishment of the United Nations and other international and regional entities. BoP comes from a time before there were any international organisations. However, BoP hasn't entirely become outdated. It has moved from the global stage to the regional one. Friendrich and Martin Wright, two of BoP's detractors, acknowledge that BoP remains a crucial component of international relations.

5.5.3 CHECK YOUR PROGRESS II

1. Discuss the methods of Balance of Power.

---

2. Critically evaluate the concept of Balance of Power.

5.6 COLLECTIVE SECURITY

5.6.1 INTRODUCTION

It is a security agreement in which a state acknowledges that the security of one is the security of all in the political, regional, or international spheres. As a result, in the event of a threat or breach of peace, the states in an alliance work together to guarantee protection for everyone. Because the combined strength of all nations is utilised to thwart aggression or war against any state, collective security serves as a deterrence against aggression. It is predicated on the idea that violence directed towards one person also targets others. Aggression must be met with collective action by a number of governments in order to maintain world peace and community. In Schleicher's words, "collective security is an agreement among states wherein all pledge to assist one another in the event that any member of the system commits certain prohibited acts (war and aggression) against another member." "Collective" and "security" are the two essential components of collective security. The safety of one country is intrinsically connected to the safety of all countries. International security is embedded in national security. Every nation's security is compromised when one country's security is compromised. By "collective," we imply that a collection of states must deal with the aggressor as a whole. The idea of "All for One and One for All" is emphasized. Organski in his work World Politics lists five basic assumptions of collective security: (i) Member

nation-states will be able to determine who is the aggressor in an armed confrontation. (ii) The commitment of each member nation-state to halting the aggression is equal. (iii) Every member nation-state has the same degree of autonomy and capacity to participate in acts of aggression. (iv) The member states' combined strength will be sufficient to thwart the assault. (v) The aggressor nation will have to change course or risk defeat in the framework of common security. According to Morgenthau, three conditions must be met for collective security to be effective: (i) In order to overcome the aggressor, the combined military might must be greater than his. (ii) The member nations have to have the same views on the stability of international law. (iii) The common good, which is the collective defence of all member states, should take precedence over competing interests among member states.

5.6.2 MEANING AND DEFINITION

A collective security measure is just that—collective security. The objective is symbolised by the term security, while the character of the joined strength to counteract attack is indicated by the word collective. Every state will be considered attacked if there is an attack on one, according to the fundamental tenet of collective security. All nations will now care for each other's security as if it were their own, with security being their shared priority.

According to Morgenthau “one for all and all for one is the watchword of collective security.” On collective security Palmer and Perkins observe “It clearly implies collective measure for dealing with threat to peace”.

George Schwarzenegger has defined collective security as machinery for joint action in order to prevent or counter any attack against an established international order”.

According to F.H Hartmann collective security is basically a mutual insurance plan against aggression anywhere and everywhere.

5.7 FEATURES OF COLLECTIVE SECURITY

- i) A tool for power management: When a war or attack breaks out, collective security is employed to handle the situation in order to maintain world peace.
- ii) It recognises the universality of aggression: It recognises that governments must unite to oppose acts of aggression, which will inevitably occur.

- iii) States are committed to putting an end to aggression: States combine their resources to halt aggression.
- iv) It averts war: An aggressor country will refrain from attacking since it is aware that a collective defence will stop it.
- v) War is the enemy and not the state: Collective Security works towards eliminating war not the aggressive state.

5.7.1 UN COLLECTIVE SECURITY CONCEPT

According to the United Nations Charter, the maintenance of global peace and security may be accomplished through the application of collective security measures. The UN Charter's Chapter VII, "Action with Respect to Threats to the Peace and Acts of Aggression," discusses the collective security system. Articles 39–51 of Chapter VII, which establish a communal framework for preserving world peace and security, are among its thirteen articles. The task of launching collective security measures against the act of aggression has been given to the UN Security Council. The following are covered in the 13 articles.

Article 39: Responsibility of Security Council to determine whether an action is an act of aggression or not and to decide on the steps to secure international peace.

Article 40: States that the first step towards prevention of war/aggression can be provisional measures like ceasefire.

Article 41: Refers to enforcement actions other than collective military actions. It can recommend sanctions against the aggressor.

Article 42: Security Council can take military action to preserve international peace and security

Article 43: Members of Security Council are required to contribute resources, effort and forces for raising collective security force that may have to take action under Article 42.

Articles 44-47: Procedures for raising, maintaining and using UN Peace Keeping Force for collective security action.

Article 48: Action on the decision of Security Council is to be taken by all the members or some of them as the Security Council may determine.

Article 49: Members of the United Nations have to mutually assist in carrying out decisions by Security Council.

Article 50: Lays down the ways in which non-member states can adjust their policies and actions towards the decision that may be taken up by the Security Council under Articles 41-42

Article 51: In case of an armed attack against a State, UN accepts the right of the State to individually or collectively take measures for self-defense until the Security Council has taken measures to protect international peace and security.

In 1950, the Korean Crisis was resolved with the first application of collective security. It was utilised once more in the Suez Canal crisis in 1956. It was also employed in the war against Al-Qaeda in Afghanistan in 2001, as well as during the crises in the Congo, Hungary, Lebanon, and Iran. However, when the United States attacked Iraq in 2003 without the approval of the United Nations, Collective Security came under intense scrutiny.

5.7.2 NATURE OF COLLECTIVE SECURITY

Collective Security stands for preserving security through collective actions. Its two key elements are:

1. All countries have security as their first priority. At the moment, every country's security is intricately connected to the security of every other country. International security encompasses national security. In actuality, any assault on one country's security affects the security of all the nations. Therefore, it is the duty of every nation to protect the victim nation's security.
2. Within the framework of collective security, the term "collective" designates the strategy to be used to protect national security in the case of a war or other hostile act. The combined might of all the nations must be used to counter the aggression's strength. To counteract aggression or put a stop to a war, all states must establish an international preponderance of power.

The underlying principle of Collective Security has been 'One for All and All for One'. Aggression or war against any one nation is a war against all the nations. Therefore, all the nations are to act collectively against every War/Aggression.

5.7.3 CRITICAL EVALUATION

Even if the concept of collective security was developed with the noble goal of maintaining global peace and security, it is overly idealistic. It is assumed that all countries fully comprehend their obligation to defend one another. Furthermore, it's not always easy to pinpoint the attacker. Perhaps the aggressor acted in self-defense. War as a way of securing peace is acknowledged by collective security. Furthermore, there's a good chance that an ideology or special interest could influence a war and make it less impartial. The UN's inability to maintain a permanent international force to uphold the Security Council's resolution on collective security is the other main issue. The procedure is drawn out, and there is a significant lag between the date of attack and the mobilisation and arrival of an international peacekeeping force in the affected area. Last but not least, the idea of collective security carries risk since a local conflict may turn into a worldwide conflict. Despite the aforementioned objections, the goal of crisis management is to maintain international peace and avert conflict by utilising collective security.

5.7.4 CHECK YOUR PROGRESS III

1. Explain the features of Collective Security.

---

2. Define the meaning of Collective Security.

5.8 CONCLUSION

Important governing principles of the international system are balance of power, national interest, national power, and collective security. Utilising resources such as location, natural resources, population, economic development, technology, military might, industrial capacity, leadership, ideology, diplomacy, and so forth effectively helps states increase their power at the national level. States then protect their individual national interests by using their increased national power. The defence of one's physical, political, and cultural identity against foreign nation-state encroachment

is known as national interest. Every country strives to protect its interests and strengthen its national power, so there's a good potential it might upset the balance of international relations. International peace and harmony can be maintained by two mechanisms: the balance of power and collective security. Even though the system of collective security has flaws, it is nonetheless relevant to the state of world politics today. Although there are theoretical flaws in the collective security system, in reality it has learned to adapt by combining peacekeeping and preventative diplomacy to remain functional. The success of collective security in the modern day depends on its combination with other peaceful measures or peaceful dispute resolution techniques.

5.9 Suggested Readings

- Baylis, John et al. (eds.) (2015). *The Globalisation of World Politics*. New Delhi: OUP.
- Chatterjee, Aneek. (2018). *International Relations Today*. New Delhi: Pearson.
- Carlsnaes, Walter, et al. (eds.) (2012). *Handbook of International Relations*. New Delhi: Sage. George, Jim and Anthony D.
- Burke. (2007). *An Introduction to International Relations*. Heywood, A. (2011).
- *Global Politics*. Palgrave Foundations. Hocking, Brian and Michael Smith. (2014).
- *World Politics: An Introduction to International Relations*. London: Routledge. Kumar, Mahendra. (2017).
- *The Theoretical Aspects of International Politics*. Agra: Shival Aggarwal. Wilkinson, Paul. (2007). *International Relations*. New Delhi: OUP.

BACHELOR OF ARTS

SEMESTER VI

COURSE: INTERNATIONAL POLITICS THEORY AND PRACTICE

UNIT 6: Cold War and Post-Cold War Era in International Politics

---

STRUCTURE:

6.0. Learning objectives

6.1. Key Words

6.2. Introduction

6.3. What is Cold War?

6.4. Causes of the Cold War

6.4.1. Check Your Progress I

6.5. Stages of Cold War

6.5.1 Check Your Progress II

6.6. Post-Cold War Era

6.6.1 Check Your Progress III

6.7 Conclusion

6.8 Suggested Readings

6.0.LEARNING OBJECTIVES

After reading this unit, you would be able to:

- Understand the meaning of Cold War
- Examine the stages of Cold War.
- Understand the nature of Post-Cold War era

6.1.KEY WORDS

State, Power, Strategy, Ideology Multipolarity, Force, Cold War, Anarchy

6.2 Introduction

The Cold War was a lengthy struggle between the United States and the Soviet Union. The Soviet regime became an ally of the Western democracies in 1941 as a result of Nazi assault against the USSR. However, following the war world, progressively different perspectives caused rifts between people who had previously been allies. The world was split into two opposing camps as the USSR and the US continued to expand their own spheres of influence. Thus, the Cold War was not just a fight between the US and the USSR but a worldwide struggle that impacted other nations, especially the European continent. In fact, one of the primary battlegrounds of the conflict was the split Europe into two blocs. While the nations of Eastern Europe became USSR satellites, the United States supported the start of the European integration project in Western Europe. Beginning in 1947, the two enemies engaged in a protracted strategic and ideological struggle interspersed by crises of differing severity. They did this by using every tool at their disposal for subversion and intimidation. The two Great Powers never engaged in direct combat, but they brought the world dangerously close to nuclear war multiple times. The sole method that might effectively avert a military conflict was nuclear deterrence. Paradoxically, the armaments race was sparked by this "balance of terror." Moments of détente, or better ties between the two camps, were interspersed by periods of hostility. The term "impossible peace, improbable war" sums up the Cold War system well, according to political analyst Raymond Aron.

6.3 What is Cold War?

The peace that had existed between the USSR, the USA, and the British Empire started to fade as World War II came to a conclusion, and the old mistrust surfaced once more. Soviet Russia and the West's relations shortly grew so severe that, despite the fact that there was never a direct armed battle between the two opposing camps, the Cold War's initial phase began in the decade after 1945 and lasted into the 1980s despite multiple "Thaws." Cold War refers to the two sides' use of economic pressure, propaganda, and a general strategy of non-cooperation against one another, rather than allowing their animosity to materialise into a violent battle. A condition of military and political hostility between the nations in the Eastern Bloc, which included the Soviet Union and its Warsaw Pact allies, and the USA and its NATO allies, among others. The Cold War is another name for World War II. The word "cold" refers to the lack of large-scale direct fighting between the two adversaries despite significant regional conflicts that are backed by both sides and known as proxy wars. The Cold War tore apart the short wartime alliance against Nazi Germany, leaving the USSR and the USA as two superpowers with distinct political and economic philosophies. The Soviet Union and the United States fought each other in the Cold War for many years. The years 1948–1953 saw the height of the Cold War. Between 1953 to 1957, there was a slight detente in the Cold War. The Pact of Warsaw, which was a cohesive military organisation was established in 1955. Then, from 1958 to 1962, the cold war intensified once more. Both the US and the Soviet Union were producing intercontinental ballistic missiles. In order to be able to launch nuclear strikes on American cities, the Soviet Union started covertly stationing missiles in Cuba. The Soviet Union and the United States avoided direct military conflict in Europe throughout the duration of the Cold War.

6.4 Causes of the Cold War:

The Russia Revolt was one of the effects of World War I. On the one hand, it prompted nations to intervene in the Russian Civil War, including the United States, and revolution, depending on new ideological and antagonistic slogans. With the aid of the global communist movement and the capitalist system parties, fresh disputes, and rivalries developed. Monroe's decree states that although Stalin temporarily abandoned previous policies of looking abroad by declaring socialism in the nation, he nevertheless saw the United States as the main enemy of the masses because it was the world's dominant capitalist power, contributing to the weakening of Europe after the war and the continuation of American isolationism. On the brink of World War I, Stalin attempted to

transform the Soviet Union into a force comparable to that of the outside world, despite oppression and bloodshed at home. Following the 1942–1943 Battle of Stalingrad, which made clear that the Soviet Union had defeated Hitler, the post-war European dilemma of how to divide the powers started to worry people and pose a threat to the alliance.

The Tehran Conference in November 1943 marked the pinnacle of international cooperation; nevertheless, the Yalta and Potsdam conferences in 1945 saw a decline in Allied cooperation. Despite suffering significant losses in terms of lives and wealth during World War II, the Soviet Union continued to grow in strength and influence. As opposed to the United States dropping two atomic bombs in the final week of the war against Japan, demonstrating its might to the world and positioning itself as the world's largest industrial power after the war. The Cold War dominated European and international politics after Stalin refused to allow democratic elections in the seized countries and Truman declared his ideology. The start of the Cold War is frequently linked to Sovietization of Eastern Europe, the Berlin blockade, and the threat policy of communism. It is easy to interpret Churchill's March 5, 1946, speech in Fulton regarding the "Iron Curtain" as the official beginning of the Cold War. Thus, the roots of our disagreements stem from Soviet relations, as did the ensuing dual confrontation. In simple words, the basic causes of the Cold war are as follows:-

- I. The most important reason for the 'outbreak' of the Cold War was the Western countries' fear of communism.
- II. The governments of the Soviet Union were worried by the Soviet Union's growing power, the rise of communist-run governments in Eastern and Central Europe, and the communist parties' expanding influence throughout the world. Britain, the United States, and other nations in West Europe.
- III. In 1949, the victory of the Communist Party of China in the civil war which had been raging there for about two decades added to the alarm.
- IV. The United States publicly stated that its aim was to stop communism from spreading. "Containing" communism was one of the goals of the enormous economic help that the United States provided to West European nations.
- V. Britain and the other West European nations sided with the United States and adopted a policy primarily intended to impede the spread of communism.

Stated differently, the struggles surrounding Germany's dissolution, the establishment of a new power structure following World War II, the communalization of Eastern European nations and their incorporation into the Soviet Union's sphere of influence, the development of a robust anti-communist ideology and strategy in the US, as well as the forming of alliances and anti-alliance One of the elements that can be identified as the reasons and origins of the Cold War was the alliance that fostered a climate of distrust and terror among the allies during the conflict.

6.4.1. Check Your Progress I

I. What are the causes of Cold War?

6.5 Stages of the Cold War:-

Towards a bipolar world (1945–1953)- Instead of bringing about a return to peace, the Second World War's end sparked a new struggle. The war had left the great European nations, who had led the world scene in the 1930s, depleted and destroyed, creating the conditions for the rise of two new superpowers in the world. The Soviet Union and the United States gave rise to two blocs, and other nations were obliged to choose between them. With its newfound territory and prestige from defeating Hitler's Germany, the USSR emerged from the war with greater territory. The nation's valiant battle against the invader, epitomised by the triumph at Stalingrad, gave it fresh life. Furthermore, the USSR provided an ideological, a social and economic paradigm that is reaching out to the rest of Europe like never before. In addition, the Red Army was not demobilised at the end of the war, in contrast to the US Army. Thus, in terms of both men and heavy weaponry, the Soviet Union truly had the upper hand in numbers.

The Second World War was decisively won by the United States. Although the US Army was nearly entirely demobilised a few months after hostilities ended, the US Army still suffered relatively little in terms of personnel and equipment losses, and the US continued to be the world's top military power strength. Its air force and navy were unparalleled, and up until 1949, it was the only nation capable of producing nuclear weapons. It also reaffirmed its position as the largest

economic force in the world, as measured by trade volume and production levels in the industrial and agricultural sectors. The conflicts of interest between the new world powers gradually multiplied, and a climate of fear and suspicion reigned.

The Yalta Conference- Winston Churchill, Joseph Stalin, and Franklin D. Roosevelt convened in Yalta, in the Crimea on the Black Sea, from February 4–11, 1945, to resolve issues arising from the unavoidable German defeat. Roosevelt was especially keen to get Stalin's help, but Churchill was wary of the might of the Soviet Union. He wished to prevent the Red Army from controlling Central Europe too much. The British and Americans had not yet crossed the Rhine, but the Soviet forces had already advanced to the heart of Europe.

First, the three Great Powers reached an agreement on the terms of occupation: Germany would be split into four zones, with France receiving a zone that would be partially separated from the US and British zones. Berlin, which is located in the Soviet zone, which would be split into four sections as well. The United States obtained the USSR's agreement to enter the fight against Japan, and Roosevelt saw the successful conclusion of his plan for the formation of a United Nations organisation, which was to be created on 25 April 1945. Yalta appeared to be the last attempt to restructure the world on mutual understanding and cooperation. The Western Powers were forced to acknowledge Stalin's role in the areas that Soviet tanks had freed, even if the world had not yet been split into two hemispheres of influence. The Red Army would now have complete authority over Central and Eastern Europe.

The Potsdam Conference- The last of the Allied conferences took place from 17 July to 2 August 1945 in Potsdam, near Berlin. Churchill, Roosevelt, and Stalin had built the groundwork for the post-war era six months earlier in the Crimea, but the pledges made in Yalta could not withstand the balance of power in the region. Significant changes had occurred in the climate in the interim period. Compared to Yalta, the atmosphere was far more strained. The major issue at Potsdam was the question of how to handle Germany. The leaders of the Allies were able to reach some agreements in Potsdam despite many disputes.

The Truman Doctrine- US President Harry S. Truman deviated from his predecessor Franklin D. Roosevelt's foreign policy doctrine and rewrote it in this tense international environment. In a speech to the US Congress on March 12, 1947, the President outlined his philosophy of containment, which sought to support the nations under threat from Soviet expansion militarily

and financially. The Truman Doctrine, which was obviously intended to halt the rise of Communism, positioned America against Soviet aggression as the guardian of a free world. Greece and Turkey were awarded a 400 million dollar aid package. The United States' Cold War activism had a justification thanks to this new doctrine. By implementing the containment strategy, the United States urged Turkey to oppose Soviet assertions of ownership over naval installations situated in the Bosphorus. They also succeeded in getting Russian forces to leave Iran. Meanwhile, since March 1947, initiatives to combat Soviet espionage have taken into account, and the US established the Central Intelligence Agency (CIA). After remaining neutral in European conflicts, the United States underwent a significant historical shift with these reforms to its external policy. Isolationism was no longer an option for the US.

The Marshall Plan- George C. Marshall, the US Secretary of State, expressed alarm about the economic challenges facing Europe at the same time. Following World War II, low foreign exchange reserves and the absence of an international economic body with the ability to efficiently coordinate global commerce impeded intra-European trade. The United States chose to aid the European economy through a substantial structural recovery programme because it had an interest in fostering such trade in order to boost its own exports. But there was a political reason for its determination to provide Europe with enormous economic aid. Undoubtedly, the fear of Communist growth in Western Europe played a major role, if not more so than the desire to capture new markets. As a result, the Americans made the decision to combat European poverty and famine, which they believed aided in the development of communism. This was the Marshall Plan.

The creation of the Soviet buffer zone- After defeating Hitler's Germany, the USSR emerged from the war with expanded territory and a sense of honour. Despite being confined to the Soviet Union in 1945, the Communist world quickly expanded to Central and Eastern Europe, creating a buffer zone that protected the USSR. Communist propaganda was immensely boosted by the presence of the Soviet troops in the countries that it had liberated in Central and Eastern Europe. The leaders of non-Communist groups were gradually ousted by intimidation, discrediting, or putting them through public trials that resulted in their detention or even execution. The Soviet Union only needed three years to construct people's democracies headed by Communist parties. Almost mercilessly, Poland, Hungary, Romania, and Czechoslovakia were compelled to join the

Soviet Union. However, the Yugoslav Communists' 1948 defiance of the Cominform's directives demonstrated that the USSR was not always able to maintain control over all of its satellite nations.

The Zhdanov Doctrine and the Cominform- The Cominform information bureau was established in Belgrade on September 22, 1947, following a conference of representatives from the Communist Parties of the Soviet Union, Poland, Yugoslavia, Bulgaria, Romania, Hungary, Czechoslovakia, Italy, and France in the vicinity of Warsaw. Stalin's right-hand man and Soviet delegate Andrei Zhdanov persuaded the attendees of the constitutive meeting to adopt the doctrine that declared the world to be split into two opposing camps: one led by the USSR and the other by the US, which was described as "anti-imperialist and democratic" and "imperialist and antidemocratic." The Soviet Union responded to the Truman policy with this policy. Zhdanov supported "new democracy" while denouncing colonialism and imperialism. He underlined how the democratic workers' movement, Communist parties, and participants in liberation movements in former colonial countries were essential to the global anti-imperialist alliance. As a result, the globe became bipolar in 1947 and split into two opposing blocs. Then in January 1949, in response to the Marshall Plan, the USSR created a programme of economic cooperation with the Soviet bloc countries known as the Council for Mutual Economic Assistance (CMEA or Comecon).

The Berlin Blockade- In 1948, the Soviet Union imposed the Berlin Blockade as hostilities between itself and the Allies intensified. The Soviet Union attempted to restrict Allied nations' access to their areas of Berlin by enacting the Berlin Blockade. In addition, the German Democratic Republic's Communist administration started construction of the Berlin Wall—a concrete barrier topped with barbed wire—between East and West Berlin on August 13, 1961. Its main purpose was to stop the large-scale migration of people from East Berlin to West Berlin. Travellers from East and West Berlin were rarely permitted to cross the border, unless there were exceptional reasons. This Berlin Wall functioned as a symbol of the Cold War (US and Soviet Union), until its removal in 1989.

The Civil War in Greece- Greece saw bloody clashes between Communist forces and government forces in the years after World War II, with the latter receiving significant financial and military support from the United States and Britain. These nations were afraid that the Communists would eventually overthrow Greece, the last Balkan state to stave against Soviet hegemony. From an economic and strategic perspective, Greece was crucial to preventing Soviet dominance of the

Eastern Mediterranean and safeguarding Middle East oil supplies, given its proximity to Turkey. As a result, the US was dedicated to maintaining the kingdom's independence and territorial integrity and pushed the government to form a government of national unity and implement several economic reforms. With the start of a campaign that would see the royalist army victorious in less than two years, the United States unquestionably became the unchallenged leader of the "free world." The defeat of the Communist revolt in Greece, in which more than 50 000 people died, marked the end of the spread of Soviet influence in Europe.

The Cuban Crisis- A fresh test of strength took place in Cuba in 1962 when, for two weeks, there was a real possibility of nuclear war. On October 14, 1962, US spy planes captured images of Soviet intermediate-range rocket launchers following the discovery of missile-carrying Soviet freighters en route to Cuba. As a result, US President John F. Kennedy made the decision to establish a naval blockade, preventing travel to Cuba. The US and the USSR might have engaged in open warfare if Soviet ships had tried to break through. This could have ignited the explosive keg. Germany in particular would have unavoidably turned into a war zone by that point in time. At the last minute, however, and following numerous communications between Moscow and Washington—primarily via the UN as an intermediary—a deal was reached: the Soviet ships consented to retreat, and the Americans promised not to invade Cuba and to remove their rockets from Turkey.

Improvements in East–West relations - The two superpowers' desire for détente also defined the early 1970s. They committed not to build land-based launchers, not to produce strategic weapons for a period of five years, and to restrict the quantity of ABM anti-missile missiles in the SALT I (Strategic Arms Limitation Talks) Treaty of May 26, 1972, which limited strategic weapons. But the pact did not take any action to curb the strength of the USSR and the US, as both countries possessed nuclear weapons capable of multiple overkill, meaning they could destroy each other many times. The US relaxing part of the economic embargo placed on the USSR in 1949 and striking a trade agreement with Moscow in October 1972 were further indications of détente. During Leonid Brezhnev's June 1973 visit to the United States, a treaty on the prevention of nuclear war was signed.

Soviet expansionism- Despite the strategic reversal brought about by the two giants' improved relations, the US persisted in defending its spheres of influence globally. US President Jimmy

Carter was able to reunite Egypt with the United States through the Camp David Agreements on September 17, 1978, which called for Israel's withdrawal from the Sinai Peninsula. Meanwhile, the USSR was benefiting from the decolonisation process and gaining its own new spheres of influence. But the Soviet Union's invasion of Afghanistan on December 24, 1979, sparked a far stronger response from the West. In order to defend the ruling Communists against the increasingly dangerous counter-revolutionary guerrillas, the USSR tried to assist them. Head of State Carter imposed an embargo on grain supplies to the USSR and ordered a boycott of the 1980 Moscow Olympic Games. A resolution denouncing this military invasion was adopted by the UN. The diplomatic censure was not the end of the US response. The Afghan resistance, or Mujahideen, received backing and funding from the US Central Intelligence Agency (CIA) over the course of the ten-year battle.

The arms race and 'Star Wars'- In 1980 New President Ronald Reagan used the term 'evil empire' to describe the USSR and relaunched the arms race. Reagan's Presidency was distinguished in particular by an increase in the budget for the armed forces and military spending. The armaments race grew to such an extent that the phrase "balance of terror" was used to characterise the state of affairs worldwide. The number of direct and indirect interventions rose as détente was forgotten. Ronald Reagan declared on March 23, 1983, the beginning of a massive technological project called the "Strategic Defence Initiative" (SDI), also referred to as "Star Wars." This project aimed to build a space-based shield that would detect and destroy enemy ballistic missiles as soon as they were launched, shielding the United States from nuclear attack. The USSR was dragged into a mad weapons race by the US project, which never materialised, and this brought the nation perilously close to financial and economic catastrophe. Only in 1985, after Mikhail Gorbachev assumed power in the USSR and instituted domestic changes aimed at democratising the government, did Moscow resolve to halt the reckless armaments race that was destroying the nation. Gorbachev made it clear that he wanted to resume negotiations with the United States and forge deeper ties with the West. ... The Intermediate-Range Nuclear Forces (INF) Treaty, which was signed by the US and the USSR on December 8, 1987, called for the destruction of all conventional and nuclear ground-launched missiles with spans three years and spans 500–5,500 kilometres, including the well-known SS–20s and Pershing IIs. This deal ended the arms race between the two superpowers and is regarded as the first genuine nuclear disarmament agreement.

Towards the end of the Cold War (1985–1989)- Eastern Europe saw significant geopolitical upheaval in the late 20th century. The Cold War and its divides, which went back to World War II, came to an end with the collapse of the Berlin Wall in November 1989. With the dissolution of the Communist Party, a bipolar world formed around the rivalry between the United States and the Soviet Union. In 1991, military and economic organisations like the Warsaw Pact and Comecon (the Council for Mutual Economic Assistance) were disbanded.

6.5.1. Check Your Progress II

- I. What are the different stages of Cold War?

6.6. Post Cold War Era

Three things defined the post-Cold War world. The first was U.S. power. The second was the rise of China as the center of global industrial growth based on low wages. The third was the re-emergence of Europe as a massive, integrated economic power. Meanwhile, Russia, the main remnant of the Soviet Union, reeled while Japan shifted to a dramatically different economic mode. Two presumptions formed the foundation of the post-Cold War world in its early stages. The first presumption was that although the United States remained the world's leading military and political force, its influence had diminished because the emphasis now was on economics. The United States then assumed that preeminence included the ability to reshape the Islamic world through military action, while China and Europe single-mindedly focused on economic matters. The second phase of the conflict still revolved around the three Great Powers, namely the United States, China, and Europe, but it involved a significant shift in the United States' worldview. There are several defining characteristics to this era we can identify:

- I. The United States continues to be the leading force in the world. But it will proceed cautiously, understanding the vital distinction between omnipotence and preeminence.
- II. Europe is reverting to its former state as a collection of rival nation-states. As Germany envisions a Europe where it controls the budgets of smaller nations, the EU member

states will consider Cyprus and decide to opt for default rather than forfeiting their sovereignty.

- III. Russia is re-emerging. The Russians will continue to fish in murky waters as the European Peninsula breaks apart. Russia is purchasing rail terminals in Slovakia, purchasing metallurgical plants in Poland and Hungary, and offering certain nations special terms for natural gas imports. Remember the Cold War? Russia has always been economically dysfunctional but has possessed enormous influence. Although the transactions they are making—of which this is a small sample—do not serve their economic interests, they significantly strengthen Moscow's political clout.
- IV. China is engrossed in its own management of its altered economic circumstances. It is difficult to align the Communist Party with slower growth rates. Prosperity is the foundation of the Party. It offers little more than a far more authoritarian regime in the absence of prosperity.
- V. A plethora of new nations will rise to challenge China as the low-wage, high-growth hub of the world. A growing number of challengers include less developed regions of Southeast Asia, Africa, and Latin America.
- VI. The post-Cold War era has seen an increase in new, primarily non-state actors. These non-state actors are not subject to state authority, possess no nationality, and have no state identity. International nongovernmental organisations like Amnesty International and Greenpeace emerged championing specific topics like defence of human rights and ecology. The rise of these non-state players resulted in the creation of numerous connections between states and non-state actors.
- VII. The post-Cold War era has seen a sharp increase in global trade. With the creation of the WTO, a multilateral trade order based on rules was established. The countries were able to establish economic ties and grow more interdependent as a result of the growing international trade. Economic relationships between private players have been made possible by this quick shift away from conventional relationships, which were centred on interactions between governments. Global banking and corporate interests have become very significant economic players. Foreign economic interactions have supplanted more conventional concerns like border security and defence. The inflexible borders between the states have loosened due to increased international trade, which has also made it possible

for products, capital, and people resources to flow freely between them and create new connections.

6.6.1 Check Your Progress III

I. Write in detail about Post-Cold War era.

6.7. CONCLUSION-

The image of international relations following the conclusion of the World War II has been painted by the above discussion. It also covered the ways in which the post-Cold War era has promoted increased international exchanges, the results of these exchanges, significant players and their part in influencing these exchanges, and how these exchanges have shaped the relationships between the nations. The conversation also covered the significant problems facing the new international order and how the globe has changed from a bipolar to a unipolar to a multipolar international order. The globalisation trend accelerated after the end of the Cold War. A New Cold War, also known as Cold War 2.0, is emerging between the US and China as a result of China's ascent. Ideology has a role in this conflict between democracy and authoritarianism in addition to trade and security concerns. Following the coronavirus pandemic, there will probably be some changes in the global order that will affect many nations' foreign policies in the years to come.

6.8. Suggested Readings

- Ball, S. J. *The Cold War: An International History, 1947–1991* (1998), British perspective; short summary
- Boyle Peter G. *American-Soviet Relations: From the Russian Revolution to the Fall of Communism*. 1993.
- Clarke, Bob. *Four Minute Warning: Britain's Cold War* (2005)
- Crockatt Richard. *The Fifty Years War: The United States and the Soviet Union in World Politics, 1941-1991*. (1995).
- Davis, Simon, and Joseph Smith. *The A to Z of the Cold War* (Scarecrow, 2005), encyclopedia focused on military aspects.
- Friedman, Norman. *The Fifty Year War: Conflict and Strategy in the Cold War*. (2000)

- Gaddis, John Lewis. *The Cold War: A New History* (2005), basic summary.
- Gaddis, John Lewis. *Russia, the Soviet Union and the United States. An Interpretative History* 2nd ed. (1990)
- Gaddis, John Lewis. *Long Peace: Inquiries into the History of the Cold War* (1987)
- Gaddis, John Lewis. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy* (1982)

BACHELOR OF ARTS

SEMESTER VI

COURSE: INTERNATIONAL POLITICS THEORY AND PRACTICE

UNIT 7: DISARMAMENT AND ARMS CONTROL

STRUCTURE:

7.0. Learning objectives

7.1. Key Words

7.2. Introduction

7.3. Meaning of Disarmament

7.3.1. Types of Disarmament

7.3.2 Need for Disarmament

7.3.3 Hindrances in the way of Disarmament

7.3.4 Check Your Progress I

7.4 Efforts for Disarmament

7.4.1. Check Your Progress II

7.5 Arms Control

7.5.1. Check Your Progress III

7.6. Conclusion

7.7. Suggested Readings

7.0.LEARNING OBJECTIVES

After reading this unit, Students would be able to:

- To understand the meaning and types of Disarmament.
- To learn the needs and hindrances behind to achieve Disarmament.
- To examine the concept of Arms Control.

7.1. KEY WORDS

State, Power, Treaties, Arms, Agreements, Explosions.

7.2. INTRODUCTION:

There's no other option except peace. These days, war has become an anachronism. Regardless of what has happened in the past, there is no benefit to conflict in the future. The atrocities of war can be demonstrated without documentation. People have always been looking for ways to bring about peace and alternatives to conflict. The frequency of war has not lessened despite the two world wars that have occurred in this century and the terrifying threat of a nuclear apocalypse. Mankind has been greatly frightened by the first two world wars, and the Third World War is perceived as the end of humanity.

It is imperative to acknowledge that modern warfare possesses unimaginably devastating potential. It is well known that the presence of physical weapons can turn hostile and enraged mental states into violent confrontations. Armed forces and weapons both have a comparable role in starting conflicts. Despite the widespread awareness of the destruction caused by war and the desire to prevent it, nations have nearly always refrained from giving up their weapons due to the urgent necessity to defend themselves against external attack. In order to confront the "enemy," the self-help methods mostly consisted of forming alliances with other governments or acquiring larger and better weapons than the "enemy" state. An arms race between states or groups of states resulted from the other states reacting in a similar way. The Eastern and Western blocs of nations, which were formed as military blocs following World War 11, got embroiled in an arms race. A risky arms race was guaranteed when the leaders of the two superpowers—the US and the USSR—sought to obtain more and better weapons than the other. They had accumulated enough weaponry by the early 1960s to repeatedly destroy the planet.

This terrifying prospect gave rise to concerns about the need for an urgent, effective check on the insane arms race as well as the necessity of making real, earnest steps towards disarmament and weapons control. This unit examines weapons control and disarmament efforts for conflict avoidance and containment. Disarmament is the most crucial of the numerous strategies that can be used to stop the conflict. Both arming and disarmament are proposed as means of preventing war when it comes to peace methods.

7.3. MEANING OF DISARMAMENT

Disarmament is the act of not allowing oneself or a nation to own weapons, or specific kinds of weapons. Denying access to weapons is the best way to prevent violent fights since the desire to use a weapon—a stick or a ballistic missile, for example—is strongly correlated with having one on hand. The decrease or abolition of arms is the literal definition of disarmament. Disarmament therefore becomes a top priority for those who reject war or who want to actively prevent it from happening. The rapid advancements in science and technology have led to the development and deployment of highly destructive weapons, ranging from field guns to high explosive bombs, battle ships to submarines, airplanes to rockets, and poisonous gases to nuclear bombs. This has only intensified the need for disarmament. Since "disarmament" is used in such a broad meaning, it often implies some form of restriction, control, elimination, or reduction of armaments. "Disarmament is the reduction or elimination of certain or all armaments for the purpose of ending the armament race," according to Morgenthau. Disarmament has grown to be such a broad term that everything having to do with controlling weapons falls under its purview.

7.3.1. TYPES OF DISARMAMENT:

1. **General and local disarmament:** All of the major powers, or the majority of them, take part in general disarmament. The World Disarmament Conference of 1932 and the Washington Treaty of 1922, which limited naval armaments and was ratified by all major naval countries, are two examples. We refer to Local Disarmament when only small numbers of nations are participating. The Rush-Bagot agreement of 1817 between the United States and Canada is an example of this type.
2. **Quantitative and Qualitative Disarmament:** A general decrease in the majority or all types of arms is referred to as quantitative disarmament. The majority of the countries present at the 1932 global conference had this as their objective. As the United Nations

Atomic Energy Commission discussed, qualitative disarmament seeks to reduce or eliminate just specific categories of arms.

3. **Total Disarmament:** Total disarmament aims at complete elimination of armaments. There would be no weapon of any kind whatsoever.
4. **Disarmament and Arms control:** Disarmament refers only to the control of already-existing weapons and is focused with the reduction or eradication of weaponry. Future armaments race regulation is the focus of arms control. As a result, disarmament deals with the management of current weapons, whereas arms control deals with those of future weapons. While arms control aims to stop the arms race, disarmament aims to control weaponry.

7.3.2. NEED FOR DISARMAMENT

1. **The prevention of War and the Establishment of Peace:** Disarmament is considered to be the most effective means of preventing war and guaranteeing peace. It is commonly believed that unless there is disarmament, war and destruction cannot be checked. The only direct cause of war according to disarmament approach is the existence of armaments. It is maintained that since arms are the cause of war, disarmament is the only way to prevent it. Thus, the foundation of the disarmament philosophy is the idea that weapons lead to conflict. Armaments are accumulating and becoming instantly available, which makes war possible, feasible, and, as Clause claims, even enticing for statement to go to war. The disarmament argument operates under the presumption that nations would lose their ability to fight if their armaments were restricted. When a country's military might grows, other citizens start to feel scared and uneasy. Other countries become belligerent as a result, attempting to bolster their military might. In the arena of weaponry, common sense is like to high blood pressure in different countries. And so war panic begins. Sometimes a country defends itself by preparing for an attack. Armed forces give the country a militaristic and aggressive mindset. It would be wrong to claim that armaments are the only thing that create conflict and war. However, they do fuel conflict and war. But total disarmament would eradicate the very instruments of

fighting, bringing about peace. Disarmament should facilitate and fortify the process of peaceful resolution by relieving stress and anxiety.

2. **Nuclear Threat:** The issue of disarmament has become even more crucial in light of the threat posed by nuclear weapons and the slim chance of a nuclear conflict. There will be complete destruction in a nuclear war. However, some have also stated that they believe there is such a strong dread of complete annihilation that a nuclear conflict would never break out. The possibility of a nuclear conflict looming over every conflict has prevented nations from engaging in hostilities during the nuclear era. Disarmament—of conventional and nuclear weapons alike—may be avoided if it is feasible.
3. **Economic:** The economic case for disarmament is a crucial one. The crucial argument that the nations allot for military use is a broad representation of what is withheld from other channels of public and private funding. Nations could have clearly used the resources they so lavishly used for a variety of other reasons if they had not used them for war objectives. The spending on the military has an impact on future economic growth as well as current consumption. The road to economic expansion is blocked. The countries lose out on the opportunity to benefit economically from one another. Trade and the sharing of technology "know how" across international borders have been hindered. Trade and other exchanges would probably be easier if there was no weapons race. An end to the arms race might serve as a significant catalyst for the lowering of other current obstacles.
4. **Social Argument:** The social rationale for disarmament and the economic case are intertwined. Spending on the military has significant social repercussions as well. Poverty, hunger, illness, illiteracy, housing, and the need to raise living standards are issues that affect more than only developing nations. These issues are somewhat prevalent in wealthy nations as well. Money that may be used to fund social services is diverted towards military spending. Global military spending is around 2.5 times greater than the expected total of publicly funded health care spending. Rough calculations indicate that the global budget for medical research is only about 4,000 million dollars, while the global budget for military R&D is approximately 25,000

million dollars. Devastation to the environment is a result of nuclear testing and explosions, which pollute the physical environment.

5. **Political:** Armaments contaminate political ties and inspire mistrust and anxiety throughout the world. The anxiety and suspicion that come with accumulating arms exacerbate political divisions. The building up of arms also raises the potential that using force to resolve international issues may become necessary. In actuality, weapons, which are meant to offer protection, incite political disagreement. Remember that there is no immediate solution to any of humanity's problems through conflict. The spirit of democracy and global peaceful progress is in opposition to the spirit of militarism.
6. **Psychological:** People's thoughts are strangely affected psychologically by a combat situation. Everyone feels as though they have lived in a world where violence has become the norm and where there is enough deadly material to foster a climate of dread, worry, and uncertainty. Certain social psychologists from the West have stated the opinion that the younger generation now believes the world is irrational and that improving society is an impossible goal because of the arms race and the horrors of war.

7.3.3. HINDRANCES IN THE WAY OF DISARMAMENT

1. The security issue and the disarmament issue are closely intertwined. Palmer and Perkins state that there has long been awareness of the inverse relationship between security and disarmament. Disarmament will continue to be a "pipe dream" unless a method is developed that allows nations to feel safer with fewer weapons. A sense of uneasiness is cultivated in them by international conflict and reciprocal fear among the nations. Any attempt at disarmament would be ineffective as long as countries are not guaranteed their security. Given the makeup of the modern international community, no guarantee can be given to countries. Under such circumstances, a nation's security must inevitably rely on its own resources.
2. No country declares itself to be opposed to disarmament per se; rather, it approaches any disarmament strategy from the perspective of its own national interest. Some parties in disarmament negotiations impose criteria that are deemed unacceptable by others.

Consequently, the disarmament discussions end in failure. The nations actually don't really want to disarm, which is why they impose these conditions that might not be agreed upon by others. The disarmament conferences are a failure as a result.

3. The Second World War led to the division of the world into two blocs, which in turn sparked the start of the Cold War. Because of the shaky power balance, every country is worried about its security. Certain psychological elements lead to the development of weapons. Disarmament appears to be a long way off as long as these conditions remain. As a result, countries only take into account disarmament proposals when they compete with the current international order.
4. The super powers have reached the limit in terms of armaments. Put another way, they have increased their potential so much that it would be pointless to go any farther with their arsenal. Both the United States of America and the Soviet Union now possess overkill capabilities. They now have a stake in ending the arms race. However, the countries that lag far behind in the arms race only express a desire for disarmament once they have roughly caught up to the superpowers in terms of weaponry. They believe that the best conditions for disarmament are those of power equality. Given how unlikely this scenario is, disarmament also seems unlikely in the near future.
5. In terms of armaments, the superpowers have reached their maximum. Stated differently, they have so much more potential now that it would be useless to use their armament any more. The Soviet Union and the United States of America both currently have overkill capability. They have an interest in stopping the weapons race today.

7.3.4. Check your progress

1. Define meaning and types of Disarmament.

---

2. Why the world needs Disarmament? Define the hindrances behind to achieve it.

7.4 EFFORTS FOR DISARMAMENT

The Second World War's immense devastation awoke people's consciences throughout the world. Nations throughout the world began rushing to control the arms race out of fear that another war would endanger humanity as a whole. The UN charter placed a strong emphasis on arms regulation. The fundamental Assembly is directed by Article-11(c) to examine the fundamental principles of cooperation in the upholding of international peace and security. However, it is also empowered to recommend to member states the general principles guiding disarmament and weapons regulation. Article 26 states that the world's human and financial resources should be used as little as possible to divert from armaments in order to support the establishment and upkeep of international peace and security. The Security Council will be in charge of creating the blueprints for the system that would regulate armaments. "A military staff committee shall exist to advise and assist the Security Council on all questions relating to the regulation of armaments and possible disarmament," states Article-47. The following actions were taken by the UN Organisation to guarantee an efficient disarmament process:

Atomic Energy Commission: A commission on atomic energy was established by the UN general assembly in 1945 with the particular goal of bringing about the complete prohibition of atomic weapons and other weapons of mass destruction, as well as the regulation of atomic energy for peaceful purposes. It was anticipated that the commission would investigate every facet of the issue and offer suggestions. The Security Council was the commission's superior and was supposed to receive the commission's reports and recommendations.

Commission on Conventional Armaments: As per the December 1946 General Assembly resolution, the Security Council appointed a commission tasked with formulating and presenting proposals for "the general regulation and reduction at armaments and armed forces" to the council in three months, along with recommendations for workable and efficient safeguards. Note that this commission was expressly prohibited from debating matters pertaining to the control of atomic weapons.

Disarmament Commission: Following US President Truman's recommendation that the two disarmament commissions should be unified, the General Assembly established a twelve-member committee (consisting of eleven members of the Security Council and one from Canada) to investigate potential ways to integrate the two commissioners' respective tasks. The committee suggested that the two commissions be combined. The General Assembly adopted the recommendations, and in 1952 a Disarmament Commission was established. All Security Council members plus Canada were to be included. The Disarmament Commission's membership was expanded to 14 by the General Assembly in 1957. The United Nations has all of its members in 1958. The task of drafting a treaty to regulate both conventional and atomic weapons was given to the Commission. Due to the super powers' differing points of view, the Commission, which addressed a number of concerns pertaining to weaponry and their reduction, was unable to make significant headway.

Atoms for Peace Plan: President Eisenhower of the United States unveiled a strategy for the peaceful use of atoms in 1953. It recommended the creation of a global repository for fissionable materials for peaceful uses. The "atoms for peace" plan, as it was colloquially known, called for all nations possessing atomic energy to provide the same to the UN Atomic Energy Commission.

The Partial Test Ban Treaty (PTBT): The intense testing and proliferation of nuclear weapons encouraged attempts to restrict their development and proliferation. When the Partial Test Ban Treaty (PTBT) was ratified in 1963, the major nations made significant headway towards a test ban. Although nuclear weapons testing continued underground, the PTBT outlawed nuclear testing in space, the ocean, and the atmosphere. Consequently, rather than being a tool for disarmament, the PTBT was a useful tool for addressing environmental challenges.

Non-Proliferation Treaty (1968): In July 1968, the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons was signed, and it became operative in 1970. 190 nations, including the five States acknowledged as having nuclear weapons under the Treaty, have ratified it. China, France, the Russian Federation, the United Kingdom, and the United States are the five nuclear-armed states as defined by the treaty. Currently, three nations are not members of the NPT because they either have nuclear weapons projects or are suspected of possessing them. These nations are Pakistan, Israel, and India. In 2003, the Democratic People's Republic of Korea declared its intention to

withdraw from the Treaty. States Parties are required by the NPT to convene every five years to evaluate the treaty's implementation.

The NPT has three “pillars” or main areas; 1) Non-proliferation (stopping the spread of nuclear weapons and related technology), 2) Disarmament (getting rid of existing nuclear arsenals), and 3) The right to peacefully use nuclear energy (including access to nuclear technology, which is the right of all States Parties to the NPT).

Comprehensive Test Ban Treaty (CTBT)- The CTBT was created to stop nuclear weapon testing and lessen the possibility of an arms race. It outlaws the use of nuclear weapons in any setting, whether for defence or non-defense. On September 10, 1996, the United Nations General Assembly endorsed it. Although almost all states have ratified Article XIV of the CTBT, the Treaty cannot come into effect until these 44 states have done so.

India and Nuclear Disarmament- India has consistently demonstrated perfect non-proliferation. India has dedicated itself, in letter and spirit, to the objective of universal and total disarmament since gaining its independence. Following India's independence, Pandit Jawaharlal Nehru, the country's first prime minister, made it very evident that the country had no intention of developing nuclear weapons and that its nuclear programme was intended for peaceful purposes only. India carried out its first nuclear test, also referred to as a peaceful nuclear explosion, in 1974. Indian efforts towards nuclear disarmament persisted even after the country's nuclear test, and it did not start a nuclear weapons programme. At the UN General Assembly in 1988, Rajiv Gandhi, the prime minister of India at the time, presented a plan of action for the gradual disarmament of nuclear weapons on a global and regional scale. The plan called for both global and regional disarmament. The Action Plan for Ushering in a Nuclear Weapon-Free and Non-Violent World Order is the name of the plan. The Action Plan called for the complete abolition of nuclear weapons by 2010 in three phases. According to the plan's requirements, all countries should tie themselves to the goal of gradually getting rid of nuclear weapons by 2010, at the latest. Despite announcing that it was a nuclear weapons state and having carried out nuclear tests on May 11 and 13, 1998, India promptly declared that it would not be conducting any more nuclear tests. India has said that, for its security, it will continue to retain a minimal level of credible nuclear deterrence.

7.4.1. Check your progress II

1. Discuss the main efforts for Disarmament.

7.5. ARMS CONTROL:

The premise of disarmament is that the presence of weapons is the primary source of unpredictability and hostilities, whereas the premise of the arms control approach is that the presence of weapons is a result rather than a cause of interstate conflicts. The former aims to eradicate weapons, while the latter wants to control the arms race in order to bring about some stability. The general goal of arms control policies is to negotiate restrictions on the creation, acquisition, and use of weaponry. Three major categories can be used to group these policies: arms limitation, arms reduction, and armaments freeze. Lowering the level of arms is the goal of arms reduction policies. This is known as partial disarmament on occasion. The goal of arms limitation strategies is to stop inadvertent warfare outbreaks and to restrict the extent and destructiveness of conflict. Arms freeze policies are designed to limit the development of specific types of weapons so that competing states can feel secure in their military parity. This method of operating new weaponry gave rise to another idea. This has to do with controlling the use of nuclear weapons systems such that their overall deployment will be less harmful or perhaps avoided. Known generally as "nuclear strategic theory," this shaped the superpowers' perspectives during the Cold War. For example, the well-known idea of nuclear deterrence that gained common currency during the Cold War years is a part of this thought. It is widely accepted that a nation's mere possession of nuclear weapons will dissuade an adversary from striking that nation first. An enemy would be restrained by the threat of incurring intolerable damage from the nuclear weapons nation.

Other complex theories of strategy, like as the doctrine of Mutually Assured Destruction (MAD) and the first- and second-strike capabilities, sprang from this. This doctrine is predicated on the notion that, given the unimaginable damage that sophisticated nuclear weapons can inflict, competing nuclear weaponry powers should "deliberately" expose themselves to mutual destruction in order to prevent the balance of nuclear terror between the adversaries from waging nuclear war on one another. The strange but perhaps plausible hope that "arms control" should try to restrict defensive weapons on both sides of the nuclear split so that each side can stay open

for an enemy offensive, should any one side be foolishly tempted to attack first, was itself a result of this philosophy. The phrase "arms control" was used to denote a shift from efforts to completely eradicate nuclear weapons while reducing conventional areas in a balanced manner to bolstering deterrence and protecting against surprise attacks.

The central problems of arms control today:

- The first issue is determining which "players" should be present at the discussion table when it comes to arms control. Historically, states that possess weapons have been the exclusive holders of the authority to control arms.
- A second issue is that, in the absence of any real symmetry or balance between military capabilities, the organising principle for arms control must be taken into consideration.
- Third, the requirement to create answers to clear-cut proof that certain governments are breaking their legally-mandated commitments and obligations represents a third significant issue for arms control.

7.5.1. Check your progress III

1. Critically examine the concept of Arms Control.

7.6. CONCLUSION- As we have seen, the post-World War II arms race was directly fueled by scientific and technological advancements, which in turn sparked significant bilateral and multinational efforts to contain and prevent conflict. As we've seen, weapons control and disarmament are two different strategies even though they share the same objective of achieving military stability and are frequently used synonymously. The distinction between the two ideas, according to Morgenthau, is that "disarmament is the decrease or removal of weaponry. Controlling the armament race to establish some degree of military stability is the goal of arms control. Arms control aims to curb the arms race and facilitate the process of disarmament by regulating the development, stockpiling, and deployment of weapons in a world where total disarmament remains a pipe dream.

7.7 SUGGESTED READINGS

- Adams, Valerie. *Chemical Warfare, Chemical Disarmament*. Bloomington, Ind., 1990.
- Adelman, Kenneth L. *The Great Universal Embrace: Arms Summitry—A Skeptic's Account*. New York, 1989. Written by a director of the Arms Control and Disarmament Agency during the Reagan administration.
- Almond, Harry A. "Demilitarization and Arms Control: Antarctica." *Case Western Reserve Journal of International Law* 17, no. 2 (1985): 229–284.
- Atwater, Elton. *American Regulation of Arms Exports*. Buffalo, N.Y., 2000.
- Barnaby, Frank, ed. *A Handbook of Verification Procedures*. New York, 1990.
- Barnhart, Michael, ed. *Congress and United States Foreign Policy: Controlling the Use of Force in the Nuclear Age*. Albany, N.Y., 1987.
- Fitzgerald, Frances. *Way Out There in the Blue: Reagan, Star Wars, and the End of the Cold War*. New York, 2000.
- Sims, Nicholas Roger Alan. *The Diplomacy of Biological Disarmament: Vicissitudes of a Treaty in Force*. London, 1988.

BACHELOR OF ARTS
SEMESTER VI
COURSE: INTERNATIONAL POLITICS THEORY AND PRACTICE

UNIT 8: CONCEPT OF NON-ALIGNMENT: MEANING, BASIS, ROLE AND ITS
RELEVANCE

STRUCTURE:

- 8.0. Learning objectives
- 8.1. Key Words
- 8.2. Introduction
- 8.3. Meaning of Non-Alignment
  - 8.3.1 Principles of Non-Alignment
  - 8.3.2 Objectives of Non-Alignment
- 8.4 Basis of Non-Alignment
  - 8.4.1. Check Your Progress I
- 8.5 Role of Non-Alignment
  - 8.5.1. Check Your Progress II
- 8.6. Relevance of Non-Alignment
  - 8.6.1 Check Your Progress III
- 8.7. Conclusion
- 8.8. Suggested Readings

8.0. LEARNING OBJECTIVES

After reading this unit, you would be able to:

- explain the concept of non-alignment and analyse the factors that led to its emergence;
- trace the evolution and functioning of the Non-Aligned Movement; and
- examine the relevance of both non-alignment and the non-aligned movement in a Post Cold War as well as a post Soviet world.

8.1. KEY WORDS

State, Power, Third World, Force, Cold War, Movement

8.2. INTRODUCTION:

The phrase 'non-alignment' refers to the foreign policy of states that chose to pursue an autonomous path in international politics rather than aligning with one of the two blocs led by the two Superpowers, namely the United States and the Soviet Union. When many non-aligned states banded together and organised their activities on a similar platform, the Non-Aligned Movement (N.A.M.) was born. Because it allowed the newly independent developing countries to have a major influence on global events, it altered the nature of interactions between states. During the Cold War, a group of states that wanted to maintain their independence or neutrality rather than formally align with the US or the USSR came together to form the Non-Aligned Movement. The Asia-Africa Bandung Conference, held in Indonesia in 1955, provided the impetus for the group's fundamental idea. In September 1961, the inaugural NAM Summit Conference was held in Belgrade, Yugoslavia. As of April 2018, the organisation had 120 members, representing 53 nations in Africa, 39 in Asia, 26 in Latin America and the Caribbean, and 2 in Europe (Belarus, Azerbaijan). At NAM, there are ten international organisations and seventeen countries that are observers. Under the direction of Kwame Nkrumah of Ghana, Jawaharlal Nehru of India, Josip Broz Tito of Yugoslavia, Gamal Abdel Nasser of Egypt, Kwame Nkrumah of Ghana, and Sukarno of Indonesia, the Non-Aligned Movement was established and staged its inaugural conference, the Belgrade Conference, in 1961. Assuring "the national independence, sovereignty, territorial integrity and security of non-aligned countries" in their fight against imperialism, colonialism, neo-colonialism, racism, and all forms of foreign subjugation was the organization's stated goal in the 1979 Havana Declaration. The NAM was essential in maintaining peace and security as well as stabilising the global order throughout the

Cold War. Non-alignment with the NAM does not imply state neutrality on international matters; rather, it has always been a nonviolent approach to get involved in world affairs.

8.3. MEANING OF NON-ALIGNMENT

As a foreign policy principle, non-alignment advocates for the avoidance of power politics, superpower competition, the Cold War, and the alliance systems of adversarial blocs. It also represents the independent engagement of non-aligned governments in international affairs. There are 120 member countries in it. A model for a New World order is non-alignment, along with its offshoot panchsheel and advantageous bilateralism and multilateralism. George Lisca deserves recognition for coining the phrase "non-alignment" for the first time. Non-alignment was often referred to as independent foreign policy by Nehru.

8.3.1 Principles of Non-Alignment: As J.L Nehru was founding members, the principles of NAM was largely guided by Panchsheel principles, some of them are:

- Respect for the principles enshrined in the charter of the United Nations and international law.
- Respect for sovereignty, sovereign equality and territorial integrity of all States.
- Peaceful settlement of all international conflicts in accordance with the charter of the United Nations.
- Respect for the political, economic, social and cultural diversity of countries and peoples.
- Defence and promotion of shared interests, justice and cooperation, regardless of the differences existing in the political, economic and social systems of the States, on the basis of mutual respect and the equality of rights.
- Respect for the inherent right of individual or collective self-defence, in accordance with the charter of the United Nations
- Non-interference in the internal affairs of States. No State or group of States has the right to intervene either directly or indirectly, whatever the motive, in the internal affairs of any other State.

- Promotion and defence of multilateralism and multilateral organisations as the appropriate frameworks to resolve, through dialogue and cooperation, the problems affecting humankind.

8.3.2 Objectives:

- NAM has sought to "create an independent path in world politics that would not result in member States becoming pawns in the struggles between the major powers."
- It identifies the right of independent judgment, the struggle against imperialism and neo-colonialism, and the use of moderation in relations with all big powers as the three basic elements that have influenced its approach.
- At present, an additional goal is facilitating a restructuring of the international economic order.

8.4 BASIS OF NON-ALIGNMENT

Afro-Asian revival and bipolar world politics were two concurrent global events that gave rise to non-alignment. The desire for independence from colonial domination and the will to control their own destinies were stoked in the reawakening of the countries of Africa and Asia. As a result, a unique concept of autonomous and active participation in global politics based on personal assessments of both domestic and global interests emerged. Among the recently formed nations, an autonomous stance on domestic and global matters developed from that point on. This Afro-Asian renaissance happened during a period when the globe was split into two antagonistic camps, each led by the United States and the former Soviet Union, respectively, and representing two opposing ideologies, socioeconomic systems, and political systems. Every state sought to expand their spheres of influence by forging military alliances with other nations. Because they declined to form an alliance with either bloc, the newly emerging states' independent stance came to be seen in this sense as non-alignment. The non-aligned method had multiple motivating factors. Economic development was one of these states' main goals, and to achieve it, they required resources in the form of expanded commerce and economic support. They were able to maintain commercial ties with every nation because to non-alignment. The requirement for peace, without which genuine progress would not be possible, was the second necessity. A third source was their requirement to be protected from perceptions of worldwide

threat arising from Cold War politics. There were additional national requirements as well, varying from nation to nation. For instance, India's political processes, historical significance, geographical location, and internal political pluralism all had a significant part in the creation of non-alignment.

8.4.1 CHECK YOUR PROGRESS I

1. Explain the Basis of Non-Alignment

8.5 ROLE OF NON-ALIGNMENT

The Non-aligned Movement's main objective was to put an end to colonialism. The national liberation movements were consistently backed by the NAM conferences, which also granted full membership status to the organisations spearheading those movements. The Decolonization of Asia and Africa was made possible in large part by this assistance. Additionally, it denounced racial injustice and prejudice and fully supported the anti-apartheid campaigns in Namibia and South Africa. With independence and majority control, this repugnant strategy has been abandoned in both countries today. The maintenance of peace and disarmament was a third area where the NAM made a substantial contribution. Its support for human brotherhood, peaceful coexistence, and peace, together with its opposition to all forms of warfare, helped to reduce Cold War tensions and increase the number of calm regions in the world as fewer states joined military alliances. Additionally, it consistently worked to put a stop to the weapons race and achieve disarmament, arguing that only widespread, total disarmament under strong international supervision could lead to global peace and security. It emphasised how limited resources that should have been used for socioeconomic development were obstructed by the arms race. They first demanded the signing of a treaty outlawing the research, manufacture, stockpiling, and use of any chemical weapons, and then they called for a permanent moratorium on nuclear testing.

Fourthly, the non-aligned governments were able to change the makeup of the United Nations and, as a result, the tone of the interstate relations carried out through its channels. During the

1940s and 1950s, the superpower and its allied governments held complete dominance over the United Nations' departments. This condition is now altered by the appearance of non-alignment. In addition to establishing a new voting majority in the General Assembly, it has also produced a single platform on which the third world may advocate for itself. You can no longer afford to overlook this platform. As a result, it is evident that non-alignment has democratised international relations while also making it easier for the third world to participate in global politics. The fifty significant contributions had to do with economic parity.

The NAM was the organisation that demanded the creation of the New International Economic Order (NIEO). The recently independent states continued to be economically unequal despite gaining political sovereignty. They continued to be the same nations that produced raw materials, selling their goods to the developed world at a discount and purchasing manufactured goods from them at a premium. The tragedy was that they had to operate under an oppressive economic system and that system included them both then and now. Because of this, they will always be reliant on the developed North for technology, capital goods, and financing. The NAM called for a restructuring of the international economic and monetary institutions based on equality, non-discrimination, and cooperation in order to put an end to this economic exploitation, which they referred to as "neocolonialism." The fight for economic justice by the Non-Aligned Movement has shown how reasonable it is to split the world into North and South instead of East and West. It has demonstrated that the option between poverty and wealth, rather than between capitalism and communism, is what most people are concerned about. Propaganda against alignment has somewhat forced the developed world to acknowledge that the impoverishment of the third world would eventually have a negative impact on their own wealth. They have been compelled to the negotiation table in large part because of this. Besides the broad success in making third world's economic demands negotiable, non-alignment has won its battle for some specific concerns likewise. For instance, it is now recognised that economic sovereignty over natural resources exists. The developing countries' goal of pursuing an interventionist trade strategy has also been successfully legitimised by non-alignment. It has been successful in drawing attention to the issue raised by the role that multinational corporations play, particularly when it comes to technology transfer.

Additionally, it has been successful in pressuring the IMF to set up a compensatory funding system that aids poor nations in resolving their balance of payments issues. One accomplishment in the cultural sphere should be the creation of the Pool of News Agencies. For the first time in history, countries with weaker economies and political systems are able to interact with the outside world and gather information without the assistance of the western communication system. The developing world has learned how to pursue independent economic development despite being a part of the global capitalist economic order, which makes them dependent on the developed states for capital and technology. This is the non-aligned movement's most significant accomplishment.

8.6 RELEVANCE OF NON-ALIGNMENT

The world is no longer bipolar today. Regarding the nature of its configuration, however, there is also disagreement. Some authors argue that because the United States is the only Super Power, the world is unipolar. Some authors contend that in addition to the United States, other significant centres of power include the European Union, Japan, China, and Russia. Others have still called it "uni-cum-multipolar." Regardless of the language employed, there is no denying that the United States and the other G-7 powers can cooperate to govern the remainder of the globe. The term "new Northern concert of Powers" describes what has emerged. The world is no longer bipolar today. Regarding the nature of its configuration, however, there is also disagreement. Some authors argue that because the United States is the only Super Power, the world is unipolar. Some authors contend that in addition to the United States, other significant centres of power include the European Union, Japan, China, and Russia. Others have still called it "uni-cum-multipolar." Regardless of the language employed, there is no denying that the United States and the other G-7 powers can cooperate to govern the remainder of the globe. The term "new Northern concert of Powers" describes what has emerged. The lack of room for manoeuvring and the absence of an intermediary function make the practice of non-alignment challenging in current global environment. However, its application is crucial, specifically because the South's developing nations must stand up for their independence and work together to avoid being completely overrun by the North. There are numerous reasons why the Non-aligned Movement needs to be revived. This multipolarity creates a hazy, complicated, and uncertain environment for emerging nations, where there might not be many new chances but

rather more vulnerability. As of right now, it doesn't appear like developing nations will be able to take advantage of the distinctions between the main economic powers. Naturally, things could alter in the medium or long run. The Third World countries are also under pressure to comply with all of the developed world's demands regarding market opening and intellectual property rights, despite the fact that most developing nations are implementing significant economic reforms and allowing for market deregulation at the same time that developed nation trends towards protectionism are growing. Similarly, the idea that the Third World is in some way to blame for environmental pollution is being promoted, despite the fact that the Northern countries' wanton resource waste has been the main cause of environmental degradation. Similarly, the idea that the Third World is in some way to blame for environmental pollution is being promoted, despite the fact that the Northern countries' wanton resource waste has been the main cause of environmental degradation. The governments in the North are adamant on preserving their unviable systems of consumption and production. They also anticipate that the governments in the South will make all the concessions and changes required to protect the environment for the benefit of the North. In the name of environmental preservation, the possibility of the North implementing sanctions and other punitive measures on the South now seems quite real.

Thirdly, industrialised nations have a propensity to place excessive limitations on the transfer of technology to developing nations. The expanding number of products covered by the so-called dual use prohibitions practically poses a threat to rob emerging nations of the benefits of technology advancement in numerous crucial fields. These limitations now extend to a wide range of products, including computers, machine tools, chemicals, specialty alloys, and even medical equipment. The limits are enforced under the pretext of curbing proliferation, despite the fact that the countries enforcing them frequently bear the primary blame for it. This is blatantly unfair. Fourthly, there is still a nuclear split between the "haves" and "have-nots" in the world. The 'haves' with nuclear weapons appear committed to holding onto their stockpiles, albeit in smaller amounts, and to keeping others from obtaining them. The irony is that, despite being perceived as the primary danger to the security of nuclear-armed powers, Third World nations are now the targets of nuclear weapons. Rather than being abandoned with the end of the Cold War, deterrence is being kept and refined in order to be applied selectively to Third World countries. Fifth, the new coalition led by the US has effectively conducted an all-out drive to demolish the multilateral character of the international body in order to change its agenda and

weaken its functioning in some areas, rather than revitalising multilateralism under the US. The United Nations' agenda now excludes "hard-core" economic issues like poverty alleviation, development plans, trade, money, finance, and debt. Instead, these issues are handled by the World Bank, the International Monetary Fund, and the General Agreement on Trade and Tariffs, which have more authority and are able to employ cross-conditionalities and cross-relation. Organisations that belong to the UN family are being kept in check by not receiving the funds that are owed to them. Additionally, the permanent members of the UN Security Council make all of the decisions that have an impact on global peace and security while working closely together. The spread of weapons of mass destruction is stopped by a variety of ad hoc discriminatory regimes. These include the "London Supplier Group" (LSG) for nuclear weapons, the "Australian Club" for chemical weapons, and the Missile Technology Control Regimes, or MTCR, for missiles. The enormous lists of dual-purpose technologies, chemicals, and equipment that are prohibited from being transferred to Third World countries under these regimes effectively halt the technological and industrial growth of emerging nations in those crucial areas. It is therefore exceedingly challenging to determine whether the limitations imposed in a given situation are driven more by the desire to ensure non-proliferation than by a business interest in keeping the nation in question from becoming competitive.

International law does not sanction these systems. They have the impact of weakening multilateralism because they are not a part of the UN and have restricted membership. The threat of nation-state disintegration exists now for all Third World countries. The former Soviet Union, Ethiopia, Czechoslovakia, and I Yugoslavia are the cases in point. The nations of the new alliances have begun endorsing causes and promoting ideals intended to encourage fissiparous tendencies in those Third World countries where the economic and political situation is far from stable because they are confident in their own national integrity, which is supported by their own or their allies' military might as well as their own relative political stability and economic prosperity. This could result in further nation-state disintegration; signs of this include the recently revealed enthusiasm of the new alliance for self-determination, the use of its economic and political clout to meddle in other states' internal affairs in the name of human rights and good governance, and the sanctions it has successfully pushed for intervention in other nations on humanitarian grounds. While sovereignty has never been total in the modern era, it is currently becoming progressively limited and restricted. Furthermore, there is a current trend in trade that

involves the use of both unilateral and bilateral coercive measures—such as the application of US Trade and Competitiveness Act Special and Super 301—as well as the negotiation of reciprocal access to markets and the use of cross-retaliation. Even after 115 nations, including the United States, signed the GAIT Treaty in Marrakech in April 1994, this practice has persisted. Furthermore, it is evident from the developed countries' attempt to bring up new, non-trade-related issues at the recently concluded GAIT Treaty—such as labour standards, social conditions, and the environment—that the interests of developing nations are unlikely to be better served by the newly formed global trading system.

The aforementioned research demonstrates how the danger to and strain on the independence of the non-aligned countries have changed after the end of the Cold War. The goals and aspirations of the Non-aligned Movements for a just, egalitarian, and democratic global order are at odds with the current unfavourable trends in the world. No matter how large or wealthy, none of the NAM's member nations can handle these new realities on its own. As a result, the nations of NAM need to stick together and take shared positions. But how do you bell the cat, I wonder? The answer is the non-aligned countries can reverse the above negative trends by three important ways:

- a) reforming and strengthening the United Nations;
- b) encouraging South-South Cooperation; and
- C) consolidating the Movement through necessary reforms

Thus, non-alignment is still essential for developing nations now, just as it was during the Cold War, due to the reality of contemporary global politics. Though non-alignment is still significant, the non-aligned movement's influence on contemporary international affairs has been dwindling. The NAM was unable to stop the war between Iraq and Kuwait, two of its members, and it was also unable to effectively intervene in the Gulf problems that followed. Neither could it put an end to Yugoslavia's civil war, which was also a major player. The NAM is currently dealing with significant internal issues, which is one of the causes of its inefficiency. Among these are the membership requirements, which are overly lenient and frequently broken, the members' lack of self-control, the flaws in the consensus-building process, and the lack of a system for keeping track of world events.

8.6.1 CHECK YOUR PROGRESS II

1. Write down the relevance of Non-Alignment’.

8.6.2 CHECK YOUR PROGRESS III

1. What is the role of Non-Alignment?

- II. Describe the objectives Non-Alignment.

8.7.CONCLUSION

Non-alignment evolved in the context of two global developments: the national liberation efforts of colonies and the Cold War between the U.S. and the U.S.S.R. resulting to two military blocs and alliances. The newly formed states were economically impoverished and exposed to fresh imperialist pressures despite gaining political independence. The viewpoint of states who wished to continue acting independently in their foreign policy and relations and stay outside of this alliance framework is referred to as non-alignment. There were several reasons to support non-alignment: political, strategic, economic, and indigenous. Together, these states developed the Non-aligned Movement based on a shared platform. It offered a crucial platform for debating the shared issues that the South's developing nations face and for reaching a consensus on concerted action to accomplish shared objectives. It supports ideals that aim to advance economic and political fairness within the framework of the global community. It made some noteworthy

achievements. There is discussion over the importance of non-alignment in a world without Cold War or bipolarism. Even though the Cold War's backdrop may have changed, the world is still split into wealthy and developing countries. Three-fourths of the world's population lives in developing nations, which are merely on the outside of the global system. Until the system is based on true equality and reciprocity, the non-aligned policy will be in effect. Reviving the Non-aligned Movement is critical to achieving a coordinated effort towards a more equitable global order.

8.8.Suggested Readings

- Baylis, John et al. (eds.) (2015). *The Globalisation of World Politics*. New Delhi: OUP.
- Chatterjee, Aneek. (2018). *International Relations Today*. New Delhi: Pearson.
- Carlsnaes, Walter, et al. (eds.) (2012). *Handbook of International Relations*. New Delhi: Sage. George, Jim and Anthony D.
- Burke. (2007). *An Introduction to International Relations*. Heywood, A. (2011).
- *Global Politics*. Palgrave Foundations. Hocking, Brian and Michael Smith. (2014).
- *World Politics: An Introduction to International Relations*. London: Routledge. Kumar, Mahendra. (2017).
- *The Theoretical Aspects of International Politics*. Agra: Shivrul Aggarwal. Wilkinson, Paul. (2007). *International Relations*. New Delhi: OUP.

BACHELOR OF ARTS

SEMESTER VI

COURSE: INTERNATIONAL POLITICS THEORY AND PRACTICE

UNIT 9: Non- State Actors: Meaning and Role of NGO's, INGO's and MNC's

---

STRUCTURE:

9.0. Learning objectives

9.1. Key Words

9.2. Introduction

9.3. Meaning of Non-State actors

9.4. Non-Governmental Organizations

9.4.1. Working culture of NGOs

9.4.2. Role of NGO's

9.4.3. Check your progress I

9.5. International Non-Governmental Organisations

9.5.1. Features of International Non-Governmental Organisations

9.5.2. Check Your Progress II

9.6. Multi-National Corporations

9.6.1 Forms of Multi-National Corporations

9.6.2 Features, Advantages and Limitations of MNC's

9.6.3 Check Your Progress III

9.7. Conclusion

9.8. Suggested Readings

9.0. LEARNING OBJECTIVES

After reading this unit, you would be able to:

- Explain the concept of Non-State Actors
- Understand the meaning of NGO's, INGO's and MNC's.
- Examine the relevance of Non-State actors in the contemporary world.

9.1. KEY WORDS

Globalization, State, Trade, Decision-making, Organizations, Policy.

9.2. Introduction-

Numerous actors are involved in what is known as international politics on the global stage. The state is one of the most venerable and widely recognised players on the contemporary world scene. It was previously believed that state-to-state relations comprised international relations. State, in other words, was regarded as the primary player in world affairs. However, with the rise of several non-state entities, this is rapidly changing. Many claim that the power and authority of the states in the international system has decreased due to non-state players, globalisation, and liberalisation. This phenomenon is usually characterised as 'the decreasing role of states' or the 'retreat of the states' in the international system. To express it in simple words, state actors represent a government while non-state actors do not. They do, nevertheless, have an effect on state actors. Non-state players include groups such as MNCs, TNCs, IGOs, NGOs, civil societies, terrorist organisations, religious actors, ethnic actors living abroad, and so on. The state-centric international order has been under pressure from the rise of non-state actors and transnational ties.

The character of international interactions has altered as a result. Nationalism and sovereignty have undergone forced changes as a result of non-state forces. These have had an impact on nation-states' function as participants in international affairs. The existence and acts of non-state actors are increasingly influencing nation-state policies, choices, and actions. Even if non-state actors in international relations have become significant and engaged players in the international system, this does not imply that nation-states will no longer play a crucial part in it. Nation states will play a significant role, particularly in fostering international collaboration and cooperation. Moreover, the existence of intergovernmental institutions and international organisations such as the United Nations and several other international bodies is determined by the desires of the nation-states. In the international system, the nation state continues to have a near monopoly on the exercise of coercive power. It continues to shape non-state actors' actions more than they shape its conduct.

9.3. Meaning of Non-State actors-

Non-state actors (NSAs) are all those actors that are not states, yet that operate at the international level and are potentially relevant to international relations. Therefore, an NSA is important if it meets the following criteria: (1) it has a sizable constituency that spans multiple nations; (2) governments and IGOs have given it official access to political spheres; and (3) it has demonstrated its significance to global politics. The literature often distinguishes between five kinds of non-state actors (NSAs): Epistemic communities, transnational corporations (TNCs), international non-

governmental organisations (INGOs), and intergovernmental organisations (IGOs). That first group, though, is disputed. Some contend that because international organisations like the UN, NATO, and WTO were founded by states, are nominally governed by governments, and serve state interests, they are not NSAs.

An international non-governmental organisation (INGO), sometimes known as the second group, is any non-governmental, internationally distributed, nonviolent organisation that was not founded by a government and does not aspire to hold public office. Once more, this is a broad term that includes single-issue organisations like environmental and human rights groups, as well as churches, scouts, professional associations, commercial interests, and trade unions.

Any large-scale, profit-making commercial organisation with offices and/or production units in numerous nations worldwide is considered a TNC, which is the third category of non-state actors. A few examples are Unilever, McDonald's, Shell, BP, Ford, GM, IBM, Microsoft, Deloitte and Touche, etc. Approximately 37,000 transnational corporations operate in the global political economy today.

Another type of NSA is an epistemic community, which is a global network of experts who have similar causal views on certain policy matters. As the extensive body of research on the connection between science and international politics has shown, their significance in the formulation of international policies and the establishment of institutions cannot be overstated.

IGOs are rather autonomous from states in making decisions and policies, given their expertise, formal authority, independent personnel and ties to NGOs.

Last but not least, there is still one category of NSAs that contains a wide range of organisations, including scouts, churches, professional associations, terrorist networks, guerrilla groups, and liberation movements.

9.4. Non-Governmental Organisations (NGO's)-

The UN had to distinguish in its Charter between the participation rights of international private organisations and those of intergovernmental specialised agencies, which led to the coining of the phrase "non-governmental organisation," or NGO, in 1945. Almost all forms of private organisations are recognised as NGOs by the UN. Their only requirements are to be free from governmental control, non-profit, law-abiding, and incapable of challenging governments as a political party or with a restricted concentration on human rights. A non-profit, citizen-based organisation that operates outside of the government is known as a non-governmental organisation (NGO). NGOs, sometimes known as civil societies, are cooperative organisations with a focus on social and political goals. They operate at the local, national, and worldwide levels and are not for profit. While the term "NGO" has multiple connotations, it is generally accepted to cover private organisations that operate without government control and that are non-profit and non-criminal. NGOs are defined further as associations that are neither religious nor military.

Two broad groups of NGOs are identified by the World Bank:

1. Operational NGOs, which focus on development projects.
2. Operational NGOs, which are organized to promote particular causes.

9.4.1. Working Culture of NGOs:

- NGOs play a critical role in providing aid to those in need.

- When a natural disaster or tragedy occurs, such as an earthquake, tsunami, or flood, NGOs can be of considerable assistance.
- NGOs serve as a conduit for information between the public and the government, which communicates, facilitates, or takes an active role in problem-solving.
- NGOs play a big part in raising living standards and lowering poverty rates. NGOs are also making significant contributions to education and research that are vital to the nation's development.
- NGOs supplement government efforts. The future of the country lies with today's youth. NGOs are essential to education.
- NGOs work to reach the young people and underprivileged children and ensure that they receive an education.
- Since NGOs work in most sectors that promote social and economic development as well as environmental awareness, they aid in the sustainable development of the nation.
- Numerous non-governmental organisations are actively promoting social mobilisation around topics such as human rights, the environment, and women's empowerment by organising workshops, marches, and campaigns. The business sector and non-governmental organisations are promoting sustainable development.
- NGOs are significant players in CSR endeavours. Since NGOs are more informed about social issues and social structures, the business sector can greatly benefit from their professional guidance and help when carrying out its corporate social responsibility initiatives.

1.4.2 Role of NGO's-

NGOs on a local, national, and international level have become important participants and partners in the region's development and conservation efforts. In the realm of community development, they play a pivotal role in aiding the attainment of fundamental necessities and facilities; pinpointing problems, intensifying consciousness, and furnishing data to grassroots communities; elucidating the issues and requirements of the communities and drawing the attention of stakeholders; safeguarding the environmental and developmental entitlements of communities and enhancing their ability to oversee their natural resources; and addressing issues related to sustainable development. Nationally operating NGOs primarily concentrate on policy work, where they identify gaps and weaknesses in existing legal or policy frameworks, gather information and educate the public, business community, and government, and occasionally engage in activist lobbying and protest movements.

- Awareness-Raising, Campaigning and Advocacy-** Many different organisations operate throughout the region to promote policy and development programme improvements as well as increase public awareness of environmental issues. These organisations raise public awareness of environmental issues locally, nationally, and worldwide. Some of their campaigns run concurrently at all three levels. For instance, the Kerala Sastra Sahitya Parishad (KSSP) in India has gained respect across the globe for its efforts to mobilise public opinion among the State of Kerala's people's organisations. The KSSP, which has more than 20,000 members, is thought to be one of India's most knowledgeable and well-organized grassroots movements. The Society for the Conservation and Protection of the Environment

(SCOPE), which was founded in 1988 in Pakistan, has been especially effective in organising national environmental campaigns while placing a high value on forming connections with regional NGOs, government agencies, universities, and research facilities. Regional NGO groups are becoming more involved in international campaigns. One such example is Greenpeace China, which has gained significant attention for its campaign against PVC toys and children's products that may contain phthalates, which could be harmful. Following the campaign, Toys R Us declared in November 1998 that all teethingers, rattles, and pacifiers containing phthalates will be discontinued globally.

- B. **Environmental Monitoring and Reporting-** Many NGO campaigns are based on research that highlights or monitors specific environmental issues. For instance, the Centre for Science and Environment in India publishes the Citizen's State of Environment Report, and a group of roughly a dozen NGOs collaborate to create recurring "State of the Environment" reports in Bangladesh. These comprehensive evaluations are frequently enhanced by specialised studies that foster discussion of important environmental issues, raise public knowledge, and call for active community involvement in environmental conservation. The international stock markets can be significantly impacted by environmental journalism. Environmental monitoring and reporting by NGOs have contributed substantially to environmental protection across the region. Several subjects relating to genetic engineering and biodiversity, solid and hazardous waste management, and water resource management have gained prominence in recent years. While more established NGOs are refocusing their research efforts in response to the new difficulties, new NGOs are developing in the region to increase knowledge and awareness of these issues. For instance, the Centre for Science and Environment (CSE) in India played a key role in persuading 28 chosen pulp and paper factories to submit information akin to the USEPA's "toxic releases" database.
- C. **Education, Training and Capacity Building-** A growing number of non-governmental organisations have also been promoting conservation activity through education. The International Union for the Conservation of Nature and Natural Resources (IUCN) is one of the busiest international non-governmental organisations (NGOs) in the region that works in the field of environmental education. The IUCN carries out this duty through its Commission on Education and Communication, which has worked to increase teachers' environmental expertise in the area by emphasising networking, capacity building, information sharing, and training. Other NGOs have worked extensively with governments to help develop and implement national environmental education strategies.
- D. **Government and NGO Partnerships-** Partnerships between the government and NGOs are promoted in a number of ways. Certain nations have legislation in place to guarantee community and big groups' involvement in the creation of regional and national plans and policies. For instance, Thailand's 1992 Environment Act promotes public participation through environmental NGOs and assigns province and municipal governments the task of environmental management. Governments have made moves to formalize the role of independent NGOs within the decision making institutions by giving them representation.
- E. **Regional and International Cooperation and Networking-** NGOs in the Asia-Pacific area are collaborating more in order to address transboundary issues more successfully and

to increase the effectiveness of related campaigns. The Third World Network (TWN), a well-known organisation with its headquarters in Malaysia, is an autonomous global network of non-profit organisations and individuals engaged in development-related matters. TWN carries out research, produces books and periodicals, arranges and attends seminars, and offers a forum for developing nations to voice their concerns and viewpoints at international fora, like United Nations conferences.

If NGOs and civil society organisations are to establish themselves as suitable representatives of the interests and concerns of those people of society who are underprivileged, disenfranchised, and ignorant, then their professionalism and responsibility are essential. Such organisations play a vital role, but their contributions must be supported by solid data and the real demands of the "client" community. It is necessary to identify the appropriate mechanisms for ensuring fair and balanced networking across NGOs and to keep the interests of marginalised groups including women, children, youth, and indigenous people front and centre.

9.4.1. Check Your Progress I

I. What do you know about Non-State actors?

II. Describe the Role and working culture of NGO's.

9.5. International Non-Governmental Organisations INGO's- International organisations no longer place a high importance on the worry that local armed conflicts could turn into regional or even global wars. Programmes run by the UN and other international governmental organisations (IGOs) focus heavily on threats to our life support systems, including those posed by infectious diseases, environmental degradation, human rights violations, poverty, hunger, and homelessness. Countless international nongovernmental organisations (INGOs) have united beyond geographical and topical divides to enhance these programmes, believing them to be insufficient. In recognition of the basic need to build strength within each country, INGOs are giving a high priority to a collaboration, which shares resources, viewpoints, and the planning and carrying out of strategies within each of the UN member states. Individuals or national social organisations may be INGOs' members. The main set of guidelines or instructions for work is the INGOs' prospectus or constitution as at the time of registration. Neither the INGOs nor their prospectuses or constitutions created by international treaties become the subject of international law. Nonetheless, national law is eventually made about these organisations. The INGOs are able to retain both material and immaterial assets and take on new roles. An international nongovernmental organisation (INGO) is any organisation that is registered in a nation in accordance with its laws and regulations. INGOs

are defined as organisations that are not organised or formally linked by treaty, as per the Economic and Social Council of the United Nations' resolution No. 288(x) from February 27, 1950. The following traits of INGOs are highlighted in Article I of the Union of International Association's proposed bill for an international non-governmental organisation treaty:

- a) Not having any objective of economic benefit
- b) Recognized at least by one nation, '
- c) To be an international forum

9.5.1 Features of International Non-Governmental Organisations-

Planning- It involves including the community members in all stages of the planning process, from formulation and oversight. Thus, its essence is participatory.

Technical assistance: They provide financial and technical assistance to the people.

By the people, for the people: The initiatives are not carried out directly by the highest authorities. The local community participates in a number of the program's processes. Rather than having outsiders dictate what they need, the locals share their ideas.

Mass and organising the masses: the foundation of all plans and initiatives is the participation of the general public. Awareness campaigns are also introduced concurrently, this method of integrating the general public is successful in achieving desired results.

Engaged and accountable force for development: the locals feel compelled to participate in their programmes to gain the most from them. They therefore take on a greater sense of responsibility and participate actively in the process.

Education and empowerment: Through GOs and INGOs, a variety of programmes aimed at producing revenue and employment are introduced. To engage in sustainable economic activity, all individuals are engaged in various related activities. In order for empowerment programmes to be successful, they must be significant and potent for growth. Through the formation of user groups and groups, the local population participates in the income-generating activities.

Scale and lack of a long-term perspective: NGO/INGO programmes' main drawback is that they are often short-term and cover a small area. The majority of programmes end in the middle, rendering all of the funding for them ineffective. This also doesn't contribute to the development of the entire nation.

Efficiency and basic requirements: These are the main focuses of non-governmental organisations (NGOs), which are aimed at sustainability. They can be considered to have a welfare motive because they operate as non-profit organisations. With extensive direction and training, the programmes appear to be well-functioning and sustainable when they are implemented in the community. People also tend to assume responsibility for maintaining the programmes since they stand to gain from them.

Rural and isolated areas, poverty, the disabled, and women: NGOs and INGOs are also characterised by their focus on impoverished and those who are unable to improve their level of living while residing in remote and rural locations. They also concentrate on the disabled and those who are marginalised by society and the government.

9.5.2 Check Your Progress II

- I. Discuss the meaning and features of INGO's.

9.6 Multinational Corporations (MNC's)- The business entity that characterises foreign direct investment is the multinational corporation, which conducts operations across more than two nations. This form includes the incorporation nation as well as the overseas countries where the company has established branches or subsidiaries. Naturally, there are differences in the scope of multinational corporations' operations in terms of the number of countries in which they conduct business. A sizable multinational company may have hundreds of thousands of workers working abroad in 100 different countries. The multinational corporation is, thus, the product of foreign direct investment that is defined as the effective control of operations in a country by foreign owners. The fact that multinational corporations (MNCs) account for over 25% of global output indicates the importance of MNC activity in the post-war era. Certain multinational corporations (MNCs), like General Motors and Exxon, are so massive and geographically dispersed that their entire revenue and sales turnover can even surpass the GDP of some nations. Several prominent origins or home nations from which significant foreign investment has originated include the United States, the United Kingdom, Japan, Germany, the Netherlands, France, Switzerland, and Italy. The top 100 MNCs in the world are based in the United States, Japan, France, the United Kingdom, and Germany.

Multinational corporations were virtually nonexistent in India after the mid-1970s, when the few that remained were nearly forced out of the nation. Multinational enterprises have, nevertheless, once more gained prominence in the Indian economy throughout time. India opened up a number of areas to private investment when it liberalised and entered the global economy; foreign direct investment (FDI) was especially encouraged. The quantity of FDI inflows during the previous several years can be used to estimate the concentration of FDI in India. Over the past four years, foreign direct investment (FDI) has increased favourably, according to the Press Information Bureau of the Government of India.

9.6.1 Forms of Multinational Corporations- A MNE may be privately or publicly owned, controlled, and managed (state-owned and state-managed). An MNE's assets may be owned and managed in a number of ways, including: i) by entities based solely in one nation; ii) by national control organisations that also own and manage their assets internationally; and iii) by multinational organisations. In the actual world, several forms of multinational operations can be seen depending on how they are set up. All multinational enterprises (MNEs) have the trait of their value-adding activities transcending national borders. International sales, in which a company produces in one nation and sells in another, is the most basic type of multinational business. Second, they also conduct cross-border marketing transactions. As a result, they participate in both production and market exchanges on a global scale. Their approach to markets and production is global or worldwide. Fully owned overseas subsidiaries or foreign direct investment are the most common types of multinational business. According to the OECD definition, "FDI is defined as

an investment involving a long-term relationship and reflecting a lasting interest and control of a resident entity in one economy (foreign direct investor or parent enterprise) in an enterprise resident in an economy other than that of the foreign direct investor (FDI enterprise or affiliate enterprise or foreign affiliate)". Stated differently, foreign direct investment occurs when a firm from one nation makes an investment to acquire an ownership stake in an organisation situated in another nation. International joint ventures are another noteworthy type of multinational business that is commonplace all over the world. In this kind of organisation, an established company in the host nation forms a joint venture with the company from the country of origin. When two or more participating enterprises own a sizable enough share of the equity capital to maintain control over the decision-making process, a new entity is created. Economic entities participating in a joint venture that is international or cross-border may represent two or more countries.

9.6.2 Features-

- **Massive Assets and Turnover:** MNCs have enormous financial and physical assets due to their global activities. Massive MNC sales turnover is another effect of this. In actuality, several MNCs surpass the national economies of numerous nations in terms of assets and turnover.
- **Global Production and Marketing Activities via a Network of Branches:** Multinational corporations (MNCs) operate internationally through a network of branches, subsidiaries, and affiliates in host nations.
- **Unity of Control:** This is a trait shared by multinational corporations. MNCs use their head office in their home nation to oversee the operations of their branches abroad. Branch managers function inside the parent company's policy framework.
- **Mammoth Economic Might:** MNCs are significant economic players. Through ongoing company acquisitions and mergers in host nations, they continuously increase their economic clout.
- **Sophisticated and Advanced Technology:** An MNC typically possesses sophisticated and advanced technology at its disposal. It uses capital-intensive technology for both marketing and production.
- **Professional Management:** To manage enormous sums of money, cutting-edge technology, and global business operations, an MNC employs managers with professional training.
- **Aggressive Marketing and Advertising:** To win over foreign business, multinational corporations (MNCs) invest enormous sums of money in marketing and advertising. This is conceivably the main MNC success method. They are able to sell whatever goods or services they create or manufacture thanks to this tactic.
- **Better Quality of Products:** A MNC has to compete on the world level. It, therefore, has to pay special attention the quality of its products

Advantages of MNCs-

- **Employment Creation:** In their host nations, multinational corporations (MNCs) generate a lot of jobs. For nations with high unemployment rates, this is a major benefit of MNCs.

- **Automatic Inflow of Foreign Capital:** MNCs provide much-needed funding for developing nations to develop rapidly. In actuality, foreign capital inflow occurs automatically when MNCs enter the market. The entry of MNCs has, for example, drawn multimillion dollar international investment to India.
- **Appropriate Utilisation of idle Resources:** MNCs are able to make appropriate use of idle human and physical resources of the host nation due to their advanced technical understanding. As a consequence, the host nation's national income rises.
- **Balance of Payment Improvement:** Multinational corporations (MNCs) assist their host nations in strengthening their position in the balance of payments.
- **Technical progress:** MNCs Benefit from 10 host countries' technological progress. are actually a means of transferring technological advancement from one nation to another. Poor host countries start to grow technologically as a result of MNCs.
- **Managerial Development:** MNCs use the newest management approaches, and their employees conduct extensive management research. They do, in a sense, contribute to the professionalisation of management along contemporary lines of thought and practice. The host countries experience management improvement as a result.
- **Dissolution of Local Monopolies:** MNC entry creates competition in the host nations. Local monopolies in host nations either begin to enhance their offerings or lower their costs. Thus, MNCs stopped local monopolists' exploitative tactics. In actuality, MNCs help domestic businesses increase their productivity and calibre. Many Indian businesses obtained ISO-9000 quality certificates as a result of their concern over MNC competition.

Limitations of MNCs-

- **Risk to Domestic Industries:** MNCs' enormous economic clout puts domestic industries—many of which are still in the early stages of growth—at risk. Domestic industries are unable to meet MNC challenges. Due to the danger posed by MNCs, many domestic industries must close. MNCs impede the host nation's economic progress in this way.
- **No Benefit to Poor People:** MNCs produce only those things, which are used by the rich. Therefore, poor people or host countries do not get, generally, any benefit, out of MNCs.
- **Danger to Independence:** Multinational corporations (MNCs) initially provide a variety of assistance to the host government before progressively becoming involved in the political activities of the host nation. Consequently, there is a long-term, explicit risk to the host nation's independence.
- **Ignore the National Interests of the Host Country:** Multinational corporations (MNCs) invest in the most lucrative industries, ignoring the objectives and national goals of the host nation. They have no interest in helping underdeveloped areas grow, and they never want to see the long-term issues facing the host nation, such as poverty and unemployment, resolved.
- **Misuse of Natural Resources:** Multinational corporations often utilise the host nation's natural resources in an irresponsible manner. They contribute to the quick depletion of

some of the host nation's non-renewable natural resources. MNCs harm the host nation's economic development in this way, permanently harming it.

- **Systematic Human Exploitation:** MNCs form alliances with major corporations in the host nation to become formidable monopolies. As a result, economic power ends up concentrated in the hands of a select few. These monopolies eventually claim that it is their natural right to take advantage of the underprivileged and enrich themselves at the expense of the working class.

9.6.3. Check Your Progress III

1. What do you know about Multinational Corporations? Describe their forms.

---

2. Discuss the features, advantages and limitations of Multinational Corporations.

9.7. CONCLUSION- The state-centric international order has been under pressure from the rise of non-state actors and transnational ties. The character of international interactions has altered as a result. Nationalism and sovereignty have undergone forced changes as a result of non-state forces. These have had an impact on nation-states' function as participants in international affairs. The existence and acts of non-state actors are increasingly influencing nation-state policies, choices, and actions. In the global environment, the latter have become influential non-political, commercial, economic, cultural, or trading actors. Examining the functions of multinational companies (MNCs), intergovernmental organisations (IGOs), and international non-governmental organisations (NGOs). Though, the non-state actors of international relations have emerged as important and active actors in international system, it does not mean that in future, the role of the nation-states will end. The role of nation states will be important especially in promoting international cooperation and collaborations. Moreover, the existence of intergovernmental institutions and international organisations such as the United Nations and several other international bodies is determined by the desires of the nation-states. In the international system, the nation state still has a (near) monopoly on the exercise of coercive power. It continues to shape non-state actors' actions more than they shape its conduct.

9.8. Suggested Readings

- Albrow, D. (1996), *The Global Age. State and society beyond modernity*. Oxford: Polity Press.
- Andresen, S., T. Skodvin, A. Underdal and J. Wetttestad (2000), *Science and Politics in International Environmental Regimes. Between integrity and involvement*. Manchester: Manchester University Press.

- Barnes, B. (2000), *Understanding agency: social theory and responsible action*. London, etc.: Sage.
- Beck, U., A. Giddens and S. Lash (1994), *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Dahl, R.A. (1957). The Concept of Power. *Behavioral Science*, No. 2, 201-215.
- Dahl, R. A. (1961), *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. New Haven: Yale University Press.
- Gibbins, J. and B. Reimer (1999), *The Politics of Post-Modernity. An Introduction to Contemporary Politics and Culture*. London: SAGE.
- Held, D. (2002), *Globalization, Corporate Practice and Cosmopolitan Social Standards, Contemporary Political Theory*.
- Nye, J.S. and J.D. Donahue (2000), *Governance in a globalizing world*. Washington: Brookings Institution Press.
- Walzer, M., ed. (1998), *Toward a global civil society*. Providence: Berghahn.
- Wolf, K.D. (2001), *Private Actors and the Legitimacy of Governance Beyond the State*. Unpublished paper prepared for the Workshop “Governance and Democratic Legitimacy”, ECPR Joint Sessions of Workshops, Grenoble, 6-11 April 2001.

BACHELOR OF ARTS

SEMESTER VI

COURSE: INTERNATIONAL POLITICS THEORY AND PRACTICE

UNIT 10: EMERGING TRENDS IN INTERNATIONAL POLITICS

STRUCTURE:

10.0. Learning objectives

10.1. Key Words

10.2. Introduction

10.3. Emerging trends in International Politics

10.4. Check your Progress

10.5. Conclusion

10.6. Suggested Readings

10.0. LEARNING OBJECTIVES

After reading this unit, you would be able to:

- Understand the emerging trends in International Politics.

10.1. KEY WORDS

Globalization, State, Trade, Decision-making, Organizations, Policy, Nuclear war, Human Rights.

10.2. Introduction-

International politics as practiced and studied in the 1990s was infused with liberal optimism. As a new strategy for handling international relations, international institutions were reinforced and the concept and practice of global governance solidified. New abilities are already arising within this formalised system. Not only are new powers distinct from traditional powers in terms of economics, politics, and culture, but they have also altered the power dynamics that supported global governance. In light of this, this essay explores the effects that rising powers are having on international governance. The current global governance system is progressively giving way to the developing one as new power emerge inside an established one.

A new era of the global system began in the 1990s. Following the fall of the Soviet Union, which discredited alternatives to liberal capitalism and eliminated the last worldwide counterbalance to Western power, the United States ruled supremely. Focus shifted to human rights, international organisations, advancing democracy, and economic liberalisation. "Global governance" started to take shape as a new way of managing international relations and as a viewpoint on world politics at the time, infused with the liberal ethos of the day. The goal was to govern the world through cooperatively "solving problems," with the major political issues already settled in the West's advantage. This project seems to be having difficulties right now. Universal multilateralism has suffered, and power politics seem to be on the increase in places like Crimea and Syria, the back rooms of the United Nations in New York, and the hallways of the World Trade Organisation (WTO) in Geneva. With their quick economic development, China, India, and the other three BRICS nations—Brazil, Russia, and South Africa—are posing a growing threat to Western hegemony. The rules and leadership positions of global governance are contested. While neoliberal regimes have not produced the greatest economic growth in the developing world, state capitalism variants have, it appears, provided China and Russia with political options to liberal democracy. New right-wing political movements opposing outward-looking pro-globalization policies have formed in industrialised democracies. In the meantime, the BRICS have started creating their own international institutions and criticising the injustices of the current system. Many developments in international politics occurred in the final decade of the 20th century and the first few years of the 21st century, which altered the character of the newly emerging world order.

The end of the Bi-Polar ore completely establishing the Uni-Polar border, the increasing significance of economic factors over military factors, the deterioration of the power structure, the preference for global factors over mid-privatization, the loss of international organisations' credibility, and the liberalisation and democratisation of the UN in order to increase transparency in its operations. Some significant aspects of the nature of the emerging world order system are the demand for Human rights, the problems with environmental pollution, the global spread of

protection against the ongoing global economic recession, the concern of the international community and people about these issues, the steps taken towards the establishment of a multipolar system, etc. A systematic analysis of these is written below.

10.3. Emerging trends in International Politics

The Emergence of Global Governance- Global governance emerged as the sole avenue for reconciling divergent or competing interests and facilitating collaborative efforts, amidst the expanding global market and the denationalisation of policy domains like commerce, investment, healthcare, and the environment. For the first time since the Russian Revolution, capitalism ruled the world essentially unopposed. Resources that had previously been off-limits to investors were brought into the global market in the following places: China through socialist reform with elements of Chinese culture; the former Soviet bloc through shock treatment; and Latin America through structural adjustment initiatives of the International Monetary Fund (IMF). Anarchistic social democratic additions to capitalism even started to emerge, and "third way" social democracy—which was essentially tailored to neoliberal economic guidelines—became apparent. This provided the setting for the first-ever fully global governance structure to arise. This marked the start of a chapter of multilateral institution construction that can only be compared in scale and ambition to the UN system's establishment following World War II.

The WTO's founding and development merely constituted the most significant effort to legitimise the establishment of a liberal international economic order. More aspirational rich nations started looking into the possibility of expanding the multilateral approach to investment liberalisation, supported by an efficient dispute resolution framework, in the same year that the WTO came into action. The fast expansion of bilateral investment treaties (BITs) and the unstoppable rise of international investment arbitration tribunals was not stopped by the governments of the Organisation for Economic Co-operation and Development's (OECD) inability to ratify the Multilateral Agreement on Investment in 1998. By 2012, "the dominance of the view that cooperation in world politics can be enhanced through the construction and support of multilateral institutions based on liberal principles" had become the norm, according to observers like Robert Keohane.¹² Global governance could be pursued in the goal of improving society as well as the common good.

The Emergence of New Powers- The new abilities have entered this mixture. The BRICS have not had a good few years. Western sanctions along with low oil prices have hurt Russia's economy since 2014. Brazil's economic trajectory has been hampered by internal reasons and the conclusion of a commodities supercycle; even China's previously rapid growth rates have slowed. Only India has deviated from the norm. The distribution of power in the international system has already undergone a significant alteration since the 1990s institution building phase, despite the slowdown in BRICS expansion. China's GDP increased by 159 percent from \$6.6 trillion to \$17.2 trillion between 2004 and 2014, whereas India's GDP increased by 109 percent from \$3.4 trillion to \$7.0 trillion. The US GDP increased by 16.8%, from \$14.2 trillion to \$16.6 trillion.¹⁴ China is starting to challenge the US and is no longer a small, impoverished nation. India is catching up quickly.

Establishment of American Hegemony: Following the conclusion of the Cold War and the breakup of the Soviet Union, the United States of America established its hegemony in the

international world order with the dissolution of the Warsaw Pact. Since the United States of America possessed both the greatest military might and the best economy in the world, no nation could seriously threaten its dominance. It had so established its dominance over the global financial institutions and was utilising them to the fullest extent possible to further its objectives. The United Nations, the biggest international organisation was feeling itself helpless before USA as it was in a position to influence the Security Council to its liking. In case any decision of the United Nations is not to the liking of the USA, it does not bother for that and just by-passes the same.

Setback for the Balance of Power System: Prior to the fall of the Soviet Union, there existed a bipolar system in which there were two major powers or power blocs worldwide. The Soviet Union headed one bloc, known as the Communist Bloc, while the United States led another, known as the Capitalistic Bloc. Because they were wary of each other's strength, these two power blocs served as a counterbalance to one another. However, one power bloc collapsed and only one remained after the Soviet Union fell apart in 1991, which led to a total tilt of the power balance in favour of one side. This was a significant blow to the global order.

The only NATO, the Old Military Alliance- During the Cold War, the United States established the twelve-nation North Atlantic Treaty Organisation (NATO) in response to the growing menace of Communism. On the other hand, the communist states faced the assault of the capitalist nations. Conversely, the Soviet Union established the WARSAW PACT, which led to the world's undermining of leadership. However, the tension increased and WARSAW PACT ended with the breakup of the Soviet Union in 1991. However, NATO is a commercial organisation, and all of the former Communist Bloc's members, including Russia, are still members of it. It is now the only strong military alliance in the world, and it is based in Brussels, Belgium. Even though an alliance like NATO is not necessary in the current situation, the USA is making every effort to ensure its survival.

United Nations credibility- As a result of the USA's establishment of hegemony in the global order the credibility of UN is eroding. In numerous instances, the UN has not been able to carry out its mandate effectively and has instead continued to act as a passive observer. Some critics of the current situation claim that the United States has taken control of the organisation. These days, no UN decision can be taken that deviates from US policy. The United States has shrunk before the United States, as seen by its actions in Afghanistan and Iraq. The United States and its allies launched an offensive against Iraq despite the UN's disapproval, and the world saw the effects when US President Donald Trump reduced the organisation to "talking shop" status with the UN. Mr. Kofi Annan, the former Secretary General, had offered numerous suggestions to boost the UN's legitimacy.

Requirement for UN restructuring: When the UN was founded in 1945, it comprised only 51 member nations, and its founding was done with consideration for the circumstances of the day. However, compared to the demands and circumstances of the mid-20th century, the needs and difficulties of the 21st century are very different. Currently, 193 nations are United Nations members. Therefore, it is felt that the United Nations has to be reorganised and have more democracy and transparency added to its operations in order to better meet the demands and circumstances of the modern world. A greater role in the UN is being demanded by the numerous

new powers that have entered world politics in recent years. They support both the enlargement of the Security Council and the increase in the number of permanent members. The G-4, or India, Japan, Germany, and Brazil, have made a claim to permanent membership in the Security Council. They believe that appropriate and sufficient representation for Latin American, Asian, and African nations should be granted in the Security Council. India's ambition for a permanent membership in the restructured United Nations body received a boost on September 14, 2015, when the UN General Assembly accepted a negotiation document by agreement for the Security Council reforms. This opened the door for discussions on the matter at the 70th session.

American dominance over International Financial Institutions- The United States has consolidated its dominance over international financial organisations, including the World Bank and World Trade Organisation, following the conclusion of the Cold War and the disintegration of the Soviet Union. The goal of these organisations was to help the underprivileged and developing nations financially by offering loans to them at lower interest rates. However, these institutions are now puppets of the United States of America. These days, these organisations impose a variety of onerous requirements on loans to developing and impoverished nations, which these nations find impossible to meet. Changes to these nations' banking systems, interest rates, and financial policies are demanded, thereby interfering in their domestic affairs.

In order to coordinate their positions on significant global economic issues, the leaders of the BRICS countries gathered in Sanya, China, on April 14, 2011. They adopted a comprehensive declaration at the meeting, which among other things called for the restructuring of international financial institutions to take into account shifts in the global economy and increase the voice and representation of emerging economies. The Sixth BRICS Summit was held in Brazil on July 15-16, 2014 in which resolution was passed to establish BRICS Development Bank with its headquarter in Shanghai which will work as an alternative to West dominated financial institutions like World Bank-WB and International Monetary Fund-IMF.

Creation of the World Trade Organisation (WTO): On January 1, 1995, the World Trade Organisation (WTO) was founded with the aim of regulating global trade, having previously operated as the GATT. Any nation that adheres to the WTO's rules and regulations and supports free trade, open markets, and fixed import tariff rates is eligible to join. Its headquarters are in Geneva, Switzerland, and it now has 162 member countries under its membership. Its Director General is Ngozi Okonjo-Iweala, a Nigerian citizen. The World Trade Organisation, or WTO, is dedicated to advancing global trade between countries and removing barriers to it. Critics claim that because the WTO occasionally puts pressure on impoverished countries to accept unfavourable circumstances, it serves as a tool for the rich countries to impose their hegemony over them.

Globalisation: The era that followed the conclusion of the Cold War and the fall of the Soviet Union is referred to as this one. Globalisation is the process by which different countries become more dependent on one another and on one another. It has had a significant impact on practically every country's foreign and internal affairs and given international politics a new direction. Globalisation, as used in common parlance, refers to the creation of a global market, the globalisation of the international markets, or both. However, this concept of globalisation is

extremely limited. Globalisation nowadays encompasses more than only the expansion of global markets and money. Instead, it is a free mutual flow of ideas, capital, products, know-how, people, entrepreneurs, and cultures, among other things. The International Monetary Institutions are crucial in achieving this goal. The globe has become a global village as a result of globalisation, and quick means of transportation, communication, the internet, and other things have shrunk the planet.

Liberalisation- Liberalisation is defined as "leaving man in the absence of restraints in the liberalised economy." It also refers to "open competition" and "free trade," which are traits of the capitalist system. These liberalisation ideas form the foundation of capitalism, which has a significant role in the current global order. In addition, liberalisation is a useful instrument for giving the Grider Bation process a concrete form. Deregulation and delicensing are the fundamental tenets of liberalisation, which enables manufacturers the flexibility to create industries of their own. Because of all of this, the GDP of practically every nation has expanded, there is a surplus of commodities on the market, and choosing items has gotten easier for consumers.

Privatisation- Another significant aspect of the current international system is privatisation. Privatisation is the term used to describe the private sector's dominance over the public sector. It gives industrialists the freedom to create the industries they choose and allows the private sector to enter the public sector. Initially, the public and private sectors form a cooperation, but with time, the public sector is entirely transformed into the private sector. The only thing the state does is assist the private sector. For the industrialists, the entire planet becomes their playground, and they are free to locate their factories wherever they choose. This is demonstrated by the acquisitions of renowned French steel business Arcelor by Mr. Laxmi Mittal and renowned Indian industrialist Mr. Ratan Tata from Corus, a renowned British steel company. Private companies are granted control over services including transportation, water supply, energy, health care, insurance, education, telephone, trains, and aviation, among others. Foreign capital participation is also welcomed.

Dominant role of multinational corporations (MNCs): MNCs play a significant role in the nature of the current international order. According to what we've read previously, the private sector now dominates the public sector. Because of this, the multinational corporations have become "anonymous empires" and have taken over control of the global economic system. Some multinational corporations have budgets that are even bigger than those of some tiny nations. Currently, these corporations control a large percentage of the world's commerce. However, it just so happens that the majority of these multinational corporations are American, and it is through them that America has the chance to increase its influence globally. MNCs have both positive and negative effects on developing and underdeveloped nations. While these have contributed to the growth of these nations, they have also taken advantage of their untapped resources.

Global Information Technology Spread: With its unique ability to foster greater understanding amongst nations, information technology has become increasingly significant in today's international system. Globalisation and information technology are closely related processes.

Information technology has, in reality, altered the character of international relations, industry, administration, trade, and diplomacy.

Developed and Developing Country Interdependence: Globalisation has made both developed and developing countries more dependant. While developed nations possess advanced technology and excess cash, developing nations have abundant raw material resources and inexpensive labour. This explains why today's wealthy nations are investing an increasing amount of money in emerging nations and fully using their abundant raw material resources. MNCs are establishing their manufacturing facilities in underdeveloped nations. More job opportunities are being produced in these countries as a result.

Increasing Popularity of Economic Organisations: There were a lot of military organisations in the Bipolar World Order era. Both blocs had established several military partnerships in quest of security, with the United States taking the lead in these agreements. In contrast, as every country is preoccupied with its economic development these days, economic institutions have taken the place of military organisations with the creation of the Uni-Polar Order. The most well-known economic groups in the world include the GATT, the World Trade Organisation (WTO), the Asian Development Bank, the Asian Pacific Economic Cooperation, the Association of South East Asian Nations (ASEAN), NAFTA, SAFTA, the G-8, G-15, G-20, G-77, BRICS, and SAARC, among others.

Growing significance of the human rights issue: The worldwide community is worried about the issue of human rights violations, which is currently one of the world's most significant issues. Human rights were violated prior to the middle of the 20th century by communists, fascists, and nazis. Upon observing this plight, the United Nations General Assembly established the Universal Declaration of Human Rights on December 10, 1948, assigning member states the responsibility of safeguarding these rights. However, despite all of these measures, human rights are still being infringed everywhere in the world. Keeping in mind the objective of the enforcement of Human Rights, the United Nations have adopted many covenants. In March, 2006, the General Assembly replaced Human Rights Commission with another an effective body by the name of Human Rights Council.

Issue of Environmental Protection: Environmental protection is a major global subject that should worry everyone who is rational. The globe is facing dire implications as the environment becomes more and more contaminated on a daily basis. There are more and more incurable illnesses, rising global temperatures, and other imbalances in the planet. It has the effect of causing unexpected heat, cold, and rain. Even though the environmental pollution catastrophe has been raising red flags for a while, people have been ignoring it. In actuality, people's greed for wealth has rendered them oblivious to the seriousness of the issue. The earth's ozone layer was formed by nature to shield people and native vegetation from the sun's intense beams. However, as the amount of toxic gases on Earth increases, large holes have formed in the Ozone Layer, and from some points, its surface has thinned. As a result, the Earth is now exposed to potentially lethal solar radiation that could wipe out vegetation and human life. In this regard, the rich world has done the most to harm the environment, while the developing and impoverished world has been given the brunt of this duty. The goal of the numerous conferences that the UN held in 1972, 1982, 1985,

1987, 1992, 1997, 2009, 2010, and 2011 around the globe was to draw attention to the issue of environmental pollution and to discuss the necessary steps that needed to be taken to address it. Environment-related topics were debated during the Environment Summit, which took place in Glasgow, Scotland from October 30, 2021 to November 12, 2021, under the auspices of the United Nations. The 26th Conference of Parties, or COP26, is the name given to this conference.

Globalisation of Terrorism: Although terrorism is not a new issue, it has become increasingly serious in the final ten years of the 20th century and is currently the greatest threat to international peace. No nation is exempt from its negative effects today. America had prepared Muslim Jihadies during the Cold War in an effort to stem the expansion of Communism and Soviet influence around the world. However, these Muslim Jihadies now pose a threat to international peace and are confronting a powerful nation such as the United States of America. Numerous terrorist attacks have claimed the lives of thousands of people, targeting political figures, institutions of worship, public transportation hubs like buses, trains and aeroplanes, major commercial districts, state legislatures and state assemblies. 49 people were killed in a terrorist attack in Christchurch, New Zealand, on March 15, 2019, and about 253 people were killed in another attack in Sri Lanka on April 21, 2019, both of which shocked the globe. These incidents are matter of concern for the international community.

India, an Emerging Power: Over the last few years, India has become a significant player on the global stage, mostly due to its advancements in a variety of areas, including industry, science, agriculture, information technology, and research. India's economy is currently expanding at the second-fastest rate in the world, and the G-8 and EU view it as a crucial partner. In addition, India has been acknowledged as a nuclear power by the Nuclear Club and, along with Brazil, Germany, and Japan, is a strong contender for permanent membership in the Security Council. India now has cordial ties with many major international powers, including the United States, France, Russia, China, and the United Kingdom. India is rising to new heights in the economic sphere every day.

Set back to American Supremacy: America has long been the dominant force in world politics, influencing every facet of the field. However, the Covid-19 pandemic's expansion has dealt a serious blow to America's hegemony. The corona virus killed the most number of Americans, making it the nation with the highest death rate. It has also had a negative impact on the nation's economy, as the growth rate has decreased significantly. The US economy has collapsed as a result of the thousands of workers who have lost their jobs. The impact of COVID-19 also affected the November 2020 presidential election, with Donald Trump's poor management of the pandemic's spread being one of the factors contributing to his loss. Many voters shared the belief held by Trump's opponent, Democratic Party nominee Joe Biden, that the disastrous impacts of the corona virus in the nation were caused by Trump's negligent behaviour. Joe Biden's election to the US presidency was undoubtedly going to have an impact on the country's and global international politics.

Aim to Isolate China in the International Field: As you are aware, the Corona virus originated in Wuhan, China at the end of 2019 and had spread to every country in the globe by the start of 2020. For this reason, the majority of nations blame China for the virus's spread. These nations believe that China enabled the virus to spread over the world at large rather than issuing timely

warnings about its spread. Because of this, everyone on the planet was suffering, and China was to blame for all of this. Many European nations, including the United States, question China's involvement in the virus's spread. Therefore, they support carrying out high-level investigations to learn more about China's involvement in this entire situation. According to them, China ought to pay back all of the nations' damages if it is determined that it was China that caused the virus to spread. Even though China has denied all of these accusations, questions continue to be raised about it. Due to all of this, China is isolated and stigmatised in the international world, but some nations continue to support China in this regard.

10.4. Check your Progress

I. Discuss in detail about the emerging trends in International Politics.

10.5. Conclusion-

International politics is growing in importance as a subject of study these days. It tackles some of the world's most important issues, including power, violence, sovereignty, states, empires, intervention, inequality, justice, and democracy, as well as war and peace, the structure of the global economy, and the causes and effects of global inequality. A wide range of topics and concerns pertaining to international policy that call for governance are among the challenges of global governance. Globalisation and other developments have made it evident that more pieces of governance are needed; these processes are complex, and the US continues to influence many of these pieces, particularly the liberal international economic system, and makes sure that US interests are taken into account in a variety of regimes.

10.6. Suggested Readings-

- Ashley, Richard K. 1984. The Poverty of Neorealism. *International Organization* 38:225–86
- Baldwin, Robert E. 1985. *The Political Economy of U.S. Trade Policy*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Brooks, Stephen G. 1997. *Dueling Realisms*. *International Organization*.
- Jeffrey, Alex, and Joe Painter 2009, 'Imperialism and Post colonialism', *Political Geography: An Introduction to Space and Power*. London: SAGE.,
- Finnemore, Martha. 1993. *International Organizations as Teachers of Norms: The United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization and Science Policy*. *International Organization*.
- Forsythe, David P. 1991. *The Internationalization of Human Rights*. Lexington, Mass.: Lexington Books.
- Franck, Thomas. 1990. *The Power of Legitimacy Among Nations*. New York: Oxford University Press.

- Nathan, James A., and James K. Oliver. 1987. *Foreign Policy Making and the American Political System*. Boston: Little, Brown.
- National Research Council. 1995. *Maximizing U.S. Interests in Science and Technology Relations with Japan*. Report of the Defense Task Force. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Neumann, Iver B., and Ole Wæver, eds. 1997. *The Future of International Relations: Masters in the Making?* London: Routledge.

ਜਗਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ
ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਓਪਨ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ
ਪਟਿਆਲਾ

The Motto of Our University
(SEWA)

SKILL
ENHANCEMENT
EMPLOYABILITY
WISDOM
ACCESSIBILITY

JAGAT GURU NANAK DEV

PUNJAB STATE OPEN UNIVERSITY, PATIALA

(Established by Act No. 19 of 2019 of the Legislature of State of Punjab)

BACHELOR OF ARTS

CORE COURSE (CC): POLITICAL SCIENCE

(BAB33604T) INTERNATIONAL POLITICS:
THEORY AND PRACTICE

SEMESTER VI

Head Quarter: C/28, The Lower Mall, Patiala-147001

WEBSITE: www.psou.ac.in

SELF-INSTRUCTIONAL STUDY MATERIAL FOR JGND PSOU

ALL COPYRIGHTS WITH JGND PSOU, PATIALA

The Study Material has been prepared exclusively under the guidance of Jagat Guru Nanak Dev Punjab State Open University, Patiala, as per the syllabi prepared by Committee of experts and approved by the Academic Council.

The University reserves all the copyrights of the study material. No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form.

COURSE COORDINATOR AND EDITOR:

DR. SUKHPAL KAUR

Assistant Professor in Political Science

JGND PSOU, Patiala

**JAGAT GURU NANAK DEV PUNJAB STATE OPEN UNIVERSITY,
PATIALA**
(Established by Act No. 19 of 2019 of the Legislature of State of Punjab)

PREFACE

Jagat Guru Nanak Dev Punjab State Open University, Patiala was established in December 2019 by Act 19 of the Legislature of State of Punjab. It is the first and only Open University of the State, entrusted with the responsibility of making higher education accessible to all, especially to those sections of society who do not have the means, time or opportunity to pursue regular education.

In keeping with the nature of an Open University, this University provides a flexible education system to suit every need. The time given to complete a programme is double the duration of a regular mode programme. Well-designed study material has been prepared in consultation with experts in their respective fields.

The University offers programmes which have been designed to provide relevant, skill-based and employability-enhancing education. The study material provided in this booklet is self-instructional, with self-assessment exercises, and recommendations for further readings. The syllabus has been divided in sections, and provided as units for simplification.

The University has a network of 110 Learner Support Centres/Study Centres, to enable students to make use of reading facilities, and for curriculum-based counseling and practicals. We, at the University, welcome you to be a part of this institution of knowledge.

Dr. G.S. Batra
Dean Academic Affairs

BACHELOR OF ARTS
CORE COURSE (CC): POLITICAL SCIENCE
SEMESTER – VI
(BLAB33604T) INTERNATIONAL POLITICS: THEORY AND
PRACTICE

MAX. MARKS: 100

EXTERNAL: 70

INTERNAL: 30

PASS: 40%

Credits: 6

Objective: The aim of this course is to make the students to comprehend various theories and concepts of international politics.

INSTRUCTIONS FOR THE PAPER SETTER/EXAMINER:

1. The syllabus prescribed should be strictly adhered to.
2. The question paper will consist of three sections: A, B, and C. Sections A and B will have four questions each from the respective sections of the syllabus and will carry 10 marks each. The candidates will attempt two questions from each section.
3. Section C will have fifteen short answer questions covering the entire syllabus. Each question will carry 3 marks. Candidates will attempt any 10 questions from this section.
4. The examiner shall give a clear instruction to the candidates to attempt questions only at one place and only once. Second or subsequent attempts, unless the earlier ones have been crossed out, shall not be evaluated.
5. The duration of each paper will be three hours.

INSTRUCTIONS FOR THE CANDIDATES:

Candidates are required to attempt any two questions each from the sections A, and B of the question paper, and any ten short answer questions from Section C. They have to attempt questions only at one place and only once. Second or subsequent attempts, unless the earlier ones have been crossed out, shall not be evaluated.

SECTION – A

1. International Politics: Meaning, Nature and Scope and its Significance.
2. Theories to study International Politics: Idealism, Realism and Neo-Realism.
3. Dependency Theory: Meaning, Features, Views of A.G. Frank and Wallerstein
4. National Power: Meaning, Nature, Kinds, Determinants and its Limitations.
5. Management of Power: Balance of Power and Collective Security.

SECTION – B

1. Cold War and Post-Cold War Era in International Politics.
2. Disarmament and Arms Control.
3. Concept of Non-Alignment: Meaning, Basis, Role and its Relevance.
4. Non-State Actors: Meaning and Role of NGOs, INGOs and MNCs.
5. Emerging Trends in International Politics.

Recommended Readings:

1. H. Bull: *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, London, Macmillan, 2002.
2. John Baylis and Steve Smith: *The Globalisation of World Politics*, OUP, Oxford, 2001.
3. A. Roberts: "The UN and International Security", *Survival*, Vol. 35, No. 1, Spring 1993.
4. A. Hurrell: "Collective Security and International Order Revision", *International Relations*, Vol. II, No. 1, April 1992.
5. S.P. Verma: *International System and the Third World*, New Delhi, Vikas, 1988.
6. H.J. Morgenthau: *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 6th Edn., revised by K.W. Thompson, New York, Alfred Knopf, 1985.
7. S.H. Hoffman (ed.): *Contemporary Theory in International Relations*, Massachusetts, Addison Wesley, 1979.
8. N.D. Palmer and H. Perkins: *International Relations*, Calcutta Scientific Book Company, 1971.
9. J. Frankel: *The Making of Foreign Policy*, London, Oxford University Press, 1963.
10. E.H. Carr: *Conditions of Peace*, New York, The Macmillan Company, 1944.
11. E.H. Carr: *The Twenty Year Crisis*, London, Macmillan, 1939.

JAGAT GURU NANAK DEV PUNJAB STATE OPEN UNIVERSITY, PATIALA
(Established by Act No. 19 of 2019 of the Legislature of State of Punjab)

BACHELOR OF ARTS

CORE COURSE (CC): POLITICAL SCIENCE

COURSE (BAB33604T): INTERNATIONAL POLITICS: THEORY AND PRACTICE

COURSE COORDINATOR- DR. SUKHPAL KAUR
SEMESTER - VI

Table of Contents

Sr. No.	UNIT NAME
	SECTION A
Unit 1	International Politics: Meaning, Nature and Scope and its Significance.
Unit 2	Theories to study International Politics: Idealism, Realism and Neo-Realism.
Unit 3	Dependency Theory: Meaning, Features, Views of A.G. Frank and Wallerstein
Unit 4	National Power: Meaning, Nature, Kinds, Determinants and its Limitations.
Unit 5	Management of Power: Balance of Power and Collective Security.
	SECTION B
Unit 6	Cold War and Post-Cold War Era in International Politics.
Unit 7	Disarmament and Arms Control.
Unit 8	Concept of Non-Alignment: Meaning, Basis, Role and its Relevance.
Unit 9	Non-State Actors: Meaning and Role of NGOs, INGOs and MNCs.
Unit 10	Emerging Trends in International Politics.

ਬੈਚਲਰ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ (ਲਿਬਰਲ ਆਰਟਸ)

ਸਮੈਸਟਰ VI

ਕੋਰਸ: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ: ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਇਕਾਈ I: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ: ਅਰਥ, ਸੁਭਾਅ, ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ

ਸੰਰਚਨਾ:

1.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

1.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

1.2. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

1.3. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ

1.3.1 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ

1.4 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ

1.4.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ I

1.5 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਘੇਰਾ

1.5.1. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ

1.5.2 ਆਪਣੀ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

1.6 ਸਿੱਟਾ

1.7 ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

1.0 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ-

- ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ।
- ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਦਾਇਰੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ।
- ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ।

1.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਰਾਜ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ, ਯੁੱਧ, ਟਕਰਾਅ ਦਾ ਹੱਲ, ਭੂਟਨੀਤੀ

1.2 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਰਾਜਨੀਤੀ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੱਤਾ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਸ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਮਹੱਤਵ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ, ਹਿੰਸਾ, ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ, ਰਾਜਾਂ, ਸਾਮਰਾਜ, ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ, ਅਸਮਾਨਤਾ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਵਿਸ਼ਵ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਬਣਤਰ, ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਕੁਝ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦਾ ਹੈ। ਗਲੋਬਲ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਇਤਿਹਾਸ, ਕਾਨੂੰਨ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਭੂਗੋਲ, ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਲਿੰਗ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਵਿਧੀਗਤ ਪਰੰਪਰਾਵਾਂ ਤੋਂ ਡਰਾਇੰਗ, ਖੇਤਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਖਰੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਜੋਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਉਤਪ੍ਰੇਰਕ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਯੁੱਧ ਨੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਲਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਬਹਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, 1919 ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਕਾਲਜ ਆਫ ਵੇਲਜ਼ ਦੀ ਚੇਅਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਇੱਕ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਜੋਂ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੋੜ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨਦੇਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਿਭਾਗ ਅਗਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੰਡਨ ਸਕੂਲ ਆਫ ਇਕਨਾਮਿਕਸ ਦੁਆਰਾ 1923 ਵਿੱਚ, 1930 ਵਿੱਚ ਦੱਖਣੀ ਕੈਲੀਫੋਰਨੀਆ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ 1931 ਵਿੱਚ ਆਕਸਫੋਰਡ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਿਸ਼ਵ ਸਿਆਸੀ ਮਾਹੌਲ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਸੰਭਵ ਬਣਾਇਆ। ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੇਤਰ ਬਣਿਆ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਹੋਰ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਵਾਂਗ, ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ।

1.3 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ - ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ, ਜੋ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਜ਼ੋਰ ਹੈ, ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਕੂਟਨੀਤਕ, ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦਰਅਸਲ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਲਈ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤਰੀਕਿਆਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਕਾਦਮਿਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਐਚ. ਜੇ. ਮੋਰਗੇਨੀਥੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, "ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਹੈ।" ਇਸ ਸੂਤਰ ਨੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸ਼ਕਤੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਕੌਮ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪੈਡਲਫੋਰਡ ਅਤੇ ਲਿੰਕਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨਾਲ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪਾਮਰ ਅਤੇ ਪਰਕਿਨਸ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਸਾਝਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਚਾਰਲਸ ਸਲੇਚਰ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਕੀਤਾ ਜੋ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਾਰੇ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਜੋ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਿੰਗਲ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਤੋਂ ਦੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਦੀ ਇੱਕ ਲੜੀ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਰਾਜ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਿਆਦਾਤਰ ਸਿਆਸੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਰਾਜ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਬੰਧਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਵਜੋਂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਸਗੋਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਨ। 1950 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਤੱਕ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਖੇਤਰ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਆਮ ਹਨ:

- **ਪੈਡਲਫੋਰਡ ਅਤੇ ਲਿੰਕਨ** ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਬਦਲਦੇ ਹੋਏ ਸ਼ਕਤੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਝੇ ਗਏ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।

- **ਸ਼ੈਲੀਚਰ** ਨੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਰੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਪਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸਾਰੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ ਹਨ।
- **ਮੋਰਗੇਨਥੋ ਦੀ** ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਬੰਧਾਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਅੰਤਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚਕਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ।
- **ਬਰਟਨ** ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਸੁਚੇਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਲਾਗਤ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ।
- **ਫ੍ਰੈਂਕਲ** ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀਆਂ, ਬਲਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੂਹ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਆਦਿ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।
- **ਮਹਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਇੱਕ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਵਾਨ**, ਨੇ ਇਸਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਹਿੱਸਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਟਕਰਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਹਰ ਦੌਰ ਨੂੰ ਇਸ ਵਰਣਨ ਦੁਆਰਾ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1.3.1 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ

1919 ਵਿੱਚ, ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ ਵਿੱਚ ਵੇਲਜ਼ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਚੇਅਰ ਬਣਾਈ। ਉਦਘਾਟਨੀ ਚੇਅਰ ਧਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰ, ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਐਲਫ੍ਰੈਡ ਜ਼ਿੰਮਰਨ ਅਤੇ ਸੀ ਕੇ ਵੈਬਸਟਰ ਸਨ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕੂਟਨੀਤਕ ਇਤਿਹਾਸ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਅਗਲੇ ਸੱਤ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਰਣਨਯੋਗ ਕੂਟਨੀਤਕ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਦੁਆਰਾ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੋ ਨਵਾਂ ਖੇਤਰ ਉਭਰਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤੰਗ ਅਤੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਹੈ। ਹੁਣ ਵੀ, ਦੋਵੇਂ ਨਾਂ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਬਦਲੇ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਹ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਦੋ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ, ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ ਸੁਤੰਤਰ ਖੇਤਰ ਹਨ, ਹੰਸ ਮੋਰਗੇਨਥੋ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ "ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਧੁਰਾ

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਹੈ"। ਉਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਖੇਤਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੋਰਗੇਨਥੋ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸੱਤਾ ਲਈ ਲੜਾਈ ਹੈ। ਹੈਰੇਲਡ ਅਤੇ ਮਾਰਗਰੇਟ ਸਪ੍ਰਾਉਟ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਰੇਖਾ ਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮਨੁੱਖੀ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਜੋ ਕਿ ਸੀਮਾ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਵਾਦਾਂ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪੈਡਲਫੋਰਡ ਅਤੇ ਲਿੰਕਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਬਦਲਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਪਾਮਰ ਅਤੇ ਪਰਕਿਨਜ਼ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲੋਂ ਵਿਆਪਕ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ, ਅਸੀਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਾਂਗੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਸੀਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕੰਮ। ਦੋਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਮੁੱਖ ਅੰਤਰ ਹਨ-

1. **ਵਿਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰਤਾ:** ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਗੈਰ-ਸਿਆਸੀ, ਸਮਾਜਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ, ਕਾਨੂੰਨੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦਬਦਬੇ ਲਈ ਚੱਲ ਰਹੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਰੇਕ ਰਾਜ, ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।
2. **ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਢੰਗ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ:** ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿਆਖਿਆਤਮਕ ਤਕਨੀਕ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਢੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।
3. **ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ:** ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਗਠਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅੰਤਮ ਟੀਚਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਇੱਕ "ਸੱਤਾ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼" ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ ਜੰਗਾਂ ਲੜਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਚਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

1.4 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਸੁਭਾਅ:

1. **ਰਾਸ਼ਟਰ ਮੁੱਖ ਅਦਾਕਾਰ ਹਨ:** ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਦਾਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਰਾਜ ਹਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਹੀ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਯੁੱਧ ਜਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਦੋਂ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ, ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਖਰਕਾਰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਜਾਂ ਸੱਤਾ ਹਥਿਆਉਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ।
2. **ਉਦੇਸ਼ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨਾ ਹੈ:** ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਰਾਜ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਟੀਚਾ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਹਿੱਤ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੁਦ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ਦਿੱਤੇ ਬਿਨਾਂ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
3. **ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵੀ ਹੈ :** ਸ਼ਕਤੀ ਇੱਕ ਅੰਤ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿੱਚ ਵਿਅੰਗਾਤਮਕ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਆਰਥਿਕਤਾ।
4. **ਟਕਰਾਅ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੋਵੇਂ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ :** ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਵਾਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਸੀ ਸਹਿਯੋਗ ਲਈ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹੁੰਚ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇੱਕ ਰਾਜ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੂਜੇ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਜਾਂ ਟਕਰਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਰਾਜਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਟਕਰਾਅ ਇਸ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਵੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਇੱਕ ਚੱਲ ਰਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵੀ ਮਨਾਉਣ ਅਤੇ ਦਬਾਉਣ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।
5. **ਟਕਰਾਅ ਦੇ ਹੱਲ ਦਾ ਅਧਿਐਨ :** ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਘਰਸ਼, ਤਣਾਅ, ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮੌਤਾਂ ਅਤੇ ਤਬਾਹੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਆਮ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਝੱਲਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਰਦ ਯੁੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਔਰਤਾਂ ਦੁਖੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਅਨਾਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲੜਾਈ ਅਤੇ ਟਕਰਾਅ ਤੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਟਕਰਾਅ ਤੋਂ ਹਥਿਆਰ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਫਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਇਸ ਲਈ ਅਮਰੀਕਾ ਲਗਾਤਾਰ ਵਿਵਾਦਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਟਕਰਾਅ ਦੇ ਹੱਲ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

6. **ਇਹ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਰੰਤਰ ਪਰਸਪਰ ਕ੍ਰਿਆ ਹੈ :** ਕੌਮਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਨਿਰੰਤਰ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਆਰਥਿਕ, ਫੌਜੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸੰਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਧੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਰਾਜ ਇੱਕ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਅਜਿਹੇ ਰਾਜ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ਜੋ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਤਭੇਦ ਹਨ। ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਦੇ ਕਈ ਪੱਧਰ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।
7. **ਸ਼ਕਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ :** ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਕੌਮਾਂ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਲੜਨਗੀਆਂ। ਭੂ-ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਜ਼ਬੂਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਗਠਜੋੜ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ G20 ਜਾਂ G7।
8. **ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ :** ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਦੇ ਖਤਮ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਵਾਦ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਕੇ, ਯੂ.ਐੱਸ.ਐੱਸ.ਆਰ. ਅਤੇ ਯੂ.ਐੱਸ. ਪ੍ਰੋਕਸੀ ਟਕਰਾਅ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਰਲਿਨ ਦੀਵਾਰ ਦੇ ਡਿੱਗਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਯੂ ਐਸ ਐਸ ਆਰ ਟੁੱਟ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਰੂਸ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਵਜੋਂ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਚੀਨ ਇਸ ਸਮੇਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਰੋਧੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਰੁਕੇਗਾ।
9. **ਵਿਵਹਾਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ :** ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਬਦਲਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਪੱਖੀ ਸੀ, ਪਰ ਕਦੇ ਵੀ ਰਸਮੀ ਗੱਠਜੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਯੂ ਐਸ ਐਸ ਆਰ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਹੁਣ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰਣਨੀਤਕ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੰਨਦਾ ਹੈ।
10. **ਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ :** ਅੰਕੜੇ ਅਤੇ ਡੇਟਾ ਵਿਗਿਆਨ ਨੂੰ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਨ ਲਈ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਤਾਜ਼ਾ ਟੁਕੜੇ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਅਮਰੀਕੀ ਲੇਖਕ ਨੇ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਵਿੱਚ ਮਹਿੰਗਾਈ ਵਧ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰੂਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗ੍ਰਾਫ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਡਿੱਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿ ਰੂਸ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਦੁਆਰਾ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਦੂਜੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਕੁਝ ਵਿਅੰਗਾਤਮਕ ਸੀ।
11. **ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਸੁਭਾਅ :** ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਤਿਹਾਸ, ਭੂਗੋਲ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

1.4.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ

I. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿਓ।

II. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

1.5 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਖੇਤਰ

ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਨਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਦਾਇਰਾ ਲਗਾਤਾਰ ਵਧਦਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ

1. **ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ-** ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਲਈ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਬਿੰਦੂ ਹੈ। ਪਿਛਲੀਆਂ ਤਿੰਨ ਸਦੀਆਂ ਦੌਰਾਨ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਗਠਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਟਕਰਾਅ ਵਾਲੇ ਹਿੱਸੇ ਤੋਂ ਟਕਰਾਅ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਜਿਹੇ ਟਕਰਾਅ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਰਾਜ ਹਰ ਦੂਜੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨੇੜਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ, ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਫੌਜੀ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਕਾਰਨ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਨਸਲੀ ਜਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਕਾਰਨ। ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਹੈ, ਜੋ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ-ਰਾਜੀ ਸਬੰਧ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।

2. **ਟਕਰਾਅ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਵਿੱਚ ਸਬੰਧ** - ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਕਸਰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਭੂ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਇਤਿਹਾਸਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਧਾਰਮਿਕ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ, ਰਣਨੀਤਕ ਅਤੇ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਵੇਰੀਏਬਲਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ, ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕੋ ਸਿੱਕੇ ਦੇ ਦੋ ਪਹਿਲੂ ਹਨ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼। ਸਹਿਕਾਰੀ ਅਤੇ ਟਕਰਾਅ ਵਾਲੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਜੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ।
3. **ਕੂਟਨੀਤਕ ਇਤਿਹਾਸ** - ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਸਾਲ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਸਨ। ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਲਈ, ਕੂਟਨੀਤਕ ਜਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਇਤਿਹਾਸ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਸੀ। ਇਸ ਰਿਵਾਜ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਵੇਂ ਅਤੇ ਸੁਧਰੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਤੱਥ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਬਣੇ ਰਹੇ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਭਾਰਤ-ਪਾਕਿ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ ਅਤੇ ਆਮ ਇਤਿਹਾਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕੂਟਨੀਤਕ ਇਤਿਹਾਸ, ਅਟੁੱਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ।
4. **ਸ਼ਕਤੀ** - ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਮੁੱਖ ਮੁੱਦੇ ਵਜੋਂ ਉਭਰੀ। ਮੋਰਗੇਨਥੋ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਇੱਕ ਕਾਰਕ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਹਿੱਤ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਜੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਇਸਨੂੰ ਅਸਲੀਅਤ ਨਾਲ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਕਤੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨੀਤੀ ਦੇਵਾਂ 'ਤੇ ਇਸਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੁਭਾਅ, ਭਾਗਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ, ਸ਼ਕਤੀ ਸਮੀਕਰਨਾਂ, ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ 'ਤੇ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੈਤਿਕਤਾ, ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਲੋਕ ਰਾਏ, ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ, ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਵੱਡੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

5. **ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ** - ਰਾਜ ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਧਿਕਾਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੁਆਰਾ ਸੀਮਤ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਇਸ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਪੈਟਰਨ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਠੋਸ ਸਮਝ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਾਂ ਖੇਤਰੀ ਫੋਕਸ ਵਾਲੇ ਸਮੂਹ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ, ਸਾਰੀਆਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਆਪਕ , ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਗਠਜੋੜ ਜਿਵੇਂ ਕਿ OAS, SAARC, NATO, ਅਤੇ EEC, ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ , ਜੋ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਵਿਵਾਦ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਸਥਾਨਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂਬਰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ; ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।
6. **ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ** - ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹਨ। ਇਹ ਓਨੀ ਹੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ ਜਿੰਨੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਬਚਾਅ ਦੀ। ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੌਮਾਂ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਟਕਰਾਅ ਅਕਸਰ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਟਕਰਾਅ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਰਵਉੱਚਤਾ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਯੁੱਧ ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ ਜੋ ਰਾਜ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਾਰਤਾ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ, ਇਹ ਖੇਤਰ ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਵਿਧੀਪੂਰਵਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਲਈ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ।
7. **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ** - ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਟੀਚੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਤਾਕਤ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਵਰਤ ਕੇ ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਅਰਥ ਵਿੱਚ, ਕੇਂਦਰ ਬਿੰਦੂ ਜਿਸ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹਾਰਟਮੈਨ ਨੇ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਹ ਵਿਧੀ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਲਈ ਸੰਸ਼ੋਧਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ

- ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਆਚਰਣ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੇ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਹੁਣ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਅਧਿਐਨ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
8. **ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ** - ਉਦਾਰਵਾਦ, ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀਵਾਦ, ਨਾਜ਼ੀਵਾਦ, ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ, ਪੂੰਜੀਵਾਦ, ਸਮਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਸਮੇਤ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਵਿਰੋਧੀ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਰੂਪ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧ ਹੋਰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਅੰਤ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਬਹਿਸ ਹੋਈ ਹੈ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ ਅਜੇ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ੀਕਰਨ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਆਦਰਸ਼ੀਕਰਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੋਵਾਂ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
  9. **ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀ** - ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀਆਂ ਉਹ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀਆਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਚਾਰਟਰ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹਨ, ਸਮਝੌਤੇ ਅਤੇ ਅਸਹਿਮਤੀ ਦੇ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਾਜ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਦੀ ਸੀਮਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਲਈ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖੇਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀਆਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।
  10. **ਗਠਜੋੜ ਅਤੇ ਸਮੂਹੀਕਰਨ** - ਹਾਲਾਂਕਿ 1950 ਅਤੇ 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵੱਡੇ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਗਠਜੋੜ - ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਾਟੋ, ਵਾਰਸਾ ਪੈਕਟ, ਸੀਏਟੋ, ਸੈਟੋ, ਅਤੇ ਹੋਰ - ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਹੱਤਤਾ ਗੁਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਗਠਜੋੜ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਵਧ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੰਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਵਜੋਂ ਇਹਨਾਂ ਫੌਜੀ ਗਠਜੋੜਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦਾ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਉੱਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਸਨ। ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਗਠਜੋੜਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਹਨ: ਆਜ਼ਾਦ ਸੰਸਾਰ, ਇਸਲਾਮੀ ਸੰਸਾਰ, ਅਰਬ ਸੰਸਾਰ, ਅਫ਼ਰੀਕੀ ਸੰਸਾਰ, ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸੰਸਾਰ, ਆਦਿ। ਉਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਸਾਂਝੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ 'ਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਤੱਤਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਏਕਤਾ ਦੇ ਪੱਧਰ, ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਟਕਰਾਅ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ।

11. **ਆਰਥਿਕ ਕਾਰਕ** - ਰੱਖਿਆ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭੋਜਨ ਸੰਕਟ, ਆਰਥਿਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ, ਵਟਾਂਦਰਾ ਦਰਾਂ, ਟੈਰਿਫ਼, ਵਟਾਂਦਰਾ ਨਿਯੰਤਰਣ, ਵਸਤੂ ਸਮਝੌਤੇ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਪਾਰ, ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਹਾਇਤਾ, ਵਿਕਸਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਰਥਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ, ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਰਥਿਕ ਆਦੇਸ਼ ਦੀ ਮੰਗ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਿਵੇਸ਼, ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ, ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਦਰਾ ਫੰਡ ਵਰਗੀਆਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਰਥਿਕ ਏਜੰਸੀਆਂ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀਆਂ ਕਈ ਹੋਰ ਏਜੰਸੀਆਂ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਆਰਥਿਕ ਏਜੰਸੀਆਂ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਅਟੱਲ ਕਾਰਕ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੈਰ-ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਮਾਡਲ ਵੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਲਈ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਆਰਥਿਕ ਕਾਰਕਾਂ 'ਤੇ ਹੀ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਉਹ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਆਰਥਿਕ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਹਨ।

1.5.1 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ

ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਕੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇੰਨੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਜਾਂ ਖੋਜ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਕਤੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸਕੂਲ ਦਾ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਦੌਰ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਖੇਤਰ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਵੱਡੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਯੁੱਧਾਂ ਨੂੰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਦਿਲਚਸਪੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਗਲੋਬਲ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਿਸਮ ਦੀ ਬਹੁ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਰੁਝੇਵਿਆਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ, ਵਾਤਾਵਰਣ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ , ਅੱਤਵਾਦ ਅਤੇ ਊਰਜਾ ਸਮੇਤ ਨਵੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹੁਣ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ , ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ, ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ , ਦਾ ਵੀ ਇਸ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੁਆਰਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1945 ਅਤੇ 1991 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਦੀ ਮਿਆਦ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਜਦੋਂ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਖਤਮ ਹੋਇਆ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੇ ਮਹੱਤਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ; ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ; ਊਰਜਾ; ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ; ਅੱਤਵਾਦ; ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ। ਇਹਨਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਰੂਪ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਇੱਕ ਨਾਲੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰਾ ਸੀ। ਇਸ ਨਵੀਂ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਵਧੇਰੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ, ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਗਿਆ।

1.5.2 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ

I. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

II. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਲਿਖੋ।

1.6 ਸਿੱਟਾ

ਗਲੋਬਲ ਵਰਤਾਰੇ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾਂ, ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ ਸੰਭਵ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਅਰਥ, ਸੁਭਾਅ

ਅਤੇ ਦਾਇਰੇ ਦੀ ਇੱਕ ਠੋਸ ਸਮਝ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਡੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇੱਕ ਆਧਾਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਗੁੰਝਲਤਾ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਅਜਿਹੇ ਗੁਣ ਹਨ ਜੋ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹਿੱਤਾਂ, ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਅਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਪਾਰ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ, ਕੂਟਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਮੇਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦੀ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਦਾਕਾਰ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਗਲੋਬਲ ਅਖਾੜੇ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਫਰਕ ਕਰਨਾ ਫਾਇਦੇਮੰਦ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਿਆਸੀ, ਆਰਥਿਕ, ਭੂਗੋਲਿਕ, ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਰਸਮੀ ਅਤੇ ਕੂਟਨੀਤਕ ਗੱਲਬਾਤ ਤੱਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸੰਚਾਰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ। ਗੁਪਤ ਕੂਟਨੀਤੀ ਦੇ ਦਿਨ ਵੱਧ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਅਤੇ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਦੀ ਕੂਟਨੀਤੀ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਅਧਿਕਾਰਤ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਵਪਾਰਕ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

1.7 ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

- Baylis, John et al. (eds.) (2015). The Globalisation of World Politics. New Delhi: OUP.
- Hocking, Brian and Michael Smith. (2014). World Politics: An Introduction to International Relations. London: Routledge.
- Kumar, Mahendra. (2017). The Theoretical Aspects of International Politics. Shiva Lal Agrwal.
- Wilkinson, Paul. (2007). International Relations. New Delhi: OUP.
- Chatterjee, Aneek. (2018). International Relations Today. New Delhi: Pearson.
- Carlsnaes, Walter, et al. (eds.) (2012). Handbook of International Relations. New Delhi: Sage. George, Jim and Anthony D.

- Heywood, A. (2011). An Introduction to International Relations, Oxford publications.
- Basu, Rumki (2012). International Politics: Concepts, Theories and Issues, SAGE Publications.

ਬੈਚਲਰ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ (ਲਿਬਰਲ ਆਰਟਸ)

ਸਮੈਸਟਰ VI

ਕੋਰਸ: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਯੂਨਿਟ 2: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ: ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ, ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਅਤੇ ਨਵ-ਯਥਾਰਥਵਾਦ

ਸੰਰਚਨਾ:

2.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

2.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

2.2. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

2.3. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

2.4. ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ

2.4.1. ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ

2.4.2. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ I

2.5 ਯਥਾਰਥਵਾਦ

2.5.1 ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ

2.5.2 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

2.6 ਨਵ-ਯਥਾਰਥਵਾਦ

2.6.1. ਨਵ-ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ

2.6.2. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

2.7. ਸਿੱਟਾ

2.8. ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

2.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ।
- ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ।
- ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸੀਕਲ ਅਤੇ ਨਵ-ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ।

2.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਰਾਜ, ਟਕਰਾਅ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ, ਬਲ, ਸ਼ਕਤੀ।

2.2 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ - ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕੂਟਨੀਤਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਇੱਕ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਨਵਾਂ ਅਕਾਦਮਿਕ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ "ਸਾਰੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਗਿਆਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਮਰ" ਵਿੱਚ ਸੰਦਰਭ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਿੰਨੀ ਛੋਟੀ ਹੈ। ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਇੱਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਉਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਕਲਾਕਾਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਸ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ 1945 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1980 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸਥਿਰ ਲੜੀ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਕਿ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੀ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ, ਨਿਰਣਾਇਕਾਂ, ਨਿਰਪੱਖ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਕਾਂ, ਅਤੇ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੇ ਫੋਕਸ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਨਾਲ ਗੈਰ-ਸੁਰੱਖਿਆ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹ ਖੇਤਰ ਪਿਛਲੇ 20 ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰਹੇ ਗਲੋਬਲ ਅੱਤਵਾਦ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੁਰੱਖਿਆ, ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਪ੍ਰਸਾਰ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ, ਅਨੁਚਿਤ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ (IR) ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਵਿਅਕਤੀ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਬਾਰੇ ਵਿਧੀਪੂਰਵਕ ਸੋਚ ਰਹੇ ਹਨ। ਥੂਸੀਡਾਈਡਜ਼ ਅਤੇ ਸਨ ਚੂ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਨਿਕੋਲੋ ਮੈਕਿਆਵੇਲੀ ਵਰਗੇ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ, ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਗੈਰ-ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਮੂਲ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਬਾਰੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਉਦਾਰਵਾਦ ਦੁਆਰਾ ਉੱਨਤ ਮਨੁੱਖੀ ਉੱਨਤੀ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਇਸਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਬਾਮਸ ਜੇਫਰਸਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਮਰੀਕੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਮੈਨੁਅਲ ਕਾਂਟ, ਜੌਨ ਲੌਕ ਅਤੇ ਜੀਨ-ਜੈਕ ਰੂਸੋ ਵਰਗੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਭਦੀ ਹੈ।

2.3 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ - ਆਧੁਨਿਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਰਾਜਾਂ ਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦੇਸ਼ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤਾਨਾ ਸਬੰਧ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਖ਼ਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਫੌਜੀ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਹੋਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰਸਤੇ ਚੁਣ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਕਾਰਜ ਦੀਆਂ ਵਿਲੱਖਣ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤਾਨਾ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਕਈ ਕੋਣਾਂ ਤੋਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਕਿਉਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਸਿਧਾਂਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹਨ ਜੋ ਗਲੋਬਲ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। "ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ" ਇੱਕ ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਸਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਇਸਨੂੰ "ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਧਿਐਨ" ਜਾਂ "ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ, ਭਾਵੇਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਉਪ-ਖੇਤਰ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੁਦਰਤ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਅੰਤਰ-ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਵਿਸ਼ਵ ਜੰਗਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਲੀਗ ਆਫ਼ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੱਕ, ਵਿਸ਼ਵ ਇਤਿਹਾਸ ਨੇ 1919 ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕਈ ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ ਦੇਖੇ ਹਨ। ਪਿਛਲੀ ਸਦੀ ਦੌਰਾਨ ਸੰਸਾਰ ਨੇ ਕਾਫ਼ੀ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਅਲੋਪ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਬਹੁਤ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਫੋਕਸ ਹੁਣ ਇਕੱਲੇ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਅਧਿਐਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਿਆਸੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਤੀਜੀ ਜਮਾਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਰਵਾਇਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਜਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਕਿਵੇਂ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੁਝ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਮਾਡਲ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਸੀ। ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਸੀਮਿਤ ਸਿਆਸੀ ਅਖਾੜੇ ਵਜੋਂ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਆਮ ਪੜਾਅ ਹਨ।

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ-

2.4 ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ -

ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪਹਿਲੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਰਣਨੀਤੀ ਸੀ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ (IR) ਨੇ ਇੱਕ ਸੰਗਠਿਤ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਜੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਨਿਯਮਤ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਸਮੀਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਰਵਾਇਤੀ ਅਤੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੇਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨੀ-ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਹੁੰਚ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੇ ਫੋਕਸ ਦੇ ਮੁੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਪਲੈਟੋ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਿਧਾਂਤ ਵਜੋਂ ਕਲਾਸੀਕਲ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਥਿਊਰੀ ਨੂੰ ਸਮਕਾਲੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੇ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ਕ ਪਹਿਲੂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਅਠਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦਾ ਉਭਾਰ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਸਨੂੰ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਇਨਕਲਾਬਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨੀ ਇਤਿਹਾਸ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਪਛਾਣ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਯੁੱਗ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਮਝ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਜਦੋਂ "ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ" ਕਥਿਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਸਹਿਯੋਗ, ਆਪਸੀ ਸਮਝ, ਭਰੋਸੇ, ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਾ 'ਤੇ ਬਣੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਪੁਨਰ-ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਹੋਬਸੀਅਨ ਰਾਜ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਵਿੱਚ ਅਰਾਜਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਚਿੱਤਰਣ ਹੋਵੇਗਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਨਿਰੰਤਰ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸਨ, ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ, ਤਾਕਤ ਦੇ ਭੁੱਖੇ ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਤੰਗ ਸੁਆਰਥੀ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਗਏ ਸਨ।

ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ- ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਚਿੰਤਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੇਤਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਹਨ: ਜੌਕਸ, ਰਸਲ, ਡਿਊਸ, ਹਾਸ, ਨਾਈ, ਫਾਕ, ਬੈਸਟ, ਬੈਲੀ, ਵਾਲਜ਼ਰ, ਬ੍ਰਾਊਨ ਅਤੇ ਮੈਕਲੀਨ, ਲਾਸਵੈਲ, ਚੇਨ, ਗੁਡਵਿਨ, ਐਫਸੀ ਨੌਰਥਰਪ, ਗੋਟਜ਼, ਹੇਰੇਨ ਰੈਂਕ, ਕਾਰਬੇਟ, ਫ੍ਰੀਡਮੈਨ, ਵਿਲਸਨ, ਐਲਫ੍ਰੇਡ ਜ਼ਿਮਰਨ, ਅਤੇ ਹੋਰ। ਰਿਚਰਡ ਰੋਸੇਕ੍ਰਾਂਸ, ਰੌਬਰਟ ਓ. ਕੀਹਾਨੇ, ਚਾਰਲਸ ਈ. ਓਸਗੁਡ, ਅਤੇ ਰਿਚਰਡ ਏ. ਫਾਲਕ ਆਧੁਨਿਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ।

2.4.1 ਧਾਰਨਾਵਾਂ- ਕੈਲੀ, ਜੂਨੀਅਰ ਅਤੇ ਵਿਟਕੋਪ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਸਲੀਅਤ ਬਾਰੇ ਆਮ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਸਹਿਮਤੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲਹਿਰ ਨੂੰ ਪੱਛਮ ਦੇ ਅਕਾਦਮਿਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁਮੇਲ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਵਿੱਚ

ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਹਾਤੇ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਸੀ:

- ਮਨੁੱਖ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ "ਚੰਗੇ" ਹਨ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ, ਆਪਸੀ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।
- ਦੂਸਰਿਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦੁਆਰਾ ਤਰੱਕੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ;
- ਦੁਸ਼ਟ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਢਾਂਚਾਗਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੁਆਰਥੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਤਸਾਹਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜੰਗਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਸਮੇਤ, ਦੁਸ਼ਟ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਬੁਰੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹਨ;
- ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਰਾ ਪਹਿਲੂ ਯੁੱਧਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ;
- ਯੁੱਧ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਹੀ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਜੰਗ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਜੇ ਕਿ ਇੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁੱਦਾ ਹੈ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦੇ ਉਲਟ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।
- ਜੰਗ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਾਲੇ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਹੈ ਕਿ, ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਵਧੇਰੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ, ਸਾਂਝੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਿੱਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਪ੍ਰਗਤੀਸ਼ੀਲ ਵਿਅਕਤੀ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਰਕ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨਗੇ।

ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ- ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਗਲੋਬਲ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਅਰਾਜਕਤਾ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਲਈ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਤਰਕ ਅਤੇ ਹੱਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:

- ਇਸ ਵਿਧੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ, ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਪੁਨਰਗਠਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤਬਦੀਲੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।
- ਨੈਤਿਕ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਸੱਤਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਗੈਰ-ਪਾਰਟੀਵਾਦ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

- ਖੇਤਰੀ ਰਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਜੋ ਕਿ ਅਸਥਿਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ, ਸੁਪਰਨੈਸ਼ਨਲ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਯੁੱਧ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਸੰਸਥਾਗਤ ਹੱਲ ਲੀਗ ਆਫ਼ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸਨ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਸਮਾਜਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਹਿਯੋਗ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।
- ਕਾਨੂੰਨੀ ਜੰਗ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਸੁਝਾਅ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਦੀ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀਤਾ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਵੇਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ।
- ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਰਵਾਇਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਕੂਟਨੀਤੀ, ਰਾਜਕਥਾ, ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਯੁੱਧ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ, ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕੂਟਨੀਤੀ, ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਜਨਤਕ ਰਾਏ ਦਾ ਸੰਸਥਾਗਤਕਰਨ, ਆਦਿ 'ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ।
- ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਨੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਵੀ ਵਕਾਲਤ ਕੀਤੀ।
- ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਰਾਹ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ।
- ਕਿਉਂਕਿ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਬਿੰਦੂ ਤੱਕ, ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਸ਼ਾਸਨ ਵਿਚਕਾਰ ਟਕਰਾਅ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਤਾਕਤਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਣ। ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਯੁੱਧ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਸਨ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਹੋਵੇਗੀ ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਜੋ ਇਸਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਸਿਰਫ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੱਚ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਮੇਲਨਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇਹ ਅਸਲੀਅਤ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਯੂਟੋਪੀਅਨ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕਾਲਪਨਿਕ ਅਤੇ ਅਵਿਵਹਾਰਕ ਹੈ। ਆਲਮੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣਾ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਸਰਕਾਰ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਸੰਘ ਕਿਤੇ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਲਈ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਵਿਆਖਿਆ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹੈ। ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਇੱਕ ਸਾਮਰਾਜ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਜਿੱਥੇ ਇਹਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ "ਵਿਗਿਆਨ" ਜਾਂ ਅਧਿਕਤਮਤਾ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਸਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜਾਵਾਂ ਦੌਰਾਨ ਧਿਆਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਅਤੇ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਸਧਾਰਨ ਵਿਸ਼ਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

2.4.2. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ I

I. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ?

II. ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ ।

2.5 ਯਥਾਰਥਵਾਦ-

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸੋਚ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਕੂਲ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ। ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਸਕੂਲ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਫੋਕਸ ਅਸਲ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ, ਵਿਹਾਰਕਤਾ ਇਹ ਹੁਕਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਦਬਾਉਣ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤਰਜੀਹ ਰਹੇਗੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਚਿੰਤਾ ਬਣ ਜਾਣਗੀਆਂ। ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨਾ ਬੇਕਾਰ ਹੈ। ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਜਾਂ ਯੂਟੋਪੀਅਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਜੋ ਸੱਤਾ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਅਸਥਿਰ ਜਾਂ ਅਸਥਾਈ ਪੜਾਅ ਵਜੋਂ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਸਮਾਨਤਾ ਹੈ।

2.5.1 ਯਥਾਰਥ: ਮੁੱਖ ਧਾਰਨਾਵਾਂ-

- ਰਾਜ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਐਕਟਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ** - ਇਸ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਰਥ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ: i) ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਰਾਜ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਟਕਰਾਅ ਵਾਲੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ। (ii) ਰਾਜ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਤੰਤਰ, ਤਰਕਪੂਰਨ ਅਦਾਕਾਰ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸਯੋਗ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ, ਇਕਸੁਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਦੇਸ਼ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਲਾਗਤ-ਲਾਭ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ - ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਸੰਕਲਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ। (iii) ਹਰ ਰਾਜ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ "ਹਿੱਤ" ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਹਰ ਰਾਜ ਦੀ ਮੁੱਖ ਚਿੰਤਾ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਹੈ। (iv) ਹਰ ਰਾਜ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦੇਣ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਣਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ।
- ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਅਰਾਜਕਤਾ ਹੈ** - ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਵਿੱਚ "ਅਰਾਜਕਤਾ" ਦੁਆਰਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਰਾਜਕਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਕੋਈ "ਕੇਂਦਰੀ ਅਥਾਰਟੀ" ਜਾਂ "ਵਿਸ਼ਵ ਸਰਕਾਰ" ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੰਨ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ, ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਕਤੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। "ਅਰਾਜਕਤਾ" ਵਜੋਂ ਜਾਣੀ ਜਾਂਦੀ ਇੱਕ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਤੀ ਉਦੋਂ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੋਈ ਗਲੋਬਲ ਅਥਾਰਟੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਲਾਗਤ-ਲਾਭ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰਵੋਤਮ ਹਿੱਤਾਂ ਜਾਂ "ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ" ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ "ਮੁਕਤ" ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਫੌਜੀ, ਤਕਨੀਕੀ, ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਵਧਣਾ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ, ਰਾਜ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।
- ਭੌਤਿਕ ਸਰੋਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਲਈ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹੈ** - ਹਰ ਰਾਜ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪਦਾਰਥਕ ਸਰੋਤਾਂ 'ਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿਯੰਤਰਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਨਿਯੰਤਰਣ-ਸੰਚਾਲਿਤ ਰੁਝਾਨ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਜੇ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਇਸਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਭੌਤਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ

ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: 1) ਕੋਈ ਕੇਂਦਰੀ ਅਥਾਰਟੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸੰਘਟਕ ਇਕਾਈਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵੰਡਣ; 2) ਪਦਾਰਥਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ; ਅਤੇ 3) ਭੌਤਿਕ ਸਰੋਤ ਇੱਕ ਰਾਜ ਦੀ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਅਰਾਜਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਰਕਸੰਗਤ ਇੱਕ ਰਾਜ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ। ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਸੂਝ, ਜੋ ਕਿ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਸਕੂਲ ਦੀ ਨੀਂਹ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਈਐਚ ਕਾਰ, ਹੰਸ ਮੋਰਗੇਨਥੋ ਅਤੇ ਕੋਨੇਥ ਵਾਲਟਜ਼ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਈ ਖੋਜਕਰਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਖੋਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ, ਇਹ ਅਕਾਦਮਿਕ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰੇ ਹਨ - ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਮੋਰਗੇਨਥੋ ਅਤੇ ਵਾਲਟਜ਼ ਵਿਚਕਾਰ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਾਰਾਂ ਜਾਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤ ਇੱਕੋ ਹਨ।

ਕਲਾਸੀਕਲ ਯਥਾਰਥਵਾਦ

ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਜੋ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਨੂੰ ਵਿਰਾਸਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਗ੍ਰੀਸ, ਰੋਮ, ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਚੀਨ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਮੁੱਖ ਨੁਕਤੇ ਹਨ। ਅਕਾਦਮਿਕਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਥਿਊਸੀਡਾਈਡਸ, ਯੂਨਾਨੀ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ, ਪੈਲੋਪੋਨੇਸੀਅਨ ਯੁੱਧ ਦੇ ਆਪਣੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਸੰਜਮਾਂ ਉੱਤੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਸ਼ੱਕ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਥਾਮਸ ਹੋਬਸ (1588-1679) ਅਤੇ "ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ" ਬਾਰੇ ਉਸਦਾ ਵਿਚਾਰ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਹਨ। 1939 ਵਿੱਚ ਐਡਵਰਡ ਹੈਲੇਟ ਕਾਰ ਦੀ 20 ਯੀਅਰਜ਼ ਕਰਾਈਸਿਸ ਦੀ ਰਿਲੀਜ਼ ਨੂੰ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਉਤਪ੍ਰੇਰਕ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਲਾਸੀਕਲ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀਆਂ ਨੇ 1940 ਅਤੇ 1950 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਪਰ 1948 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਹੰਸ ਮੋਰਗੇਨਥੋ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰ: ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼ "ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦ" ਦੇ ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀ ਰਹਿਤ ਚੈਂਪੀਅਨ ਵਜੋਂ ਉਭਰਿਆ। "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਸੀਮਾ ਦੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਲੜ ਰਹੇ ਹਨ। "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਝਗੜੇ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਲਈ ਮਨੁੱਖੀ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਜੁਝਾਰੂ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਾਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਲਾਲਚੀ ਸਥਾਨਕ ਧੜਿਆਂ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਵਿਸਤਾਰਵਾਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਕਲਾਸੀਕਲ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ-

- **ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਹੈ:** ਯਥਾਰਥਵਾਦ, ਜਿਸਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ "ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦ" ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, IR ਦੀ "ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ" ਵਿਆਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਦੀ ਸੋਚ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੈ। ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਹਿੱਤ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਧੁਰੇ 'ਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਮਾਡਲ ਨੂੰ ਅਕਸਰ "ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ" ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੋਰਗੇਥੋ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਰਾਜਨੀਤੀ, "ਮਨੁੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਲਈ ਸੰਘਰਸ਼" ਹੈ, ਅਤੇ "ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ, ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।" ਸੱਤਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਫੌਰੀ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤਮ ਅੰਤ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ।
- **ਰਾਜ ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਟਕਰਾਅ:** ਮਨੁੱਖ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਅਤੇ ਸਵੈ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ; ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਹਉਮੈ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਬਿਲਕੁਲ ਉਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਰਾਜ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਗਲੋਬਲ ਅਰਾਜਕਤਾ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਕੇਂਦਰੀ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: ਸੱਤਾ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ = ਹਉਮੈ + ਅਰਾਜਕਤਾ। "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਪਹਿਲੂ ਸੱਤਾ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਇਸਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹਉਮੈਵਾਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੈ।
- **ਇੱਕ ਲਾਜ਼ੀਕਲ ਸਟੇਟਕਰਾਫਟ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ:** ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਸਕੂਲ ਰਾਜਕਰਾਫਟ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਫੋਕਸ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਲੀਗ ਆਫ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ ਅਤੇ ਵਰਸੇਲਜ਼ ਸੰਧੀ ਦੇ ਗਠਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਦੀ ਈਐਚ ਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸਖ਼ਤ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਕੈਰ ਨੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੰਧੀਆਂ ਦਾ ਖਰੜਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ, ਵਿਸ਼ਵ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ "ਇੱਛਾ" ਨੂੰ "ਸੋਚ" ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ। ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਬੇਧਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਤਰਕ ਦੀ ਬਜਾਏ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਸਨ।
- **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਹੈ:** ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਮੁੱਖ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਹ ਰਾਜਕਰਾਫਟ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨੈਤਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਦੀ ਹੈ। ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਇਸ ਨੂੰ ਅਨੈਤਿਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ; ਕੁਝ ਤਾਂ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਨੈਤਿਕਤਾ-ਮੁਕਤ ਹੈ।

2.5.2 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

- I. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।

II. ਕਲਾਸੀਕਲ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

2.6 ਨਿਓਰੀਅਲਿਜ਼ਮ

1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਤਾਜ਼ਾ ਸੰਕਲਪਾਂ ਦਾ ਉਭਾਰ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੇ "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਇਹ ਸੰਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ "ਨਿਓਰੀਅਲਿਜ਼ਮ" ਜਾਂ "ਸਟ੍ਰਕਚਰਲ ਯਥਾਰਥਵਾਦ" ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕੇਨੇਥ ਵਾਲਟਜ਼ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। 1979 ਵਿੱਚ, ਵਾਲਟਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਥਿਊਰੀ ਆਫ਼ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਪਾਲੀਟਿਕਸ ਵਿੱਚ "ਢਾਂਚਾਗਤ ਯਥਾਰਥਵਾਦ" ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਵਾਲਟਜ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਿਧਾਂਤ "ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਤਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ - ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਰਾਜ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ" 'ਤੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਮੁਢਲੀ ਕਮੀ ਰਾਜ ਨਾਲੋਂ ਉੱਚੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਲਈ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕਰਨ ਦੀ ਅਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਕਲਾਸੀਕਲ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਿਰਫ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕਹਿਣ ਲਈ, "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਚਾਰ ਹਉਮੈ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਹਨ। ਵਾਲਟਜ਼ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਨਿਓਰੀਅਲਿਜ਼ਮ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ "ਬਾਹਰਲੇ" ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਨੂੰ ਵਰਤਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਇਸਨੂੰ "ਅੰਦਰੋਂ" ਦੇਖਦਾ ਹੈ। ਨਿਓਰੀਅਲਵਾਦ ਰਾਜ ਤੋਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਕੇ ਅਰਾਜਕਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੱਥ ਕਿ ਰਾਜ ਇੱਕ ਰਸਮੀ ਕੇਂਦਰੀ ਅਥਾਰਟੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹੋਂਦ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਲਟਜ਼ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇੱਕ ਸਿਸਟਮ ਉਹਨਾਂ ਹਿੱਸਿਆਂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਢਾਂਚੇ ਨਾਲ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਤਿੰਨ ਹਿੱਸੇ

ਰਾਜਨੀਤਕ ਢਾਂਚੇ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ: ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਵੰਡ, ਇਕਾਈਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਸੰਗਠਿਤ ਸਿਧਾਂਤ। ਵਾਲਟਜ਼ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਬਣਤਰ ਦੇ ਦੋ ਪਹਿਲੂ ਹਨ ਜੋ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦੇ: ਅਰਾਜਕਤਾ, ਜੋ ਕੇਂਦਰੀ ਅਥਾਰਟੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਵੈ-ਸਹਾਇਤਾ, ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਇਕਾਈਆਂ ਨੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕੇਵਲ ਢਾਂਚਾਗਤ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ, ਅਤੇ ਬਾਇਪੋਲਰ ਅਤੇ ਮਲਟੀਪੋਲਰ ਸਿਸਟਮਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਅੰਤਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਦੱਸੇ, ਅਰਾਜਕਤਾਵਾਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਤਾਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਅੰਤਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਘੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

2.6.1 ਨਵ-ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ

- ਅਰਾਜਕਤਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਸੰਗਠਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ :** ਨਿਓਰੀਅਲਵਾਦ ਅਤੇ "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਵਿਚਕਾਰ ਬੁਨਿਆਦੀ ਅੰਤਰ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਤਰਜੀਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਹਨ। 'ਕਲਾਸੀਕਲ' ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਉਲਟ, ਨਿਓਰੀਅਲਵਾਦ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੋਰਗੇਥੋ ਦੇ "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਇਸ ਵਿਚਾਰ 'ਤੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜ ਦੇ ਨੇਤਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਾਲਟਜ਼ ਦੀ ਥਿਊਰੀ, ਇਸਦੇ ਉਲਟ, ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਧਾਰਨਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਤੀਜਿਆਂ ਲਈ ਕਾਰਕ ਵੇਰੀਏਬਲ ਵਜੋਂ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਰਣਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਹੋ, ਵਾਲਟਜ਼ "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਦੋ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਰਾਜ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਹ ਤੀਜੇ ਆਧਾਰ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਰਾਜਕਤਾ ਹੈ। ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਲਈ ਦੋ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹਨ: ਅਰਾਜਕਤਾਵਾਦੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਉਦੋਂ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਇਕਾਈਆਂ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਸਰਾ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਇਸਦੇ ਸੰਚਾਲਕ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਵਹਾਰ ਇਸਦੇ ਸੰਘਟਕ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਹਨ।
- ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੁਬਿਧਾ:** ਨਿਓਰੀਅਲਿਜ਼ਮ ਅਤੇ ਸਟ੍ਰਕਚਰਲ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੁਆਰਾ ਖਿੱਚੀਆਂ ਗਈਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਖੋਜਾਂ "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਪਰ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਕਾਰਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਰਾਜਕ ਸੁਭਾਅ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨਾਲੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੋਨੇਥ ਵਾਲਟਜ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਾਰਜਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਮੋਰਗੇਨਬੋ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ। "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਉਲਟ, ਜੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ, ਸਵੈ-ਕੇਂਦਰਿਤ, ਅਤੇ ਤੰਗ-ਦਿਮਾਗ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਲਈ ਜਵਾਬਦੇਹ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਵਾਲਟਜ਼ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਰਾਜਕ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਦੁਹਰਾਉਣ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਰਾਜ "ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੁਬਿਧਾ" ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਾਲਟਜ਼ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਅਰਾਜਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਰਾਜ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਵਾਜਬ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਸਵੈ-ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ। ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਨਵੇਂ ਹਥਿਆਰਾਂ 'ਤੇ ਪੈਸਾ ਖਰਚ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਗੱਠਜੋੜ ਬਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਲੋੜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਸਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਅਫਸੋਸ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ, ਗੁਆਂਢੀ ਰਾਜ ਇਹਨਾਂ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੇ ਉਪਾਵਾਂ ਨੂੰ ਖਤਰਨਾਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੈਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਗੱਠਜੋੜ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪਸੀ ਸੰਦੇਹ ਦੁਆਰਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਬਚਾਅ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਵੈ-ਸਹਾਇਤਾ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

- **ਸ਼ਕਤੀ, ਧਰੁਵੀਤਾ ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ :** ਖੂਨ-ਖਰਾਬਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹਿੰਸਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਨਿਓਰਲਿਸਟ ਅਤੇ "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਸਾਰੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਰੱਖੇ ਗਏ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹਨ: ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਟਕਰਾਅ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਨਿਓਰਲਿਸਟਸ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ (ਬੀਓਪੀ) ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਦੇ ਹਨ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਅਤੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵੰਡ, ਜਦੋਂ ਕਿ "ਕਲਾਸੀਕਲ" ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਬੀਓਪੀ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਰਾਜਕਰਾਫਟ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਯਾਦ ਕਰੋ ਕਿ ਵਾਲਟਜ਼ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ, ਪਾਵਰ ਅਤੇ ਪਾਵਰ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਵੰਡ ਇੱਕ ਸਥਿਰ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੱਕ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਬਾਈਪੋਲਰ ਸਿਸਟਮ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਟਕਰਾਅ ਦੀ ਘੱਟ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਹੁਧਰੁਵੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਦੇ ਉੱਚ ਜੋਖਮ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਵਾਲਟਜ਼ ਅਤੇ ਨਿਓਰਲਿਸਟਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ। ਇਸ ਨੇ ਵਾਲਟਜ਼ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਿਓਰਲਿਸਟਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਬਹੁ-ਧਰੁਵੀਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸਾਵਧਾਨ

ਕਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੀ ਦੇ-ਧਰੁਵੀਤਾ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ "ਲੰਬੀ ਸ਼ਾਂਤੀ" ਵਜੋਂ ਦੇਖਣ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚੱਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਿਓਰੀਅਲਿਸਟ ਬਹੁ-ਧਰੁਵੀਵਾਦ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾਖੁਸ਼ ਹਨ।

- ਰੱਖਿਆਤਮਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦ** - ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਉਚਿਤ ਮਾਤਰਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਅਸਹਿਮਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ, ਦੋ ਨੁਕਤੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆਤਮਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮਰਥਕ ਸਟੀਫਨ ਵੈਨ ਐਵੇਰਾ, ਕੇਨੇਥ ਵਾਲਟਜ਼ ਅਤੇ ਜੈਕ ਸਨਾਈਡਰ ਹਨ। ਰੱਖਿਆਤਮਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰਾਂ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ, ਸੰਤੁਲਨ ਇੱਕ ਸਥਿਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਦਾਅਵਿਆਂ ਨਾਲ ਅਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹੈਗਮਨੀ ਹੈ, ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਰਣਨੀਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਉਲਟ ਹੈ। ਰਾਜ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਰਾਜ ਸੱਤਾ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵਾਜਬ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਦੂਜੇ ਰਾਜ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਗੇ ਜੇ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੈ, ਪਰ ਇਸਦੇ ਉੱਚ ਖਰਚਿਆਂ ਕਾਰਨ ਇਹ ਲਾਭਦਾਇਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਜਿੱਤੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨਾ ਔਖਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਤੱਤ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦੀ ਸੱਤਾ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- ਓਫ਼ੈਸਿਵ ਯਥਾਰਥਵਾਦ** - ਆਪਣੀ 2001 ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦ ਟ੍ਰੈਜੇਡੀ ਆਫ਼ ਗ੍ਰੇਟ ਪਾਵਰ ਪਾਲੀਟਿਕਸ ਵਿੱਚ, ਜੌਨ ਮੇਅਰਸਾਈਮਰ ਨੇ ਕੇਨੇਥ ਵਾਲਟਜ਼ ਦੇ ਨਵ-ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਵਾਰਸ ਵਜੋਂ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਸਰਬਉੱਚਤਾ ਅੰਤਮ ਉਦੇਸ਼ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸੰਤੁਲਨ ਅਕਸਰ ਬੇਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਹਮਲਾਵਰ ਆਪਣੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਰਾਜ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਈ ਗੱਠਜੋੜ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਬੱਕ ਪਾਸਿੰਗ ਵੱਲ ਮੁੜਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਤਸਵੀਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਬੇਅਸਰ ਕਰਨ ਲਈ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਵਹਾਰ ਦੁਆਰਾ ਹਮਲਾਵਰਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਓਫ਼ੈਸਿਵ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੜਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਜਿੱਤ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਰੋਜ਼ਮੇਨੀ ਮਾਮੂਲੀ ਹੈ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ 1800 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਪੱਛਮੀ ਹੈਮੀਸਫੀਅਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਦਬਦਬਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ।

1.6.2 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

I. ਤੁਸੀਂ ਨਵ-ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ।

2.7 ਸਿੱਟਾ - ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਖੇਤਰ ਅਜੇ ਵੀ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਵਿਚਕਾਰ ਟਕਰਾਅ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ, ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਤਾ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਬਚਾਅ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦੀ ਹੈ, ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਕੇ ਤਰੱਕੀ ਜਾਂ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੌਕੇ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ, ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖੀ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸਾਂਝੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਦਭਾਵਨਾ, ਦੌਲਤ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਦਾ ਸੰਸਾਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਇਕਾਈ ਦਾ ਟੀਚਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਬਨਾਮ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਔਨਟੋਲੋਜੀਕਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਸ ਵਿਵਾਦ ਨੂੰ ਵੀ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਨੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ 'ਤੇ ਦੋ ਅਤਿਅੰਤ ਅਤੇ ਵਿਪਰੀਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਔਨਟੋਲੋਜੀਕਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ, ਜੋ ਕਿ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਕਿਵੇਂ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਵਿਚਕਾਰ ਦਲੀਲ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ, ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਵਾਲ ਕਿ ਕੀ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ, ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ, ਨੈਤਿਕ ਮਿਆਰਾਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਹਿੱਤਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਜਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਾਂ ਕੀ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਪੂਰਤੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ - ਜੋ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਨ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹਨ। ਸ਼ਕਤੀ - ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਔਨਟੋਲੋਜੀਕਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਤਣਾਅ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ।

2.8 ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

- Albrow, D. (1996), The Global Age. State and society beyond modernity. Oxford: Polity Press.

- Barnes, B. (2000), *Understanding agency: social theory and responsible action*. London, etc.: Sage.
- Beck, U., A. Giddens and S. Lash (1994), *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Carr, E. (1995). *The Twenty Years' Crisis, 1919-1939*. Londres: MacMillan.
- Dahl, R.A. (1957). *The Concept of Power*. *Behavioral Science*, No. 2, 201-215.
- Dahl, R. A. (1961), *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. New Haven: Yale University Press.
- Gibbins, J. and B. Reimer (1999), *The Politics of Post-Modernity. An Introduction to Contemporary Politics and Culture*. London: SAGE.
- Held, D. (2002), *Globalization, Corporate Practice and Cosmopolitan Social Standards, Contemporary Political Theory*.
- Morgenthau, H. (1946). *Scientific Man versus Power Politics*. Chicago: Chicago University Press.
- Morgenthau, H. (1985). *Politics Among Nations – The Struggle for Power and Peace*. Nova Iorque: McGraw-Hill.
- Nye, J.S. and J.D. Donahue (2000), *Governance in a globalizing world*. Washington: Brookings Institution Press.
- Walzer, M., ed. (1998), *Toward a global civil society*. Providence: Berghahn.

ਬੈਚਲਰ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ (ਲਿਬਰਲ ਆਰਟਸ)

ਸਮੈਸਟਰ VI

ਕੋਰਸ: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ: ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਯੂਨਿਟ 3: ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ: ਏਜੰਸੀ ਫਰੇਂਕ ਅਤੇ ਵਾਲਰਸਟਾਈਨ ਦੇ ਅਰਥ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ

ਸੰਰਚਨਾ:

- 3.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼
- 3.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ
- 3.2. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ
- 3.3. ਨਿਰਭਰਤਾ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਮੂਲ
- 3.4. ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਮੂਲ ਆਧਾਰ
  - 3.4.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ I
- 3.5. ਐਂਡਰਿਊ ਗੌਡਰ ਫਰੇਂਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰ
  - 3.5.1 ਫਰੇਂਕ ਦੀ ਮੁੱਖ ਦਲੀਲ
  - 3.5.2. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II
- 3.6. ਵਾਲਰਸਟਾਈਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ (ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਿਧਾਂਤ)
  - 3.6.1 ਕੋਰ, ਪੈਰੀਫੇਰੀ ਅਤੇ ਅਰਧ-ਪੈਰੀਫੇਰੀ
- 3.6.2 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III
- 3.7. ਸਿੱਟਾ
- 3.8. ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

3.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਲਈ।
- ਏਜੰਸੀ ਫਰੈਂਕ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਲਈ।
- ਵਾਲਰਸਟਾਈਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਲਈ।

3.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਨਿਰਭਰਤਾ, ਵਿਕਾਸ, ਅੰਡਰ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ, ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਿਧਾਂਤ

3.2 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਗਲੋਬਲ ਸਿਸਟਮ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕਰਨ ਬਿਲਕੁਲ ਉਹੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਵਿਕਾਸ ਅਧਿਐਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਭਰਤਾ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇੱਕ ਖਾਸ ਰਾਸ਼ਟਰ ਜਾਂ ਖੇਤਰ ਵਿਕਾਸ, ਸਹਾਇਤਾ, ਅਤੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਏਸ਼ੀਆ, ਅਫਰੀਕਾ, ਓਸ਼ੇਨੀਆ ਅਤੇ ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਜਨਸੰਖਿਆ, ਗਰੀਬੀ, ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਇਨਕਲਾਬ ਇਸਦੇ ਲਈ ਸਟੇਰ ਹੈ।

ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਜੋ ਗਲੋਬਲ ਉੱਤਰੀ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਦੱਖਣ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਅਕਸਰ ਵਪਾਰ, ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਸਾਬਕਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਸਮਕਾਲੀ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਪਤਾ 1950 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਰਾਉਲ ਪ੍ਰੈਸਬਿਸ਼ ਦੇ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪ੍ਰੈਸਬਿਸ਼ ਨੇ ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਦਿਲਚਸਪ ਪਾਇਆ। ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ, " ਪ੍ਰੀਬਿਸ਼ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸਨ ਕਿ ਅਮੀਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਘੱਟ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।" ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਨੇ ਇਹ ਖੁਲਾਸਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਗਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਆਰਥਿਕ ਮੁੱਦੇ ਅਕਸਰ ਅਮੀਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਿਓਕਲਾਸੀਕਲ ਸਿਧਾਂਤ ਨੇ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸਲਈ ਪ੍ਰੀਬਿਸ਼ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਲਈ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਲੱਭਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅਮੀਰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਅਮੀਰ ਬਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ।

ਉਸਦਾ ਅਸਲ ਦਾਅਵਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਰਾਸ਼ਟਰ ਆਪਣੇ ਕੱਚੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਗਲੋਬਲ ਨਾਰਥ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਰਹੇ ਸਨ, ਜੋ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਕੰਮਲ ਮਾਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਸੈਸ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਵੇਚਣਗੇ। ਤਿਆਰ ਮਾਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਇਹਨਾਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਅਧੂਰੀ ਹੋਣ ਨਾਲੋਂ ਕਿਤੇ ਵੱਧ ਸੀ। ਪ੍ਰੀਬਿਸ਼ ਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇੱਕ ਆਯਾਤ-ਸਥਾਪਿਤ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਰ-ਘਰ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗਲੋਬਲ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਵੇਚ ਸਕਣ। ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਦਲੀਲ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਗਲੋਬਲ ਦੱਖਣ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਇਸ ਨੀਤੀ ਸਲਾਹ ਨਾਲ ਕੁਝ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸਨ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਦੌਰ ਗਲੋਬਲ ਸਾਊਥ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਲਈ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ, IMF, ਅਤੇ GATT (ਹੁਣ ਵਿਸ਼ਵ ਵਪਾਰ ਸੰਗਠਨ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ) ਸਮੇਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, 1944 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਆਰਥਿਕ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮੀਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਵਿਸ਼ਵ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਅਤੇ ਨਵ-ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਉਹੀ ਗਲੋਬਲ ਉੱਤਰੀ ਰਾਜ ਜੋ ਨਵਉਦਾਰਵਾਦ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਦੇ-ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆਵਾਦੀ ਨੀਤੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਗਲੋਬਲ ਸਾਊਥ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਥਾਪਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ, ਗਲੋਬਲ ਦੱਖਣੀ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਮਹਾਸਭਾ ਨੂੰ "ਨਵੇਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਰਥਿਕ ਆਦੇਸ਼" ਬਾਰੇ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਆਰਥਿਕ ਢਾਂਚੇ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਇਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਤਰ 'ਤੇ ਗਲੋਬਲ ਦੱਖਣ ਦੀ ਨਿਰਭਰਤਾ (ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਦਲੀਲ) ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ। ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨਾ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਗਲੋਬਲ ਸਾਊਥ ਦੀਆਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਵੀ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਥਿਊਰੀ ਨੂੰ ਗਲੋਬਲ ਨੌਰਥ ਵਿੱਚ ਕਾਰਕੁਨਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਰਹਿ ਗਏ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗਰਮਜੋਸ਼ੀ ਨਾਲ ਗਲੇ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਮਰੀਕੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਸਮੂਹਾਂ ਨਾਲ ਘਰ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੁਆਰਾ ਇਲਾਜ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

3.3 ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਉਤਪਤੀ:

ਲਾਤੀਨੀ ' *dependere* ' ਅਤੇ ਲਾਤੀਨੀ ਪਿਛੇਤਰ '*entia*' ਦੇ ਸਰੋਤ ਹਨ ਜਿੱਥੋਂ "ਨਿਰਭਰਤਾ" ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਸ ਵਾਕਾਂਸ਼ ਨੂੰ "ਨਿਰਭਰਤਾ" ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇੱਕ ਰਾਜ ਜੋ

ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਸੰਪੱਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦਾ ਰਿਣੀ ਹੈ, ਨੂੰ "ਨਿਰਭਰ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਝਾਅ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਜ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਿਆਸੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਰਾਜ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਨਿਰਭਰਤਾ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖਰੇ ਕੋਣ ਤੋਂ ਮਾਮਲੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੂੰਜੀ, ਆਰਥਿਕ ਜਮਾਤੀ ਢਾਂਚੇ, ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਜਮਾਤੀ ਕਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦਿੱਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਜਾਂ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰੇਮੰਡ ਡੁਵਾਲ (1978) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਨਿਰਭਰਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੁਆਰਾ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸਮਾਜਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਗਾੜਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਜਾਂ ਘੱਟ ਵਿਕਾਸ ਉਦਯੋਗਿਕ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਬਿੰਬ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਡੇਸ ਸੈਂਟੋਸ (1970) ਨੇ ਭਰੋਸੇ ਦੀ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਮਝਦਾਰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਕੁਝ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੂਜੀਆਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦੇ "ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਦੁਆਰਾ ਕੰਡੀਸ਼ਨਡ" ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕਤਾਵਾਂ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਅਜਿਹਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ, ਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸਦੇ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਉੱਤੇ ਬਾਹਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਉਸ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਓਸਵਾਲਡੋ ਸਨਕੇਲ (1972) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਨਿਰਭਰਤਾ "ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੂਹਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਵੈ-ਮਜ਼ਬੂਤ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੱਕ ਹਾਸ਼ੀਏ ਵਾਲੀ ਜਮਾਤ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ" ਅਤੇ "ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਲਾਭਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਚੋਣਾਤਮਕ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।" ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: ਪਹਿਲਾ, ਕਿਰਤ ਦੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵੰਡ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦਾ ਜਨਮ ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਰਤਾਰੇ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਦੂਜਾ, ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਥਾਨਕ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪੂੰਜੀ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਸੀਮਤ ਵਿਕਾਸ ਵਿਕਲਪਾਂ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਵਿਗਾੜਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗਠਜੋੜ ਦੀਆਂ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਿੰਡਰੋਮ ਹੈ ਜੋ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

3.4 ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਹਨ:

1. ਘੱਟ ਆਮਦਨ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਸਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪੁਰਾਣੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਮੀਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਲਈ ਨਿਰਯਾਤ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਮੌਜੂਦਾ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਅਮੀਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਵਿੱਚ, ਗਰੀਬ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

2. ਅਮੀਰ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਭਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਵਰਤਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਬੈਂਕਿੰਗ ਅਤੇ ਪੈਸਾ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਮੀਡੀਆ ਨਿਯੰਤਰਣ, ਸਿੱਖਿਆ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ, ਖੇਡਾਂ, ਅਤੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਭਰਤੀ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸਮੇਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੀ ਹੈ।
3. ਅਮੀਰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਗਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਰਥਿਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਫੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਖਤ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਏਕੀਕਰਨ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਮੁਕਤ ਬਾਜ਼ਾਰ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਸਮਰਥਕ ਅਕਸਰ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਹੈ।
4. ਗੈਰ-ਵਿਕਾਸ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੱਖਰੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ। ਬਾਅਦ ਵਾਲਾ ਵਾਕੰਸ਼ ਸਿਰਫ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਉੱਤਰੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਮਹਾਂਦੀਪ, ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਯੂਰਪੀਅਨ ਬਸਤੀਵਾਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਵਿਕਸਿਤ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਹਮਲਾਵਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖੇਤੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜੋ ਇਸਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜੋ ਗਰੀਬ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਦਬਦਬਾ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਨੂੰ ਘੱਟ ਵਿਕਾਸ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
5. ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਗਰੀਬ ਰਾਸ਼ਟਰ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹਨ ਜਦੋਂ ਇਹ ਘੱਟ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਵਿਕਾਸ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੌਮਾਂ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਅਮੀਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਨਾ ਤਾਂ “ਪਿੱਛੇ” ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ “ਫੜਨ” ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਗਰੀਬ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਕਨੀਕੀ ਤਰੱਕੀ ਜਾਂ ਯੂਰਪੀਅਨ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਗਰੀਬ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਘੱਟ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਸਪਲਾਇਰਾਂ ਜਾਂ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੇ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਯੂਰਪੀਅਨ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵੇਚਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।
6. ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਹਨ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਝ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਅਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪਸੰਦੀਦਾ ਪੈਟਰਨ ਕੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਨਿਰਯਾਤ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਅਕਸਰ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦਲੀਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ, ਨਿਰਯਾਤ ਲਈ ਵੱਡੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਭੇਜਨ

ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਦਰਾਂ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਉੱਚੀਆਂ ਹਨ। ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਮਰਥਕ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭੁੱਖਮਰੀ ਦੀਆਂ ਦਰਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਨੂੰ ਘਰੇਲੂ ਭੋਜਨ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

7. ਪਹਿਲਾਂ ਕਹੀ ਗਈ ਗੱਲ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣ ਲਈ, ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਇਸ ਵਿਚਾਰ 'ਤੇ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਰੇਕ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ "ਰਾਸ਼ਟਰੀ" ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਦੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਸਿਧਾਂਤਕ ਚਿੰਤਾ ਹੈ। ਨਿਰਭਰਤਾ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵੱਖਰਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੇ ਸਮਰਥਕ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਹੀ ਇਸ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ, ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਉਲਟ। ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਕਿ ਗਰੀਬਾਂ ਲਈ "ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ" ਕੀ ਹੈ, ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
8. ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਹਾਵੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੁਆਰਾ, ਬਲਕਿ ਨਿਰਭਰ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਕੁਲੀਨਾਂ ਦੇ ਦਬਦਬੇ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਯਾਦ ਰੱਖੋ, ਨਿਰਭਰ ਕੁਨੈਕਸ਼ਨ ਚੌਦਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਵਿਸਤਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਹਨ)। ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹਨਾਂ ਕੁਲੀਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਰਭਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕੁਲੀਨਾਂ ਕੋਲ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਕੁਲੀਨ ਵਰਗ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਆਦਰਸ਼ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿਖਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਇੱਕ ਨਿਰਭਰ ਰਿਸ਼ਤਾ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ "ਸਵੈ-ਇੱਛਤ" ਹੈ। ਇੱਕ ਨਿਰਭਰ ਰਾਜ ਵਿੱਚ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕੁਲੀਨ ਲੋਕ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਅਣਦੇਖੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਕੁੰਜੀ ਉਦਾਰ ਆਰਥਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਨੁਸਖਿਆਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਵਿੱਚ ਹੈ।

3.4.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ I

- I. ਨਿਰਭਰਤਾ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਮੂਲ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ?

II. ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਮੂਲ ਆਧਾਰ ਨੂੰ ਲਿਖੋ?

3.5 ਐਂਡਰਿਊ ਗੌਡਰ ਫਰੈਂਕ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼

ਆਂਡਰੇ ਗੌਡਰ ਫਰੈਂਕ ਇੱਕ ਖੱਬੇਪੱਖੀ ਅਰਥਸ਼ਾਸਤਰੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਕੁਨ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਇਤਿਹਾਸ, ਵਿਕਾਸ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿਖਿਆ। ਇੱਕ ਜਰਮਨ ਨਾਗਰਿਕ, ਉਹ ਅੱਜ ਉਸ ਦੇ ਕੰਮ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਨੇ 'ਐਂਡਰਵਿਕਾਸ ਦਾ ਵਿਕਾਸ' ਜਾਂ 'ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ' ਕਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ 1970 ਅਤੇ 1980 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੀ 'ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ' ਜਿਸ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀ, ਉਸ 'ਤੇ ਵੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ।

1.5.1 ਫਰੈਂਕ ਦੀ ਮੁੱਖ ਦਲੀਲ :

ਫ੍ਰੈਂਕ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ, ਕੁਝ ਕੌਮਾਂ ਜੇਤੂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਾਰਨ ਵਾਲੇ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਅਸਮਰੱਥਾ ਲਈ ਕਸ਼ੂਰਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਸਨੇ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਪੱਛਮੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਜਾਣਬੁੱਝ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅਣਗਹਿਲੀ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਕੇਸ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਤੇ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ ਵਰਗੇ "ਕੋਰ" ਦੇਸ਼ਾਂ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁਲੀਨ "ਮੈਟਰੋਪੋਲਿਸ" ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਨੇ "ਪੈਰੀਫੇਰਲ" ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਭਰ ਅਤੇ ਅਵਿਕਸਿਤ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਕੇ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਇਆ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਅਮੀਰ ਦੇਸ਼ ਗਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੇ ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ ਵਰਤ ਕੇ ਅਮੀਰ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਦਬਦਬੇ, ਵੱਡੀਆਂ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ, ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ 'ਤੇ ਘੱਟ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸ਼ੋਸ਼ਣਵਾਦੀ ਸਬੰਧ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ। ਪੂਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਸੰਬੰਧੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀਆਂ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੁਲਾਮੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ:

ਫ੍ਰੈਂਕ ਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਖੋਜ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਝਦਾ ਸੀ, ਨੇ ਘੱਟ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਉਸਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਸਮਰਥਕਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਾਲਟ ਰੋਸਟੋ, ਜੋ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰ ਤਰੱਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਰਵਾਇਤੀ ਤੋਂ ਆਧੁਨਿਕ ਅਰਥਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਸਨੇ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਇਹ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਨਾ ਕਿ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇੱਕ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਕਸਤ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਿਰਫ਼ "ਪਿੱਛੇ" ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ - ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਇੱਕ ਦੌਰ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਜੋ ਸਥਾਪਤ ਕੌਮਾਂ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ, ਅਣਜਾਣ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਹ ਸਰਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਪਛੜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਫ੍ਰੈਂਕ ਨੇ ਇਸ ਧਾਰਨਾ 'ਤੇ ਵੀ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਉਸ ਦੇ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਢਾਂਚਿਆਂ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਮੌਜੂਦਾ ਢਾਂਚੇ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ, ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਹੱਥ ਜਾਂ "ਮੈਟਰੋਪੋਲਿਸ" ਨਾਲ ਬਦਲਿਆ ਜਾਵੇ। ਪੂੰਜੀ, ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ "ਡਿਫਿਊਜ਼ਿਜ਼ਿੰਗ" (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵੰਡਣਾ ਅਤੇ ਫੈਲਾਉਣਾ) ਦੁਆਰਾ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਸਨੇ ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਰਸਤਾ "ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ" ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਵਿਕਸਤ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਕੇਂਦਰ ਚਮਤਕਾਰੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਹੋਣਗੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗ਼ਰੀਬ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ "ਵਿਖੇੜਨ" ਦੁਆਰਾ ਦਖਲ ਦੇਣਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਫਰੈਂਕ ਨੇ "ਦੋਹਰੀ ਸਮਾਜ" ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਜੋ ਕਿ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਆਮਦਨ ਜਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸੇ - ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਹਾਨਗਰ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਮਹਾਨਗਰ - ਨੂੰ ਹੋਰ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਉੱਨਤ, ਆਧੁਨਿਕ, ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ, ਪੇਂਡੂ, ਜਾਂ ਪੁਰਾਤਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਵਿਕਸਤ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਫਰੈਂਕ ਨੇ ਸਾਵਧਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਸ ਥਿਉਰੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਨਾਲ ਜੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਸਿਰਫ਼ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਏਗਾ।

ਘੱਟ ਵਿਕਸਤ ਦਾ ਵਿਕਾਸ: ਮੈਟੇਲਾਈਟ ਅਤੇ ਮੈਟਰੋਪੋਲਿਸ:

ਫਰੈਂਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਧਾਂਤ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਫ੍ਰੈਂਕ ਨੇ 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਅਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਘੱਟ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਸਪੇਨ ਅਤੇ ਪੁਰਤਗਾਲ ਦੁਆਰਾ 16ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਬਣਾਏ ਗਏ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਗਲੋਬ ਵਿੱਚ ਪੁੰਜੀਵਾਦ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫ੍ਰੈਂਕ ਨੇ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਮੌਜੂਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਨੇੜਲੇ ਪੇਂਡੂ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਮੂਲ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸ਼ਹਿਰ ਇੱਕ "ਮੈਟਰੋਪੋਲ" ਸੀ ਜੋ ਇਸਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ "ਸੈਟੇਲਾਈਟਾਂ" ਉੱਤੇ ਰਾਜ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਹਨਾਂ ਮਹਾਨਗਰਾਂ ਨੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸਪੇਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਬਦਬਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਫ੍ਰੈਂਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ "ਮੈਟਰੋਪੋਲਿਸ-ਸੈਟੇਲਾਈਟ" ਸਬੰਧ ਪੂਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਤੋਂ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮਹਾਨਗਰ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਚਿਲੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ 'ਤੇ ਉਸਦੀ ਖੋਜ ਨੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ, ਇਹ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ "ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਅੰਡਰ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ" ਚੇਨ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਅੰਦਰੂਨੀ ਆਰਥਿਕਤਾਵਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਇਹ ਵੀ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ "ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਮੈਟਰੋਪੋਲਿਸ" ਸਬੰਧ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹੇ, ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨੈਟਵਰਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਹੋਇਆ।

1.5.2 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

I. ਏਜੀ ਫਰੈਂਕ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਦਲੀਲਾਂ ਕੀ ਹਨ?

II. AG ਫਰੈਂਕ ਦੇ ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

1.6 ਵਾਲਰਸਟਾਈਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ (ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਿਧਾਂਤ):

ਇਮੈਨੂਅਲ ਵਾਲਰਸਟਾਈਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਿਧਾਂਤ ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਡੂੰਘਾਈ ਨਾਲ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਿਧਾਂਤ ਮੱਧਮ ਅਤੇ ਕੱਟੜਪੰਥੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਭੂਗੋਲਿਕ ਢਾਂਚੇ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਖੋਜ ਨੂੰ ਕੋਰ ਅਤੇ ਪੈਰੀਫੇਰੀ ਵਿਚਕਾਰ ਆਰਥਿਕ ਸਬੰਧਾਂ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦੀ ਲੈਨਿਨ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਗਲੋਬਲ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਢਾਂਚਾ ਹੈ। "ਲੰਬੀ" ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ (1450-1640) ਨੇ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਅਰਥਚਾਰੇ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਅੱਜ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਵਾਲਰਸਟਾਈਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, "ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਰਕੀਟ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ, ਅਤੇ ਕੋਰ ਅਤੇ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅਸਮਾਨ ਵਟਾਂਦਰੇ ਸਬੰਧ" ਵਿਸ਼ਵ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗਲੋਬਲ ਪੂੰਜੀ ਨੇ ਇੱਕ ਲੜੀਵਾਰ ਫਰੇਮਵਰਕ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਜੋ ਗਲੋਬਲ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਰਾਜ ਦਾ ਸਥਾਨ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕੋਰ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿਧੀ ਅਤੇ ਲੜੀਵਾਰ ਸੰਗਠਨ ਦੁਆਰਾ ਘੇਰੇ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ।

"ਪੈਰੀਫੇਰੀ" ਅਤੇ "ਕੋਰ" ਵਿਚਕਾਰ ਤੀਜੇ ਵਰਗੀਕਰਨ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਵਾਲਰਸਟਾਈਨ "ਸੈਮੀ-ਪੈਰੀਫੇਰੀ" ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ, ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ, ਚੀਨ, ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਰਧ-ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀ ਆਬਾਦੀ, ਆਧੁਨਿਕ ਉਦਯੋਗਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੋਰ/ਪੈਰੀਫੇਰੀ/ਅਰਧ-ਪੈਰੀਫੇਰੀ ਲੜੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ਿਫਟ ਹੋਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਅਸਧਾਰਨ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਗਲੋਬਲ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਅਰਥਚਾਰੇ ਦਾ ਕੋਰ, ਪੈਰੀਫੇਰੀ ਅਤੇ ਅਰਧ-ਪੱਧਰੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਨ ਅਤੇ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੁਆਰਾ ਆਲੋਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਰਲਡ ਸਿਸਟਮ ਥਿਊਰੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਰਧ ਪੈਰੀਫੇਰੀ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਪੈਰੀਫੇਰੀ ਨੂੰ ਵੰਡਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੋਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਤਾਲਮੇਲ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਬਣਾਉਣਾ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਧ-ਪੈਰੀਫੇਰੀ-ਪੈਰੀਫੇਰੀ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵੰਡ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਕੋਰ ਆਪਣੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਵਿਸ਼ਵ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਵਿਰੋਧਤਾਈਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਢਹਿ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦੁਆਰਾ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗਾ।

ਕੋਰ, ਪੈਰੀਫੇਰੀ ਅਤੇ ਅਰਧ-ਪੈਰੀਫੇਰੀ:

ਵਿਸ਼ਵ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਅਤੇ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ, ਕਿਰਤ ਦੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵੰਡ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਅਰਥਚਾਰੇ ਨੂੰ ਚਾਰ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਅਰਥਾਤ ਕੋਰ, ਪੈਰੀਫੇਰੀ, ਅਰਧ-ਪੈਰੀਫੇਰੀ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ।

ਮੁੱਖ ਦੇਸ਼ :

ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰਾਸ਼ਟਰ, ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਕੋਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੁੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਕੋਲ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਨ, ਉੱਚ ਉਦਯੋਗਿਕ ਹਨ , ਅਤੇ ਉੱਚ ਹੁਨਰਮੰਦ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹਨ । ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਦੂਜੇ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚ ਹੁਨਰਮੰਦ ਕਿਰਤ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਨਵੀਨਤਾ ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਖਿੱਚੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਮੁੱਖ ਦੇਸ਼ ਨਿਰਮਾਤਾ ਹਨ। ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਹਨ। ਇਹ ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਉਠਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ-ਸੰਬੰਧੀ ਉਦਯੋਗਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹ ਗਲੋਬਲ ਵਪਾਰ 'ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਪੂੰਜੀ ਸਰਪਲੱਸ ਤੋਂ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬੁਰਜ਼ੁਆ ਜਮਾਤ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਗੈਰ-ਕੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੀਫਿਰਲ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਉਹ ਅਥਾਹ ਲਾਭ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪਰੀਫੇਰੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਅਤੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਲਈ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਿਰਮਿਤ ਮਾਲ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ ਵਸਤੂ ਕੇ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਉਹ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਪੂੰਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਕਮਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗਲੋਬਲ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਦਬਦਬੇ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵਿੱਚ ਘੇਰੇ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਸਰਵਉੱਚਤਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੂਜਿਆਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਦਬਦਬਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਘੇਰੇ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼:

ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਛੜੇ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਗੈਰ-ਕੁਸ਼ਲ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਹੈ, ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਉਦਯੋਗਿਕ ਹਨ , ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਗਲੋਬਲ ਨਿਰਮਾਣ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਵੱਡੀ ਆਬਾਦੀ ਦੇ ਨਾਲ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਨਕਦੀ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਉਹ ਮੁੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੇ ਮੁੱਖ ਸਪਲਾਇਰ ਹਨ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੇਂਦਰੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਮਨਕਾਰੀ ਕਿਰਤ ਅਭਿਆਸਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਮੁੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਅਕਸਰ ਬਾਹਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਥੋਪੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਰਤ-ਸੰਬੰਧੀ ਉਦਯੋਗ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੋਰ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਅਨੁਚਿਤ ਵਪਾਰ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਵਾਧੂ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਨੂੰ ਉਚਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਘੇਰੇ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਸਮਾਜਿਕ ਅਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ

ਕੋਲ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਬੁਰਜੂਆ ਜਮਾਤ ਹੈ, ਜੋ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਆਲਮੀ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਮੁਨਾਫੇ ਅਤੇ ਲਾਭਾਂ ਨੂੰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਘੇਰੇ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਜਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਵਾਲਰਸਟਾਈਨ ਦੇ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ - ਜੋ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਕੋਰ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ - ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਾਜ਼ੁਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਭਾਰੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਬਦਤਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਰ ਦੇਸ਼ ਨੇ ਘੇਰੇ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਬੰਦ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਆਰਥਿਕ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਉਦਾਹਰਣ ਦੁਆਰਾ ਸਪਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਘੇਰਾ।

ਅਰਧ-ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਦੇਸ਼:

ਜਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਕੋਰ ਅਤੇ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅੱਧੇ ਪਾਸੇ ਪਏ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਰਧ-ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਸਟੇਟਸ ਵਿੱਚ ਖਿਸਕਣ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮੁੱਖ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਅਤੇ ਘਟਦੇ ਕੋਰ ਦੇਸ਼ ਅਰਧ-ਪੈਰੀਫਿਰਲੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਹਨ, ਵਧਦੀ ਵਿਭਿੰਨ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ। ਅਰਧ-ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਵਿਕਸਤ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਬਦਬਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਕੋਰ ਅਤੇ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਆਯਾਤ ਅਤੇ ਨਿਰਯਾਤ ਸਮਝੌਤੇ ਹਨ। ਵਾਲਰਸਟਾਈਨ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਲੋਬਲ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਲਈ ਅਰਧ-ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਬਿਲਕੁਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਆਰਥਿਕ ਜ਼ੋਨ, ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਅਤੇ ਕੋਰ, ਅਰਧ-ਪੈਰੀਫਿਰਲੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਫਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪੈਰੀਫਿਰਲ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਢਾਹ ਅਤੇ ਰੀਡਾਇਰੈਕਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਬਾਅ, ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਅਸਹਿਮਤੀ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਕੇ ਕੋਰ-ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਬਾਹਰੀ ਖੇਤਰ:

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਾਲਰਸਟਾਈਨ ਬਾਹਰੀ ਡੋਮੇਨਾਂ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹ ਖੇਤਰ ਹਨ ਜੋ ਵਿਸ਼ਵ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਉਹ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਪਾਰ 'ਤੇ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਰਤ ਦੀ ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ ਵੰਡ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਬਾਹਰੀ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਉਹ

ਅੰਦਰੂਨੀ ਵਪਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਲਈ, ਜਦੋਂ ਇਹ ਯੂਰਪੀ ਵਿਸ਼ਵ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਇਆ, ਰੂਸ ਇਸ ਵਰਣਨ ਨੂੰ ਫਿੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ।

3.6 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

1. ਵਾਲਰਸਟਾਈਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਥਿਊਰੀ ਲਿਖੋ।

3.7 ਸਿੱਟਾ:

ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ ਉਦਯੋਗਿਕ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖਰਚੇ 'ਤੇ ਸਰੋਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਧਾਰਨਾ 1960 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅੰਕੜੇ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਰਾਉਲ ਪ੍ਰੀਬਿਸ਼ ਨਾਮਕ ਖੋਜਕਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਪ੍ਰੀਬਿਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਵਿਕਸਤ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਅਮੀਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਲਈ ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹਨ, ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਕਈ ਤਰੀਕੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਬਸਤੀਵਾਦ ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਦੌਲਤ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਖਾਲੀ ਖੇਤਰਾਂ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।

3.8. ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

4. Amin, S. (1976), Unequal Development: An Essay on the Social Formations of Peripheral Capitalism, New York: Monthly Review Press.
5. Baran, P. (1957), The Political Economy of Growth, New York.
6. Chomsky, N. (2003), Chomsky or? Democracy & Education, Routledge. Frank, A.G. (2005), 'Dependency theory & Capitalism', Canadian Dimension, Nov.
7. Friedman, M. (2002), Capitalism and freedom, The University of Chicago.
8. Furtado, C. (2005), 'Pioneer of Structural Development Theory', Development and Change, Vol.6: 1201-7.
9. Hayek, F. (1944), The Road to Serfdom, University of Chicago Press.
10. Jagdish B. (2004), In Defense of Globalization, Oxford University Press.

11. Myrdal, G (1970), *Challenges of World Poverty*, New York, Vintage Books.
12. Pollin, R. (2003), *Contours of Descent: U.S. Economic Fractures and the Landscape of Global Austerity*, New York: Verso.
13. Prasad, M. (2006), *The Politics of Free Markets: The Rise of Neoliberal economic Policies*, Chicago: University of Chicago Press.
14. Sen, A. (1999), *Development as Freedom*, Oxford, Oxford University Press.
15. Sen, A. (2005), *The Argumentative Indian*, London: Allen Lane.
16. Stiglitz, J. (2002), *Globalization and Its Discontents*, W.W. Norton & Company.
17. Stiglitz, J. (2006), *Making Globalization Work*, Penguin Books.

ਬੈਚਲਰ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ (ਲਿਬਰਲ ਆਰਟਸ)

ਸਮੈਸਟਰ VI

ਕੋਰਸ: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਯੂਨਿਟ 4: ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ: ਅਰਥ, ਕੁਦਰਤ, ਕਿਸਮਾਂ, ਨਿਰਧਾਰਕ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ

ਸੰਰਚਨਾ:

4.0 ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

4.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

4.2. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

4.3. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਅਰਥ

4.3.1 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ

4.4 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ

4.4.1. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ I

4.5 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

4.5.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

4.6. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਕ

4.6.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

4.7. ਸੀਮਾਵਾਂ

4.8. ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

4.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਲਈ।
- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ।
- ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ।

4.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਰਾਜ, ਸ਼ਕਤੀ, ਭੂਗੋਲ, ਬਲ, ਫੌਜ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ

4.2 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ:

ਮਨੁੱਖੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੋਂ ਹੀ, ਸ਼ਕਤੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਰਹੀ ਹੈ। ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉਸਦੀ ਸਭਿਅਤਾ ਜਾਂ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨਾਲੋਂ ਉਸਦੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ 'ਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਧਾਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਵਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਅਰਥ ਹੈ "ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਚੀਜ਼ ਵਿੱਚ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ"। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਦਬਦਬਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲੜਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ, ਕੇਂਦਰੀਕ੍ਰਿਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਘਾਟ ਦੇ ਕਾਰਨ ਜੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਧਿਕਾਰਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਰਾਜ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

4.3 ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਅਰਥ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਇੱਕ ਕੌਮ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਜਾਂ ਯੋਗਤਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਉਹ ਦੂਜੀ ਕੌਮ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਦਾ ਪਾਲਣ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਬੰਧ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਧਮਕੀ ਨਾਲ ਹੈ। ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੂਜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਉੱਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋਣ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਕੇਂਦਰੀ, ਰੈਗੂਲੇਟਰੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ

ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਹਰ ਰਾਜ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੰਖੇਪ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਧਮਕੀ ਦੇਣ ਜਾਂ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੂਜਿਆਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

4.3.1. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ

ਹੰਸ ਮੋਰਗੇਨਥੋ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, "ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸਬੰਧ ਹੈ ਜੋ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਿਹਨਾਂ ਉੱਤੇ ਇਸਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਦੇ ਕੁਝ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਉੱਤੇ ਸਾਬਕਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।"

ਜਾਰਜ ਸ਼ਵਾਰਜ਼ਨਬਰਗ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, "ਸ਼ਕਤੀ ਗੈਰ-ਅਨੁਕੂਲਤਾ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਪਾਬੰਦੀਆਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਥੋਪਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ।"

ਹਾਰਟਮੈਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, "ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੌਮ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਾਸ਼ਟਰ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਿੰਨਾ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਜਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੈ।

ਪੈਡਲਫੋਰਡ ਅਤੇ ਲਿੰਕਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, "ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਇੱਕ ਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਦਾ ਉਹ ਸੁਮੇਲ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।"

4.4. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੁਭਾਅ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਆਓ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ 'ਰਾਸ਼ਟਰੀ' ਅਤੇ 'ਸ਼ਕਤੀ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ।

- 1. ਰਾਸ਼ਟਰੀ :** ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਸ਼ਬਦ "ਰਾਸ਼ਟਰੀ" ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ "ਰਾਸ਼ਟਰ" ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਭਾਵਨਾ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਂਝੀ ਨਸਲੀ, ਧਾਰਮਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿਗਿਆਨ ਦੇ

ਅਨੁਸਾਰ। ਸ਼ਬਦ "ਰਾਸ਼ਟਰ" ਰਾਜਨੇਤਾਵਾਂ, ਡਿਪਲੋਮੈਟਾਂ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਤਰਫ਼ੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਧੇਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਇਹ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੇ ਇੰਚਾਰਜ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸਬੰਧ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੈ। Solutionbooth.com IT ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਸਲਾਹ, ਸੁਰੱਖਿਆ, ਅਤੇ ਕਲਾਉਡ ਹੱਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰਕ ਸਲਾਹ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਪਣੇ ਨੇਤਾਵਾਂ, ਡਿਪਲੋਮੈਟਾਂ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਨਿਰਣਾਇਕ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਉਸਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸਹੀ ਮਾਪ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

2. **ਸ਼ਕਤੀ:** ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਤੱਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ, ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ, ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਕਈ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਕਰਨਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

A. **ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਬਲ:** ਬਲ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਤਾਕਤ, ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹਿੰਸਾ, ਜੇਲ੍ਹ, ਜੁਰਮਾਨੇ, ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਯੁੱਧ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਧਮਕੀ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਤ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦਾ ਇੱਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸਬੰਧ ਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤਾਕਤ ਦੁਆਰਾ ਤਾਕਤ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਅਸਲ ਫੌਜੀ ਜਾਂ ਪੁਲਿਸ ਕਾਰਵਾਈ, ਸਰੀਰਕ ਬਲ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਸਮੇਤ, ਖਾਸ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵੁਲਫ਼ ਅਤੇ ਕੁਲੋਬ ਦੀ "ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਫੌਜੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲ, ਜਾਂ ਤਾਂ ਰਿਜ਼ਰਵ ਜਾਂ ਵਾਸਤਵਿਕ ਸ਼ਕਤੀ" ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ "ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਧਮਕੀ ਜਾਂ ਤਾਕਤ ਦੀ ਅਸਲ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਮਨਾਉਣ ਦੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਕ ਸਾਧਨਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਇਨਾਮ, ਸਹਿਯੋਗ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਏਕਤਾ।"

B. **ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ:** ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਕਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਉਦੇਸ਼ਿਤ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵੀ। ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਪਰਿਵਰਤਨਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਸ਼ਕਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ

ਵਰਤੋਂ ਜਾਂ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਧਮਕੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਜ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਤਾਕਤ ਜਾਂ ਧਮਕੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੇਰੇ ਜਮਹੂਰੀ ਪਹੁੰਚ ਹੈ ਅਤੇ ਐਪਲੀਕੇਸ਼ਨ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਜਾਂ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀ ਧਮਕੀ ਆਖਰਕਾਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਅਸਲ ਮੁਦਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਬਜਾਏ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਵ ਸ਼ਕਤੀ ਲਈ ਅਧੀਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੌਮਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾ ਤਾਂ ਤਾਕਤ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਸਮੇਂ, ਇਹ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

3. **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇੱਕ ਅੰਤ ਵੀ ਹੈ:** ਖਾਸ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਦੂਜੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਉਹ ਸਾਧਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਕੋਈ ਦੇਸ਼ ਲੋੜੀਂਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ - ਸ਼ਾਂਤੀ, ਸੁਰੱਖਿਆ, ਤਰੱਕੀ, ਵਿਕਾਸ, ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਠਾ, ਅਤੇ ਵਧੀ ਹੋਈ ਸ਼ਕਤੀ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੱਤਾ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਕਤੀ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਟੀਚੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਇੱਕ ਅੰਤ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਰਤਮਾਨ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਲਈ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਪਾਵਰ ਰਿਜ਼ਰਵ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਲਈ ਇੱਕ ਟੀਚੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਸ਼ਕਤੀ ਇੱਕ ਅੰਤ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੈਸਾ।

4. **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਹੈ:** ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਜਾਂ ਸੰਸ਼ੋਧਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਜਾਂ ਯੋਗਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਉਸਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸੂਚਕ ਹੈ।

5. **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਚਰਿੱਤਰ ਵਿੱਚ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਸਾਪੇਖਿਕ ਹੈ:** ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਉਸਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਅਤੇ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਉਸ ਦੀ ਕੌਮੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਇਹ ਕਦੇ ਵੀ ਵਧਣ ਜਾਂ ਡਿੱਗਣ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਰੁਕਦਾ। 1962 ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਦੇ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਨਤੀਜੇ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਨਾਲ 1965 ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਧੀਆ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ 1971 ਦੀ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਜਿੱਤ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ। ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਦੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ 1971 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਵਧ ਗਈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਗੁੱਟ-ਨਿਰਲੇਪ ਦੇ ਸੰਸਥਾਪਕ ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ, ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੇਤਾ, ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਨਾਲ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਦੀ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਕੁਝ ਅੰਦਰੂਨੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਸ਼ਾਂਤੀ ਕਾਰਨ ਸੀਮਤ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਰਹੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਥਿਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਇਸਦਾ ਨਿਰੰਤਰ, ਜਾਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਦਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕਮਜ਼ੋਰ ਜਾਂ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਕਈ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਗੁਆਂਢੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਭਾਵੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੂਜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਇਸਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਮਾਪੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 1990 ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਵਧਿਆ ਪ੍ਰਭਾਵ ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਦੇ ਪਤਨ ਅਤੇ ਰੂਸੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਸੀ।
6. **ਕੋਈ ਦੋ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੈ:** ਇਹ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਦੋ ਦੇਸ਼ਾਂ ਕੋਲ ਪੂਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਦੋ ਬਰਾਬਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਜਾਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ, ਸਿਰਫ ਢਿੱਲੀ ਸਮਾਨਤਾ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਜਾਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
7. **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਕਈ ਤੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:** ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀਆਂ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਜੋ ਕਿ ਭੂਗੋਲ, ਆਬਾਦੀ, ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਮਰੱਥਾ, ਕੂਟਨੀਤੀ, ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ, ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਅਤੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਕਈ

ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੂਆਂ ਦੇ ਗਿਣਾਤਮਕ ਅਤੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

8. **ਅਸਲ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵੀ ਸ਼ਕਤੀ:** ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸੰਭਾਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਰਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਭਾਵੀ ਸ਼ਕਤੀ ਉਹ ਬਿਜਲੀ ਹੈ ਜੋ ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਅਤੇ ਲੋੜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਸਲ ਸ਼ਕਤੀ ਉਹ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਕਟਾਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੋਵਾਂ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
9. **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਮੁਦਰਾ ਹੈ:** ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ, ਹਰ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸਾਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਜੋਂ ਵੇਖਣ ਲਈ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਕਤੀ ਟਕਰਾਅ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਪੱਧਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਕੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਵੀ ਜਾਂ ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
10. **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੈ:** ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਉਸਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਉਹੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ, ਜੋ ਕਿ ਲੋੜੀਂਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਤ ਹੈ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ, ਹਰੇਕ ਰਾਜ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਜਨੇਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਡਿਪਲੋਮੈਟਾਂ ਦੀ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।

4.4.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ।

1. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।

4.5. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਤਿੰਨ ਰੂਪ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਅਟੁੱਟ ਹਨ। ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਆਪਣੀ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਸਕਦਾ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸ਼ਕਤੀ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਹ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਤ ਹੋਵੇ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮਾਪ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ: 1. ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ 2. ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ 3. ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸ਼ਕਤੀ।

1. **ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ:** ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਫੌਜੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤਰਜੀਹ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੋਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਜੰਗ ਜਾਂ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹਮਲਾਵਰ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੁਆਰਾ ਉਲੰਘਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਸੰਭਾਵੀ ਉਲੰਘਣਾਵਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਫੌਜ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੌਜੀ ਬਲ ਦੁਆਰਾ ਯਕੀਨੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਜ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਵੱਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਇੱਕ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਜਰਮਨੀ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਘੱਟ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੈਨਾਵਾਂ ਕਾਰਨ ਮਹਾਨ ਜਾਂ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ, ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਾਕਤ-ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ-ਸਭ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਰੂਸ, ਸਾਬਕਾ ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਦਾ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ, ਅਜੇ ਵੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਇਸਨੂੰ ਹੁਣ ਇੱਕ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਜ਼ਬੂਤ ਫੌਜ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਚੀਨ ਨੂੰ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ।
2. **ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ:** ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਹਿਲੂ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਪਣੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਉਤਪਾਦਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਵਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਦੇਣ ਜਾਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਕੇ ਦੂਜੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੁਆਰਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਜ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਧਨ ਉਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਕੁਟਨੀਤੀ ਹੈ। ਲੋੜੀਂਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਜ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਦਰਜੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦਾ। ਪਾਮਰ ਅਤੇ ਪਰਕਿਨਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ "ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਅੱਡ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਸਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ, ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਧ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਮਾਮੂਲੀ ਅਤਿਕਥਨੀ ਹੈ।" ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ੇ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਮਨਾਉਣ ਲਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਮੀਰ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਆਰਥਿਕ ਦਬਾਅ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇਵਾਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੋੜੀਂਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਇੱਕ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਦਾਅਵੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਜਪਾਨ ਦਾ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਮਾੜੀ ਤਾਕਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤਾਕਤ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੱਚੇ ਮਾਲ, ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ, ਭੋਜਨ ਭੰਡਾਰ, ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਮਰੱਥਾ, GNP, ਵਪਾਰ ਸਰਪਲੱਸ, ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ, GDP, GDP ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਅਕਤੀ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤਾਕਤ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਸਭ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

3. **ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸ਼ਕਤੀ:** ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸ਼ਕਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਮ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰੇਰਕ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਇਹਨਾਂ ਚਾਲਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੂਜੇ ਰਾਜ ਉਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਚਾਰ, ਜਨਤਕ ਰਾਏ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ 'ਤੇ ਮਾਸ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਵਧੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਅਤੇ ਕਾਨਫਰੰਸ ਕੁਟਨੀਤੀ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਉਭਾਰ, ਵਿਕਲਪਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ, ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਇਸ ਪਹਿਲੂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। - ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ, ਸਮਾਜਿਕ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਵਧਦੀ ਮਹੱਤਤਾ। ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਲਗਾਤਾਰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਚਾਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਅਤੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਹਿੱਸਾ ਸੰਗਠਿਤ ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਧਿਆਨ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ।

4.5.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

1. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖੋ।

4.6. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਕ ਤੱਤ

ਹੰਸ ਮੋਰਗੇਨਥੈ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਮੂਹਿਕ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਔਰਗਨਸਕੀ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਦੋ ਵਿੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀਬੱਧ ਕੀਤਾ ਹੈ: ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਰਧਾਰਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਰਣਾਇਕ। ਕੁਦਰਤੀ ਨਿਰਧਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਭੂਗੋਲ, ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਆਬਾਦੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ; ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਨਿਰਧਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਨੋਬਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਪਾਮਰ ਅਤੇ ਪਰਕਿਨਸ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਠੋਸ ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਠੋਸ ਤੱਤ ਅਜਿਹੇ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਸਰੋਤ, ਭੂਗੋਲ, ਆਬਾਦੀ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਰਗੇ ਗਿਣਾਤਮਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਟੱਲ ਤੱਤ ਗੈਰ-ਗਿਣਾਤਮਕ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਮਨੋਬਲ, ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ, ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਵਰਗੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਕਾਰਕ। ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ: ਭੂਗੋਲ; ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਸਮੇਤ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ; ਆਬਾਦੀ; ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਮਰੱਥਾ; ਤਕਨਾਲੋਜੀ; ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ; ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ; ਅਗਵਾਈ; ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ; ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਮਨੋਬਲ। ਆਉ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਰ ਇੱਕ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੇਰਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂਚੀਏ।

1. **ਭੂਗੋਲ:** ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਭੂਗੋਲ ਸਭ ਤੋਂ ਸਥਿਰ, ਨਿਰੀਖਣਯੋਗ, ਸਦੀਵੀ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਭਾਗ ਹੈ। ਭੂਗੋਲ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਬੋਨਾਪਾਰਟ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਕਿਹਾ ਸੀ, "ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਉਸਦੇ ਭੂਗੋਲ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।" ਭੂਗੋਲ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਇੱਕ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦੇ ਆਕਾਰ, ਸਥਾਨ, ਜਲਵਾਯੂ, ਭੂਗੋਲ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

2. **ਆਕਾਰ:** ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਰਾਸ਼ਟਰ ਹਮਲੇ ਦੌਰਾਨ ਪਿੱਛੇ ਹਟ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰੱਖਿਆ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉੱਤਮ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ ਹਨ, ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕੰਪਲੈਕਸਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਭੂਗੋਲਿਕਤਾ, ਜਲਵਾਯੂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਆਕਾਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਅਮਰੀਕਾ ਕੋਲ ਰੂਸ ਨਾਲੋਂ ਛੋਟਾ ਖੇਤਰ ਹੈ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ। ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਮਾਮੂਲੀ ਆਕਾਰ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮਜ਼ਬੂਤ ਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਹੈ।
3. **ਸਥਾਨ:** ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਥਾਨ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਅਤੇ ਸਾਮਰਾਜੀ ਬਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਯੂਐਸਏ ਆਪਣੀਆਂ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੈਨੇਡਾ ਦੀ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਇੱਕ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਰੁਤਬੇ ਤੱਕ ਵਧਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਹੈ।
4. **ਜਲਵਾਯੂ:** ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਉਤਪਾਦਨ ਸਭ ਇਸਦੇ ਜਲਵਾਯੂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸਹਾਰਾ ਅਤੇ ਠੰਢੇ ਆਰਕਟਿਕ ਜ਼ੋਨ ਦੀ ਅਤਿਅੰਤ ਗਰਮੀ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਆਈ ਹੈ।
5. **ਟੋਪੋਗ੍ਰਾਫੀ:** ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿਸਤਾਰਵਾਦ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਆਪਹੁਦਰੇ ਜਾਂ ਸਾਦੀਆਂ ਹੋਣ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਅਟਲਾਂਟਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ ਮਹਾਸਾਗਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਲਾਭ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਿਮਾਲਿਆ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਉੱਤਰੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੋਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
6. **ਸੀਮਾਵਾਂ:** ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦੇਸਤਾਨਾ ਅਤੇ ਉਸਾਰੂ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਿਤ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਣਸੁਲਝੇ ਵਿਵਾਦ ਇੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।
7. **ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ:** ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਦਯੋਗ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਫੌਜੀ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ, ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ - ਭੋਜਨ ਦੀ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਸਮੇਤ - ਇਹ ਸਭ ਸਰੋਤ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸੰਭਵ ਹੋਏ ਹਨ। ਦੋ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ, ਮੋਰਗੇਨਥੋ ਨੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ: ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਕੱਚਾ ਮਾਲ। ਤਿੰਨ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੱਖ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ: ਪਹਿਲੀ, ਕੁਦਰਤੀ ਉਤਪਾਦ ਜਿਵੇਂ ਰਬੜ, ਜੂਟ, ਬਾਂਸ, ਆਦਿ; ਦੂਜਾ, ਕੋਲਾ, ਪੈਟਰੋਲੀਅਮ, ਲੋਹਾ, ਤਾਂਬਾ, ਜ਼ਿੰਕ, ਮੈਂਗਨੀਜ਼, ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਖਣਿਜ; ਅਤੇ ਤੀਜਾ, ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦ ਜਿਵੇਂ ਮੀਟ, ਅੰਡੇ, ਦੁੱਧ, ਰੇਸ਼ਮ, ਆਦਿ ਮੋਰਗੇਨਥੋ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਸੀ, "ਭੋਜਨ ਵਿੱਚ ਆਤਮ-ਨਿਰਭਰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਉਹਨਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹਨ ਜੋ ਭੋਜਨ ਆਯਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ,"

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਨਿਰਣਾਇਕ ਵਜੋਂ "ਭੋਜਨ" ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ। 1950 ਅਤੇ 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਭੋਜਨ ਦੀ ਕਮੀ ਕਾਰਨ ਭਾਰਤੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਗਏ। ਭੋਜਨ ਸਹਾਇਤਾ ਪੱਛਮ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀ ਗਈ ਇੱਕ ਚਾਲ ਸੀ। 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਭਾਰਤ ਆਪਣੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭੋਜਨ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ।

8. **ਆਬਾਦੀ:** ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਿੱਚ ਉਸਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦੀ ਆਲਸ, ਅਗਿਆਨਤਾ, ਅਯੋਗਤਾ, ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਅਤੇ ਮੁਹਾਰਤ ਦੀ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਰੁਕਾਵਟ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਅਬਾਦੀ ਜੋ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ, ਹਨਰਮੰਦ, ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੈ, ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰ-ਨਿਰਮਾਣ ਲਈ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮਰਪਣ ਨੂੰ ਮਾਪਣ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਹੈ।
9. **ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ:** ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਉਸਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਡਿਗਰੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਦੀ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਜੋ ਵਿਕਸਤ, ਸਿਹਤਮੰਦ, ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ 'ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ, ਵਪਾਰ, ਕਰਜ਼ੇ, ਇਨਾਮ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਸਮੇਤ ਵਿੱਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਅਕਸਰ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਰਕੀਟ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, IMF ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ ਕਦੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਾ ਜਾਂ ਵਿਕਾਸ ਸਹਾਇਤਾ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪੱਧਰ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ 'ਤੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ 'ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।
10. **ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਮਰੱਥਾ:** ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੁਆਰਾ ਸਹੂਲਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਉਦਯੋਗਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਵਾਲਾ ਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ, ਬ੍ਰਿਟੇਨ, ਜਰਮਨੀ, ਚੀਨ, ਫਰਾਂਸ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ ਨੂੰ ਸੁਪਰ ਅਤੇ ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦਾ ਘੱਟ ਵਿਕਸਤ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਪਾੜੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਕੋਲ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਰੂਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਕੱਚਾ ਮਾਲ ਹੈ। ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਉਦਯੋਗਿਕ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੱਢਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਸਤੂਆਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ, ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਕ "ਗਿਆਨ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ" ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚੌਥੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਰਟੀਫੀਸ਼ੀਅਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ (ਏ.ਆਈ.) ਸ਼ਾਮਲ

ਹੈ, ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਾਰਨ ਦੇਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਮੁਹਾਰਤ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

11. **ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ:** ਮਨੁੱਖੀ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਉੱਨਤੀ ਉੱਚ ਵਿਕਸਤ ਤਕਨੀਕੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਸੰਭਵ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫੌਜੀ, ਆਵਾਜਾਈ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਉਦਯੋਗਾਂ, ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ, ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਪੁਲਾੜ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਅਤੇ ਮਿਜ਼ਾਈਲ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਸਾਰੇ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਰੋਤ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਰਾਮਦ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਉੱਚ-ਤਕਨੀਕੀ ਵਸਤੂਆਂ ਦਾ ਘਰੇਲੂ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
12. **ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ:** ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਤਿ-ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰਣਨੀਤਕ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਕਿਨਾਰਾ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲ ਫੌਜੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਅਤੇ ਇੱਕ ਹੁਨਰਮੰਦ, ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ, ਸਮਰੱਥ, ਵਚਨਬੱਧ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਬਲਾਂ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਿਉਂਕਿ ਫੌਜੀ ਤਿਆਰੀ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਮਰੱਥਾ, ਤਕਨੀਕੀ ਤਰੱਕੀ, ਰਣਨੀਤਕ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਆਰਥਿਕ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਨੀਤੀਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਇੱਕਲੇ ਸੂਚਕ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ।
13. **ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ:** ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਇੱਕ ਅਟੁੱਟ ਸਰੋਤ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਦੇਸ਼ਤੀ ਜਾਂ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਨੇ ਜਰਮਨੀ ਵਿੱਚ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਨਾਜ਼ੀਵਾਦ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਵਿੱਚ ਮੁਸੋਲਿਨੀ ਦੇ ਫਾਸ਼ੀਵਾਦ ਦੀ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ। 1945 ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਟਕਰਾਅ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਹੋਇਆ, ਜਿਸ ਨੇ ਕਈ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਗਠਜੋੜ ਬਣਾਉਂਦੇ ਦੇਖਿਆ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਭਾਰਤ ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ (NAM) ਦੀ ਪੈਰਵੀ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ।
14. **ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ:** ਕੱਚੇ ਮਾਲ, ਮਨੁੱਖੀ ਵਸੀਲਿਆਂ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਨੇਤਾ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ, ਵਚਨਬੱਧ ਅਤੇ ਯੋਗ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰ ਅੱਗੇ ਵਧਦਾ ਅਤੇ ਸਫ਼ਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
15. **ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ:** ਇੱਕ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਅਤੇ ਅਯੋਗ ਸਰਕਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ,

ਜਮਹੂਰੀ, ਕੁਸ਼ਲ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਚੰਗੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰੋਫਾਈਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਨਾਗਰਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

16. **ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਰਿੱਤਰ ਅਤੇ ਮਨੋਬਲ:** ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਵੀ ਇੱਕ ਅਟੁੱਟ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਚਰਿੱਤਰ ਆਬਾਦੀ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਯੋਗਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸਾਂ ਲਈ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਜਰਮਨ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਦੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅਤੇ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਲਈ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਮਰੀਕੀ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ, ਸਵੈ-ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੁਭਾਅ ਅਤੇ ਸਾਹਸੀ ਭਾਵਨਾ ਲਈ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। "ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਇਸਦੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸਦੀ ਫੌਜੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਭੂਟਨੀਤਕ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ," ਮੋਰਗੇਨਥੋ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਨੋਬਲ ਦਾ ਡੈਮ ਦੀ ਉਸਾਰੀ, 1965 ਅਤੇ 1971 ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤ, ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਆਰਥਿਕ ਪਸਾਰ ਨੇ ਉੱਥੇ ਹੌਂਸਲਾ ਵਧਾਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਸ ਦਾ ਮਨੋਬਲ 1962 ਦੀ ਜੰਗ ਦੀ ਹਾਰ, ਐਮਰਜੈਂਸੀ ਦਾ ਐਲਾਨ ਅਤੇ 1991 ਵਿਚ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹਿੱਲਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਠਜੋੜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨੁਕਸਾਨਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

4.6.1. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

1. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਕ ਕੀ ਹਨ?

---

2. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਅਰਥ, ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਨਿਰਧਾਰਕਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।

4.7 ਸੀਮਾਵਾਂ

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਕਈ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਰਾਜ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਿਓਰੀਅਲਵਾਦ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸੈੱਟ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ। ਤੀਜਾ, ਨੈਤਿਕ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਨਿਯਮ ਜੋ ਰਾਜ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਦਾ ਸਨਮਾਨ ਕਰਨਾ, ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣਾ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰਨ ਵਰਗੇ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਚੌਥਾ, ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਰਾਏ ਦੁਆਰਾ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਲੋਕ ਰਾਏ ਦੀ ਤਾਕਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅੰਦੋਲਨਾਂ, ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਅਤੇ ਨਸਲੀ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਮੁਹਿੰਮਾਂ, ਅਤੇ ਜਿਨਸੀ ਸ਼ੋਸ਼ਣ, ਨਸ਼ੀਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਮਨਾਹੀ, ਮਨੁੱਖੀ ਤਸਕਰੀ, ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਵਾਂ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ "ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ" ਆਧਾਰ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਵਿਚਾਰ 'ਤੇ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ, ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਜਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਉਲੰਘਣਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਰਾਜ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਹੈ। ਹਥਿਆਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਜਾਂ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਜਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਸਾਰੇ ਮੌਜੂਦਾ ਹਥਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਗੋਲਾ ਬਾਰੂਦ ਦੇ ਖਾਤਮੇ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

4.9 ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

- 5 Baylis, John et al. (eds.) (2015). The Globalisation of World Politics. New Delhi: OUP.
- 6 Chatterjee, Aneek. (2018). International Relations Today. New Delhi: Pearson.
- 7 Cartnaes, Walter, et al. (eds.) (2012). Handbook of International Relations. New Delhi: Sage. George, Jim and Anthony D.
- 8 Burke. (2007). An Introduction to International Relations. Heywood, A. (2011).
- 9 Global Politics. Palgrave Foundations. Hocking, Brian and Michael Smith. (2014).

- 10 World Politics: An Introduction to International Relations. London: Routledge. Kumar, Mahendra. (2017).
- 11 The Theoretical Aspects of International Politics. Agra: Shivlal Aggarwal. Wilkinson, Paul. (2007). International Relations. New Delhi: OUP.

ਬੈਚਲਰ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ (ਲਿਬਰਲ ਆਰਟਸ)

ਸਮੈਸਟਰ VI

ਕੋਰਸ: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਯੂਨਿਟ 5: ਪਾਵਰ ਪ੍ਰਬੰਧਨ: ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ

ਸੰਰਚਨਾ:

5.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

5.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

5.2. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

5.3. ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਮਤਲਬ

5.4. ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ

5.4.1. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ I

5.5. ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

5.5.1 ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ

5.5.2 ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਢੰਗ

5.5.3 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

5.6. ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ

5.6.1. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

5.6.2. ਅਰਥ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ

5.7 ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

5.7.1. ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੰਕਲਪ

5.7.2 ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ

5.7.3 ਨਾਜ਼ੁਕ ਮੁਲਾਂਕਣ

5.7.4 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

5.8 ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

5.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ
- ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਮਝੋ।

5.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਰਾਜ, ਸ਼ਕਤੀ, ਰਣਨੀਤੀ, ਬਹੁਧਰੁਵੀਤਾ, ਬਲ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ, ਅਰਾਜਕਤਾ

5.2 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ:

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਗਰਮ ਬਹਿਸ ਵਾਲੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਹੈ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਪ੍ਰਣਾਲੀਗਤ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਰਿਵਰਤਨਸ਼ੀਲਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਯਥਾਰਥਵਾਦ ਅਧਾਰ ਹੈ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕਲਾਸੀਕਲ ਅਤੇ ਸੰਰਚਨਾਤਮਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸੰਤੁਲਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਯੂਨਾਨੀ, ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਚੀਨੀ ਰਾਜਕਰਾਫਟ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸੀ, ਇਸਨੇ 17ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। 1648 ਵਿੱਚ ਵੈਸਟਫਾਲੀਆ ਦੀ ਸੰਧੀ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸ ਨੇ ਕਾਨੂੰਨੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਕਾਨੂੰਨੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਨਿਆ। ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਉਹ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਕੀਮਤ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਂਚ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸ ਤੱਥ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਹੈ ਕਿ ਅਕਾਦਮਿਕ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਪੂਰੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਢੁਕਵਾਂ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਉਦੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿਰੋਧੀ ਰਾਜਾਂ ਕੋਲ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਹੋਵੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਦੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿੱਚ ਅਸੰਤੁਲਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਰਾਜ ਇੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਰਾਜ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਤੋਂ ਵਾਂਝਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਮਲਾਵਰਤਾ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ, ਅਸਫਲ ਹੋਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾ ਕੇ ਕਿ ਹਮਲਾਵਰ ਤਾਕਤ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਭੌਤਿਕ ਤੌਰ

ਤੇ ਨਹੀਂ ਬਦਲਦਾ, ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ। ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਰਾਜਕਤਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ ਹੈ।

5.3 ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਮਤਲਬ

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ (BOP) ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਨਿਰਪੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੰਡੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਰਾਜ ਦੂਜੇ 'ਤੇ ਹਾਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਅਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਜ ਖ਼ਤਰਾ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਰਾਜ ਤਾਕਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਕਮਜ਼ੋਰ ਰਾਜ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰੇਗਾ, ਖ਼ਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਏ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆਤਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਸਿਡਨੀ ਫੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਇਹ ਇੱਕ ਨਿਆਂਪੂਰਨ ਸੰਤੁਲਨ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੌਮ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉੱਤੇ ਆਪਣੀ ਇੱਛਾ ਜਾਂ ਤਾਕਤ ਥੋਪਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। "ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਕੌਮਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੱਡੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਆਰਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦਖਲ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਕਤੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ," ਇਨਿਸ ਕਲਾਉਡ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਤਰਕ ਅਨੁਸਾਰ, ਕੋਈ ਗਲੋਬਲ ਸਰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਬਾਹਰੀ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ, ਹਰੇਕ ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਕਿਸੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤ ਜੁਟਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਦੂਜੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਨਾਲ ਗੱਠਜੋੜ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।

5.4 ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ

- A. ਅਸਥਿਰ ਅਤੇ ਅਸਥਾਈ: BOP ਦੀ ਉਮਰ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅਕਸਰ ਆਪਣੇ ਗਠਜੋੜ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨੂੰ ਬਦਲਦੇ ਹਨ।
- B. ਸਰਗਰਮ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ: BOP ਇੱਕ ਕੁਦਰਤੀ ਐਡੇਮੈਂਟ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਦਖਲ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- C. ਜੰਗ ਕਨੂੰਨ ਦੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਪਰੀਖਿਆ ਲਈ ਰੱਖਦੀ ਹੈ: ਇਹ ਟਕਰਾਅ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।
- D. ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ: BOP ਅਸਥਿਰ ਗਲੋਬਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਕਾਰਨ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਯਕੀਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

- E. ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖਿਡਾਰੀ ਹਨ: ਛੋਟੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਤਾਂ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ, ਦਰਸ਼ਕ, ਜਾਂ ਪੀੜਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸ਼ਕਤੀਆਂ BoP ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਮੁੱਖ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।
- F. BoP ਹੋਣ ਲਈ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- G. ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਤਰਜੀਹ ਹੈ: ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਜ ਇਸਨੂੰ ਅਪਣਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ।

5.4.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ I

1. ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।

5.5. ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ

ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸਮੇਂ ਜਿੰਨਾ ਪੁਰਾਣਾ ਹੈ। ਯੂਨਾਨੀ ਅਤੇ ਬੁਸੀਡਾਈਡਸ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਹੈ; ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਐਥੀਨੀਅਨ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਿਧਾਂਤਕਾਰ ਨੇ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਟਲੀ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ-ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪੁਨਰਜਾਗਰਣ ਦੌਰਾਨ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਮੁੜ ਜੀਵਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 1648 ਵਿੱਚ ਵੈਸਟਫਾਲੀਆ ਦੀ ਸੰਧੀ ਉੱਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀਵਾਦ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਲਈ, ਜਿਸਨੇ ਸੁਤੰਤਰ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ 1815 ਤੋਂ 1914 ਤੱਕ ਇੱਕ ਸਦੀ ਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ ਸੀ। ਪਰ 1914 ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਨਾਜ਼ੁਕ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਵਿਚਾਰ 1919 ਤੋਂ 1939 ਤੱਕ ਮੁੜ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਦੂਜਾ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ, ਇਹ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਅਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਯੂਐਸਏ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੀ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਇੱਕ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਸਨ। ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਬਲਾਕ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਮੰਚ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਸੰਭਾਲ ਲਈ, ਅਤੇ ਇਕਧਰਵੀਤਾ

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਬਣ ਗਈ। ਚੀਨ, ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰਾਂ ਵਰਗੇ ਵਧ ਰਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁ-ਧਰੁਵੀਤਾ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਤੁਲਨ (BOP) ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਵਧੀ ਹੈ।

5.5.1 ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ

ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਸੰਕਲਪਿਕ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਮਿਆਦ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਰੁਕਾਵਟ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਕ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੈਡਿਸ (1982) ਅਤੇ ਮਸੰਦਨੋ (1985) ਨੋਟ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੋਵਾਂ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀਆਂ ਲਈ ਰੋਕਥਾਮ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਰਣਨੀਤੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਲੈਫਲਰ 1992 ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਪਰਖਦਾ ਹੈ। ਸੱਤਾ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੀ ਦਿੱਖ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਅਤੇ ਯੂਐਸ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਉਪਰਲੇ ਹੱਥ ਨੂੰ ਇਸ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਅਕਸਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਕਿ ਦੂਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾ ਲਵੇਗਾ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਅਤੇ ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਦੌੜ ਸੀ, ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਝੌਤੇ ਨਿਰੋਧਕਤਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦਾ ਇੱਕ ਤਰੀਕਾ ਬਣ ਗਏ। ਜਾਰਜ, ਐਟ ਅਲ. 1988 ਕੋਲ ਇਸ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਰੋਕਥਾਮ ਦੇ ਉਪਾਵਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਜੋਂ, ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੇ ਗੈਰ-ਸੰਗਠਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕੋਰੀਆ, ਵੀਅਤਨਾਮ ਅਤੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਸਮੇਤ ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਕਸੀ ਯੁੱਧ ਛੇੜਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਪਰਮਾਣੂ ਰੋਕੂ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਟੀਚੇ ਵਜੋਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰੋਕਥਾਮ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਲਈ। ਆਪਸੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਵਿਨਾਸ਼ ਦਾ ਵਿਚਾਰ - ਜੋ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ 'ਤੇ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜੇਰਵਿਸ 1990 ਵਿੱਚ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ, ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਬਦਲਦਾ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾ ਪੜਾਅ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 1949 ਵਿੱਚ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਬੰਬ ਦੇ ਧਮਾਕੇ ਤੱਕ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਅਤੇ ਯੂਐਸ ਆਪਣੇ ਘਰੇਲੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਵਾਰਸਾ ਪੈਕਟ ਅਤੇ ਨਾਟੋ ਵਰਗੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਮੂਹ ਬਣਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ, ਦੋਵੇਂ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਸਹਿਯੋਗੀ ਵਜੋਂ ਦੇਖਣ ਤੋਂ ਵਿਰੋਧੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵੱਲ ਵਧ ਗਈਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਲਾਰਸਨ 1985 ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਕੈਨੇਡੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਰਵਾਇਤੀ ਅਤੇ ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਲਚਕਦਾਰ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਨੀਤੀ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ, ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸਾਧਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ, ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਚੀਨ ਨਾਲ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦਾ ਗਠਜੋੜ ਟੁੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਕਿਰਬੀ ਐਟ ਅਲ. (2005) ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ

ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ। 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ ਯੂਐਸ ਅਤੇ ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਦੁਆਰਾ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਸੰਧੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਡਿਟੈਂਟੇ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। Garthoff 1994 ਇਸ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ 'ਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਹਮਲੇ ਅਤੇ ਰੀਗਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀਆਂ ਯੂ.ਐੱਸ.ਐੱਸ.ਆਰ. ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨਾਲ, 1980 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਦੂਜੀ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਸਬੰਧ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਅਸਥਿਰ ਹੋ ਗਏ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦਾ ਅੰਤ ਉਦੋਂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਮਿਖਾਇਲ ਗੋਰਬਾਚੇਵ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗਲਾਸਨੋਸਟ ਅਤੇ ਪੇਰੇਸਟ੍ਰੋਈਕਾ ਨੀਤੀਆਂ ਨਾਲ ਤਣਾਅ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਟੁੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ।

5.5.2 ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਢੰਗ

1. ਮੁਆਵਜ਼ਾ: ਇਸਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਹਿੱਸਾ ਖੇਤਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਰਾਜ ਸੰਤੁਲਨ ਲਈ ਅਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣਗੀਆਂ। ਯੂਰਪੀਅਨ ਸਾਮਰਾਜੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੇ ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਅਤੇ ਬਾਲਕਨਜ਼ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ ਰਾਜਾਂ ਲਈ ਵੰਡੀਆਂ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਖਿੱਚੀਆਂ।
2. ਗਠਜੋੜ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਗੱਠਜੋੜ: ਖ਼ਤਰੇ ਨਾਲ ਲੜਨ, ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਵਧਾਉਣ ਲਈ, ਕਈ ਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਗਠਜੋੜ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗਠਜੋੜ ਦੇ ਗਠਨ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਗਠਜੋੜ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਸੈਂਟਰੋ, ਨਾਟੋ ਅਤੇ ਸੀਏਟੋ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਨੇ ਵਾਰਸਾ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ।
3. ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ: ਇਸ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਜਾਂ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਕੋਰੀਆ, ਵੀਅਤਨਾਮ, ਕਿਊਬਾ ਅਤੇ ਇਰਾਕ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ।
4. ਵੰਡੇ ਅਤੇ ਰਾਜ ਕਰੋ: ਇਹ ਰਣਨੀਤੀ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਦਬਾਉਣ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵੰਡ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਚੀਨ ਆਸੀਆਨ ਦੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਵੰਡਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੱਖਣੀ ਚੀਨ ਸਾਗਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

5. ਬਫਰ ਜ਼ੋਨ: ਦੋ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਜੋ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਨੂੰ ਨਿਰਪੱਖ ਜ਼ੋਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਹਰ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਬਫਰ ਜ਼ੋਨ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਦਬਦਬਾ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਨਿਰਪੱਖ ਜ਼ੋਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੋ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਟਕਰਾਅ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
6. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਹੋਰ ਹਥਿਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਟਕਰਾਅ ਨੂੰ ਭੜਕ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਨਿਰਾਸ਼ਾਜਨਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ, ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਦੇਵਾਂ ਲਈ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ, ਹੁਣ ਖਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਆਪਕ ਟੈਸਟ ਬੈਨ ਸੰਧੀ (CTBT) ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਵਰਗੀਆਂ ਸੰਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਹਥਿਆਰਾਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
7. ਬੈਲੈਂਸਰ: ਗਲੋਬਲ ਆਰਡਰ ਵਿੱਚ ਯੂਨੀਪੋਲਰਿਟੀ/ਬਹੁ-ਧਰੁਵੀ ਸਿੰਡਰੋਮ ਦੇ ਨਾਲ, ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਘੱਟ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ, ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਨੇ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਵਿਰੋਧੀ ਸੰਤੁਲਨ ਵਜੋਂ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਸੰਤੁਲਨ ਨਿਰਪੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ, ਇਹ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਚੋਲਗੀ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

METHODS OF BALANCE OF POWER

METHODS	RELEVANCE	EXAMPLES
Alliances and Counter-alliances	Forming coalitions; both offensive and defensive; not permanent	NATO, SEATO, CENTO, Warsaw Pact
Compensations	Partition and division of territories by large powers at the expense of smaller ones.	Partition of Germany by the treaty of Versailles, division of Korea and Vietnam after 2 nd world war
Buffer states	States may be placed between powerful states to keep rival powers out of direct contact with each other.	Nepal and Bhutan serve as a buffer states between India and China.
Armaments and disarmaments	Armament- increased military power and weaponry; Disarmament- proportionate reduction in arms to end arms race.	USA and USSR stockpiling arms during cold war in the name of security; Disarmament treaties NPT, CTBT etc.
Divide and rule	Age old policy of weakening competitors by dividing them territorially or politically.	Europe was divided in to western and eastern Europe by US and USSR based on ideological differences.

ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਥਿਰਤਾ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ BOP ਇੱਕ ਕੀਮਤੀ ਸਾਧਨ ਕਿਉਂ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਤਰਕ ਹਨ :

i) BOP ਗਲੋਬਲ ਆਰਡਰ ਵਿੱਚ ਸਥਿਰਤਾ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। " ਬੀਓਪੀ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਹੈ," ਫਰੈਡਰਿਕ ਜੇਨਿਜ਼ ਨੇ ਕਿਹਾ। ਸਿਰਫ਼ ਉਦੋਂ ਹੀ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਰਾਜ ਭਾਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਯੁੱਧ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ii) ਇਹ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸੋਧਾਂ ਅਤੇ ਮੁੜ-ਵਿਵਸਥਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। iii) ਕਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਅਕਸਰ ਗਲੋਬਲ ਆਰਡਰ ਵਿੱਚ ਦੇਧਰੁਵੀਤਾ ਜਾਂ ਬਹੁਧਰੁਵੀਤਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ।

iv) ਛੋਟੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਵਸਤੂਆਂ ਤੋਂ ਲਾਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਕਾਨੂੰਨ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ।

v) ਇਹ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਹੇਜ਼ੀਮੇਨਿਕ ਗੱਠਜੋੜ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਵਿਰੋਧੀ ਗੱਠਜੋੜ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਦਬਦਬੇ ਵਾਲੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਦੀ ਹੈ।

vi) ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਵਸਥਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ 1815 ਅਤੇ 1914 ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਟਾਲਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਰਿਹਾ।

BOP ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਦਲੀਲਾਂ ਹਨ :

i) ਜਿਵੇਂ ਕਿ 1990 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸੰਸਾਰ ਵਧੇਰੇ ਇੱਕਧਰੁਵੀ ਵਧਿਆ, BOP ਘੱਟ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਸਰਬਉੱਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਅਜੇ ਵੀ ਇੱਕ ਧਰੁਵੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ, ਕੌਮਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।

ii) ਵਿਸ਼ਵ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ BOP ਨਾਕਾਫ਼ੀ ਅਤੇ ਬੇਅਸਰ ਹੈ। ਇਹ ਡਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ।

BOP ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੁੰਦਲਾ ਅਤੇ ਅਸਥਿਰ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਡਰ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ, ਇਹ ਹਾਵੀ ਹੈ।

iv) ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੱਠਜੋੜ ਛੱਡਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।

v) ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਸਲੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਹਨ। BOP ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਪ੍ਰਤੀ ਨਿਰੰਤਰ ਨਫ਼ਰਤ 'ਤੇ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

vi) ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਰਾਜ ਬਦਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਘਟ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ BOP ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ।

ਕੀ BOP ਅਜੇ ਵੀ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ?

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ। ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਇੰਚਾਰਜ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਏਸ਼ੀਆ, ਅਫਰੀਕਾ, ਅਤੇ ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਕਾਰਨ ਵੱਡੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਘਟਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ BOP ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਹੁਣ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਦੇ ਅੰਤ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ BOP ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਯੂਰਪੀਅਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਆਈ। ਤੀਜਾ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਸੰਤੁਲਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਨੇ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਚੌਥਾ, ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਫੈਲਣ ਨੇ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਸਥਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਬਦਲ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਕਿਵੇਂ ਸੰਤੁਲਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ? ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵ ਸੰਘਰਸ਼ ਹੁਣ ਕੌਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲੋੜੀਂਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਾਲ, ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਰੱਦ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਪੰਜਵਾਂ, ਤਣਾਅ ਘਟਾਉਣ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਕ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਰਹੀ ਹੈ। BOP ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, BOP ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਗਲੋਬਲ ਸਟੇਜ ਤੋਂ ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਫ੍ਰੈਡਰਿਕ ਅਤੇ ਮਾਰਟਿਨ ਰਾਈਟ, BOP ਦੇ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ, ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ BOP ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

5.5.3 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

1. ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

---

2. ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰੋ।

5.6 ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ

5.6.1 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਇਹ ਇੱਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਮਝੌਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਰਾਜ ਇਹ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਖੇਤਰੀ ਜਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਕਿਸੇ ਖੇਤਰੇ ਜਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਗੱਠਜੋੜ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦੇਣ ਲਈ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਤਾਕਤ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਮਲੇ ਜਾਂ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਅਸਫਲ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹਮਲੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਰੋਕਥਾਮ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਸ ਵਿਚਾਰ 'ਤੇ ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲ ਸੇਧਿਤ ਹਿੰਸਾ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮੂਹਿਕ ਕਾਰਵਾਈ ਨਾਲ ਹਮਲਾਵਰਤਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੈਲੀਚਰ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, "ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਸਮਝੌਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਸਿਸਟਮ ਦਾ ਕੋਈ ਮੈਂਬਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮੈਂਬਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕੁਝ ਵਰਜਿਤ ਕਾਰਵਾਈਆਂ (ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਹਮਲਾ) ਕਰਦਾ ਹੈ।" "ਸਮੂਹਿਕ" ਅਤੇ "ਸੁਰੱਖਿਆ" ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਦੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹਨ। ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਅੰਦਰੂਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। "ਸਮੂਹਿਕ" ਦੁਆਰਾ ਅਸੀਂ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। "ਸਭ ਲਈ ਇੱਕ ਅਤੇ ਸਭ ਲਈ ਇੱਕ" ਦੇ ਵਿਚਾਰ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਔਰਗਨਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਪੰਜ ਬੁਨਿਆਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦੀ ਸੂਚੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ: (i) ਮੈਂਬਰ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ ਕਿ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਟਕਰਾਅ ਵਿੱਚ ਹਮਲਾਵਰ ਕੌਣ ਹੈ। (ii) ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹਰੇਕ ਮੈਂਬਰ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਦੀ ਵਚਨਬੱਧਤਾ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। (iii) ਹਰੇਕ ਮੈਂਬਰ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਦੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਦੀ ਬਰਾਬਰ ਡਿਗਰੀ ਹੈ। (iv) ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਤਾਕਤ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਨਾਕਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫੀ ਹੋਵੇਗੀ। (v) ਹਮਲਾਵਰ ਰਾਸ਼ਟਰ

ਨੂੰ ਸਾਂਝੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਰਾਹ ਬਦਲਣਾ ਪਵੇਗਾ ਜਾਂ ਹਾਰ ਦਾ ਖਤਰਾ ਮੁੱਲ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਮੋਰਗੇਨਬੋ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿੰਨ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ: (i) ਹਮਲਾਵਰ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣ ਲਈ, ਸੰਯੁਕਤ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਉਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। (ii) ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾ ਬਾਰੇ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਵਿਚਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। (iii) ਸਾਂਝਾ ਭਲਾ, ਜੋ ਕਿ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਸਮੂਹਿਕ ਰੱਖਿਆ ਹੈ, ਨੂੰ ਮੈਂਬਰ ਰਾਜਾਂ ਦਰਮਿਆਨ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਾਲੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪਹਿਲ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

5.6.2 ਅਰਥ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ

ਇੱਕ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਮਾਪਦੰਡ ਉਹੀ ਹੈ - ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ। ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਮਲੇ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜੁੜੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਚਰਿੱਤਰ ਸਮੂਹਿਕ ਸ਼ਬਦ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਹਰੇਕ ਰਾਜ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਹੋਣ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਹੁਣ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣਗੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੋਵੇ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਤਰਜੀਹ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ।

ਮੋਰਗੇਨਬੋ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ "ਸਭ ਲਈ ਇੱਕ ਅਤੇ ਇੱਕ ਲਈ ਇੱਕ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਹੈ।" ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ 'ਤੇ ਪਾਮਰ ਅਤੇ ਪਰਕਿਨਸ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ "ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਖਤਰੇ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਸਮੂਹਿਕ ਉਪਾਅ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ"।

ਜਾਰਜ ਸ਼ਵਾਰਜ਼ਨੇਗਰ ਨੇ ਇੱਕ ਸਥਾਪਿਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਮਲੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਂਝੀ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

FH Hartmann ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਅਤੇ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਹਮਲੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਇੱਕ ਆਪਸੀ ਬੀਮਾ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ।

5.7 ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ

- i) ਸ਼ਕਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਧਨ: ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਯੁੱਧ ਜਾਂ ਹਮਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ii) ਇਹ ਹਮਲਾਵਰਤਾ ਦੀ ਵਿਆਪਕਤਾ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ : ਇਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹਮਲਾਵਰ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕਜੁੱਟ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਾਪਰਨਗੀਆਂ।

- iii) ਰਾਜ ਹਮਲਾਵਰਤਾ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਹਨ: ਰਾਜ ਹਮਲਾਵਰਤਾ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਦੇ ਹਨ।
- iv) ਇਹ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੈ: ਇੱਕ ਹਮਲਾਵਰ ਦੇਸ਼ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕਰੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਇਸਨੂੰ ਰੋਕ ਦੇਵੇਗੀ।
- v) ਯੁੱਧ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਰਾਜ: ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹਮਲਾਵਰ ਰਾਜ ਦੀ ਬਜਾਏ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ।

5.7.1 ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸੰਕਲਪ

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਦਾ ਅਧਿਆਇ VII, "ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਖਤਰੇ ਅਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਾਰਵਾਈ," ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਇ VII ਦੇ ਲੇਖ 39-51, ਜੋ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਫਿਰਕੂ ਢਾਂਚਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਇਸਦੇ 13 ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹਨ। ਹਮਲੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਅ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ 13 ਲੇਖਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਆਰਟੀਕਲ 39: ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿ ਕੀ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਹਮਲਾਵਰ ਕਾਰਵਾਈ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਬਾਰੇ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਾ।

ਆਰਟੀਕਲ 40: ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੰਗ/ਹਮਲੇ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਵੱਲ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਜੰਗਬੰਦੀ ਵਰਗੇ ਆਰਜ਼ੀ ਉਪਾਅ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਆਰਟੀਕਲ 41: ਸਮੂਹਿਕ ਫੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਮਲਾਵਰ ਵਿਰੁੱਧ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਰਟੀਕਲ 42: ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਫੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ **ਆਰਟੀਕਲ 43:** ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਲ ਨੂੰ ਉਭਾਰਨ ਲਈ ਸਰੋਤਾਂ, ਯਤਨਾਂ ਅਤੇ ਬਲਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਾ 42 ਦੇ ਤਹਿਤ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨੀ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਆਰਟੀਕਲ 44-47: ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪੀਸ ਕੀਪਿੰਗ ਫੋਰਸ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ, ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਵਰਤਣ ਲਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ।

ਆਰਟੀਕਲ 48: ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੇ ਫੈਸਲੇ 'ਤੇ ਕਾਰਵਾਈ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਆਰਟੀਕਲ 49: ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਆਪਸੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

ਆਰਟੀਕਲ 50: ਉਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਮੈਂਬਰ ਰਾਜ ਆਪਣੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਅਨੁਛੇਦ 41-42 ਦੇ ਤਹਿਤ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੁਆਰਾ ਲਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਫੈਸਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਆਰਟੀਕਲ 51: ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਹਮਲੇ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਾਂ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਉਪਾਅ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਉਪਾਅ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਹੈ।

1950 ਵਿੱਚ, ਕੋਰੀਆਈ ਸੰਕਟ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ 1956 ਵਿੱਚ ਸੁਏਜ਼ ਨਹਿਰ ਦੇ ਸੰਕਟ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸਨੂੰ 2001 ਵਿੱਚ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਅਲ-ਕਾਇਦਾ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ, ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਂਗੋ, ਹੰਗਰੀ, ਲੇਬਨਾਨ ਅਤੇ ਇਰਾਨ ਵਿੱਚ ਸੰਕਟਾਂ ਦੌਰਾਨ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਦੋਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੇ 2003 ਵਿੱਚ ਇਰਾਕ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਖਤ ਜਾਂਚ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿੱਚ ਆਈ।

5.7.2 ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ

ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸਮੂਹਿਕ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ਹਨ:

1. ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਤਰਜੀਹ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ, ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹਰ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨਾਲ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਹਮਲਾ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪੀੜਤ ਕੌਮ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ ਹਰ ਕੌਮ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ।
2. ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ, "ਸਮੂਹਿਕ" ਸ਼ਬਦ ਯੁੱਧ ਜਾਂ ਹੋਰ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਰਣਨੀਤੀ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਮਲੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਹਮਲੇ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਜਾਂ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ, ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਇੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਮੂਲ ਸਿਧਾਂਤ 'ਸਭ ਲਈ ਇੱਕ ਅਤੇ ਸਭ ਲਈ ਇੱਕ' ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਕੌਮ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਮਲਾ ਜਾਂ ਯੁੱਧ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਯੁੱਧ/ਹਮਲੇਬਾਜ਼ੀ ਵਿਰੁੱਧ ਸਮੂਹਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

5.7.3 ਅਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ

ਭਾਵੇਂ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦੇ ਉੱਤਮ ਟੀਚੇ ਨਾਲ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਹਮਲਾਵਰ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਉਣਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਹਮਲਾਵਰ ਨੇ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਵਜੋਂ ਜੰਗ ਨੂੰ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਮੌਕਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਲਚਸਪੀ ਇੱਕ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਘੱਟ ਨਿਰਪੱਖ ਬਣਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੇ ਮਤੇ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸਥਾਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫੋਰਸ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੁੱਖ ਮੁੱਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਉਲੀਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਮਲੇ ਦੀ ਮਿਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੈਨਿਕ ਬਲ ਦੀ ਲਾਮਬੰਦੀ ਅਤੇ ਆਗਮਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਆਖਰੀ ਪਰ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਨਹੀਂ, ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਜ਼ੋਖਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਸਥਾਨਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਇਤਰਾਜ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਸੰਕਟ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦਾ ਟੀਚਾ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਟਾਲਣਾ ਹੈ।

5.7.4 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

1. ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸੋ।

---

2. ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ।

5.8 ਸਿੱਟਾ

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਚਾਲਨ ਸਿਧਾਂਤ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹਨ। ਸਥਾਨ, ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤ, ਆਬਾਦੀ, ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ, ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ, ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਮਰੱਥਾ, ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ, ਕੂਟਨੀਤੀ, ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਵਧੀ ਹੋਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਭੌਤਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਪਛਾਣ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜਨ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸਦਭਾਵਨਾ ਦੇ ਵਿਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ: ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ। ਭਾਵੇਂ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿਚ ਖਾਮੀਆਂ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਅੱਜ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸਿਧਾਂਤਕ ਖਾਮੀਆਂ ਹਨ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸ਼ਾਂਤੀ ਰੱਖਿਅਕ ਅਤੇ ਰੋਕਥਾਮ ਵਾਲੀ ਕੂਟਨੀਤੀ ਨੂੰ ਜੋੜ ਕੇ ਢਾਲਣਾ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਇਸ ਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਉਪਾਵਾਂ ਜਾਂ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਵਿਵਾਦ ਨਿਪਟਾਰਾ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸੁਮੇਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

5.9 ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

- 6 Baylis, John et al. (eds.) (2015). The Globalisation of World Politics. New Delhi: OUP.
- 7 Chatterjee, Aneek. (2018). International Relations Today. New Delhi: Pearson.
- 8 Cartnaes, Walter, et al. (eds.) (2012). Handbook of International Relations. New Delhi: Sage. George, Jim and Anthony D.
- 9 Burke. (2007). An Introduction to International Relations. Heywood, A. (2011).
- 10 Global Politics. Palgrave Foundations. Hocking, Brian and Michael Smith. (2014).
- 11 World Politics: An Introduction to International Relations. London: Routledge. Kumar, Mahendra. (2017).

- 12 The Theoretical Aspects of International Politics. Agra: Shivlal Aggarwal. Wilkinson, Paul. (2007). International Relations. New Delhi: OUP.

ਬੈਚਲਰ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ (ਲਿਬਰਲ ਆਰਟਸ)

ਸਮੈਸਟਰ VI

ਕੋਰਸ: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਯੂਨਿਟ 6: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਯੁੱਗ

ਸੰਰਚਨਾ:

6.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

6.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

6.2. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

6.3. ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਕੀ ਹੈ?

6.4. ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਕਾਰਨ

6.4.1. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ I

6.5. ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਪੜਾਅ

6.5.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

6.6. ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਯੁੱਗ

6.6.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

6.7 ਸਿੱਟਾ

6.8 ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

6.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ।
- ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਪੜਾਵਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ।
- ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਯੁੱਗ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ।

6.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਰਾਜ, ਸ਼ਕਤੀ, ਰਣਨੀਤੀ, ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਬਹੁਧਰੁਵੀਤਾ, ਬਲ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ, ਅਰਾਜਕਤਾ

6.2 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਲੰਮਾ ਸੰਘਰਸ਼ ਸੀ। ਸੋਵੀਅਤ ਸ਼ਾਸਨ 1941 ਵਿੱਚ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਾਜ਼ੀ ਹਮਲੇ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਪੱਛਮੀ ਲੋਕਤੰਤਰਾਂ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਯੁੱਧ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਮਤਭੇਦ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਨ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਕੈਂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਯੂ.ਐਸ.ਐਸ.ਆਰ ਅਤੇ ਯੂ.ਐਸ.ਏ. ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਸਿਰਫ਼ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਯੂ.ਐਸ.ਐਸ.ਆਰ ਵਿਚਕਾਰ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਮਹਾਂਦੀਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਵਾਸਤਵ ਵਿੱਚ, ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਮੈਦਾਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਦੋ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਯੂ.ਐਸ.ਐਸ.ਆਰ ਉਪਗ੍ਰਹਿ ਬਣ ਗਏ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਯੂਰਪੀਅਨ ਏਕੀਕਰਣ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। 1947 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ, ਦੋਵੇਂ ਦੁਸ਼ਮਣ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੇ ਸੰਕਟਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਲੰਬੇ ਰਣਨੀਤਕ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਨਿਪਟਾਰੇ ਅਤੇ ਧਮਕਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਸਾਧਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਕੀਤਾ। ਦੋ ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਕਦੇ ਵੀ ਸਿੱਧੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਹੱਥੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਖਤਰਨਾਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਯੁੱਧ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲਿਆਇਆ। ਇਕੋ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਫੌਜੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਟਾਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰਮਾਣੂ ਰੋਕੂ ਸੀ। ਵਿਰੋਧਾਭਾਸੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਇਸ "ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ" ਦੁਆਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਡੀਟੋਂਟੇ ਦੇ ਪਲ, ਜਾਂ ਦੋ ਕੈਂਪਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬਿਹਤਰ ਸਬੰਧਾਂ, ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੇ ਦੌਰ ਦੁਆਰਾ ਪਰਸਪਰ ਸਨ। ਸਿਆਸੀ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਕ ਰੇਮੰਡ ਆਰੇਨ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, "ਅਸੰਭਵ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਅਸੰਭਵ ਯੁੱਧ" ਸ਼ਬਦ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

6.3 ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਕੀ ਹੈ?

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਯੂ.ਐਸ.ਐਸ.ਆਰ, ਯੂਐਸਏ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਚਕਾਰ ਮੌਜੂਦ ਸ਼ਾਂਤੀ ਫਿੱਕੀ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ, ਅਤੇ ਪੁਰਾਣਾ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। ਸੋਵੀਅਤ ਰੂਸ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਸਬੰਧ ਜਲਦੀ ਹੀ ਇੰਨੇ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਏ ਸਨ ਕਿ, ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਕੈਂਪਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕਦੇ ਵੀ ਸਿੱਧੀ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਲੜਾਈ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਸੀ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜਾਅ 1945 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਕਈ "ਥੌਸ" ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ 1980 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਤੱਕ ਚੱਲਿਆ। " ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਧਿਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਆਰਥਿਕ ਦਬਾਅ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਇੱਕ ਆਮ ਰਣਨੀਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਨੂੰ ਹਿੰਸਕ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਏ। ਪੂਰਬੀ ਬਲਾਕ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼ਰਤ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਵਾਰਸਾ ਪੈਕਟ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ, ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਟੋ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ਹੈ। "ਕੋਲਡ" ਸ਼ਬਦ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰੀ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸਿੱਧੀ ਲੜਾਈ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਤ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰੌਕਸੀ ਯੁੱਧਾਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਨੇ ਨਾਜ਼ੀ ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਛੋਟੇ ਯੁੱਧ ਸਮੇਂ ਦੇ ਗਠਜੋੜ ਨੂੰ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ, ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਅਤੇ ਯੂਐਸਏ ਨੂੰ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਲੀਆਂ ਦੇ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਜੋਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੱਕ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਲੜਦੇ ਰਹੇ। 1948-1953 ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦਾ ਸਿਖਰ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ। 1953 ਤੋਂ 1957 ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਰੁਕਾਵਟ ਸੀ। ਵਾਰਸਾ ਦਾ ਸਮਝੌਤਾ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਤਾਲਮੇਲ ਵਾਲਾ ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨ ਸੀ, 1955 ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ, 1958 ਤੋਂ 1962 ਤੱਕ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਅੰਤਰ-ਮਹਾਂਦੀਪੀ ਬੈਲਿਸਟਿਕ ਮਿਜ਼ਾਈਲਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਮਰੀਕੀ ਸ਼ਹਿਰਾਂ 'ਤੇ ਪਰਮਾਣੂ ਹਮਲੇ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣ ਲਈ, ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਕਿਊਬਾ ਵਿੱਚ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਿਜ਼ਾਈਲਾਂ ਲਗਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੇ ਫੌਜੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਚਿਆ।

6.4 ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਕਾਰਨ:

ਰੂਸੀ ਵਿਦਰੋਹ ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ। ਇੱਕ ਪਾਸੇ, ਇਸਨੇ ਨਵੇਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਨਾਅਰਿਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਸਮੇਤ, ਰੂਸੀ ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਲਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਗਲੇਬਲ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਲਹਿਰ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ, ਤਾਜ਼ਾ ਝਗੜੇ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਈ। ਮੋਨਰੋ ਦੇ ਫ਼ਰਮਾਨ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਸਟਾਲਿਨ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਵਾਦ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਕੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਖਣ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਜਨਤਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਦੁਸ਼ਮਣ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵ ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ

ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਣ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗਤਾ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ। ਪਹਿਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਕੰਢੇ 'ਤੇ, ਸਟਾਲਿਨ ਨੇ ਘਰੇਲੂ ਜ਼ੁਲਮ ਅਤੇ ਖੂਨ-ਖਰਾਬੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨੂੰ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਇੱਕ ਤਾਕਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। 1942-1943 ਦੀ ਸਟਾਲਿਨਗ੍ਰਾਡ ਦੀ ਲੜਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਹਿਟਲਰ ਨੂੰ ਹਰਾਇਆ ਸੀ, ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਯੂਰਪੀ ਦੁਬਿਧਾ ਨੇ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਗਠਜੋੜ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ।

ਨਵੰਬਰ 1943 ਵਿੱਚ ਤਹਿਰਾਨ ਕਾਨਫਰੰਸ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਸਿਖਰ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਕੀਤਾ; ਫਿਰ ਵੀ, 1945 ਵਿੱਚ ਯਾਲਟਾ ਅਤੇ ਪੋਟਸਡੈਮ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਨੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਹਿਯੋਗ ਵਿੱਚ ਗਿਰਾਵਟ ਦੇਖੀ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਜਾਨਾਂ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਨੁਕਸਾਨ ਝੱਲਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਜੰਗ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਪਰਮਾਣੂ ਬੰਬ ਸੁੱਟੇ, ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਸਟਾਲਿਨ ਦੁਆਰਾ ਜ਼ਬਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਚੋਣਾਂ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਟਰੂਮਨ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਨੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਉੱਤੇ ਦਬਦਬਾ ਬਣਾਇਆ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਸੋਵੀਅਤੀਕਰਨ, ਬਰਲਿਨ ਦੀ ਨਾਕਾਬੰਦੀ, ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਦੀ ਧਮਕੀ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੀ ਅਧਿਕਾਰਤ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਜੋਂ "ਲੋਹੇ ਦੇ ਪਰਦੇ" ਬਾਰੇ ਫੁਲਟਨ ਵਿੱਚ ਚਰਚਿਲ ਦੇ 5 ਮਾਰਚ, 1946 ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨਾ ਆਸਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਅਸਹਿਮਤੀ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਸੋਵੀਅਤ ਸਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਉਪਜੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਦੋਹਰੇ ਟਕਰਾਅ ਤੋਂ। ਸਰਲ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:-

- I. ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ 'ਫਾੜ' ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਰਨ ਪੱਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਦਾ ਡਰ ਸੀ।
- II. ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਵਧਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਮੱਧ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ-ਸੰਚਾਲਿਤ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਵਧਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਚਿੰਤਤ ਸਨ। ਬਰਤਾਨੀਆ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ, ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਕੌਮਾਂ।
- III. 1949 ਵਿੱਚ, ਚੀਨ ਦੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਜਿੱਤ, ਜੋ ਕਿ ਲਗਭਗ ਦੋ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਉੱਥੇ ਚੱਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਨੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ।

- IV. ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਜਨਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਨੂੰ ਫੈਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਸੀ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੁਆਰਾ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਭਾਰੀ ਆਰਥਿਕ ਮਦਦ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ "ਕੰਟੇਨਿੰਗ" ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਸੀ।
- V. ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਇੱਕ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ।

ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜਰਮਨੀ ਦੇ ਭੰਗ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੇ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ, ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਸ਼ਕਤੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪੀਅਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਫਿਰਕੂਕਰਨ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣਾ, ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ। ਅਮਰੀਕਾ, ਨਾਲ ਹੀ ਗਠਜੋੜ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਗਠਜੋੜ ਦਾ ਗਠਨ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਮੂਲ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣੇ ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਗਠਜੋੜ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਸੀ।

6.4.1. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ I

- I. ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਕਾਰਨ ਕੀ ਹਨ?

6.5. ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਪੜਾਅ:-

ਇੱਕ ਦੇ ਧਰੁਵੀ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲ (1945-1953) :- ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਵਾਪਸੀ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੇ ਅੰਤ ਨੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਯੁੱਧ ਨੇ ਮਹਾਨ ਯੂਰਪੀਅਨ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1930 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਤਬਾਹ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਦੋ ਨਵੀਆਂ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਲਈ ਹਾਲਾਤ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਦੋ ਬਲਾਕਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਜਰਮਨੀ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਵੱਕਾਰ ਦੇ ਨਾਲ, ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਾਲ ਉਭਰਿਆ। ਹਮਲਾਵਰ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਬਹਾਦਰੀ ਦੀ ਲੜਾਈ, ਸਟਾਲਿਨਗ੍ਰਾਡ ਦੀ ਜਿੱਤ ਦੁਆਰਾ ਦਰਸਾਈ ਗਈ

, ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਤਾਜ਼ਾ ਜੀਵਨ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਯੂ.ਐਸ.ਐਸ.ਆਰ ਨੇ ਇੱਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ, ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੈਰਾਡਾਈਮ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਜੋ ਬਾਕੀ ਯੂਰਪ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਯੂ ਐਸ ਆਰਮੀ ਦੇ ਉਲਟ, ਰੈਂਡ ਆਰਮੀ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਡਿਮੋਬਿਲਾਈਜ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਆਦਮੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਨਿਰਣਾਇਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੁਆਰਾ ਜਿੱਤਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਖਤਮ ਹੋਣ ਦੇ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਯੂਐਸ ਆਰਮੀ ਲਗਭਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਿਮੋਬਿਲਾਈਜ਼ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਯੂ ਐਸ ਆਰਮੀ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲਤਨ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਨੁਕਸਾਨ ਝੱਲਣਾ ਪਿਆ, ਅਤੇ ਯੂਐਸ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਚੋਟੀ ਦੀ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬਣੀ ਰਹੀ। ਇਸਦੀ ਹਵਾਈ ਸੈਨਾ ਅਤੇ ਜਲ ਸੈਨਾ ਬੇਮਿਸਾਲ ਸਨ, ਅਤੇ 1949 ਤੱਕ, ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਇੱਕਮਾਤਰ ਦੇਸ਼ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਅਤੇ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਪਾਰ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਪਿਆ, ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ। ਨਵੀਆਂ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਟਕਰਾਅ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਧ ਗਿਆ, ਅਤੇ ਡਰ ਅਤੇ ਸ਼ੱਕ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਰਾਜ ਕੀਤਾ।

ਯਾਲਟਾ ਕਾਨਫਰੰਸ- ਵਿੰਸਟਨ ਚਰਚਿਲ, ਜੇਮੇਫ ਸਟਾਲਿਨ, ਅਤੇ ਫਰੈਂਕਲਿਨ ਡੀ. ਰੂਜ਼ਵੈਲਟ ਨੇ ਜਰਮਨ ਦੀ ਅਟੁੱਟ ਹਾਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ, 4-11 ਫਰਵਰੀ, 1945 ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਸਾਗਰ ਉੱਤੇ ਕ੍ਰੀਮੀਆ ਵਿੱਚ, ਯਾਲਟਾ ਵਿੱਚ ਬੁਲਾਇਆ। ਰੂਜ਼ਵੈਲਟ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਟਾਲਿਨ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈਣ ਲਈ ਉਤਸੁਕ ਸੀ, ਪਰ ਚਰਚਿਲ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਸੀ। ਉਹ ਲਾਲ ਫੌਜ ਨੂੰ ਮੱਧ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀਆਂ ਨੇ ਅਜੇ ਰਾਈਨ ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਪਰ ਸੋਵੀਅਤ ਫ਼ੌਜਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਯੂਰਪ ਦੇ ਦਿਲ ਵੱਲ ਵਧ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ।

ਪਹਿਲਾਂ, ਤਿੰਨ ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਕਿੱਤੇ ਦੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸਮਝੌਤੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੀਆਂ: ਜਰਮਨੀ ਨੂੰ ਚਾਰ ਜ਼ੋਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਜ਼ੋਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਵੇਗਾ ਜੋ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਜ਼ੋਨਾਂ ਤੋਂ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਬਰਲਿਨ, ਜੋ ਕਿ ਸੋਵੀਅਤ ਜ਼ੋਨ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੀ ਚਾਰ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਲਈ ਯੂ.ਐਸ.ਐਸ.ਆਰ ਦਾ ਸਮਝੌਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਰੂਜ਼ਵੈਲਟ ਨੇ ਇੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਗਠਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਸਫਲ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ, ਜੋ ਕਿ 25 ਅਪ੍ਰੈਲ 1945 ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਆਪਸੀ ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ 'ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪੁਨਰਗਠਨ। ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਟਾਲਿਨ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੋਵੀਅਤ ਟੈਂਕਾਂ ਨੇ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਭਾਵੇਂ ਸੰਸਾਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਦੋ ਗੋਲਾਕਾਰ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ। ਲਾਲ ਫੌਜ ਦਾ ਹੁਣ ਮੱਧ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਉੱਤੇ ਪੂਰਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਪੋਟਸਡੈਮ ਕਾਨਫਰੰਸ - ਸਹਿਯੋਗੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਖਰੀ ਕਾਨਫਰੰਸ ਬਰਲਿਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੋਟਸਡੈਮ ਵਿੱਚ 17 ਜੁਲਾਈ ਤੋਂ 2 ਅਗਸਤ 1945 ਤੱਕ ਹੋਈ। ਚਰਚਿਲ, ਰੂਜ਼ਵੈਲਟ ਅਤੇ ਸਟਾਲਿਨ ਨੇ ਕ੍ਰੀਮੀਆ ਵਿੱਚ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਯੁੱਗ ਲਈ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਯਾਲਟਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਾਅਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇ। ਅੰਤਰਿਮ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਜਲਵਾਯੂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਸਨ। ਯਾਲਟਾ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮਾਹੌਲ ਕਿਤੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਣਾਅਪੂਰਨ ਸੀ। ਪੋਟਸਡੈਮ ਵਿਖੇ ਮੁੱਖ ਮੁੱਦਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਸੰਭਾਲਣਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਵਾਦਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਹਿਯੋਗੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਨੇਤਾ ਪੋਟਸਡੈਮ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ।

ਟਰੂਮੈਨ ਸਿਧਾਂਤ- ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਹੈਰੀ ਐਸ. ਟਰੂਮੈਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜ ਫਰੈਂਕਲਿਨ ਡੀ. ਰੂਜ਼ਵੈਲਟ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਤੋਂ ਭਟਕ ਕੇ ਇਸ ਤਣਾਅਪੂਰਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਹੌਲ ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਲਿਖਿਆ। 12 ਮਾਰਚ, 1947 ਨੂੰ ਅਮਰੀਕੀ ਕਾਂਗਰਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਰੂਪਰੇਖਾ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸੋਵੀਅਤ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਟਰੂਮੈਨ ਸਿਧਾਂਤ, ਜੋ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਸੀ, ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਹਮਲੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਜ਼ਾਦ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਵਜੋਂ ਰੱਖਿਆ। ਰੂਸ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਨੂੰ 400 ਮਿਲੀਅਨ ਡਾਲਰ ਦਾ ਸਹਾਇਤਾ ਪੈਕੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੀ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਨੂੰ ਇਸ ਨਵੇਂ ਸਿਧਾਂਤ ਲਈ ਇੱਕ ਜਾਇਜ਼ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਰੋਕਥਾਮ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਤੁਰਕੀ ਨੂੰ ਬੇਸਫੇਰਸ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਜਲ ਸੈਨਾ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਮਾਲਕੀ ਦੇ ਸੋਵੀਅਤ ਦਾਅਵੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੀ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਰੂਸੀ ਫ਼ੌਜਾਂ ਨੂੰ ਈਰਾਨ ਛੱਡਣ ਲਈ ਵੀ ਕਰਾਉਣ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਮਾਰਚ 1947 ਤੋਂ, ਸੋਵੀਅਤ ਜਾਸੂਸੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਸੈਂਟਰਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ ਏਜੰਸੀ (ਸੀਆਈਏ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਯੂਰਪੀ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਪੱਖ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਹਰੀ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਇਤਿਹਾਸਕ ਤਬਦੀਲੀ ਕੀਤੀ। ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗਤਾ ਹੁਣ ਅਮਰੀਕਾ ਲਈ ਕੋਈ ਵਿਕਲਪ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਮਾਰਸ਼ਲ ਪਲਾਨ- ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਮੰਤਰੀ ਜਾਰਜ ਸੀ. ਮਾਰਸ਼ਲ ਨੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਦਰਪੇਸ਼ ਆਰਥਿਕ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਘੱਟ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮੁਦਰਾ ਭੰਡਾਰ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਣਜ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਾਲੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨੇ ਅੰਤਰ-ਯੂਰਪੀਅਨ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਢਾਂਚਾਗਤ ਰਿਕਵਰੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੁਆਰਾ ਯੂਰਪੀਅਨ ਅਰਥਚਾਰੇ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਦੀ ਆਪਣੀ ਬਰਾਮਦ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਸੀ। ਪਰ ਯੂਰਪ ਨੂੰ ਭਾਰੀ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੇ ਇਸ ਦੇ

ਦਿੜ ਇਰਾਦੇ ਦਾ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ, ਪੱਛਮੀ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਡਰ ਨੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ, ਜੋ ਨਵੇਂ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਅਮਰੀਕੀਆਂ ਨੇ ਯੂਰਪੀਅਨ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਦਾ ਉਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਮਾਰਸ਼ਲ ਯੋਜਨਾ ਸੀ।

ਸੇਵੀਅਤ ਬਫਰ ਜ਼ੋਨ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ - ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਜਰਮਨੀ ਨੂੰ ਹਰਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਉਭਰਿਆ। 1945 ਵਿੱਚ ਸੇਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸੰਸਾਰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮੱਧ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਿਆ, ਇੱਕ ਬਫਰ ਜ਼ੋਨ ਬਣਾਇਆ ਜਿਸ ਨੇ ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸੇਵੀਅਤ ਫੌਜਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੁਆਰਾ ਬਹੁਤ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਨੇ ਮੱਧ ਅਤੇ ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਗੈਰ-ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਡਰਾ-ਧਮਕਾ ਕੇ, ਬਦਨਾਮ ਕਰਕੇ ਜਾਂ ਜਨਤਕ ਮੁਕੱਦਮਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਬੰਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਫਾਂਸੀ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸੇਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਲੋਕਤੰਤਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਲਗਭਗ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ, ਪੋਲੈਂਡ, ਹੰਗਰੀ, ਰੋਮਾਨੀਆ ਅਤੇ ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ ਨੂੰ ਸੇਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਯੂਗੋਸਲਾਵ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦੇ 1948 ਵਿੱਚ ਕੋਮਿਨਫਾਰਮ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਨੇ ਦਿਖਾਇਆ ਕਿ ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਸੈਟੇਲਾਈਟ ਦੇਸ਼ਾਂ ਉੱਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸੀ।

ਝਡਾਨੋਵ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਕੋਮਿਨਫਾਰਮ- ਸੇਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ, ਪੋਲੈਂਡ, ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ, ਬੁਲਗਾਰੀਆ, ਰੋਮਾਨੀਆ, ਹੰਗਰੀ, ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ, ਇਟਲੀ ਅਤੇ ਦੀਆਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੇ ਨੁਮਾਇੰਦਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕ ਕਾਨਫਰੰਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, 22 ਸਤੰਬਰ, 1947 ਨੂੰ ਬੇਲਗ੍ਰੇਡ ਵਿੱਚ ਕੋਮਿਨਫਾਰਮ ਸੂਚਨਾ ਬਿਊਰੋ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਵਾਰਸਾ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਫਰਾਂਸ, ਸਟਾਲਿਨ ਦੇ ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਦੇ ਆਦਮੀ ਅਤੇ ਸੇਵੀਅਤ ਡੈਲੀਗੇਟ ਆਂਦਰੇਈ ਜ਼ਦਾਨੋਵ ਨੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਮੀਟਿੰਗ ਦੇ ਹਾਜ਼ਰੀਨ ਨੂੰ ਉਸ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਜਿਸ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਕੈਂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ: ਇੱਕ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਯੂ.ਐਸ.ਐਸ.ਆਰ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਅਮਰੀਕਾ ਦੁਆਰਾ, ਜਿਸਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ "ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਵਿਰੋਧੀ" ਅਤੇ "ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਵਿਰੋਧੀ।" ਸੇਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਇਸ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਟਰੂਮਨ ਨੀਤੀ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਜ਼ਦਾਨੋਵ ਨੇ ਬਸਤੀਵਾਦ ਅਤੇ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ "ਨਵੇਂ ਲੋਕਤੰਤਰ" ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਰੇਖਾਕਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਜਮਹੂਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਅੰਦੋਲਨ, ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀਆਂ, ਅਤੇ ਸਾਬਕਾ ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਕਤੀ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ

ਵਿਸ਼ਵ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿਰੋਧੀ ਗਠਜੋੜ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਗਲੋਬ 1947 ਵਿੱਚ ਬਾਇਪੋਲਰ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਜਨਵਰੀ 1949 ਵਿੱਚ, ਮਾਰਸ਼ਲ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ, ਯੂ.ਐਸ.ਐਸ.ਆਰ ਨੇ ਸੋਵੀਅਤ ਬਲਾਕ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਸਹਿਯੋਗ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਬਣਾਇਆ ਜਿਸਨੂੰ ਪਰਸਪਰ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ (ਸੀਐਮਈਏ ਜਾਂ ਕਾਮਕੋਨ) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਰਲਿਨ ਨਾਕਾਬੰਦੀ. 1948 ਵਿੱਚ, ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਬਰਲਿਨ ਨਾਕਾਬੰਦੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਬਰਲਿਨ ਨਾਕਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਕੇ ਬਰਲਿਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਖੇਤਰਾਂ ਤੱਕ ਸਹਿਯੋਗੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜਰਮਨ ਡੈਮੋਕਰੇਟਿਕ ਰੀਪਬਲਿਕ ਦੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੇ 13 ਅਗਸਤ, 1961 ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਬਰਲਿਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਬਰਲਿਨ ਦੀਵਾਰ - ਕੰਕਰੀਟ ਦੀ ਕੰਧ - ਕੰਡਿਆਲੀ ਤਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਉਸਾਰੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਇਸਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਪੂਰਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਰਵਾਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਸੀ। ਬਰਲਿਨ ਤੋਂ ਪੱਛਮੀ ਬਰਲਿਨ, ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਬਰਲਿਨ ਦੇ ਯਾਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੀ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਕੋਈ ਅਸਧਾਰਨ ਕਾਰਨ ਨਾ ਹੋਣ। ਇਹ ਬਰਲਿਨ ਦੀਵਾਰ 1989 ਵਿੱਚ ਇਸਨੂੰ ਹਟਾਉਣ ਤੱਕ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ (ਯੂਐਸ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ) ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਰਹੀ।

ਗ੍ਰੀਸ ਵਿੱਚ ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ. ਗ੍ਰੀਸ ਨੇ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਤਾਕਤਾਂ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਬਲਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਖੂਨੀ ਝੜਪਾਂ ਵੇਖੀਆਂ, ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਤੇ ਬ੍ਰਿਟੇਨ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਕੌਮਾਂ ਡਰਦੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਆਖਰਕਾਰ ਗ੍ਰੀਸ ਨੂੰ ਉਖਾੜ ਸੁੱਟਣਗੇ, ਸੋਵੀਅਤ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਡਟਣ ਲਈ ਆਖਰੀ ਬਾਲਕਨ ਰਾਜ। ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ, ਪੂਰਬੀ ਮੈਡੀਟੇਰੀਅਨ ਦੇ ਸੋਵੀਅਤ ਦੇ ਦਬਦਬੇ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਤੁਰਕੀ ਨਾਲ ਨੇੜਤਾ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਮੱਧ ਪੂਰਬ ਦੇ ਤੇਲ ਦੀ ਸਪਲਾਈ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਕਰਨ ਲਈ ਗ੍ਰੀਸ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੀ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਅਮਰੀਕਾ ਰਾਜ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਸੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਏਕਤਾ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਕਈ ਆਰਥਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਮੁਹਿੰਮ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਘੱਟ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਹੀ ਫੌਜ ਨੂੰ ਜਿੱਤਦਾ ਵੇਖੇਗਾ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ "ਮੁਕਤ ਸੰਸਾਰ" ਦਾ ਚੁਣੌਤੀ ਰਹਿਤ ਨੇਤਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਗ੍ਰੀਸ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਬਗ਼ਾਵਤ ਦੀ ਹਾਰ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 50 000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ, ਨੇ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਫੈਲਣ ਦੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹਤ ਕੀਤਾ।

ਕਿਊਬਾ ਸੰਕਟ. 1962 ਵਿੱਚ ਕਿਊਬਾ ਵਿੱਚ ਤਾਕਤ ਦਾ ਇੱਕ ਤਾਜ਼ਾ ਇਮਤਿਹਾਨ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਲਈ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਯੁੱਧ ਦੀ ਅਸਲ ਸੰਭਾਵਨਾ ਸੀ। 14 ਅਕਤੂਬਰ, 1962 ਨੂੰ, ਯੂਐਸ ਜਾਸੂਸੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੇ ਕਿਊਬਾ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਮਿਜ਼ਾਈਲ

ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੇਵੀਅਤ ਮਾਲ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਖੋਜ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੇਵੀਅਤ ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ-ਰੇਂਜ ਰਾਕੇਟ ਲਾਂਚਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀਆਂ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਯੂਐਸ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਜੌਹਨ ਐਫ ਕੈਨੇਡੀ ਨੇ ਕਿਊਬਾ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਹੋਏ, ਨੇਵੀ ਨਾਕਾਬੰਦੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਯੂਐਸ ਅਤੇ ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਸਨ ਜੇਕਰ ਸੇਵੀਅਤ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੇ ਤੋੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਸਫੋਟਕ ਕੈਂਗ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਸੀ। ਜਰਮਨੀ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਯੁੱਧ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਆਖਰੀ ਮਿੰਟ ਵਿੱਚ, ਅਤੇ ਮਾਸਕੋ ਅਤੇ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਵਿਚਕਾਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੰਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ - ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਵਿਚੋਲੇ ਵਜੋਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੁਆਰਾ - ਇੱਕ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋਇਆ: ਸੇਵੀਅਤ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਨੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਲਈ ਸਹਿਮਤੀ ਦਿੱਤੀ, ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀਆਂ ਨੇ ਕਿਊਬਾ 'ਤੇ ਹਮਲਾ ਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਆਪਣੇ ਰਾਕੇਟ ਹਟਾਉਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ। ਟਰਕੀ।

ਪੂਰਬ-ਪੱਛਮੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ - 1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਡਿਟੈਂਟੇ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੇ ਵੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 26 ਮਈ, 1972 ਦੀ SALT I (ਰਣਨੀਤਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾ ਗੱਲਬਾਤ) ਸੰਧੀ ਵਿੱਚ ਜ਼ਮੀਨ-ਅਧਾਰਤ ਲਾਂਚਰ ਨਾ ਬਣਾਉਣ, ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਮਿਆਦ ਲਈ ਰਣਨੀਤਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਨਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ABM ਐਂਟੀ-ਮਿਜ਼ਾਈਲ ਮਿਜ਼ਾਈਲਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਕੀਤਾ। ਜੇ ਰਣਨੀਤਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਮਝੌਤੇ ਨੇ ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਅਤੇ ਯੂਐਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਵਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਕੋਲ ਕਈ ਓਵਰਕਿਲ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰ ਹਨ, ਮਤਲਬ ਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਉੱਤੇ 1949 ਵਿੱਚ ਲਗਾਈ ਗਈ ਆਰਥਿਕ ਪਾਬੰਦੀ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਢਿੱਲ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਅਕਤੂਬਰ 1972 ਵਿੱਚ ਮਾਸਕੋ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨਾ ਡਿਟੈਂਟੇ ਦੇ ਹੋਰ ਸੰਕੇਤ ਸਨ। ਲਿਓਨਿਡ ਬ੍ਰੇਜ਼ਨੇਵ ਦੀ ਜੂਨ 1973 ਦੀ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਫੇਰੀ ਦੌਰਾਨ, ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਯੁੱਧ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਸੰਧੀ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਸੇਵੀਅਤ ਵਿਸਤਾਰਵਾਦ- ਦੋ ਦਿੱਗਜਾਂ ਦੇ ਸੁਧਰੇ ਸਬੰਧਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰਣਨੀਤਕ ਉਲਟਾਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਯੂਐਸ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਇਮ ਰਿਹਾ। ਅਮਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਜਿੰਮੀ ਕਾਰਟਰ 17 ਸਤੰਬਰ, 1978 ਨੂੰ ਕੈਂਪ ਡੇਵਿਡ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮਿਸਰ ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਦੁਬਾਰਾ ਜੋੜਨ ਦੇ ਯੋਗ ਸੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਨਾਈ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਤੋਂ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਨੂੰ ਵਾਪਸ ਲੈਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਯੂ.ਐੱਸ.ਐੱਸ.ਆਰ. ਨੂੰ ਉਪਨਿਵੇਸ਼ੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਤੋਂ ਲਾਭ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਰ 24 ਦਸੰਬਰ, 1979 ਨੂੰ ਸੇਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਦੇ ਹਮਲੇ ਨੇ ਪੱਛਮ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ। ਵੱਧ ਰਹੇ ਖਤਰਨਾਕ ਵਿਰੋਧੀ-ਇਨਕਲਾਬੀ ਗੁਰੀਲਿਆਂ ਤੋਂ ਸੱਤਾਧਾਰੀ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ ਦਾ ਬਚਾਅ ਕਰਨ ਲਈ, ਯੂ.ਐੱਸ.ਐੱਸ.ਆਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਰਾਜ ਦੇ ਮੁਖੀ ਕਾਰਟਰ ਨੇ ਯੂ.ਐੱਸ.ਐੱਸ.ਆਰ ਨੂੰ

ਅਨਾਜ ਦੀ ਸਪਲਾਈ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ 1980 ਦੀਆਂ ਮਾਸਕੋ ਓਲੰਪਿਕ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਬਾਈਕਾਟ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੁਆਰਾ ਇਸ ਫੌਜੀ ਹਮਲੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੂਟਨੀਤਕ ਨਿੰਦਾ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਜਵਾਬ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਫਗਾਨ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ, ਜਾਂ ਮੁਜਾਹਿਦੀਨ, ਨੂੰ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਯੂਐਸ ਸੈਂਟਰਲ ਇੰਟੈਲੀਜੈਂਸ ਏਜੰਸੀ (ਸੀਆਈਏ) ਤੋਂ ਸਮਰਥਨ ਅਤੇ ਫੰਡਿੰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਅਤੇ 'ਸਟਾਰ ਵਾਰਜ਼' - 1980 ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਰੋਨਾਲਡ ਰੀਗਨ ਨੇ ਯੂ.ਐਸ.ਐਸ.ਆਰ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ 'ਈਵਿਲ ਸਾਮਰਾਜ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਰੀਗਨ ਦੀ ਪ੍ਰੈਜ਼ੀਡੈਂਸੀ ਨੂੰ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਬਲਾਂ ਅਤੇ ਫੌਜੀ ਖਰਚਿਆਂ ਲਈ ਬਜਟ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਧ ਗਈ ਕਿ "ਦਹਿਸ਼ਤ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ" ਸ਼ਬਦ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ। ਸਿੱਧੇ ਅਤੇ ਅਸਿੱਧੇ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧ ਗਈ ਕਿਉਂਕਿ ਡੀਟੋਂਟੇ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਰੋਨਾਲਡ ਰੀਗਨ ਨੇ 23 ਮਾਰਚ, 1983 ਨੂੰ "ਰਣਨੀਤਕ ਰੱਖਿਆ ਪਹਿਲਕਦਮੀ" (SDI) ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਤਕਨੀਕੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੂੰ "ਸਟਾਰ ਵਾਰਜ਼" ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਸਪੇਸ-ਅਧਾਰਤ ਢਾਲ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਜੋ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੀਆਂ ਬੈਲਿਸਟਿਕ ਮਿਜ਼ਾਈਲਾਂ ਨੂੰ ਲਾਂਚ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੋਜ ਅਤੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਮਲੇ ਤੋਂ ਬਚਾਏਗਾ। ਯੂ.ਐਸ.ਐਸ.ਆਰ ਨੂੰ ਯੂਐਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਪਾਗਲ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਘਸੀਟਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਜੋ ਕਦੇ ਵੀ ਸਾਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਲਿਆਇਆ। ਕੇਵਲ 1985 ਵਿੱਚ, ਜਦੋਂ ਮਿਖਾਇਲ ਗੋਰਬਾਚੇਵ ਨੇ ਯੂ.ਐਸ.ਐਸ.ਆਰ ਵਿੱਚ ਸੱਤਾ ਸੰਭਾਲੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲੋਕਤੰਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਘਰੇਲੂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਕੀ ਮਾਸਕੋ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰ ਰਹੀ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਲਿਆ। ਗੋਰਬਾਚੇਵ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਮੁੜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਨਾਲ ਡੂੰਘੇ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇੰਟਰਮੀਡੀਏਟ-ਰੇਂਜ ਨਿਊਕਲੀਅਰ ਫੋਰਸਿਜ਼ (INF) ਸੰਧੀ, ਜਿਸ 'ਤੇ US ਅਤੇ USSR ਦੁਆਰਾ 8 ਦਸੰਬਰ, 1987 ਨੂੰ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਨੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਅਤੇ 500-5,500 ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਅਤੇ ਪਰਮਾਣੂ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਲਾਂਚ ਕੀਤੀਆਂ ਮਿਜ਼ਾਈਲਾਂ ਨੂੰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਲੋਮੀਟਰ, ਮਸ਼ਹੂਰ SS-20s ਅਤੇ Pershing IIs ਸਮੇਤ। ਇਸ ਸੌਦੇ ਨੇ ਦੋ ਮਹਾਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਸਮਝੌਤਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ (1985-1989) ਦੇ ਅੰਤ ਵੱਲ - ਪੂਰਬੀ ਯੂਰਪ ਨੇ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂ-ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਦੇਖੀ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਵੰਡੀਆਂ, ਜੋ ਕਿ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਵਾਪਸ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ,

ਨਵੰਬਰ 1989 ਵਿੱਚ ਬਰਲਿਨ ਦੀ ਕੰਧ ਦੇ ਢਹਿਣ ਨਾਲ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਭੰਗ ਹੋਣ ਨਾਲ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚਕਾਰ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਇੱਕ ਦੇਧਰੁਵੀ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਗਠਨ ਹੋਇਆ। ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ. 1991 ਵਿੱਚ, ਵਾਰਸਾ ਪੈਕਟ ਅਤੇ ਕਾਮਕੋਨ (ਪਰਸਪਰ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਕੌਂਸਲ) ਵਰਗੀਆਂ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

6.5.1. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

- I. ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੜਾਅ ਕੀ ਹਨ?

6.6. ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਦੌਰ

ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। ਪਹਿਲੀ ਅਮਰੀਕੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੀ। ਦੂਜਾ ਘੱਟ ਉਜਰਤਾਂ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ਵ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਚੀਨ ਦਾ ਉਭਾਰ ਸੀ। ਤੀਜਾ ਯੂਰਪ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ, ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਮੁੜ ਉਭਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਰੂਸ, ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹਿੱਸਾ, ਮੁੜ ਉਭਰਿਆ ਜਦੋਂ ਕਿ ਜਾਪਾਨ ਇੱਕ ਨਾਟਕੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵੱਖਰੇ ਆਰਥਿਕ ਮੋਡ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੋ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੇ ਇਸਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਨੀਂਹ ਬਣਾਈ। ਪਹਿਲੀ ਧਾਰਨਾ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਮੋਹਰੀ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਬਣਿਆ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਘੱਟ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਜ਼ੋਰ ਆਰਥਿਕਤਾ ਉੱਤੇ ਸੀ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਫਿਰ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਵਿੱਚ ਫੌਜੀ ਕਾਰਵਾਈ ਦੁਆਰਾ ਇਸਲਾਮੀ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਆਕਾਰ ਦੇਣ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਚੀਨ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਨੇ ਆਰਥਿਕ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਇਕੱਲੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੜਾਅ ਅਜੇ ਵੀ ਤਿੰਨ ਮਹਾਨ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਅਰਥਾਤ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ, ਚੀਨ ਅਤੇ ਯੂਰਪ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਘੁੰਮਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਇਸ ਯੁੱਗ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਸੀਂ ਪਛਾਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ:

- I. ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਮੋਹਰੀ ਤਾਕਤ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਸਾਵਧਾਨੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧੇਗਾ, ਸਰਵ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਤਰ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ।

- II. ਯੂਰਪ ਵਿਰੋਧੀ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਜੋਂ ਆਪਣੀ ਪੁਰਾਣੀ ਸਥਿਤੀ ਵੱਲ ਮੁੜ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਰਮਨੀ ਇੱਕ ਯੂਰਪ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਛੋਟੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਜਾਏ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਯੂਰਪੀਅਨ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਰਾਜ ਸਾਈਪ੍ਰਸ 'ਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਗੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਨੂੰ ਜ਼ਬਤ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਡਿਫ਼ੈਂਸ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨਗੇ।
- III. ਰੂਸ ਮੁੜ ਉੱਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਯੂਰਪੀਅਨ ਪ੍ਰਾਇਦੀਪ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲ ਰੂਸੀ ਗੂੜ੍ਹੇ ਪਾਣੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਗੇ। ਰੂਸ ਸਲੋਵਾਕੀਆ ਵਿੱਚ ਰੇਲ ਟਰਮੀਨਲ ਖਰੀਦ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪੋਲੈਂਡ ਅਤੇ ਹੰਗਰੀ ਵਿੱਚ ਮੈਟਲਰਜੀਕਲ ਪਲਾਂਟ ਖਰੀਦ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤੀ ਗੈਸ ਆਯਾਤ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਯਾਦ ਹੈ? ਰੂਸ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਜੋ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ - ਜਿਸਦਾ ਇਹ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਨਮੂਨਾ ਹੈ - ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਹ ਮਾਸਕੋ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- IV. ਚੀਨ ਆਪਣੇ ਬਦਲੇ ਹੋਏ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਧੀਮੀ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਨਾਲ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਪਾਰਟੀ ਨੂੰ ਇਕਸਾਰ ਕਰਨਾ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ। ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੈ। ਇਹ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਸ਼ਾਸਨ ਨਾਲੋਂ ਥੋੜਾ ਹੋਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- V. ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਘੱਟ-ਉਜਰਤ, ਉੱਚ-ਵਿਕਾਸ ਵਾਲੇ ਕੇਂਦਰ ਵਜੋਂ ਚੀਨ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਲਈ ਨਵੇਂ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਵਧੇਗੀ। ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਦੱਖਣ-ਪੂਰਬੀ ਏਸ਼ੀਆ, ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਘੱਟ ਵਿਕਸਤ ਖੇਤਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।
- VI. ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ, ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗੈਰ-ਰਾਜ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰ ਰਾਜ ਅਥਾਰਟੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਕੋਈ ਕੌਮੀਅਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ, ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਰਾਜ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਐਮਨੈਸਟੀ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਅਤੇ ਗ੍ਰੀਨਪੀਸ ਵਰਗੀਆਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਚੈਂਪੀਅਨ ਬਣ ਕੇ ਉੱਭਰੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਬੰਧ ਪੈਦਾ ਹੋਏ।
- VII. ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਡਬਲਯੂ.ਟੀ.ਓ. ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਨਾਲ, ਨਿਯਮਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਇੱਕ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਵਪਾਰ ਆਦੇਸ਼ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਵਧ ਰਹੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਪਾਰ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਦੇਸ਼ ਆਰਥਿਕ ਸਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਰਸਪਰ ਨਿਰਭਰ ਹੋਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ। ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ, ਜੋ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਸਨ, ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ

ਕੇ ਨਿੱਜੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਰਥਿਕ ਸਬੰਧ ਇਸ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸੰਭਵ ਹੋਏ ਹਨ। ਗਲੋਬਲ ਬੈਂਕਿੰਗ ਅਤੇ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਹਿੱਤ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਆਰਥਿਕ ਖਿਡਾਰੀ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਆਰਥਿਕ ਪਰਸਪਰ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਨੇ ਸਰਹੱਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ ਵਰਗੀਆਂ ਹੋਰ ਰਵਾਇਤੀ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਵਧੇ ਹੋਏ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਪਾਰ ਕਾਰਨ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਲਚਕੀਲੀਆਂ ਸਰਹੱਦਾਂ ਢਿੱਲੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਤਪਾਦਾਂ, ਪੂੰਜੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾਉਣਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

6.6.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

I. ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਯੁੱਗ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

6.7. ਸਿੱਟਾ-

ਉਪਰੋਕਤ ਚਰਚਾ ਦੁਆਰਾ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਚਿੱਤਰ ਉਲੀਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਟਾਂਦਰੇ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਇਹਨਾਂ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖਿਡਾਰੀ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਅਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ, ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਟਾਂਦਰੇ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਆਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕ੍ਰਮ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਿਵੇਂ ਸੰਸਾਰ ਇੱਕ ਦੇਧਰੁਵੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਧਰੁਵੀ ਤੋਂ ਇੱਕ ਬਹੁਧਰੁਵੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਬਦਲਿਆ ਹੈ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਅੰਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਤੇਜ਼ ਹੋਇਆ। ਚੀਨ ਦੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਚੀਨ ਦਰਮਿਆਨ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਲਡ ਵਾਰ 2.0 ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉੱਭਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਤਾਨਾਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਇਸ ਟਕਰਾਅ ਵਿੱਚ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਕੋਰੋਨਾਵਾਇਰਸ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ ਬਾਅਦ, ਸ਼ਾਇਦ ਗਲੋਬਲ ਆਰਡਰ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਬਦਲਾਅ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨਗੇ।

6.8. ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

1. Ball, S. J. *The Cold War: An International History, 1947–1991* (1998), British perspective; short summary
2. Boyle Peter G. *American-Soviet Relations: From the Russian Revolution to the Fall of Communism*. 1993.
3. Clarke, Bob. *Four Minute Warning: Britain's Cold War* (2005)
4. Crockatt Richard. *The Fifty Years War: The United States and the Soviet Union in World Politics, 1941-1991*. (1995).
5. Davis, Simon, and Joseph Smith. *The A to Z of the Cold War* (Scarecrow, 2005), encyclopedia focused on military aspects.
6. Friedman, Norman. *The Fifty Year War: Conflict and Strategy in the Cold War*. (2000)
7. Gaddis, John Lewis. *The Cold War: A New History* (2005), basic summary.
8. Gaddis, John Lewis. *Russia, the Soviet Union and the United States. An Interpretative History* 2nd ed. (1990)
9. Gaddis, John Lewis. *Long Peace: Inquiries into the History of the Cold War* (1987)
10. Gaddis, John Lewis. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security Policy* (1982)

ਬੈਚਲਰ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ (ਲਿਬਰਲ ਆਰਟਸ)

ਸਮੈਸਟਰ VI

ਕੋਰਸ: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਯੂਨਿਟ 7: ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ

ਸੰਰਚਨਾ:

7.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

7.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

7.2. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

7.3. ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦਾ ਮਤਲਬ

7.3.1. ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

7.3.2 ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ

7.3.3 ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ

7.3.4 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ I

7.4 ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ

7.4.1. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

7.5 ਹਥਿਆਰ ਕੰਟਰੋਲ

7.5.1. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

7.6. ਸਿੱਟਾ

7.7. ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

7.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

- ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ।
- ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿੱਛੇ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਣ ਲਈ।
- ਹਥਿਆਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ।

7.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਰਾਜ, ਸ਼ਕਤੀ, ਸੰਧੀਆਂ, ਹਥਿਆਰ, ਸਮਝੌਤੇ, ਧਮਾਕੇ।

7.2. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ:

ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ, ਯੁੱਧ ਇੱਕ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਤੀਤ ਵਿੱਚ ਜੇ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ, ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਟਕਰਾਅ ਦਾ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੰਗ ਦੇ ਅੰਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਦਿਖਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕੇ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਬਦਲਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਦੀ ਵਿੱਚ ਹੋਈਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਜੰਗਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਤਬਾਹੀ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਖ਼ਤਰੇ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਯੁੱਧ ਦੀ ਬਾਰੰਬਾਰਤਾ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਜਾਤੀ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਡਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਅੰਤ ਵਜੋਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਮੰਨਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਕਲਪਨਾ ਤੋਂ ਵੀ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰੀਰਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਅਤੇ ਗੁੱਸੇ ਵਾਲੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹਿੰਸਕ ਟਕਰਾਅ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਸੰਘਰਸ਼ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਬਲਾਂ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇਵਾਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਯੁੱਧ ਕਾਰਨ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਤਬਾਹੀ ਅਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਬਾਰੇ ਵਿਆਪਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਨੇ ਬਾਹਰੀ ਹਮਲੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਕਾਰਨ ਲਗਭਗ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਪਰਹੇਜ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। "ਦੁਸ਼ਮਣ" ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਸਵੈ-ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਢੰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿਆਦਾਤਰ ਦੂਜੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਗਠਜੋੜ ਬਣਾਉਣਾ ਜਾਂ "ਦੁਸ਼ਮਣ" ਰਾਜ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੇ ਅਤੇ ਵਧੀਆ ਹਥਿਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਰਾਜਾਂ ਜਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆ ਕੀਤੀ। ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੇ ਪੂਰਬੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਬਲਾਕ, ਜੋ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ 11 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫੌਜੀ ਬਲਾਕਾਂ ਵਜੋਂ ਬਣੇ ਸਨ, ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਉਲਝ ਗਏ। ਇੱਕ ਖਤਰਨਾਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਦੋਂ ਦੋ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀਆਂ - ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਯੂਐਸਐਸਆਰ - ਦੇ ਨੇਤਾਵਾਂ ਨੇ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਅਤੇ

ਬਿਹਤਰ ਹਥਿਆਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 1960 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੱਕ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਤਬਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਹਥਿਆਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲਏ ਸਨ। ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੇ ਪਾਗਲ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ 'ਤੇ ਤੁਰੰਤ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਜਾਂਚ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵੱਲ ਅਸਲ, ਗੰਭੀਰ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਯੂਨਿਟ ਸੰਘਰਸ਼ ਤੋਂ ਬਚਣ ਅਤੇ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੋਵੇਂ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਹਨ।

7.3. ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦਾ ਅਰਥ

ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰਾਂ, ਜਾਂ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨਾ ਹੋਣ ਦੇਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਨਾ ਹਿੰਸਕ ਲੜਾਈਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਹਥਿਆਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ - ਇੱਕ ਸੈਟੀ ਜਾਂ ਬੈਲਿਸਟਿਕ ਮਿਜ਼ਾਈਲ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ - ਇੱਕ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਘਟਣਾ ਜਾਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤਰਜੀਹ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਜੋ ਇਸਨੂੰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਰੋਕਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਤਰੱਕੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਤੈਨਾਤੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਫੀਲਡ ਗਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉੱਚ ਵਿਸਫੋਟਕ ਬੰਬਾਂ ਤੱਕ, ਜੰਗੀ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਪਣਭੁੱਬੀਆਂ ਤੱਕ, ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਤੋਂ ਰਾਕੇਟ ਤੱਕ, ਅਤੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਬੰਬਾਂ ਤੱਕ। ਇਸ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ "ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ" ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਵਿਆਪਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਅਕਸਰ ਕਿਸੇ ਕਿਸਮ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ, ਨਿਯੰਤਰਣ, ਖ਼ਤਮੇ ਜਾਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਰਗੋਬੰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, "ਹਥਿਆਰੀਕਰਨ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੁਝ ਜਾਂ ਸਾਰੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਜਾਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਹੈ।" ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਇੰਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼ਬਦ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਇਸਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

7.3.1. ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ:

1. **ਆਮ ਅਤੇ ਸਥਾਨਕ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ** : ਸਾਰੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ, ਆਮ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। 1932 ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਕਾਨਫਰੰਸ ਅਤੇ 1922

ਦੀ ਵਾਸ਼ਿੰਗਟਨ ਸੰਧੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਜਲ ਸੈਨਾ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਦੇ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਅਸੀਂ ਸਥਾਨਕ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਸਿਰਫ ਛੋਟੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਵਿਚਕਾਰ 1817 ਦਾ ਰਸ-ਬਾਰੋਟ ਸਮਝੌਤਾ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।

2. **ਮਾਤਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ** : ਬਹੁਮਤ ਜਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਮ ਕਮੀ ਨੂੰ ਮਾਤਰਾਤਮਕ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। 1932 ਦੀ ਗਲੋਬਲ ਕਾਨਫਰੰਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ, ਗੁਣਾਤਮਕ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਰਫ ਖਾਸ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਜਾਂ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।
3. **ਕੁੱਲ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ** : ਕੁੱਲ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।
4. **ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਨਿਯੰਤਰਣ** : ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਸਿਰਫ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਮੌਜੂਦ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਜਾਂ ਖਾਤਮੇ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਦਾ ਨਿਯਮ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਮੌਜੂਦਾ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਥਿਆਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਥਿਆਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਹੈ, ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਨਾ ਹੈ।

7.3.2 ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ

1. **ਯੁੱਧ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ** : ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਾਧਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਹਥਿਆਰਬੰਦੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਪਹੁੰਚ ਅਨੁਸਾਰ ਜੰਗ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਸਿੱਧਾ ਕਾਰਨ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਹਥਿਆਰ ਯੁੱਧ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਰਸਤਾ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ਹਥਿਆਰ ਸੰਘਰਸ਼ ਵੱਲ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਥਿਆਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤੁਰੰਤ ਉਪਲਬਧ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਸੰਭਵ, ਸੰਭਵ, ਅਤੇ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਲਾਜ਼ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਲਈ ਬਿਆਨ ਲਈ ਵੀ ਲੁਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਦਲੀਲ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਤਹਿਤ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਈ ਗਈ ਤਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਨਾਗਰਿਕ ਡਰੇ ਅਤੇ ਬੇਚੈਨ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਜੰਗੀ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੀ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਅਖਾੜੇ ਵਿੱਚ, ਆਮ ਸਮਝ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹਾਈ ਬਲੱਡ ਪ੍ਰੈਸ਼ਰ ਵਰਗੀ ਹੈ। ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੁੱਧ ਦੀ ਦਹਿਸ਼ਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਕੋਈ ਦੇਸ਼ ਹਮਲੇ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਬਚਾਅ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਬਲ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਇੱਕ ਫੌਜੀ ਅਤੇ ਹਮਲਾਵਰ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਨਾ ਗਲਤ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਹਥਿਆਰ ਹੀ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਹਨ ਜੋ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਉਹ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਹਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਪੂਰਨ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਲੜਾਈ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰ ਦੇਵੇਗਾ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਨੂੰ ਤਣਾਅ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਰਾਹਤ ਦੇ ਕੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਹੱਲ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

2. **ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਖ਼ਤਰਾ:** ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਖ਼ਤਰੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਟਕਰਾਅ ਦੀ ਘੱਟ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰਮਾਣੂ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਬਾਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕੁਝ ਨੇ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪੂਰਨ ਵਿਨਾਸ਼ ਦਾ ਇੰਨਾ ਸਖ਼ਤ ਡਰ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਟਕਰਾਅ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਰ ਟਕਰਾਅ 'ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਯੁੱਗ ਦੌਰਾਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਅਤੇ ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੋਵੇ।
3. **ਆਰਥਿਕ:** ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਲਈ ਆਰਥਿਕ ਮਾਮਲਾ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦਲੀਲ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਨੂੰ ਫੌਜੀ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਅਲਾਟ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਨਤਕ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਫੰਡਿੰਗ ਦੇ ਦੂਜੇ ਚੈਨਲਾਂ ਤੋਂ ਕੀ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਕਾਰਨਾਂ ਲਈ ਕੀਤੀ ਸੀ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯੁੱਧ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਨਾ ਵਰਤਿਆ ਹੁੰਦਾ। ਫੌਜ 'ਤੇ ਖਰਚੇ ਦਾ ਅਸਰ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਮੌਜੂਦਾ ਖਪਤ 'ਤੇ ਵੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਪਸਾਰ ਦਾ ਰਾਹ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਭ ਲੈਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਗੁਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਦੇ ਪਾਰ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਸਾਂਝ ਵਿੱਚ "ਜਾਣੇ ਕਿਵੇਂ" ਰੁਕਾਵਟ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਹਥਿਆਰਾਂ

ਦੀ ਦੌੜ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਟਾਂਦਰਾ ਸ਼ਾਇਦ ਸੌਖਾ ਹੁੰਦਾ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋਰ ਮੌਜੂਦਾ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਉਤਪ੍ਰੇਰਕ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

4. **ਸਮਾਜਿਕ ਦਲੀਲ:** ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਜਿਕ ਤਰਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕੇਸ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਫੌਜ 'ਤੇ ਖਰਚੇ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਹਨ। ਗਰੀਬੀ, ਭੁੱਖਮਰੀ, ਬੀਮਾਰੀ, ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ, ਰਿਹਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਲੋੜ ਅਜਿਹੇ ਮੁੱਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮੁੱਦੇ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਅਮੀਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹਨ। ਸਮਾਜਿਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫੰਡ ਦੇਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪੈਸਾ ਫੌਜੀ ਖਰਚਿਆਂ ਵੱਲ ਮੋੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਲੋਬਲ ਮਿਲਟਰੀ ਖਰਚਾ ਜਨਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੰਡ ਕੀਤੇ ਸਿਹਤ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਦੇ ਖਰਚਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਕੁੱਲ ਨਾਲੋਂ ਲਗਭਗ 2.5 ਗੁਣਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ। ਮੋਟੇ ਗਣਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਡਾਕਟਰੀ ਖੋਜ ਲਈ ਗਲੋਬਲ ਬਜਟ ਸਿਰਫ਼ 4,000 ਮਿਲੀਅਨ ਡਾਲਰ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਫੌਜੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਗਲੋਬਲ ਬਜਟ ਲਗਭਗ 25,000 ਮਿਲੀਅਨ ਡਾਲਰ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਪਰੀਖਣ ਅਤੇ ਵਿਸਫੋਟਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ, ਜੋ ਭੌਤਿਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
5. **ਰਾਜਨੀਤਿਕ:** ਹਥਿਆਰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਅਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੇਚੈਨੀ ਅਤੇ ਸੰਦੇਹ ਜੋ ਹਥਿਆਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਨ ਨਾਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਸਿਆਸੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਵਧਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਇਸ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਵੀ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤਾਕਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਹਥਿਆਰ, ਜੋ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਸਹਿਮਤੀ ਨੂੰ ਭੜਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਯਾਦ ਰੱਖੋ ਕਿ ਸੰਘਰਸ਼ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਤੁਰੰਤ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਫੌਜੀਵਾਦ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿੱਚ ਹੈ।
6. **ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ:** ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਲੜਾਈ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੁਆਰਾ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਜੀਬ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਰ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਹਿੰਸਾ ਇੱਕ ਆਦਰਸ਼ ਬਣ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਡਰ, ਚਿੰਤਾ ਅਤੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਘਾਤਕ ਸਮੱਗਰੀ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਦੇ ਕੁਝ ਸਮਾਜਕ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਇਹ ਰਾਏ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨ ਪੀੜ੍ਹੀ ਹੁਣ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਤਰਕਹੀਣ ਹੈ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਅਤੇ ਯੁੱਧ ਦੀ ਭਿਆਨਕਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨਾ ਇੱਕ ਅਸੰਭਵ ਟੀਚਾ ਹੈ।

7.3.3. ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ

1. ਸੁਰੱਖਿਆ ਮੁੱਦਾ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦਾ ਮੁੱਦਾ ਨੇੜਿਓਂ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਾਮਰ ਅਤੇ ਪਰਕਿਨਸ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਵਿਚਕਾਰ ਉਲਟ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਇੱਕ "ਪਾਈਪ ਸੁਪਨਾ" ਬਣਨਾ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਤਰੀਕਾ ਵਿਕਸਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਡਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਬੇਚੈਨੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਬੇਅਸਰ ਹੋਵੇਗੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਆਧੁਨਿਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਗਾਰੰਟੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
2. ਕੋਈ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ; ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇਹ ਆਪਣੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਰਣਨੀਤੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਧਿਰਾਂ ਅਜਿਹੇ ਮਾਪਦੰਡ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਦੂਜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਸਵੀਕਾਰਯੋਗ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਚਰਚਾ ਅਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਇਹ ਸ਼ਰਤਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਦੂਜਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਕਾਨਫਰੰਸ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕ ਅਸਫਲਤਾ ਹੈ।
3. ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਦੋ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ। ਹਿੱਲ ਰਹੇ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਕਾਰਨ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਚਿੰਤਤ ਹੈ। ਕੁਝ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਤੱਤ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ ਹਾਲਾਤ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਦੇਸ਼ ਸਿਰਫ ਉਦੋਂ ਹੀ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਪ੍ਰਸਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਉਹ ਮੌਜੂਦਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।
4. ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਹੱਦ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ। ਇਕ ਹੋਰ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨਾਲ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਜਾਣਾ ਬੇਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੋਵੇਂ ਹੁਣ ਓਵਰਕਿਲ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ।

ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮੋਟੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੜ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਜ਼ਾਹਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਰਬਾਦੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਥਿਤੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਹਨ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ, ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਵੀ ਨੇੜਲੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਅਸੰਭਵ ਜਾਪਦਾ ਹੈ।

5. ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ, ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਆਪਣੀ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ। ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਹੁਣ ਇੰਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨਾ ਬੇਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇਵਾਂ ਕੋਲ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਓਵਰਕਿਲ ਸਮਰੱਥਾ ਹੈ। ਉਹ ਅੱਜ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦੇ ਹਨ।

7.3.4 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ

1. ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ।

---

2. ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ ਹੈ? ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿੱਛੇ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ।

7.4 ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਲਈ ਯਤਨ

ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਦੀ ਅਥਾਹ ਤਬਾਹੀ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਜਗਾਇਆ। ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਡਰ ਤੋਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਾਹਲੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇੱਕ ਹੋਰ ਯੁੱਧ ਪੂਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਖ਼ਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਨੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬੁਨਿਆਦੀ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨੂੰ ਆਰਟੀਕਲ-11(ਸੀ) ਦੁਆਰਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸ ਨੂੰ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ

ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਮ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਆਰਟੀਕਲ 26 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੋਂ ਮੋੜਨ ਲਈ ਜਿੰਨਾ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੇ ਘੱਟ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਉਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਲਈ ਬਲੂਪ੍ਰਿੰਟ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇੰਚਾਰਜ ਹੋਵੇਗੀ ਜੋ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਤ ਕਰੇਗੀ। ਆਰਟੀਕਲ-47 ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, "ਸ਼ਸਤਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ 'ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਅਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਿਲਟਰੀ ਸਟਾਫ਼ ਕਮੇਟੀ ਮੌਜੂਦ ਹੋਵੇਗੀ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਗਠਨ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਕੁਸ਼ਲ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦੇਣ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ:

ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਕਮਿਸ਼ਨ: ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਕਮਿਸ਼ਨ 1945 ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੁਆਰਾ ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹਿਕ ਵਿਨਾਸ਼ ਦੇ ਹੋਰ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਮੁਕੰਮਲ ਮਨਾਹੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਦੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਖਾਸ ਟੀਚੇ ਨਾਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕਮਿਸ਼ਨ ਇਸ ਮੁੱਦੇ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੇਗਾ ਅਤੇ ਸੁਝਾਅ ਪੇਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੌਂਸਲ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਉੱਤਮ ਸੀ ਅਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਅਤੇ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਸਨ।

ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਹਥਿਆਰਾਂ ਬਾਰੇ ਕਮਿਸ਼ਨ: ਦਸੰਬਰ 1946 ਦੇ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੇ ਮਤੇ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਨੇ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ "ਹਥਿਆਰ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਬਲਾਂ ਵਿੱਚ ਆਮ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਕਟੌਤੀ" ਲਈ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲ ਸੁਰੱਖਿਆ ਉਪਾਅ। ਨੋਟ ਕਰੋ ਕਿ ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਕਮਿਸ਼ਨ: ਯੂਐਸ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਟਰੂਮਨ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਿਸ਼ ਦੇ ਬਾਅਦ ਕਿ ਦੋ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕਜੁੱਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨੇ ਦੋ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧਤ ਕਾਰਜਾਂ ਨੂੰ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸੰਭਾਵੀ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਬਾਰਾਂ-ਮੈਂਬਰੀ ਕਮੇਟੀ (ਸੁਰੱਖਿਆ ਪਰਿਸ਼ਦ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਇੱਕ ਕੈਨੇਡਾ ਤੋਂ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸੁਝਾਅ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਦੋਵੇਂ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨੇ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ, ਅਤੇ 1952 ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਅਤੇ ਕੈਨੇਡਾ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ 1957 ਵਿੱਚ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਦੁਆਰਾ 14 ਤੱਕ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ 1958 ਵਿੱਚ

ਇਸ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਸਨ। ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਅਤੇ ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸੰਧੀ ਦਾ ਖਰੜਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਲੌਕਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਕਮਿਸ਼ਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਈ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਸੀ।

ਸ਼ਾਂਤੀ ਯੋਜਨਾ ਲਈ ਪਰਮਾਣੂ: ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਆਈਜ਼ਨਹਾਵਰ ਨੇ 1953 ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਣੂਆਂ ਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਇੱਕ ਰਣਨੀਤੀ ਦਾ ਪਰਦਾਫਾਸ਼ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਵਿਭਾਜਨਯੋਗ ਸਮੱਗਰੀ ਲਈ ਇੱਕ ਗਲੋਬਲ ਰਿਪੋਜ਼ਟਰੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ। "ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਪਰਮਾਣੂ" ਯੋਜਨਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਸਨੂੰ ਬੇਲਚਾਲ ਵਿੱਚ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਨੇ ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ।

ਅੰਸ਼ਕ ਟੈਸਟ ਬੈਨ ਸੰਧੀ (PTBT): ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਤੀਬਰ ਪ੍ਰੀਖਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ 1963 ਵਿੱਚ ਅੰਸ਼ਕ ਟੈਸਟ ਬੈਨ ਸੰਧੀ (PTBT) ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਤਾਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਟੈਸਟ ਪਾਬੰਦੀ ਵੱਲ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੱਕੀ ਕੀਤੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੀਖਣ ਭੂਮੀਗਤ ਜਾਰੀ ਰਿਹਾ, PTBT ਨੇ ਪੁਲਾੜ, ਸਮੁੰਦਰ ਅਤੇ ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਪ੍ਰੀਖਣ ਨੂੰ ਗੈਰਕਾਨੂੰਨੀ ਕਰਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਬਣਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਪੀਟੀਬੀਟੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਉਪਯੋਗੀ ਸਾਧਨ ਸੀ।

ਗੈਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਸੰਧੀ (1968): ਜੁਲਾਈ 1968 ਵਿੱਚ, ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਗੈਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੀ ਸੰਧੀ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਹ 1970 ਵਿੱਚ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਧੀ ਦੇ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜ ਰਾਜਾਂ ਸਮੇਤ 190 ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਹ, ਚੀਨ, ਫਰਾਂਸ, ਰਸ਼ੀਅਨ ਫੈਡਰੇਸ਼ਨ, ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ, ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਸੰਧੀ ਦੁਆਰਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਪੰਜ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਰਾਜ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਤਿੰਨ ਦੇਸ਼ NPT ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਨਹੀਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਹਨ ਜਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਣ ਦਾ ਸ਼ੱਕ ਹੈ। ਇਹ ਦੇਸ਼ ਪਾਕਿਸਤਾਨ, ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਹਨ। 2003 ਵਿੱਚ, ਡੈਮੋਕਰੇਟਿਕ ਪੀਪਲਜ਼ ਰੀਪਬਲਿਕ ਆਫ ਕੋਰੀਆ ਨੇ ਸੰਧੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇਰਾਦਾ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ। NPT ਦੁਆਰਾ ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਧੀ ਦੇ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਬੁਲਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

NPT ਦੇ ਤਿੰਨ "ਥੰਮ੍ਹ" ਜਾਂ ਮੁੱਖ ਖੇਤਰ ਹਨ; 1) ਗੈਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ (ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਫੈਲਣ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ), 2) ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ (ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ), ਅਤੇ 3) ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਊਰਜਾ ਦੀ

ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਵਕ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ (ਪਰਮਾਣੂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸਮੇਤ, ਜੋ ਕਿ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ) NPT ਦੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਰਟੀਆਂ)।

ਵਿਆਪਕ ਟੈਸਟ ਬੈਨ ਸੰਧੀ (CTBT) - ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੀਖਣ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਲਈ CTBT ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੈਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂ ਗੈਰ-ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਹੋਵੇ। 10 ਸਤੰਬਰ 1996 ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਮਹਾਸਭਾ ਨੇ ਇਸਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਨੇ CTBT ਦੀ ਧਾਰਾ XIV ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਸੰਧੀ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਇਹ 44 ਰਾਜ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਨਿਸ਼ਸ਼ਤਰੀਕਰਨ - ਭਾਰਤ ਨੇ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਪੂਰਨ ਅਪ੍ਰਸਾਰਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਅਤੇ ਸੰਪੂਰਨ ਨਿਸ਼ਸ਼ਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ, ਅੱਖਰ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਪੰਡਿਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੇ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਇਰਾਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸਿਰਫ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸੀ। ਭਾਰਤ ਨੇ 1974 ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਪਰਮਾਣੂ ਪ੍ਰੀਖਣ ਕੀਤਾ, ਜਿਸਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਪਰਮਾਣੂ ਧਮਾਕਾ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਣੂ ਨਿਸ਼ਸ਼ਤਰੀਕਰਨ ਵੱਲ ਭਾਰਤੀ ਯਤਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਰਮਾਣੂ ਪਰੀਖਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਹੇ, ਅਤੇ ਇਸਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। 1988 ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਮਹਾਸਭਾ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਨਿਸ਼ਸ਼ਤਰੀਕਰਨ ਲਈ ਕਾਰਜ ਯੋਜਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਯੋਜਨਾ ਨੇ ਗਲੋਬਲ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਨਿਸ਼ਸ਼ਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ। ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰ-ਮੁਕਤ ਅਤੇ ਅਹਿੰਸਕ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਲਈ ਐਕਸ਼ਨ ਪਲਾਨ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ। ਐਕਸ਼ਨ ਪਲਾਨ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ 2010 ਤੱਕ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਮੁਕੰਮਲ ਖਾਤਮੇ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਯੋਜਨਾ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 2010 ਤੱਕ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦੇ ਟੀਚੇ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਇਹ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਾਲਾ ਦੇਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ 11 ਅਤੇ 13 ਮਈ, 1998 ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਪ੍ਰੀਖਣ ਕੀਤੇ ਸਨ, ਭਾਰਤ ਨੇ ਤੁਰੰਤ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਪ੍ਰੀਖਣ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ, ਆਪਣੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ, ਉਹ ਭਰੋਸੇਮੰਦ ਪਰਮਾਣੂ ਰੋਕਥਾਮ ਦੇ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇਗਾ।

7.4.1. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

1. ਨਿਸ਼ਸ਼ਤਰੀਕਰਨ ਲਈ ਮੁੱਖ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

7.5 ਹਥਿਆਰ ਕੰਟਰੋਲ:

ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਰੋਤ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਹਥਿਆਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ੀ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਅਦ ਵਾਲਾ ਕੁਝ ਸਥਿਰਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਥਿਆਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਆਮ ਟੀਚਾ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ, ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮੂਹ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ: ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਸੀਮਾ, ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਕਮੀ, ਅਤੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਫ੍ਰੀਜ਼ ਕਰਨਾ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਹਥਿਆਰ ਘਟਾਉਣ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਅੰਸ਼ਕ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। kZ_{nns} ਸੀਮਾ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਟੀਚਾ ਅਣਜਾਣੇ ਵਿੱਚ ਜੰਗ ਦੇ ਪ੍ਰਕੋਪ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੀ ਸੀਮਾ ਅਤੇ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀਤਾ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਫ੍ਰੀਜ਼ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਖਾਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਆਪਣੀ ਫੌਜੀ ਸਮਾਨਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਣ। ਨਵੇਂ ਹਥਿਆਰ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਇਸ ਵਿਧੀ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਤਾਇਨਾਤੀ ਘੱਟ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਜਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਬਚੇਗੀ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ "ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਰਣਨੀਤਕ ਸਿਧਾਂਤ" ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਆਕਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਪਰਮਾਣੂ ਰੋਕਥਾਮ ਦਾ ਜਾਣਿਆ-ਪਛਾਣਿਆ ਵਿਚਾਰ ਜਿਸ ਨੇ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਆਮ ਮੁਦਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ, ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ ਕਬਜ਼ਾ ਹੀ ਇੱਕ ਵਿਰੋਧੀ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕ ਦੇਵੇਗਾ। ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਅਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਨੁਕਸਾਨ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਧਮਕੀ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

ਰਣਨੀਤੀ ਦੇ ਹੋਰ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਸਿਧਾਂਤ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮਿਉਚੁਅਲ ਅਸਿਓਰਡ ਡਿਸਟ੍ਰਕਸ਼ਨ (MAD) ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਪਹਿਲੀ- ਅਤੇ ਦੂਜੀ-ਸਟਰਾਈਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ, ਇਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ। ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਇਸ ਧਾਰਨਾ 'ਤੇ ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ, ਆਧੁਨਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਨੁਕਸਾਨ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਾਲੀਆਂ ਪ੍ਰਮਾਣੂ

ਹਥਿਆਰ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਣੂ ਯੁੱਧ ਲੜਨ ਤੋਂ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ "ਜਾਣ ਬੁੱਝ ਕੇ" ਆਪਸੀ ਤਬਾਹੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਅਜੀਬ ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ ਪ੍ਰਸੰਸਾਯੋਗ ਉਮੀਦ ਹੈ ਕਿ "ਹਥਿਆਰ ਨਿਯੰਤਰਣ" ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਵੰਡ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਪਾਸਿਆਂ 'ਤੇ ਰੱਖਿਆਤਮਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਹਰੇਕ ਪੱਖ ਦੁਸ਼ਮਣ ਦੇ ਹਮਲੇ ਲਈ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਰਹਿ ਸਕੇ, ਕੀ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਮੁਰਖਤਾ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹਮਲਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਤਾਏ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਖੁਦ ਇੱਕ ਸੀ। ਇਸ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਨਤੀਜਾ. "ਹਥਿਆਰ ਨਿਯੰਤਰਣ" ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇੱਕ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਗਈ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਵਾਇਤੀ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਘਟਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਰੋਕਥਾਮ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਅਚਨਚੇਤ ਹਮਲਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ।

ਅੱਜ ਹਥਿਆਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀਆਂ ਕੇਂਦਰੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ:

- ਪਹਿਲਾ ਮੁੱਦਾ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਚਰਚਾ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਕਿਹੜੇ "ਖਿਡਾਰੀ" ਮੌਜੂਦ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਹਥਿਆਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਾਰਕ ਰਹੇ ਹਨ।
- ਦੂਜਾ ਮੁੱਦਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ, ਫੌਜੀ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਕਿਸੇ ਅਸਲ ਸਮਰੂਪਤਾ ਜਾਂ ਸੰਤੁਲਨ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ, ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਲਈ ਸੰਗਠਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।
- ਤੀਜਾ, ਸਪੱਸ਼ਟ ਸਬੂਤ ਦੇ ਜਵਾਬ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿ ਕੁਝ ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਵਚਨਬੱਧਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤੋੜ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਹਥਿਆਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਲਈ ਤੀਜੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

7.5.1. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

1. ਹਥਿਆਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਿਕ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰੋ।

7.6 ਸਿੱਟਾ- ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਤਰੱਕੀ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਬਦਲੇ ਵਿੱਚ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਰੋਕਣ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦੁਵੱਲੇ ਅਤੇ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੈ, ਹਥਿਆਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੇ ਵੱਖਰੀਆਂ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਉਹ ਮਿਲਟਰੀ ਸਥਿਰਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ

ਕਰਨ ਦੇ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੋਰਗੋਥੋ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਦੋ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ "ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਹਥਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਜਾਂ ਹਟਾਉਣਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਫੌਜੀ ਸਥਿਰਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਹੈ। ਹਥਿਆਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਭੰਡਾਰਨ ਅਤੇ ਤੈਨਾਤੀ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਕੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿਓ ਜਿੱਥੇ ਕੁੱਲ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਇੱਕ ਪਾਈਪ ਸੁਪਨਾ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

7.7 ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

- Adams, Valerie. *Chemical Warfare, Chemical Disarmament*. Bloomington, Ind., 1990.
- Adelman, Kenneth L. *The Great Universal Embrace: Arms Summitry—A Skeptic's Account*. New York, 1989. Written by a director of the Arms Control and Disarmament Agency during the Reagan administration.
- Almond, Harry A. "Demilitarization and Arms Control: Antarctica." *Case Western Reserve Journal of International Law* 17, no. 2 (1985): 229–284.
- Atwater, Elton. *American Regulation of Arms Exports*. Buffalo, N.Y., 2000.
- Barnaby, Frank, ed. *A Handbook of Verification Procedures*. New York, 1990.
- Barnhart, Michael, ed. *Congress and United States Foreign Policy: Controlling the Use of Force in the Nuclear Age*. Albany, N.Y., 1987.
- Fitzgerald, Frances. *Way Out There in the Blue: Reagan, Star Wars, and the End of the Cold War*. New York, 2000.
- Sims, Nicholas Roger Alan. *The Diplomacy of Biological Disarmament: Vicissitudes of a Treaty in Force*. London, 1988.

ਬੈਚਲਰ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ (ਲਿਬਰਲ ਆਰਟਸ)

ਸਮੈਸਟਰ VI

ਕੋਰਸ: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਇਕਾਈ 8: ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਧਾਰਨਾ: ਅਰਥ, ਆਧਾਰ, ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ

ਸੰਰਚਨਾ:

8.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

8.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

8.2. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

8.3. ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਮਤਲਬ

8.3.1 ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

8.3.2 ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

8.4 ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਦਾ ਆਧਾਰ

8.4.1. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ I

8.5 ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

8.5.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

8.6. ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ

8.6.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

8.7. ਸਿੱਟਾ

8.8. ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

8.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕਾਰਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਜੋ ਇਸਦੇ ਉਭਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ; ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਅੰਦੋਲਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਕੰਮਕਾਜ ਸਮਝਣ ਲਈ
- ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੋਵੀਅਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਅੰਦੋਲਨ ਦੋਵਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ।

8.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਰਾਜ, ਸ਼ਕਤੀ, ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ, ਤਾਕਤ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ, ਅੰਦੋਲਨ

8.2. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ:

‘ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ’ ਵਾਕੰਸ਼ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਦੋ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀਆਂ, ਅਰਥਾਤ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੇ ਦੋ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨਾਲ ਇਕਸਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਮਾਰਗ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਵਾਲੇ ਰਾਜ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਸਮਾਨ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ‘ਤੇ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਅੰਦੋਲਨ (NAM) ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸਨੇ ਨਵੇਂ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ‘ਤੇ ਵੱਡਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ, ਇਸਨੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਜੋ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ‘ਤੇ ਯੂਐਸ ਜਾਂ ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਨਾਲ ਗੱਠਜੋੜ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਜਾਂ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ, ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਅੰਦੋਲਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। 1955 ਵਿੱਚ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਏਸ਼ੀਆ-ਅਫਰੀਕਾ ਬੈਂਡੰਗ ਕਾਨਫਰੰਸ ਨੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਤੰਬਰ 1961 ਵਿੱਚ, ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ NAM ਸਿਖਰ ਸੰਮੇਲਨ ਬੇਲਗ੍ਰੇਡ, ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਵਿੱਚ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਪ੍ਰੈਲ 2018 ਤੱਕ, ਸੰਗਠਨ ਦੇ 120 ਮੈਂਬਰ ਸਨ, ਜੋ ਕਿ ਅਫਰੀਕਾ ਵਿੱਚ 53, ਏਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ 39, ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਕੈਰੇਬੀਅਨ ਵਿੱਚ 26, ਅਤੇ ਯੂਰਪ (ਬੇਲਾਰੂਸ, ਅਜ਼ਰਬਾਈਜਾਨ) ਵਿੱਚ 2 ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। NAM ਵਿੱਚ, ਦਸ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ 17 ਦੇਸ਼ ਨਿਰੀਖਕ ਹਨ। ਘਾਨਾ ਦੇ ਕਵਾਮੇ ਨਕਰੁਮਾਹ, ਭਾਰਤ ਦੇ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ, ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਜੋਸਿਪ ਬ੍ਰੋਜ਼ ਟੀਟੋ, ਮਿਸਰ ਦੇ ਗਮਲ ਅਬਦੇਲ ਨਸੇਰ, ਘਾਨਾ ਦੇ ਕਵਾਮੇ ਨਕਰੁਮਾਹ ਅਤੇ ਇੰਡੋਨੇਸ਼ੀਆ ਦੇ ਸੁਕਾਰਨੋ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ ਹੇਠ, ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਕਾਨਫਰੰਸ, ਬੇਲਗ੍ਰੇਡ ਕਾਨਫਰੰਸ, 1961 ਵਿੱਚ. ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ, ਬਸਤੀਵਾਦ, ਨਵ-ਬਸਤੀਵਾਦ, ਨਸਲਵਾਦ, ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਅਧੀਨਗੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ, ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ, ਖੇਤਰੀ ਅਖੰਡਤਾ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਟੀਚਾ ਸੀ। 1979 ਹਵਾਨਾ ਘੋਸ਼ਣਾ. NAM ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਨੂੰ

ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। NAM ਨਾਲ ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਮਤਲਬ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਰਾਜ ਦੀ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ; ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਵਿਸ਼ਵ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕ ਅਹਿੰਸਕ ਪਹੁੰਚ ਰਹੀ ਹੈ।

8.3 ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਅਰਥ

ਇੱਕ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ, ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਮੁਕਾਬਲੇ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ, ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗਠਜੋੜ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਵੀ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ 120 ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ ਹਨ। ਨਿਊ ਵਰਲਡ ਆਰਡਰ ਲਈ ਇੱਕ ਮਾਡਲ ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਸਦੀ ਸ਼ਾਖਾ ਪੰਚਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਦੁਵੱਲੇਵਾਦ ਅਤੇ ਬਹੁਪੱਖੀਵਾਦ ਹੈ। ਜਾਰਜ ਲਿਸਕਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ "ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ" ਵਾਕੰਸ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਨਤਾ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ। ਨਹਿਰੂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

8.3.1 ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ: ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੇ.ਐਲ. ਨਹਿਰੂ ਸੰਸਥਾਪਕ ਮੈਂਬਰ ਸਨ, NAM ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਜਿਆਦਾਤਰ ਪੰਚਸ਼ੀਲ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸੇਧਿਤ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਹਨ:

- ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦਾ ਸਨਮਾਨ।
- ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੁਸੱਤਾ, ਪ੍ਰਭੁਸੱਤਾ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਅਖੰਡਤਾ ਦਾ ਸਨਮਾਨ।
- ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸ਼ਾਂਤੀਪੂਰਨ ਨਿਪਟਾਰਾ।
- ਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਭਿੰਨਤਾ ਲਈ ਸਤਿਕਾਰ।
- ਆਪਸੀ ਸਨਮਾਨ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਨਤਾ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਅੰਤਰਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ, ਸਾਂਝੇ ਹਿੱਤਾਂ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਤਰੱਕੀ।
- ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਚਾਰਟਰ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਾਂ ਸਮੂਹਿਕ ਸਵੈ-ਰੱਖਿਆ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਅਧਿਕਾਰ ਦਾ ਸਨਮਾਨ
- ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਨਾ ਦੇਣਾ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਾਜ ਜਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੇ ਜਾਂ ਅਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦਖਲ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਰਾਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਵੇ।

- ਸੰਵਾਦ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦੁਆਰਾ, ਮਨੁੱਖਜਾਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਅਤੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਰੱਖਿਆ।

8.3.2 ਉਦੇਸ਼:

- NAM ਨੇ "ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁਤੰਤਰ ਮਾਰਗ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮੈਂਬਰ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸੰਘਰਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮੋਹਰੇ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ ਪਵੇਗਾ।"
- ਇਹ ਸੁਤੰਤਰ ਨਿਰਣੇ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ, ਸਾਮਰਾਜਵਾਦ ਅਤੇ ਨਵ-ਬਸਤੀਵਾਦ ਵਿਰੁੱਧ ਸੰਘਰਸ਼, ਅਤੇ ਸਾਰੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਜਮ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤਾਂ ਵਜੋਂ ਪਛਾਣਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।
- ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਇੱਕ ਵਾਧੂ ਟੀਚਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਪੁਨਰਗਠਨ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

8.4 ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਆਧਾਰ

ਅਫਰੋ-ਏਸ਼ੀਅਨ ਪੁਨਰ-ਸੁਰਜੀਤੀ ਅਤੇ ਦੇਧਰੁਵੀ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਗਲੋਬਲ ਘਟਨਾਵਾਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੱਤਾ। ਬਸਤੀਵਾਦੀ ਗਲਬੇ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਫਰੀਕਾ ਅਤੇ ਏਸ਼ੀਆ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਪੁਨਰ ਜਾਗਰਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਹਿੱਤਾਂ ਦੇ ਨਿੱਜੀ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸੰਕਲਪ ਉਭਰਿਆ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਬਣੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਇੱਕ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਰੁਖ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਅਫਰੋ-ਏਸ਼ੀਅਨ ਪੁਨਰਜਾਗਰਣ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਕੈਂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਸੀ, ਹਰੇਕ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕ੍ਰਮਵਾਰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਤੇ ਸਾਬਕਾ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਅਤੇ ਦੋ ਵਿਰੋਧੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ, ਸਮਾਜਿਕ-ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਰ ਰਾਜ ਨੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਟਰੀ ਗੱਠਜੋੜ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੂਹ ਨਾਲ ਗੱਠਜੋੜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਨਵੇਂ ਉਭਰ ਰਹੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸੁਤੰਤਰ ਰੁਖ ਨੂੰ ਇਸ ਅਰਥ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ। ਗੈਰ-ਸੰਗਠਿਤ ਵਿਧੀ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰੇਰਕ ਕਾਰਕ ਸਨ। ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਇਹਨਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਟੀਚਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਸਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਕਾਰਨ ਉਹ ਹਰ ਕੌਮ ਨਾਲ ਵਪਾਰਕ ਸਬੰਧ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਲੋੜ, ਜਿਸ ਤੋਂ

ਬਿਨਾਂ ਸੱਚੀ ਤਰੱਕੀ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਦੂਜੀ ਲੋੜ ਸੀ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਖ਼ਤਰੇ ਦੀਆਂ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰਹਿਣ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਤੀਜਾ ਸਰੋਤ ਸੀ। ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਾਧੂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਲੋੜਾਂ ਵੀ ਸਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ, ਇਤਿਹਾਸਕ ਮਹੱਤਤਾ, ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਬਹੁਲਵਾਦ ਨੇ ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਿੱਸਾ ਲਿਆ ਸੀ।

8.4.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ I

1. ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਦੇ ਆਧਾਰ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ

8.5 ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਗੁੱਟ ਨਿਰਲੇਪ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਬਸਤੀਵਾਦ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਕਤੀ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਨੂੰ NAM ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਗਾਤਾਰ ਸਮਰਥਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਦਰਜਾ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਏਸ਼ੀਆ ਅਤੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦਾ ਡਿਕਲੋਨਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਇਸ ਸਹਾਇਤਾ ਦੁਆਰਾ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਸੰਭਵ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਸ ਨੇ ਨਸਲੀ ਅਨਿਆਂ ਅਤੇ ਪੱਖਪਾਤ ਦੀ ਨਿਖੇਧੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਾਮੀਬੀਆ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਨਸਲੀ ਵਿਤਕਰੇ ਵਿਰੋਧੀ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ। ਅਜ਼ਾਦੀ ਅਤੇ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਨਾਲ, ਇਹ ਘਿਣਾਉਣੀ ਰਣਨੀਤੀ ਅੱਜ ਦੇਵਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਤੀਜਾ ਖੇਤਰ ਸੀ ਜਿੱਥੇ NAM ਨੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਈਚਾਰੇ, ਸ਼ਾਂਤਮਈ ਸਹਿ-ਹੋਂਦ, ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਸਮਰਥਨ ਨੇ, ਯੁੱਧ ਦੇ ਸਾਰੇ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਨਾਲ, ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਤਣਾਅ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਂਤ ਖੇਤਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਘੱਟ ਰਾਜ ਫੌਜੀ ਗਠਜੋੜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਸ ਨੇ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਲਗਾਤਾਰ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਇਹ ਦਲੀਲ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਕੇਵਲ ਵਿਆਪਕ, ਕੁੱਲ ਨਿਸ਼ਸਤਰੀਕਰਨ ਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਦੌੜ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਜਕ-ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੀਮਤ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ

ਕਿਵੇਂ ਰੋਕਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਖੋਜ, ਨਿਰਮਾਣ, ਭੰਡਾਰਨ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਰਸਾਇਣਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੰਧੀ 'ਤੇ ਹਸਤਾਖਰ ਕਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਪ੍ਰੀਖਣ 'ਤੇ ਸਥਾਈ ਰੋਕ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ।

ਚੌਥਾ, ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਵਾਲੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਬਣਤਰ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਸਨ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਇਸ ਦੇ ਚੈਨਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੀ ਧੁਨ। 1940 ਅਤੇ 1950 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੌਰਾਨ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਵਿਭਾਗਾਂ 'ਤੇ ਮਹਾਂਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀਆਂ ਸਹਿਯੋਗੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਦਬਦਬਾ ਰਿਹਾ। ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਹੁਣ ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਦੀ ਦਿੱਖ ਦੁਆਰਾ ਬਦਲ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਵਿਚ ਨਵੇਂ ਵੋਟਿੰਗ ਬਹੁਮਤ ਨੂੰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ, ਇਸ ਨੇ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਵੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ 'ਤੇ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆ ਆਪਣੇ ਲਈ ਵਕਾਲਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਇਸ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦਾ ਜਮਹੂਰੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਤੀਸਰੇ ਸੰਸਾਰ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣਾ ਆਸਾਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨਾਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਆਰਥਿਕ ਸਮਾਨਤਾ ਨਾਲ ਸੀ।

NAM ਉਹ ਸੰਗਠਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਨਿਊ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਇਕਨਾਮਿਕ ਆਰਡਰ (NIEO) ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਏ ਰਾਜ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸਮਾਨ ਬਣੇ ਰਹੇ। ਉਹ ਉਹੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਬਣੇ ਰਹੇ ਜੋ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਲ ਨੂੰ ਛੋਟ 'ਤੇ ਵੇਚਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਮਿਤ ਵਸਤੂਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਮੀਅਮ 'ਤੇ ਖਰੀਦਦੇ ਸਨ। ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਮਨਕਾਰੀ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਉਦੋਂ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਸਦੇ ਕਾਰਨ, ਉਹ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਪੂੰਜੀ ਵਸਤੂਆਂ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਲਈ ਵਿਕਸਤ ਉੱਤਰ 'ਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਿਰਭਰ ਰਹਿਣਗੇ। NAM ਨੇ ਇਸ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਾਨਤਾ, ਗੈਰ-ਵਿਤਕਰੇ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਮੁਦਰਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਪੁਨਰਗਠਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ "ਨਵ-ਬਸਤੀਵਾਦ" ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਗੁੱਟ ਨਿਰਲੇਪ ਅੰਦੋਲਨ ਦੁਆਰਾ ਆਰਥਿਕ ਨਿਆਂ ਦੀ ਲੜਾਈ ਨੇ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਪੂਰਬ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਦੀ ਬਜਾਏ ਉੱਤਰ ਅਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਵੰਡਣਾ ਕਿੰਨਾ ਵਾਜਬ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਅਤੇ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਦੀ ਬਜਾਏ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਦੌਲਤ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਕਲਪ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਚਿੰਤਤ ਹਨ। ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨੇ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਿਕਸਤ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਮੰਨਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਦੌਲਤ 'ਤੇ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਗੱਲਬਾਤ ਦੀ ਮੇਜ਼ 'ਤੇ ਆਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਤੀਸਰੀ ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਮੰਗਾਂ ਨੂੰ

ਸਮਝੌਤਾਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਸਫਲਤਾ ਦੇ ਇਲਾਵਾ, ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਨੇ ਵੀ ਕੁਝ ਖਾਸ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਲਈ ਆਪਣੀ ਲੜਾਈ ਜਿੱਤ ਲਈ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ, ਇਹ ਹੁਣ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਉੱਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇੱਕ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵਪਾਰਕ ਰਣਨੀਤੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਦੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਵੀ ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਦੁਆਰਾ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਜਾਇਜ਼ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੁਆਰਾ ਉਠਾਏ ਗਏ ਮੁੱਦੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ ਦੀ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਇਹ IMF ਉੱਤੇ ਇੱਕ ਮੁਆਵਜ਼ਾ ਫੰਡਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਦਬਾਅ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਜੋ ਗਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਿਊਜ਼ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੇ ਪੁਲ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਆਰਥਿਕਤਾ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਪੱਛਮੀ ਸੰਚਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਹਰੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਸੰਸਾਰ ਨੇ ਗਲੋਬਲ ਪੁੰਜੀਵਾਦੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੁਤੰਤਰ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣਾ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਪੁੰਜੀ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਲਈ ਵਿਕਸਤ ਰਾਜਾਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਿਰਲੇਪ ਅੰਦੋਲਨ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ।

8.6 ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ

ਦੁਨੀਆਂ ਅੱਜ ਦੇ-ਧਰੁਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਇਸਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਬਾਰੇ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਸਹਿਮਤੀ ਵੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੇਖਕ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਇਕਮਾਤਰ ਸੁਪਰ ਪਾਵਰ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਇਕ ਧਰੁਵੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੇਖਕ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਯੂਰਪੀਅਨ ਯੂਨੀਅਨ, ਜਾਪਾਨ, ਚੀਨ ਅਤੇ ਰੂਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਦੂਸਰੇ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸਨੂੰ " ਯੂਨੀ -ਕਮ-ਮਲਟੀਪੋਲਰ" ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰ G-7 ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਬਾਕੀ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ "ਪਾਵਰਾਂ ਦਾ ਨਵਾਂ ਉੱਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਸਮਾਰੋਹ" ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਉਭਰਿਆ ਹੈ। ਦੁਨੀਆਂ ਅੱਜ ਦੇ-ਧਰੁਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਇਸਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਬਾਰੇ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਸਹਿਮਤੀ ਵੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੇਖਕ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਇਕਮਾਤਰ ਸੁਪਰ ਪਾਵਰ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਇਕ ਧਰੁਵੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੇਖਕ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਯੂਰਪੀਅਨ ਯੂਨੀਅਨ, ਜਾਪਾਨ, ਚੀਨ ਅਤੇ ਰੂਸ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਦੂਸਰੇ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸਨੂੰ " ਯੂਨੀ -ਕਮ-ਮਲਟੀਪੋਲਰ" ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ

ਇਨਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਤੇ ਹੋਰ G-7 ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਬਾਕੀ ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਬਦ "ਪਾਵਰਾਂ ਦਾ ਨਵਾਂ ਉੱਤਰੀ ਸੰਗੀਤ ਸਮਾਰੋਹ" ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਉਭਰਿਆ ਹੈ। ਚਾਲਬਾਜ਼ੀ ਲਈ ਥਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਅਤੇ ਵਿਚੋਲੇ ਫੰਕਸ਼ਨ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਮੌਜੂਦਾ ਗਲੋਬਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਦੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਸਦਾ ਉਪਯੋਗ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਉਂਕਿ ਦੱਖਣ ਦੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਾਵੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ। ਇਹ ਬਹੁ-ਧਰੁਵੀਤਾ ਉੱਭਰ ਰਹੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਪੁੰਦਲਾ, ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤ ਮਾਹੌਲ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ, ਸਗੋਂ ਵਧੇਰੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਫਿਲਹਾਲ, ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ ਮੁੱਖ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੱਧਮ ਜਾਂ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਮਾਰਕੀਟ ਖੋਲ੍ਹਣ ਅਤੇ ਬੌਧਿਕ ਸੰਪੱਤੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਕਸਤ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਦਬਾਅ ਪਾਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਆਰਥਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਮਾਰਕੀਟ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਮੁਕਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਵਿਕਸਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਰੁਝਾਨ ਸੁਰੱਖਿਆਵਾਂ ਵੱਲ ਵਧ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਉੱਤਰੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬੇਲੋੜੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਵਿਗਾੜ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੈ, ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਉੱਤਰੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬੇਲੋੜੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਵਿਗਾੜ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹੈ। ਉੱਤਰ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਖਪਤ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀਆਂ ਗੈਰ-ਵਿਹਾਰਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ 'ਤੇ ਅੜ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਵੀ ਉਮੀਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੱਖਣ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਉੱਤਰ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਿਆਇਤਾਂ ਅਤੇ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਕਰਨਗੀਆਂ। ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ, ਉੱਤਰ ਦੁਆਰਾ ਦੱਖਣ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੰਡਕਾਰੀ ਉਪਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੁਣ ਕਾਫ਼ੀ ਅਸਲ ਜਾਪਦੀ ਹੈ।

ਤੀਜਾ, ਉਦਯੋਗਿਕ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਤਬਾਦਲੇ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀਮਾਵਾਂ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਖੌਤੀ ਦੇਹਰੀ ਵਰਤੋਂ ਦੀਆਂ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕਵਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਗਿਣਤੀ ਅਮਲੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟਣ ਲਈ

ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹੁਣ ਕੰਪਿਊਟਰ, ਮਸ਼ੀਨ ਟੂਲ, ਰਸਾਇਣ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਿਸ਼ਰਤ ਮਿਸ਼ਰਣ, ਅਤੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਡਾਕਟਰੀ ਉਪਕਰਣਾਂ ਸਮੇਤ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਤੱਕ ਫੈਲੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਤੱਥ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਅਕਸਰ ਇਸਦੇ ਲਈ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਰਾਸਰ ਬੇਇਨਸਾਫ਼ੀ ਹੈ। ਚੌਥਾ, ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀ "ਹੈਵ" ਅਤੇ "ਹੈਵ-ਨਟਸ" ਵਿਚਕਾਰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਵੰਡ ਹੈ। ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਵਾਲੇ 'ਧਨ' ਆਪਣੇ ਭੰਡਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਵਚਨਬੱਧ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਥੋੜ੍ਹੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ, ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ। ਵਿਡੰਬਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ, ਪਰਮਾਣੂ-ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਲਈ ਮੁੱਖ ਖ਼ਤਰੇ ਵਜੋਂ ਸਮਝੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਹੁਣ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨੇ 'ਤੇ ਹਨ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਅੰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਛੱਡੇ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਚੋਣਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਰੋਕਥਾਮ ਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪੰਜਵਾਂ, ਯੂਐਸ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਾਲੇ ਨਵੇਂ ਗੱਠਜੋੜ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਬਹੁਪੱਖੀਵਾਦ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਆਪਣੇ ਏਜੰਡੇ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਅਤੇ ਕੁਝ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਢਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਏਜੰਡੇ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਖਾਤਮੇ, ਵਿਕਾਸ ਯੋਜਨਾਵਾਂ, ਵਪਾਰ, ਪੈਸਾ, ਵਿੱਤ ਅਤੇ ਕਰਜ਼ੇ ਵਰਗੇ "ਹਾਰਡ-ਕੋਰ" ਆਰਥਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਦਰਾ ਫੰਡ, ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਟੈਰਿਫ 'ਤੇ ਆਮ ਸਮਝੌਤਾ ਦੁਆਰਾ ਸੰਭਾਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲ ਵਧੇਰੇ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਅੰਤਰ-ਸ਼ਰਤਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬਕਾਇਆ ਫੰਡ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੇ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਮਿਲ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਂਤੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਆਪਕ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਹਥਿਆਰਾਂ ਦੇ ਫੈਲਾਅ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਐਡਹਾਕ ਵਿਤਕਰੇ ਭਰੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਮਾਣੂ ਹਥਿਆਰਾਂ ਲਈ "ਲੰਡਨ ਸਪਲਾਇਰ ਗਰੁੱਪ" (ਐਲਐਸਜੀ), ਰਸਾਇਣਕ ਹਥਿਆਰਾਂ ਲਈ "ਆਸਟ੍ਰੇਲੀਅਨ ਕਲੱਬ" ਅਤੇ ਮਿਜ਼ਾਈਲਾਂ ਲਈ ਮਿਜ਼ਾਈਲ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਕੰਟਰੋਲ ਰੈਜ਼ੀਮਜ਼, ਜਾਂ ਐਮਟੀਸੀਆਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਦੋਹਰੀ-ਉਦੇਸ਼ ਵਾਲੀਆਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀਆਂ, ਰਸਾਇਣਾਂ ਅਤੇ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਦੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਸੂਚੀਆਂ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਾਸਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਵਰਜਿਤ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਰੋਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਚੁਣੌਤੀਪੂਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਕਿਸੇ ਦਿੱਤੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਦੇ ਵਪਾਰਕ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਬਜਾਏ ਗੈਰ-ਪ੍ਰਸਾਰ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਪੱਖੀਵਾਦ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਸਾਬਕਾ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ, ਇਥੋਪੀਆ, ਚੈਕੋਸਲੋਵਾਕੀਆ, ਅਤੇ ਆਈ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਬਿੰਦੂ ਵਿੱਚ ਕੇਸ ਹਨ। ਨਵੇਂ ਗਠਜੋੜਾਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤੀਜੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਸਥਿਤੀ ਸਥਿਰ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੁਦ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਖੰਡਤਾ ਵਿੱਚ ਭਰੋਸਾ ਹੈ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਤ ਹੈ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਦੀ ਫੌਜੀ ਤਾਕਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਸਿਆਸੀ ਸਥਿਰਤਾ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ। ਇਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਦਾ ਹੋਰ ਵਿਖੰਡਨ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ; ਇਸ ਦੇ ਸੰਕੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਨਿਰਣੇ ਲਈ ਨਵੇਂ ਗਠਜੋੜ ਦਾ ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਇਆ ਉਤਸ਼ਾਹ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਲਈ ਇਸਦੇ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਇਸ ਨੇ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਮਾਨਵਤਾਵਾਦੀ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣ ਲਈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਕਦੇ ਵੀ ਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਰਹੀ, ਇਹ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸੀਮਤ ਅਤੇ ਸੀਮਤ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਵਪਾਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਮੌਜੂਦਾ ਰੁਝਾਨ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕਪਾਸੜ ਅਤੇ ਦੁਵੱਲੇ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਉਪਾਵਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ-ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਯੂ.ਐੱਸ. ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗਤਾ ਐਕਟ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਸੁਪਰ 301 ਦੀ ਵਰਤੋਂ — ਨਾਲ ਹੀ ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਤੱਕ ਪਰਸਪਰ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਗੱਲਬਾਤ ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ। ਕਰਾਸ-ਬਦਲਾ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਸਮੇਤ 115 ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਅਪ੍ਰੈਲ 1994 ਵਿਚ ਮੈਰਾਕੋਚ ਵਿਚ GAIT ਸੰਧੀ 'ਤੇ ਦਸਤਖਤ ਕੀਤੇ, ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਇਹ ਅਭਿਆਸ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਹਾਲ ਹੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾਪਤ ਹੋਈ GAIT ਸੰਧੀ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ, ਗੈਰ-ਵਪਾਰ-ਸਬੰਧਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਤੋਂ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ - ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਿਰਤ ਦੇ ਮਿਆਰ, ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ - ਜੋ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਨਵੀਂ ਬਣੀ ਗਲੋਬਲ ਵਪਾਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਬਿਹਤਰ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਉਪਰੋਕਤ ਖੋਜ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਅੰਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਅਤੇ ਦਬਾਅ ਕਿਵੇਂ ਬਦਲਿਆ ਹੈ। ਇੱਕ ਨਿਰਪੱਖ, ਸਮਾਨਤਾਵਾਦੀ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀ ਗਲੋਬਲ ਆਰਡਰ ਲਈ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਇੱਛਾਵਾਂ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਅਣਉਚਿਤ ਰੁਝਾਨਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਵੱਡਾ ਜਾਂ ਅਮੀਰ ਹੋਵੇ, NAM ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਵੀਆਂ ਹਕੀਕਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਮ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੰਭਾਲ ਸਕਦਾ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, NAM ਦੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਅਤੇ ਸਾਂਝੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਲੈਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਬਿੱਲੀ

ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਘੰਟੀ ਦਿੰਦੇ ਹੋ, ਮੈਂ ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ? ਜਵਾਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਗੈਰ-ਗਠਬੰਧਨ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ ਉਪਰੋਕਤ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਰੁਝਾਨਾਂ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਉਲਟਾ ਸਕਦੇ ਹਨ:

- a) ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤੀ;
- b) ਦੱਖਣ-ਦੱਖਣ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ; ਅਤੇ
- c) ਲੋੜੀਂਦੇ ਸੁਧਾਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਨਿਰਲੇਪਤਾ ਅਜੇ ਵੀ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇਹ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਸੀ, ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦੇ ਕਾਰਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਅਜੇ ਵੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ, ਸਮਕਾਲੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਘਟਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। NAM ਆਪਣੇ ਦੋ ਮੈਂਬਰਾਂ, ਇਰਾਕ ਅਤੇ ਕੁਵੈਤ ਵਿਚਕਾਰ ਜੰਗ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਸੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਖਾੜੀ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦਖਲ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਸਮਰੱਥ ਸੀ। ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਯੂਰੋਸਲਾਵੀਆ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਯੁੱਧ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਸਕਿਆ, ਜੋ ਕਿ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖਿਡਾਰੀ ਵੀ ਸੀ। NAM ਇਸ ਸਮੇਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜੋ ਕਿ ਇਸਦੀ ਅਯੋਗਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਦੱਸਤਾ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਹਨ, ਜੋ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਰਮ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਟੁੱਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਮੈਂਬਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਵੈ-ਨਿਯੰਤ੍ਰਣ ਦੀ ਘਾਟ, ਸਹਿਮਤੀ-ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਖਾਮੀਆਂ, ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਘਟਨਾਵਾਂ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇੱਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਘਾਟ।

8.6.1 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

1. ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਲਿਖੋ।

8.6.2 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

1. ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਕੀ ਹੈ?

II. ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।

8.7.ਸਿੱਟਾ

ਗੈਰ-ਗਠਬੰਧਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਹੋਇਆ: ਬਸਤੀਆਂ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਯਤਨ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਯੂਐਸਐਸਆਰ ਵਿਚਕਾਰ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਜਿਸ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਦੋ ਫੌਜੀ ਬਲਾਕ ਅਤੇ ਗਠਜੋੜ ਹੋਏ। ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਆਜ਼ਾਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਨਵੇਂ ਬਣੇ ਰਾਜ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਨ ਅਤੇ ਤਾਜ਼ਾ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਦਬਾਅ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਜੋ ਆਪਣੀ ਵਿਦੇਸ਼ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਤੰਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਗੱਠਜੋੜ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਗੈਰ-ਅਲਾਈਨਮੈਂਟ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੈਰ-ਸੰਗਠਨ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਸਨ: ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਰਣਨੀਤਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਵਦੇਸ਼ੀ। ਇਕੱਠੇ ਮਿਲ ਕੇ, ਇਹਨਾਂ ਰਾਜਾਂ ਨੇ ਸਾਂਝੇ ਪਲੇਟਫਾਰਮ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਅੰਦੋਲਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਨੇ ਸਾਂਝੇ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕਰਨ ਲਈ ਅਤੇ ਸਾਂਝੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਠੋਸ ਕਾਰਵਾਈ 'ਤੇ ਸਹਿਮਤੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਦੱਖਣ ਦੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਆਦਰਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ਵ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਨਿਰਪੱਖਤਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਟੀਚਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ। ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਜਾਂ ਦੋਵਰੁਵੀਵਾਦ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇੱਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੋਵੇ, ਦੁਨੀਆਂ ਅਜੇ ਵੀ ਅਮੀਰ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਦਾ ਤਿੰਨ-ਚੌਥਾਈ ਹਿੱਸਾ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਸਿਰਫ਼ ਗਲੋਬਲ ਸਿਸਟਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਸਿਸਟਮ ਸੱਚੀ ਸਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਪਰਸਪਰਤਾ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ,

ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਨੀਤੀ ਲਾਗੂ ਰਹੇਗੀ। ਗੈਰ-ਗਠਜੋੜ ਅੰਦੋਲਨ ਨੂੰ ਮੁੜ ਸੁਰਜੀਤ ਕਰਨਾ ਇੱਕ ਵਧੇਰੇ ਬਰਾਬਰੀ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਵਸਥਾ ਵੱਲ ਇੱਕ ਤਾਲਮੇਲ ਵਾਲੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।

8.8.ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

- Baylis, John et al. (eds.) (2015). The Globalisation of World Politics. New Delhi: OUP.
- Chatterjee, Aneek. (2018). International Relations Today. New Delhi: Pearson.
- Carlsnaes, Walter, et al. (eds.) (2012). Handbook of International Relations. New Delhi: Sage. George, Jim and Anthony D.
- Burke. (2007). An Introduction to International Relations. Heywood, A. (2011).
- Global Politics. Palgrave Foundations. Hocking, Brian and Michael Smith. (2014).
- World Politics: An Introduction to International Relations. London: Routledge. Kumar, Mahendra. (2017).
- The Theoretical Aspects of International Politics. Agra: Shival Aggarwal. Wilkinson, Paul. (2007). International Relations. New Delhi: OUP.

ਬੈਚਲਰ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ (ਲਿਬਰਲ ਆਰਟਸ)

ਸਮੈਸਟਰ VI

ਕੋਰਸ: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਯੂਨਿਟ 9: ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਐਕਟਰ: NGO, INGO's ਅਤੇ MNC's ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਭੂਮਿਕਾ

ਸੰਰਚਨਾ:

- 9.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼
- 9.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ
- 9.2. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ
- 9.3. ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ
- 9.4. ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ
  - 9.4.1. ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ
  - 9.4.2. NGO ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ
  - 9.4.3. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ।
- 9.5 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ
  - 9.5.1 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ
  - 9.5.2 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II
- 9.6. ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ
  - 9.6.1 ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਫਾਰਮ
  - 9.6.2 MNC ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਫਾਇਦੇ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ
  - 9.6.3 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III
- 9.7. ਸਿੱਟਾ
- 9.8. ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

9.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਨਾਨ-ਸਟੇਟ ਐਕਟਰਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ।
- NGO's, INGO's ਅਤੇ MNC's ਦੇ ਅਰਥ ਸਮਝਣ ਲਈ।
- ਸਮਕਾਲੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਲਈ।

9.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ, ਰਾਜ, ਵਪਾਰ, ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਨੀਤੀ।

9.2. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ -

ਗਲੋਬਲ ਸਟੇਜ 'ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਾਣੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਲਾਕਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਰਾਜ ਸਮਕਾਲੀ ਵਿਸ਼ਵ ਦ੍ਰਿਸ਼ 'ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਅਤੇ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜ-ਦਰ-ਰਾਜ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ, ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਸ਼ਵ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਖਿਡਾਰੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕਈ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਨਾਲ, ਇਹ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਬਦਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਉਦਾਰੀਕਰਨ ਕਾਰਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਘਟੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ 'ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਘਟਦੀ ਭੂਮਿਕਾ' ਜਾਂ 'ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹਟਣ' ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲਈ, ਰਾਜ ਦੇ ਐਕਟਰ ਇੱਕ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੀ, ਰਾਜ ਦੇ ਅਦਾਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਖਿਡਾਰੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸਮੂਹ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ MNCs, TNCs, IGOs, NGOs, ਸਿਵਲ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ, ਅੱਤਵਾਦੀ ਸੰਗਠਨ, ਧਾਰਮਿਕ ਅਦਾਕਾਰ, ਵਿਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਨਸਲੀ ਕਲਾਕਾਰ, ਅਤੇ ਹੋਰ। ਰਾਜ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਦੇਸ਼ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਕਾਰਨ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਹੈ।

ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਚਰਿੱਤਰ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀਦਾਰਾਂ ਵਜੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਕੰਮ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ, ਚੋਣਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਕਲਾਕਾਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਗਏ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਏ ਹਨ, ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਹੁਣ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਉਣਗੇ। ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣਗੇ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅੰਤਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਦਾ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ ਲਗਭਗ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਭਿਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਆਕਾਰ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

9.3. ਨਾਨ-ਸਟੇਟ ਐਕਟਰਸ ਦਾ ਮਤਲਬ -

ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰ (NSAs) ਉਹ ਸਾਰੇ ਅਦਾਕਾਰ ਹਨ ਜੋ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਹਨ, ਫਿਰ ਵੀ ਜੋ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਲਈ ਸੰਭਾਵੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਇੱਕ NSA ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਹ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ: (1) ਇਸਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਹਲਕਾ ਹੈ ਜੋ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ; (2) ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਆਈ.ਜੀ.ਓ. ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਤੱਕ ਅਧਿਕਾਰਤ ਪਹੁੰਚ ਦਿੱਤੀ ਹੈ; ਅਤੇ (3) ਇਸ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਲਈ ਆਪਣੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਅਕਸਰ ਪੰਜ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰਾਂ (NSAs) ਵਿਚਕਾਰ ਫਰਕ ਕਰਦਾ ਹੈ: ਐਪੀਸਟੇਮਿਕ ਕਮਿਊਨਿਟੀਜ਼, ਟਰਾਂਸਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ (TNCs), ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (INGOs), ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (IGOs)। ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਸਮੂਹ, ਹਾਲਾਂਕਿ, ਵਿਵਾਦਿਤ ਹੈ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਦਲੀਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ UN, NATO, ਅਤੇ WTO ਵਰਗੀਆਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ, ਨਾਮਾਤਰ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹ NSA ਨਹੀਂ ਹਨ।

ਇੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨ (INGO), ਜਿਸਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਦੂਜੇ ਸਮੂਹ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੋਈ ਵੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ, ਅਹਿੰਸਕ ਸੰਗਠਨ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਅਹੁਦੇ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ, ਇਹ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਚਰਚਾਂ, ਸਕਾਊਟਸ, ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨਾਂ, ਵਪਾਰਕ ਹਿੱਤਾਂ, ਅਤੇ ਟਰੇਡ ਯੂਨੀਅਨਾਂ ਵਰਗੀਆਂ ਸਿੰਗਲ-ਮਸਲਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਦੇ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦਫਤਰਾਂ ਅਤੇ/ਜਾਂ ਉਤਪਾਦਨ ਇਕਾਈਆਂ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ, ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲੀ ਵਪਾਰਕ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਇੱਕ TNC ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤੀਜੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ। ਯੂਨੀਲੀਵਰ, ਮੈਕਡੋਨਲਡਜ਼, ਸੈੱਲ, ਬੀਪੀ, ਫੋਰਡ, ਜੀਐਮ, ਆਈਬੀਐਮ, ਮਾਈਕਰੋਸਾਫਟ, ਡੇਲੇਇਟ ਅਤੇ ਟਚ, ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਅੱਜ ਲਗਭਗ 37,000 ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਗਲੋਬਲ ਰਾਜਨੀਤਕ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

NSA ਦੀ ਇੱਕ ਹੋਰ ਕਿਸਮ ਇੱਕ ਐਪੀਸਟੇਮਿਕ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਹੈ, ਜੋ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਗਲੋਬਲ ਨੈਟਵਰਕ ਹੈ ਜੋ ਕੁਝ ਨੀਤੀਗਤ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਕਾਰਕ ਵਿਚਾਰ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਬੰਧ 'ਤੇ ਖੋਜ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਸੰਸਥਾ ਨੇ ਦਿਖਾਇਆ ਹੈ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਆਈ.ਜੀ.ਓ. ਆਪਣੀ ਮੁਹਾਰਤ, ਰਸਮੀ ਅਥਾਰਟੀ, ਸੁਤੰਤਰ ਅਮਲੇ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਮੱਦੇਨਜ਼ਰ, ਫੈਸਲੇ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਆਖਰੀ ਪਰ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਨਹੀਂ, ਅਜੇ ਵੀ NSAs ਦੀ ਇੱਕ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਕਾਊਟਸ, ਚਰਚ, ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨਾਂ, ਅੱਤਵਾਦੀ ਨੈਟਵਰਕ, ਗੁਰੀਲਾ ਗਰੁੱਪ, ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਸਮੇਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

9.4. ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (NGO's)-

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਾਰਟਰ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਿੱਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਏਜੰਸੀਆਂ ਦੇ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰ ਕਰਨਾ ਪਿਆ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ 1945 ਵਿੱਚ "ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨ" ਜਾਂ NGO ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ। ਲਗਭਗ ਸਾਰੀਆਂ ਨਿੱਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਰੂਪ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੁਆਰਾ NGO ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਰਫ ਲੋੜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਨਿਯੰਤਰਣ, ਗੈਰ-ਲਾਭਕਾਰੀ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਅਤੇ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀਮਤ ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣ ਦੇ ਅਯੋਗ ਹੋਣ ਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਗੈਰ-ਮੁਨਾਫ਼ਾ, ਨਾਗਰਿਕ-ਆਧਾਰਿਤ ਸੰਸਥਾ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਨੂੰ ਇੱਕ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾ (NGO) ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਐਨ.ਜੀ.ਓ.ਜ਼, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਵਾਰ ਸਿਵਲ

ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਟੀਚਿਆਂ 'ਤੇ ਫੋਕਸ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਉਹ ਸਥਾਨਕ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਲਾਭ ਲਈ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਕਿ "NGO" ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਕਈ ਅਰਥ ਹਨ, ਇਹ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਰਕਾਰੀ ਨਿਯੰਤਰਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜੋ ਗੈਰ-ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਅਪਰਾਧਿਕ ਹਨ। ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੰਗਠਨਾਂ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਨਾ ਤਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਫੌਜੀ।

ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ ਦੁਆਰਾ NGO ਦੇ ਦੋ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

1. ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਐਨ.ਜੀ.ਓਜ਼, ਜੋ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
2. ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਐਨ.ਜੀ.ਓਜ਼, ਜੋ ਕਿ ਖਾਸ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

9.4.1. ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸੱਭਿਆਚਾਰ:

- ਐਨਜੀਓ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤ ਜਾਂ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭੁਚਾਲ, ਸੁਨਾਮੀ ਜਾਂ ਹੜ੍ਹ, ਤਾਂ NGO ਕਾਫ਼ੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।
- NGOs ਜਨਤਾ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਸਮੱਸਿਆ-ਹੱਲ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਰ, ਸਹੂਲਤ, ਜਾਂ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਐਨ.ਜੀ.ਓਜ਼ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਚੁੱਕਣ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਦਰ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। NGO ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ।
- ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਅੱਜ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਨਾਲ ਹੈ। NGO ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ।
- ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਪਛੜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਕਿਉਂਕਿ ਐਨ.ਜੀ.ਓਜ਼ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ, ਮਾਰਚਾਂ ਅਤੇ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਵਰਗੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਸਮਾਜਿਕ ਲਾਮਬੰਦੀ ਨੂੰ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਵਪਾਰਕ ਖੇਤਰ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।
- NGOs CSR ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖਿਡਾਰੀ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ NGOs ਸਮਾਜਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਬਾਰੇ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣੂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਖੇਤਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਅਤੇ ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1.4.2 ਐਨ. ਜੀ. ਓ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ-

ਸਥਾਨਕ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨ ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭਾਗੀਦਾਰ ਅਤੇ ਭਾਈਵਾਲ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਈਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ, ਉਹ ਬੁਨਿਆਦੀ

ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ; ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ, ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨਾ, ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨੀ ਪੱਧਰ ਦੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਡੇਟਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ; ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣਾ; ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ; ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਵਿਕਾਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨਾ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸੰਚਾਲਿਤ ਐਨਜੀਓ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੀਤੀ ਦੇ ਕੰਮ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਮੌਜੂਦਾ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜਾਂ ਨੀਤੀਗਤ ਢਾਂਚੇ ਵਿੱਚ ਕਮੀਆਂ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਨਤਾ, ਵਪਾਰਕ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਕਾਰਕੁੰਨ ਲਾਬਿੰਗ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

1. **ਜਾਗਰੂਕਤਾ-ਵਧਾਉਣਾ, ਮੁਹਿੰਮ ਅਤੇ ਐਡਵੋਕੇਸੀ** - ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸੁਧਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਨਤਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਪੂਰੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਥਾਨਕ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਨਤਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਸਾਰੇ ਤਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਇੱਕੋ ਸਮੇਂ ਚਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕੇਰਲਾ ਸ਼ਾਸਤਰ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ (ਕੇਐਸਐਸਪੀ) ਨੇ ਕੇਰਲਾ ਰਾਜ ਦੇ ਲੋਕ ਸੰਗਠਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਨਤਕ ਰਾਏ ਨੂੰ ਲਾਮਬੰਦ ਕਰਨ ਦੇ ਆਪਣੇ ਯਤਨਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੇਐਸਐਸਪੀ, ਜਿਸ ਦੇ 20,000 ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੈਂਬਰ ਹਨ, ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਗਿਆਨਵਾਨ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਗਠਿਤ ਜ਼ਮੀਨੀ ਅੰਦੋਲਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਸਾਇਟੀ ਫਾਰ ਕੰਜ਼ਰਵੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਪ੍ਰੋਟੈਕਸ਼ਨ ਆਫ਼ ਇਨਵਾਇਰਨਮੈਂਟ (SCOPE), ਜਿਸ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1988 ਵਿੱਚ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਖੇਤਰੀ ਐਨਜੀਓਜ਼, ਸਰਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਅਤੇ ਖੋਜਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉੱਚ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਨੂੰ ਆਯੋਜਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਹੂਲਤਾਂ ਖੇਤਰੀ ਐਨਜੀਓ ਸਮੂਹ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਇੱਕ ਉਦਾਹਰਨ ਗ੍ਰੀਨਪੀਸ ਚਾਈਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਪੀਵੀਸੀ ਖਿਡੌਣਿਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਆਪਣੀ ਮੁਹਿੰਮ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਫਥਾਲੇਟ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਨੁਕਸਾਨਦੇਹ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੁਹਿੰਮ ਦੇ ਬਾਅਦ, ਟੌਇਸ ਆਰ ਯੂਸ ਨੇ ਨਵੰਬਰ 1998 ਵਿੱਚ ਘੋਸ਼ਣਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਸਾਰੇ ਟੀਬਰ, ਰੈਟਲਸ, ਅਤੇ ਪੈਸੀਫਾਇਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਫਥਾਲੇਟਸ ਹਨ, ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
2. **ਵਾਤਾਵਰਣ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ**- ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਐਨਜੀਓ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਖੋਜ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹਨ ਜੋ ਖਾਸ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਜਾਂ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਸਾਇੰਸ ਐਂਡ ਇਨਵਾਇਰਨਮੈਂਟ ਇਨ ਇੰਡੀਆ ਸਿਟੀਜ਼ਨਜ਼ ਸਟੇਟ ਆਫ਼ ਐਨਵਾਇਰਨਮੈਂਟ ਰਿਪੋਰਟ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਲਗਭਗ ਇੱਕ ਦਰਜਨ ਐਨਜੀਓਜ਼ ਦਾ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਵਰਤੀ "ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ" ਰਿਪੋਰਟਾਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਆਪਕ ਮੁਲਾਂਕਣਾਂ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਧਿਐਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਧਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਨਤਕ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੰਭਾਲ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮ ਭਾਈਚਾਰਕ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਟਾਕ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੱਤਰਕਾਰੀ ਦੁਆਰਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟਿੰਗ ਨੇ ਪੂਰੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਜੈਨੇਟਿਕ ਇੰਜੀਨੀਅਰਿੰਗ ਅਤੇ ਜੈਵ ਵਿਭਿੰਨਤਾ, ਠੋਸ ਅਤੇ ਖਤਰਨਾਕ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਅਤੇ ਜਲ ਸਰੋਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਈ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੇ ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਧੇਰੇ ਸਥਾਪਤ

ਐਨਜੀਓ ਨਵੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਖੋਜ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਨਵੇਂ ਐਨਜੀਓ ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਸਾਇੰਸ ਐਂਡ ਐਨਵਾਇਰਮੈਂਟ (CSE) ਨੇ 28 ਚੁਣੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਮਿੱਝ ਅਤੇ ਪੇਪਰ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਨੂੰ USEPA ਦੇ "ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਰੀਲੀਜ਼" ਡੇਟਾਬੇਸ ਦੇ ਸਮਾਨ ਜਾਣਕਾਰੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਮਨਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।

3. **ਸਿੱਖਿਆ, ਸਿਖਲਾਈ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ** - ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਧਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸੰਭਾਲ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਅਨ (IUCN) ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਅਸਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (NGOs) ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਜੋ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। IUCN ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੇ ਨੈਟਵਰਕਿੰਗ, ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ, ਜਾਣਕਾਰੀ ਸਾਂਝੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁਹਾਰਤ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸਿੱਖਿਆ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ।
4. **ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲੀ** - ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਭਾਈਵਾਲੀ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵਧਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੇਤਰੀ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਵਿੱਚ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦੇਣ ਲਈ ਕੁਝ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਹਨ। ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਥਾਈਲੈਂਡ ਦਾ 1992 ਵਾਤਾਵਰਣ ਐਕਟ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜਨਤਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਂਤ ਅਤੇ ਮਿਊਂਸਪਲ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦਾ ਕੰਮ ਸੌਂਪਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੁਤੰਤਰ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਰਸਮੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।
5. **ਖੇਤਰੀ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਨੈਟਵਰਕਿੰਗ** - ਏਸ਼ੀਆ-ਪ੍ਰਸ਼ਾਂਤ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅੰਤਰ-ਸੀਮਾ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਹੱਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਸਹਿਯੋਗ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਥਰਡ ਵਰਲਡ ਨੈਟਵਰਕ (TWN), ਮਲੇਸ਼ੀਆ ਵਿੱਚ ਹੈਂਡਕੁਆਰਟਰ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਜਾਣੀ-ਪਛਾਣੀ ਸੰਸਥਾ, ਵਿਕਾਸ-ਸਬੰਧਤ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਗੈਰ-ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰ ਗਲੋਬਲ ਨੈਟਵਰਕ ਹੈ। TWN ਖੋਜ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਤੇ ਪੱਤਰ-ਪੱਤਰ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਵਰਗੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੰਚਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਦੇਣ ਲਈ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮੰਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਜੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿਵਲ ਸੁਸਾਇਟੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੇ ਯੋਗ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਵਜੋਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਕਮਜ਼ੋਰ, ਵਾਂਝੇ ਅਤੇ ਅਣਜਾਣ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ੇਵਰਤਾ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਯੋਗਦਾਨ ਨੂੰ ਠੋਸ ਡੇਟਾ ਅਤੇ "ਗਾਹਕ" ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਅਸਲ ਮੰਗਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਨ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਰਪੱਖ ਅਤੇ ਸੰਤੁਲਿਤ ਨੈਟਵਰਕਿੰਗ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ, ਬੱਚਿਆਂ, ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਆਦਿਵਾਸੀ ਲੋਕਾਂ ਸਮੇਤ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਪਏ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

9.4.1. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ ।

1. ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਐਕਟਰਾਂ ਬਾਰੇ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ ?

---

2. ਐੱਨ. ਜੀ. ਓ. ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਤੇ ਕਾਰਜ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ ।

9.5 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨ INGO - ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹੁਣ ਇਸ ਚਿੰਤਾ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਥਾਨਕ ਹਥਿਆਰਬੰਦ ਸੰਘਰਸ਼ ਖੇਤਰੀ ਜਾਂ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (IGOs) ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਲਈ ਖਤਰਿਆਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਛੂਤ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਗਿਰਾਵਟ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ, ਗਰੀਬੀ, ਭੁੱਖਮਰੀ ਅਤੇ ਬੇਘਰੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਅਣਗਿਣਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (INGOs) ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਨਾਕਾਫੀ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ, ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਭੂਗੋਲਿਕ ਅਤੇ ਸਤਹੀ ਵੰਡਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਇੱਕਜੁੱਟ ਹੋ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਤਾਕਤ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, INGOs ਇੱਕ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਉੱਚ ਤਰਜੀਹ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਹਰੇਕ ਮੈਂਬਰ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਰੋਤਾਂ, ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ, ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ INGO ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੰਮ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਜਾਂ ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਮੂਹ INGOs ਦਾ ਪ੍ਰਾਸਪੈਕਟਸ ਜਾਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਰਜਿਸਟ੍ਰੇਸ਼ਨ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਤਾਂ INGOs ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਸਪੈਕਟਸ ਜਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਧੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸੰਵਿਧਾਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ, ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। INGOs ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਅਭੌਤਿਕ ਸੰਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਇੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨ (INGO) ਕੋਈ ਵੀ ਸੰਗਠਨ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਸਦੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰਜਿਸਟਰਡ ਹੈ। 27 ਫਰਵਰੀ, 1950 ਤੋਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਮਤੇ ਨੰਬਰ 288(x) ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, INGOs ਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸੰਧੀ ਦੁਆਰਾ ਸੰਗਠਿਤ ਜਾਂ ਰਸਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜੁੜੇ ਨਹੀਂ ਹਨ । ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨ ਸੰਧੀ ਲਈ ਯੂਨੀਅਨ ਆਫ਼ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਦੇ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਬਿੱਲ ਦਾ:

- a) ਆਰਥਿਕ ਲਾਭ ਦਾ ਕੋਈ ਉਦੇਸ਼ ਨਾ ਹੋਣਾ
- b) ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇੱਕ ਕੌਮ ਦੁਆਰਾ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ, '
- c) ਇੱਕ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੰਚ ਹੋਣਾ

9.5.1 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ-

1. **ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ** - ਇਸ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਦੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ, ਫਾਰਮੂਲੇ ਤੋਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਤੱਕ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਇਸਦਾ ਸਾਰ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਹੈ।
2. **ਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਹਾਇਤਾ** : ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ।
3. **ਲੋਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਕਾਸ, ਲੋਕਾਂ ਲਈ** : ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਸਿੱਧੇ ਉੱਚ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਥਾਨਕ ਆਬਾਦੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀਆਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਬਾਹਰਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਸਥਾਨਕ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।
4. **ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨਾ**: ਸਾਰੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਮੁਹਿੰਮਾਂ ਵੀ ਨਾਲੇ-ਨਾਲ ਚਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦਾ ਇਹ ਤਰੀਕਾ ਲੋੜੀਂਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦੇਣ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
5. **ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਜਵਾਬਦੇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਲੋਕ** : ਸਥਾਨਕ ਲੋਕ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਲੈਣ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਵਧੇਰੇ ਭਾਵਨਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।
6. **ਮਾਲੀਆ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ**: GOs ਅਤੇ INGOs ਦੁਆਰਾ, ਮਾਲੀਆ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਟਿਕਾਊ ਆਰਥਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ, ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਕਾਸ-ਸਬੰਧਤ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੇ ਸਫਲ ਹੋਣ ਲਈ, ਉਹ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸਾਧਨ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਉਪਭੋਗਤਾ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਗਠਨ ਦੁਆਰਾ, ਸਥਾਨਕ ਆਬਾਦੀ ਆਮਦਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।
7. **ਘੱਟ ਖੇਤਰ ਕਵਰੇਜ ਅਤੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੀ ਘਾਟ** : NGO/INGO ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਕਸਰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬਹੁਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਮੱਧ ਵਿੱਚ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਸਾਰੇ ਫੰਡਾਂ ਨੂੰ ਬੇਅਸਰ ਅਤੇ ਬੇਕਾਰ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦਾ।
8. **ਮਨੁੱਖੀ ਕਲਿਆਣ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਲੋੜਾਂ**: ਇਹ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (ਐਨ.ਜੀ.ਓ.) ਦੇ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਥਿਰਤਾ ਵਜੋਂ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਮਨੋਰਥ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਗੈਰ-ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਿਆਪਕ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਦੋਂ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਟਿਕਾਊ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਲੋਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਵੀ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਲੈਣ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
9. **ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਰਜੀਹਾਂ, ਗਰੀਬੀ, ਅਪਾਹਜ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ**: ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਅਤੇ ਆਈਐਨਜੀਓ ਵੀ ਗਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਜੋ ਦੂਰ-ਦੁਰਾਡੇ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ। NGOs ਅਤੇ INGOs ਅਪਾਹਜਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਹਨ।

9.5.2 ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ II

- I. INGO ਦੇ ਅਰਥ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

9.6 ਮਲਟੀਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ (MNC's)- ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਵਪਾਰਕ ਇਕਾਈ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਹੈ, ਜੋ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਇਨਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਦੇਸ਼ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿੱਥੇ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਜਾਂ ਸਹਾਇਕ ਕੰਪਨੀਆਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਅੰਤਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀ ਵਿੱਚ 100 ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੱਖਾਂ ਕਾਮੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਿੱਧੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਦਾ ਉਤਪਾਦ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਾਲਕਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸੰਚਾਲਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਨਿਯੰਤਰਣ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਤੱਥ ਕਿ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ (MNCs) ਗਲੋਬਲ ਆਉਟਪੁੱਟ ਦੇ 25% ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਈ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ MNC ਦੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਝ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ (MNCs), ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜਨਰਲ ਮੋਟਰਜ਼ ਅਤੇ ਐਕਸੋਨ, ਇੰਨੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਅਤੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਖਿੰਡੇ ਹੋਏ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਮਾਲੀਆ ਅਤੇ ਵਿਕਰੀ ਟਰਨਓਵਰ ਕੁਝ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਜੀਡੀਪੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਮੂਲ ਜਾਂ ਘਰੇਲੂ ਰਾਸ਼ਟਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ, ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ, ਜਾਪਾਨ, ਜਰਮਨੀ, ਨੀਦਰਲੈਂਡ, ਫਰਾਂਸ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਅਤੇ ਇਟਲੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਦੁਨੀਆ ਦੀਆਂ ਚੋਟੀ ਦੀਆਂ 100 MNCs ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ, ਜਾਪਾਨ, ਫਰਾਂਸ, ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ ਅਤੇ ਜਰਮਨੀ ਵਿੱਚ ਅਧਾਰਤ ਹਨ।

1970 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਮੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਬਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲਗਭਗ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਦਮਾਂ ਨੇ, ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਭਾਰਤੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਪ੍ਰਮੁੱਖਤਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਨੇ ਜਦੋਂ ਉਦਾਰੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਨਿੱਜੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਲਈ ਕਈ ਖੇਤਰ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤੇ; ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਿੱਧੇ ਨਿਵੇਸ਼ (FDI) ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਐਫਡੀਆਈ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਐਫਡੀਆਈ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰੈਸ ਸੂਚਨਾ ਬਿਊਰੋ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਪਿਛਲੇ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਧੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਿਵੇਸ਼ (ਐਫਡੀਆਈ) ਵਿੱਚ ਅਨੁਕੂਲ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

9.6.1 ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਫਾਰਮ - ਇੱਕ MNE ਨਿੱਜੀ ਜਾਂ ਜਨਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਲਕੀਅਤ, ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਿਤ (ਰਾਜ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਿਤ) ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ MNE ਦੀ ਸੰਪੱਤੀ ਕਈ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮਲਕੀਅਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਿਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ: i) ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਧਾਰਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ; ii) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਿਯੰਤਰਣ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸੰਪਤੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਅਤੇ iii) ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ। ਅਸਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ, ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਜਾਂ ਦੇ ਕਈ ਰੂਪ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਕਿਵੇਂ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਸਾਰੇ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਉਦਮਾਂ (MNEs) ਕੋਲ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰਹੱਦਾਂ ਤੋਂ ਪਾਰ ਜਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਲ-ਜੋੜਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਗੁਣ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਕਰੀ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਕੰਪਨੀ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਵੇਚਦੀ ਹੈ, ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰੋਬਾਰ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਕਿਸਮ ਹੈ। ਦੂਜਾ, ਉਹ ਸਰਹੱਦ ਪਾਰ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਉਹ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟ ਐਕਸਚੇਂਜ ਦੋਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ

ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਗਲੋਬਲ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਹੈ। ਪੂਰੀ ਮਲਕੀਅਤ ਵਾਲੀਆਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਹਾਇਕ ਕੰਪਨੀਆਂ ਜਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਿੱਧੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰੋਬਾਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਆਮ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। OECD ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, "FDI ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਕ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ (ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਿੱਧੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਜਾਂ ਮੂਲ ਉੱਦਮ) ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਵਸਨੀਕ ਉੱਦਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਸਨੀਕ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਸਥਾਈ ਹਿੱਤ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਿੱਧੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕ (FDI ਐਂਟਰਪ੍ਰਾਈਜ਼ ਜਾਂ ਐਫੀਲੀਏਟ ਐਂਟਰਪ੍ਰਾਈਜ਼ ਜਾਂ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਐਫੀਲੀਏਟ) ਦਾ। ਵੱਖਰੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨਿਵੇਸ਼ ਉਦੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਇੱਕ ਫਰਮ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮਾਲਕੀ ਦੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਾਂਝੇ ਉੱਦਮ ਇੱਕ ਹੋਰ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਯੋਗ ਕਿਸਮ ਦਾ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰੋਬਾਰ ਹੈ ਜੋ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਆਮ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਵਿੱਚ, ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸਥਾਪਿਤ ਕੰਪਨੀ ਮੂਲ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਕੰਪਨੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਉੱਦਮ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਭਾਗ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਉੱਦਮ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ 'ਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਇਕੁਇਟੀ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਹਸਤੀ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਉੱਦਮ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣ ਵਾਲੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜੋ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਾਂ ਅੰਤਰ-ਸਰਹੱਦ ਹਨ, ਦੋ ਜਾਂ ਵੱਧ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਨੁਮਾਇੰਦਗੀ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

9.6.2 ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ:-

- ਵਿਸ਼ਾਲ ਸੰਪੱਤੀ ਅਤੇ ਟਰਨਓਵਰ: MNCs ਕੋਲ ਆਪਣੀਆਂ ਗਲੋਬਲ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਸੰਪਤੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਾਲ MNC ਵਿਕਰੀ ਟਰਨਓਵਰ ਇਸਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਕਈ MNCs ਸੰਪਤੀਆਂ ਅਤੇ ਟਰਨਓਵਰ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾੜਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਬ੍ਰਾਂਚਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਨੈਟਵਰਕ ਦੁਆਰਾ ਗਲੋਬਲ ਉਤਪਾਦਨ ਅਤੇ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ: ਮਲਟੀਨੈਸ਼ਨਲ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ (MNCs) ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ, ਸਹਾਇਕ ਕੰਪਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਨੈਟਵਰਕ ਦੁਆਰਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀ ਏਕਤਾ: ਇਹ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। MNCs ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਗ੍ਰਹਿ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਾਖਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਮੂਲ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਨੀਤੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਵਿਸ਼ਾਲ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ: MNCs ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਆਰਥਿਕ ਖਿਡਾਰੀ ਹਨ। ਹੋਸਟ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਰਹੀ ਕੰਪਨੀ ਐਕਟਾਇਰ ਅਤੇ ਵਿਲੀਨਤਾ ਦੁਆਰਾ, ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ।
- ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਉੱਨਤ ਤਕਨਾਲੋਜੀ: ਇੱਕ MNC ਕੋਲ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਿਪਟਾਰੇ 'ਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਉੱਨਤ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਅਤੇ ਉਤਪਾਦਨ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਪੂੰਜੀ-ਸੰਬੰਧੀ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਮੈਨੇਜਮੈਂਟ: ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੈਸਾ, ਅਤਿ-ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨਾਲੋਜੀ, ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਕਾਰੋਬਾਰੀ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨ ਲਈ, ਇੱਕ MNC ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿਖਲਾਈ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ।
- ਹਮਲਾਵਰ ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ: ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਕਾਰੋਬਾਰ 'ਤੇ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ (MNCs) ਮਾਰਕੀਟਿੰਗ ਅਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰਬਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਰਕਮ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸੰਭਵ ਤੌਰ 'ਤੇ MNC ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਉਹ ਜੋ ਵੀ ਵਸਤੂਆਂ ਜਾਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਇਸ ਚਾਲ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੇਚਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

- ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਬਿਹਤਰ ਗੁਣਵੱਤਾ: ਇੱਕ MNC ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

MNCs ਦੇ ਫਾਇਦੇ-

- ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਸਿਰਜਣਾ: ਆਪਣੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ, ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ (MNCs) ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉੱਚ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਦਰਾਂ ਵਾਲੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ, ਇਹ MNCs ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਲਾਭ ਹੈ।
- ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪੂੰਜੀ ਦਾ ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਪ੍ਰਵਾਹ: MNCs ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਫੰਡ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪੂੰਜੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ MNCs ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। MNCs ਦੇ ਦਾਖਲੇ ਨੇ, ਉਦਾਹਰਨ ਲਈ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਮਲਟੀਮਿਲੀਅਨ ਡਾਲਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਖਿੱਚਿਆ ਹੈ।
- ਵਿਹਲੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਵਰਤੋਂ: MNCs ਆਪਣੀ ਉੱਨਤ ਤਕਨੀਕੀ ਸਮਝ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਹਲੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਵਧਦੀ ਹੈ।
- ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ: ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ (MNCs) ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਤਕਨੀਕੀ ਤਰੱਕੀ: 10 ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਤਕਨੀਕੀ ਤਰੱਕੀ ਤੋਂ MNCs ਲਾਭ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕੀ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਗਰੀਬ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਤਕਨੀਕੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਾਸ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।
- ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਵਿਕਾਸ: MNCs ਨਵੀਨਤਮ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਪਹੁੰਚਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰਮਚਾਰੀ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਖੋਜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ, ਇੱਕ ਅਰਥ ਵਿੱਚ, ਸੇਚ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਦੀਆਂ ਸਮਕਾਲੀ ਲਾਈਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- ਸਥਾਨਕ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਦਾ ਭੰਗ: MNC ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮੁਕਾਬਲਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਨਕ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਲਾਗਤਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੇ ਸਥਾਨਕ ਅਜਾਰੇਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਚਾਲਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, MNCs ਘਰੇਲੂ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਨੇ MNC ਮੁਕਾਬਲੇ 'ਤੇ ਚਿੰਤਾ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ISO-9000 ਗੁਣਵੱਤਾ ਸਰਟੀਫਿਕੇਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਹਨ।

MNCs ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ-

- ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਖਤਰਾ: MNCs ਦਾ ਭਾਰੀ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਖਤਰੇ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ-ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਜੇ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਹਨ। ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗ MNC ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥ ਹਨ। MNCs ਦੁਆਰਾ ਖਤਰੇ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਘਰੇਲੂ ਉਦਯੋਗਾਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। MNCs ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤਰੱਕੀ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।

- ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ: MNCS ਸਿਰਫ ਉਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਅਮੀਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਜਾਂ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ MNCS ਤੋਂ, ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਕੋਈ ਲਾਭ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।
- ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ: ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ (MNCs) ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀਆਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਅਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦਾ, ਸਪੱਸ਼ਟ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ।
- ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰੋ: ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ (MNCs) ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਜ਼ਰਅੰਦਾਜ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੁਨਾਫ਼ੇ ਵਾਲੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਛੜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਕਦੇ ਵੀ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮੁੱਦਿਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਨੂੰ ਹੱਲ ਹੁੰਦਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਦੁਰਵਰਤੋਂ: ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਅਕਸਰ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਗੈਰ-ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰਾਨਾ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਗੈਰ-ਨਵਿਆਉਣਯੋਗ ਕੁਦਰਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁਝ ਨੂੰ ਜਲਦੀ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। MNCS ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਨੂੰ ਸਥਾਈ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਵਿਵਸਥਿਤ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਣ: MNCS ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀਆਂ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਠਜੋੜ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਮਜ਼ਬੂਤ ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਬਣ ਸਕਣ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਆਰਥਿਕ ਸ਼ਕਤੀ ਕੁਝ ਚੋਣਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਜ਼ਾਦੇਦਾਰ ਆਖਰਕਾਰ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਰਗ ਦੀ ਕੀਮਤ 'ਤੇ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾਉਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਮੀਰ ਬਣਾਉਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ।

1.6.3. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ III

1. ਤੁਸੀਂ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਬਾਰੇ ਕੀ ਜਾਣਦੇ ਹੋ? ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰੋ।

---

2. ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ, ਫਾਇਦਿਆਂ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

9.7 ਸਿੱਟਾ - ਰਾਜ-ਕੇਂਦਰਿਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਰਡਰ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਉਭਾਰ ਦੇ ਦਬਾਅ ਹੇਠ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਦਾ ਚਰਿੱਤਰ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰਵਾਦ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਈਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਭਾਗੀਦਾਰਾਂ ਵਜੋਂ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਕੰਮਕਾਜ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਦਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਕੰਮ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ, ਚੋਣਾਂ ਅਤੇ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਗਲੋਬਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ, ਬਾਅਦ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਗੈਰ-ਸਿਆਸੀ, ਵਪਾਰਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ, ਜਾਂ ਵਪਾਰਕ ਅਦਾਕਾਰ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪਨੀਆਂ (MNCs), ਅੰਤਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (IGOs), ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (NGOs) ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨਾ। ਭਾਵੇਂ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਕਰਤਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮ ਐਕਟਰ ਵਜੋਂ ਉੱਭਰੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਅੰਤਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਰਾਸ਼ਟਰ-ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ, ਰਾਸ਼ਟਰ ਰਾਜ ਦਾ ਅਜੇ ਵੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ 'ਤੇ (ਨੇੜੇ) ਏਕਾਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਇਹ ਗੈਰ-ਰਾਜੀ ਅਭਿਨੇਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਆਚਰਣ ਨੂੰ ਆਕਾਰ ਦੇਣ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

9.8 ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

- Albrow, D. (1996), *The Global Age. State and society beyond modernity*. Oxford: Polity Press.
- Andresen, S., T. Skodvin, A. Underdal and J. Wettestad (2000), *Science and Politics in International Environmental Regimes. Between integrity and involvement*. Manchester: Manchester University Press.
- Barnes, B. (2000), *Understanding agency: social theory and responsible action*. London, etc.: Sage.
- Beck, U., A. Giddens and S. Lash (1994), *Reflexive Modernization. Politics, Tradition and Aesthetics in the Modern Social Order*. Cambridge: Polity Press.
- Dahl, R.A. (1957). *The Concept of Power*. *Behavioral Science*, No. 2, 201-215.
- Dahl, R. A. (1961), *Who Governs? Democracy and Power in an American City*. New Haven: Yale University Press.
- Gibbins, J. and B. Reimer (1999), *The Politics of Post-Modernity. An Introduction to Contemporary Politics and Culture*. London: SAGE.
- Held, D. (2002), *Globalization, Corporate Practice and Cosmopolitan Social Standards, Contemporary Political Theory*.
- Nye, J.S. and J.D. Donahue (2000), *Governance in a globalizing world*. Washington: Brookings Institution Press.
- Walzer, M., ed. (1998), *Toward a global civil society*. Providence: Berghahn.
- Wolf, K.D. (2001), *Private Actors and the Legitimacy of Governance Beyond the State*. Unpublished paper prepared for the Workshop "Governance and Democratic Legitimacy", ECPR Joint Sessions of Workshops, Grenoble, 6-11 April 2001.

ਬੈਚਲਰ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ (ਲਿਬਰਲ ਆਰਟਸ)
ਸਮੈਸਟਰ VI
ਕੋਰਸ: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ

ਯੂਨਿਟ 10: ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰਦੇ ਰੁਝਾਨ

ਸੰਰਚਨਾ:

- 10.0. ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼
- 10.1. ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ
- 10.2. ਜਾਣ-ਪਛਾਣ
- 10.3. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨ
- 10.4. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ
- 10.5. ਸਿੱਟਾ
- 10.6. ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

10.0.ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਯੂਨਿਟ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਤੁਸੀਂ ਯੋਗ ਹੋਵੋਗੇ:

- ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ।

10.1.ਮੁੱਖ ਸ਼ਬਦ

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ, ਰਾਜ, ਵਪਾਰ, ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ, ਸੰਗਠਨ, ਨੀਤੀ, ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਯੁੱਧ, ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ।

10.2.ਜਾਣ-ਪਛਾਣ -

1990 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ ਅਭਿਆਸ ਅਤੇ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਆਸ਼ਾਵਾਦ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ। ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਰਣਨੀਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਗਲੋਬਲ ਗਵਰਨੈਂਸ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਰਸਮੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਵੀਆਂ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਆਰਥਿਕਤਾ, ਰਾਜਨੀਤੀ ਅਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਨਵੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਰਵਾਇਤੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਦੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਲੇਖ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਸਨ ਉੱਤੇ ਉੱਭਰਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਗਲੋਬਲ ਗਵਰਨੈਂਸ ਸਿਸਟਮ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਨੂੰ ਰਾਹ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇੱਕ ਸਥਾਪਤ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਵੀਂ ਸ਼ਕਤੀ ਉੱਭਰਦੀ ਹੈ।

1990ਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗਲੋਬਲ ਸਿਸਟਮ ਦਾ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜਿਸਨੇ ਉਦਾਰ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਵਿਕਲਪਾਂ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਸਰਵਉੱਚ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਲੋਕਤੰਤਰ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਉਦਾਰੀਕਰਨ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। "ਗਲੋਬਲ ਗਵਰਨੈਂਸ" ਨੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਇੱਕ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ 'ਤੇ ਇੱਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਸੀ। ਟੀਚਾ ਪੱਛਮ ਦੇ ਫਾਇਦੇ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੈਟਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਵੱਡੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ "ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ" ਦੁਆਰਾ ਸਹਿਯੋਗੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਚਲਾਉਣਾ ਸੀ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੇਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਬਹੁਪੱਖੀਵਾਦ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਕ੍ਰੀਮੀਆ ਅਤੇ ਸੀਰੀਆ, ਨਿਊਯਾਰਕ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਕਮਰੇ ਅਤੇ ਜਿਨੀਵਾ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਵਪਾਰ ਸੰਗਠਨ (ਡਬਲਯੂਟੀਓ) ਦੇ ਹਾਲਵੇਅ ਵਰਗੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵਧਦੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਤੇਜ਼ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ, ਚੀਨ, ਭਾਰਤ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਤਿੰਨ ਬ੍ਰਿਕਸ ਦੇਸ਼ਾਂ-ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ, ਰੂਸ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਅਫ਼ਰੀਕਾ-ਪੱਛਮੀ ਸਰਦਾਰੀ ਲਈ ਵੱਧ ਰਹੇ ਖਤਰੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਗਲੋਬਲ ਗਵਰਨੈਂਸ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਅਹੁਦਿਆਂ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਨਵਉਦਾਰਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਨ ਨੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਰਾਜ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ, ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਚੀਨ ਅਤੇ ਰੂਸ ਨੂੰ ਉਦਾਰ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਲਈ ਸਿਆਸੀ ਵਿਕਲਪ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਦਯੋਗਿਕ ਲੋਕਤੰਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰੀ ਦਿੱਖ ਪੱਖੀ-ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਸੱਜੇ-ਪੱਖੀ ਸਿਆਸੀ ਲਹਿਰਾਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਬ੍ਰਿਕਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਮੌਜੂਦਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀਆਂ ਬੇਇਨਸਾਫੀਆਂ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਮ ਦਹਾਕੇ ਅਤੇ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਵੇਂ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਵਿਸ਼ਵ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ।

ਦੇ-ਧਰੁਵੀ ਧਰੁਵੀ ਧਾਤੂ ਦਾ ਅੰਤ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੂਨੀ-ਪੋਲਰ ਸਰਹੱਦ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ, ਫੌਜੀ ਕਾਰਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਆਰਥਿਕ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਮਹੱਤਤਾ, ਸ਼ਕਤੀ ਢਾਂਚੇ ਦਾ ਵਿਗੜਨਾ, ਮੱਧ-ਨਿੱਜੀਕਰਨ ਨਾਲੋਂ ਗਲੋਬਲ ਕਾਰਕਾਂ ਦੀ ਤਰਜੀਹ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ। , ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਉਦਾਰੀਕਰਨ ਅਤੇ ਲੋਕਤੰਤਰੀਕਰਨ ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ। ਉਭਰ ਰਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਵਸਥਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹਨ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਮੰਗ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨਾਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਚੱਲ ਰਹੀ ਵਿਸ਼ਵ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਫੈਲਾਅ, ਇਹਨਾਂ ਮੁੱਦਿਆਂ ਬਾਰੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ, ਬਹੁਧਰੁਵੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਆਦਿ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵੱਲ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਕਦਮ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵਿਵਸਥਿਤ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਹੇਠਾਂ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

10.3 ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨ

ਗਲੋਬਲ ਗਵਰਨੈਂਸ ਦਾ ਉਭਾਰ - ਗਲੋਬਲ ਗਵਰਨੈਂਸ ਵਿਭਿੰਨ ਜਾਂ ਪ੍ਰਤੀਯੋਗੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਯਤਨਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ, ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਵਪਾਰ, ਨਿਵੇਸ਼, ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ, ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਰਗੇ ਨੀਤੀਗਤ ਡੋਮੇਨਾਂ ਦੇ ਗੈਰ-ਰਾਸ਼ਟਰੀਕਰਨ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ, ਗਲੋਬਲ ਗਵਰਨੈਂਸ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰਿਆ। ਰੂਸੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ, ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਨੇ ਦੁਨੀਆ 'ਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਵਿਰੋਧ ਰਾਜ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸਰੋਤ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਵੇਸ਼ਕਾਂ ਲਈ ਸੀਮਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸਨ, ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਗਲੋਬਲ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ: ਚੀਨੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸੁਧਾਰ ਦੁਆਰਾ ਚੀਨ; ਸਦਮੇ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦੁਆਰਾ ਸਾਬਕਾ ਸੋਵੀਅਤ ਬਲਾਕ; ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਦਰਾ ਫੰਡ (IMF) ਦੇ ਢਾਂਚਾਗਤ ਸਮਾਯੋਜਨ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕਾ। ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਵਿੱਚ ਅਰਾਜਕਤਾਵਾਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਜਮਹੂਰੀ ਜੋੜਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਭਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਤੇ "ਤੀਜਾ ਤਰੀਕਾ" ਸਮਾਜਿਕ ਜਮਹੂਰੀਅਤ - ਜੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਵਉਦਾਰਵਾਦੀ ਆਰਥਿਕ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ - ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਨੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲੋਬਲ ਗਵਰਨੈਂਸ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਸੈਟਿੰਗ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸੰਸਥਾਨ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਇੱਕ ਅਧਿਆਏ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਨੂੰ ਚਿੰਨ੍ਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸਦੀ ਤੁਲਨਾ ਦੂਜੇ ਵਿਸ਼ਵ ਯੁੱਧ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨਾਲ ਸਿਰਫ ਪੈਮਾਨੇ ਅਤੇ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਡਬਲਯੂ.ਟੀ.ਓ. ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਉਦਾਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਨੂੰ ਜਾਇਜ਼ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ। ਵਧੇਰੇ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਅਮੀਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਉਦਾਰੀਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੁਸ਼ਲ ਵਿਵਾਦ ਹੱਲ ਫਰੇਮਵਰਕ ਦੁਆਰਾ ਸਮਰਥਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਸੇ ਸਾਲ ਜਦੋਂ WTO ਕਾਰਵਾਈ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਦੁਵੱਲੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਸੰਧੀਆਂ (ਬੀਆਈਟੀਜ਼) ਦੇ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਿਸਥਾਰ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨਿਵੇਸ਼ ਆਰਬਿਟਰੇਸ਼ਨ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਦੇ ਬੇਰੇਕ ਵਾਧੇ ਨੂੰ ਆਰਗੇਨਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਫਾਰ ਇਕਨਾਮਿਕ ਕੋ-ਆਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਐਂਡ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ (ਓਈਸੀਡੀ) ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ 1998 ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ 'ਤੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸਮਝੌਤੇ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਮਰੱਥਾ ਦੁਆਰਾ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ। 2012, "ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤਾਂ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਬਹੁ-ਪੱਖੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਸਮਰਥਨ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਸਹਿਯੋਗ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਦਾ ਦਬਦਬਾ" ਰਾਬਰਟ ਕੀਓਹਨੇ ਵਰਗੇ ਨਿਰੀਖਕਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਆਦਰਸ਼ ਬਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਮ ਭਲੇ ਲਈ।

ਨਵੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦਾ ਉਭਾਰ - ਇਸ ਮਿਸ਼ਰਣ ਵਿੱਚ ਨਵੀਆਂ ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਕਸ ਲਈ ਕੁਝ ਸਾਲ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਰਹੇ। ਘੱਟ ਤੇਲ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪੱਛਮੀ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਨੇ 2014 ਤੋਂ ਰੂਸ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਈ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਚਾਲ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਵਸਤੂਆਂ ਦੇ ਸੁਪਰਸਾਈਕਲ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ ; ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਚੀਨ ਦੀ ਪਿਛਲੀ ਤੇਜ਼ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਵੀ ਹੌਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਸਿਰਫ਼ ਭਾਰਤ ਹੀ

ਆਦਰਸ਼ ਤੋਂ ਭਟਕ ਗਿਆ ਹੈ। ਬ੍ਰਿਕਸ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਮੰਦੀ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, 1990 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਸੰਸਥਾਨ ਨਿਰਮਾਣ ਪੜਾਅ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ ਹੈ। ਚੀਨ ਦੀ ਜੀਡੀਪੀ 2004 ਤੋਂ 2014 ਦਰਮਿਆਨ 6.6 ਟ੍ਰਿਲੀਅਨ ਡਾਲਰ ਤੋਂ 159 ਫ਼ੀਸਦੀ ਵਧ ਕੇ 17.2 ਟ੍ਰਿਲੀਅਨ ਡਾਲਰ ਹੋ ਗਈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਭਾਰਤ ਦੀ ਜੀਡੀਪੀ 109 ਫ਼ੀਸਦੀ ਵਧ ਕੇ 3.4 ਟ੍ਰਿਲੀਅਨ ਡਾਲਰ ਤੋਂ 7.0 ਟ੍ਰਿਲੀਅਨ ਹੋ ਗਈ। ਯੂਐਸ ਜੀਡੀਪੀ 16.8% ਵਧ ਕੇ \$14.2 ਟ੍ਰਿਲੀਅਨ ਤੋਂ \$16.6 ਟ੍ਰਿਲੀਅਨ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਚੀਨ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁਣ ਇੱਕ ਛੋਟਾ, ਗਰੀਬ ਦੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅਮਰੀਕੀ ਦਬਦਬੇ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ : ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਵਾਰਸਾ ਸਮਝੌਤੇ ਨੂੰ ਭੰਗ ਕਰਕੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਕੋਲ ਦੁਨੀਆ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਫੌਜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਆਪਣੇ ਦਬਦਬੇ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਧਮਕੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸਨੇ ਆਲਮੀ ਵਿੱਤੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਦਬਦਬਾ ਕਾਇਮ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਸੰਭਵ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਥਾ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਅਮਰੀਕਾ ਅੱਗੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੇਵੱਸ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਸੰਦ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਉਸ ਲਈ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਉਸੇ ਨੂੰ ਬਾਈਪਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਵਰ ਸਿਸਟਮ ਦੇ ਸੰਤੁਲਨ ਲਈ ਝਟਕਾ : ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਇੱਕ ਦੋਧਰੁਵੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆ ਭਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵੱਡੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਪਾਵਰ ਬਲਾਕ ਸਨ। ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਇੱਕ ਬਲਾਕ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਬਲਾਕ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਦੂਜੇ ਬਲਾਕ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਬਲਾਕ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਸਨ, ਇਹ ਦੋ ਪਾਵਰ ਬਲਾਕ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਸੰਤੁਲਨ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, 1991 ਵਿੱਚ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਪਾਵਰ ਬਲਾਕ ਢਹਿ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਹੀ ਬਚਿਆ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਤੁਲਨ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੁਕ ਗਿਆ। ਇਹ ਗਲੋਬਲ ਆਰਡਰ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਝਟਕਾ ਸੀ।

ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਨਾਟੋ, ਪੁਰਾਣਾ ਮਿਲਟਰੀ ਅਲਾਇੰਸ - ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਖਤਰੇ ਦੇ ਜਵਾਬ ਵਿੱਚ ਬਾਰਾਂ-ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੀ ਉੱਤਰੀ ਅਟਲਾਂਟਿਕ ਸੰਧੀ ਸੰਗਠਨ (ਨਾਟੋ) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ, ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਨੇ ਵਾਰਸਾ ਸਮਝੌਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਲੀਡਰਸ਼ਿਪ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਤਣਾਅ ਵਧਿਆ ਅਤੇ ਵਾਰਸਾ ਸਮਝੌਤਾ 1991 ਵਿੱਚ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਨਾਲ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਨਾਟੋ ਇੱਕ ਵਪਾਰਕ ਸੰਗਠਨ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੁਸ ਸਮੇਤ ਸਾਬਕਾ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਬਲਾਕ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰ ਅਜੇ ਵੀ ਇਸਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ। ਇਹ ਹੁਣ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਇੱਕੋ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਫੌਜੀ ਗਠਜੋੜ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਬ੍ਰੂਸੇਲਜ਼, ਬੈਲਜੀਅਮ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਮੌਜੂਦਾ ਹਾਲਾਤ ਵਿੱਚ ਨਾਟੋ ਵਰਗੇ ਗਠਜੋੜ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਅਮਰੀਕਾ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹਰ ਸੰਭਵ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ - ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਭਰੋਸੇਯੋਗਤਾ ਗਲੋਬਲ ਆਰਡਰ ਵਿੱਚ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਖਤਮ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਈ ਮੌਕਿਆਂ 'ਤੇ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਆਪਣੇ ਆਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇੱਕ ਪੈਸਿਵ ਅਬਜ਼ਰਵਰ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਕੁਝ ਆਲੋਚਕ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਸੰਗਠਨ ਦਾ

ਨਿਯੰਤਰਣ ਲੈ ਲਿਆ ਹੈ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਜੋ ਅਮਰੀਕੀ ਨੀਤੀ ਤੋਂ ਭਟਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਅਫ਼ਗਾਨਿਸਤਾਨ ਅਤੇ ਇਰਾਕ ਵਿੱਚ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਮਰੀਕਾ ਅੱਗੇ ਸੁੰਗੜ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਅਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੇ ਇਰਾਕ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹਮਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਅਤੇ ਦੁਨੀਆ ਨੇ ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਦੋਂ ਅਮਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਡੋਨਾਲਡ ਟਰੰਪ ਨੇ ਸੰਗਠਨ ਨੂੰ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਨਾਲ "ਗੱਲਬਾਤ ਦੀ ਦੁਕਾਨ" ਦਾ ਦਰਜਾ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼੍ਰੀ ਕੋਫੀ ਅੰਨਾਨ, ਸਾਬਕਾ ਸਕੱਤਰ ਜਨਰਲ, ਨੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਜਾਇਜ਼ਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਕਈ ਸੁਝਾਅ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਸਨ।

ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਪੁਨਰਗਠਨ ਲਈ ਲੋੜ : ਜਦੋਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1945 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ 51 ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ ਸਨ, ਅਤੇ ਇਸਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਅਤੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, 193 ਦੇਸ਼ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਪੁਨਰਗਠਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਲੋਕਤੰਤਰ ਅਤੇ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕਈ ਨਵੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਜੋ ਹਾਲ ਹੀ ਦੇ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੀ-4, ਜਾਂ ਭਾਰਤ, ਜਾਪਾਨ, ਜਰਮਨੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਨੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਕੌਂਸਲ ਵਿੱਚ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਵਿੱਚ ਲਾਤੀਨੀ ਅਮਰੀਕੀ, ਏਸ਼ੀਆਈ ਅਤੇ ਅਫਰੀਕੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਪੁਨਰਗਠਿਤ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਸੰਘ ਵਿੱਚ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਲਈ ਭਾਰਤ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨੂੰ 14 ਸਤੰਬਰ, 2015 ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਮਿਲਿਆ, ਜਦੋਂ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਮਹਾਸਭਾ ਨੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਪਰਿਸ਼ਦ ਸੁਧਾਰਾਂ ਲਈ ਸਮਝੌਤੇ ਦੁਆਰਾ ਇੱਕ ਗੱਲਬਾਤ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਸ ਨਾਲ 70ਵੇਂ ਸੈਸ਼ਨ 'ਚ ਇਸ ਮਾਮਲੇ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਦਾ ਰਾਹ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਿਆ।

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿੱਤੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਦਬਦਬਾ - ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਨੇ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਯੂਨੀਅਨ ਦੇ ਟੁੱਟਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ ਵਪਾਰ ਸੰਗਠਨ ਸਮੇਤ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿੱਤੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਦਬਦਬਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਟੀਚਾ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਵਿਆਜ ਦਰਾਂ 'ਤੇ ਕਰਜ਼ੇ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਸ਼ ਕਰਕੇ ਵਿੱਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਦਦ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਹੁਣ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀਆਂ ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ, ਇਹ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਖ਼ਤ ਲੋੜਾਂ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਅਸੰਭਵ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀਆਂ ਬੈਂਕਿੰਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ, ਵਿਆਜ ਦਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਨੀਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰੇਲੂ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗਲੋਬਲ ਆਰਥਿਕ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਤਾਲਮੇਲ ਕਰਨ ਲਈ, ਬ੍ਰਿਕਸ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨੇਤਾ 14 ਅਪ੍ਰੈਲ, 2011 ਨੂੰ ਸਾਨਿਆ, ਚੀਨ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੀਟਿੰਗ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਘੋਸ਼ਣਾ ਪੱਤਰ ਅਪਣਾਇਆ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿੱਤੀ ਦੇ ਪੁਨਰਗਠਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਗਲੋਬਲ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਭਰਦੀਆਂ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ। ਛੇਵਾਂ ਬ੍ਰਿਕਸ ਸਿਖਰ ਸੰਮੇਲਨ 15-16 ਜੁਲਾਈ, 2014 ਨੂੰ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ ਵਿੱਚ ਆਯੋਜਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬ੍ਰਿਕਸ ਵਿਕਾਸ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਲਈ ਮਤਾ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਸ਼ੰਘਾਈ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜੋ ਵਿਸ਼ਵ ਬੈਂਕ-(ਡਬਲਯੂ ਬੀ) ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਦਰਾ ਫੰਡ (ਆਈ.ਐਮ.ਐਫ.) ਵਰਗੀਆਂ ਪੱਛਮੀ ਦਬਦਬਾ ਵਿੱਤੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਕਲਪ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ।

ਵਿਸ਼ਵ ਵਪਾਰ ਸੰਗਠਨ (WTO) ਦੀ ਰਚਨਾ: 1 ਜਨਵਰੀ, 1995 ਨੂੰ, ਵਿਸ਼ਵ ਵਪਾਰ ਸੰਗਠਨ (WTO) ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਗਲੋਬਲ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਨਿਯਮਤ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ GATT ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਸ਼ਟਰ ਜੋ WTO ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁਕਤ ਵਪਾਰ, ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਰ ਦਰਮਦ ਦਰਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਹੈੱਡਕੁਆਰਟਰ ਜਿਨੀਵਾ, ਸਵਿਟਜ਼ਰਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਅਤੇ ਹੁਣ ਇਸਦੀ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਅਧੀਨ 162 ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ ਹਨ। ਇਸ ਦਾ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਨਗੋਜ਼ੀ ਓਕੇਨਜੇ-ਲਵੇਲਾ, ਇੱਕ ਨਾਈਜੀਰੀਆ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਵਪਾਰ ਸੰਗਠਨ, ਜਾਂ ਡਬਲਯੂਟੀਓ, ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਸ਼ਵ ਵਪਾਰ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ। ਆਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ WTO ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਗ਼ਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਅਣਉਚਿਤ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਦਬਾਅ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਅਮੀਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਦਬਦਬਾ ਥੋਪਣ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ : ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਸੰਘ ਦੇ ਪਤਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਾ ਦੌਰ ਇਸ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਉਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਉੱਤੇ ਵਧੇਰੇ ਨਿਰਭਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨੇ ਵਿਵਹਾਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਅੰਦਰੂਨੀ ਮਾਮਲਿਆਂ 'ਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਮ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਗਲੋਬਲ ਮਾਰਕੀਟ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ, ਜਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੀ ਇਹ ਧਾਰਨਾ ਬੇਹੱਦ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਗਲੋਬਲ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇਹ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਪੂੰਜੀ, ਉਤਪਾਦਾਂ, ਜਾਣ-ਪਛਾਣ, ਲੋਕਾਂ, ਉਦਮੀਆਂ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁਫਤ ਆਪਸੀ ਪ੍ਰਵਾਹ ਹੈ। ਇਸ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮੁਦਰਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਗਲੋਬ ਇੱਕ ਗਲੋਬਲ ਪਿੰਡ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਆਵਾਜਾਈ, ਸੰਚਾਰ, ਇੰਟਰਨੈੱਟ ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਤੇਜ਼ ਸਾਧਨਾਂ ਨੇ ਗ੍ਰਹਿ ਨੂੰ ਸੁੰਗੜ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਉਦਾਰੀਕਰਨ - ਉਦਾਰੀਕਰਨ ਨੂੰ " ਉਦਾਰੀਕਰਨ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਵਿੱਚ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਛੱਡਣ " ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ "ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਮੁਕਾਬਲਾ" ਅਤੇ "ਮੁਕਤ ਵਪਾਰ" ਦਾ ਵੀ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਗੁਣ ਹਨ। ਇਹ ਉਦਾਰੀਕਰਨ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਦੀ ਨੀਂਹ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦੀ ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਗ੍ਰਾਈਡਰ ਬੈਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਠੋਸ ਰੂਪ ਦੇਣ ਲਈ ਉਦਾਰੀਕਰਨ ਇੱਕ ਉਪਯੋਗੀ ਸਾਧਨ ਹੈ। ਡੀ-ਰੈਗੂਲੇਸ਼ਨ ਅਤੇ ਡੀਲਾਈਸੈਂਸਿੰਗ ਉਦਾਰੀਕਰਨ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ, ਜੋ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਉਦਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲਚਕਤਾ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਲਗਭਗ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਜੀਡੀਪੀ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਬਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੈ, ਅਤੇ ਖਪਤਕਾਰਾਂ ਲਈ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨਾ ਆਸਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਿੱਜੀਕਰਨ - ਮੌਜੂਦਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਨਿੱਜੀਕਰਨ ਹੈ। ਨਿੱਜੀਕਰਨ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜੋ ਜਨਤਕ ਖੇਤਰ ਉੱਤੇ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਦਬਦਬੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਦਯੋਗਪਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਉਦਯੋਗ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਉਹ ਚੁਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ, ਜਨਤਕ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਇੱਕ ਸਹਿਯੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ, ਜਨਤਕ ਖੇਤਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਗਿਆ ਹੈ। ਰਾਜ ਸਿਰਫ਼ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਦਯੋਗਪਤੀਆਂ ਲਈ, ਪੂਰਾ ਗ੍ਰਹਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖੇਡ ਦਾ ਮੈਦਾਨ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਜਿੱਥੇ ਵੀ ਚੁਣਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੀਆਂ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਲੱਭਣ ਲਈ ਆਜ਼ਾਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫ੍ਰੈਂਚ ਸਟੀਲ ਕਾਰੋਬਾਰ ਆਰਸੇਲਰ ਸ਼੍ਰੀ ਲਕਸ਼ਮੀ ਮਿੱਤਲ ਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਾਰਤੀ ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਸ਼੍ਰੀ ਰਤਨ ਟਾਟਾ ਦੁਆਰਾ ਕੋਰਸ, ਇੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਟੀਲ ਕੰਪਨੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਿੱਜੀ ਕੰਪਨੀਆਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜਾਈ, ਜਲ

ਸਪਲਾਈ, ਊਰਜਾ, ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲ, ਬੀਮਾ, ਸਿੱਖਿਆ, ਟੈਲੀਫੋਨ, ਰੇਲ ਗੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਹਵਾਬਾਜ਼ੀ ਸਮੇਤ ਸੇਵਾਵਾਂ 'ਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਵੀ ਸਵਾਗਤ ਹੈ।

ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ (MNCs) ਦੀ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ: MNCs ਮੌਜੂਦਾ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਵਿੱਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੜ੍ਹਿਆ ਹੈ ਉਸਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਹੁਣ ਜਨਤਕ ਖੇਤਰ 'ਤੇ ਹਾਵੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਬਹੁਕੌਮੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਨੇ "ਗੁਮਨਾਮ ਸਾਮਰਾਜ" ਬਣ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ 'ਤੇ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਬਜਟ ਹਨ ਜੋ ਕੁਝ ਛੋਟੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਜਟ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਡੇ ਹਨ। ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ, ਇਹ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵਣਜ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਟ ਨੂੰ ਨਿਯੰਤਰਿਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਬਹੁ-ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਅਮਰੀਕੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। MNCs ਦੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਅਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਅਤੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਣਵਰਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਵੀ ਉਠਾਇਆ ਹੈ।

ਗਲੋਬਲ ਇਨਫਰਮੇਸ਼ਨ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸਾਰ : ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਸਮਝ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਪਣੀ ਵਿਲੱਖਣ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਨਾਲ, ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅੱਜ ਦੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇੜਿਓਂ ਸਬੰਧਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਹਨ। ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੇ, ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਬੰਧਾਂ, ਉਦਯੋਗ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ, ਵਪਾਰ ਅਤੇ ਕੂਟਨੀਤੀ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਵਿਕਸਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ ਅੰਤਰ-ਨਿਰਭਰਤਾ : ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਨੇ ਵਿਕਸਤ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਨਿਰਭਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਿਕਸਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਕੋਲ ਉੱਨਤ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਵਾਧੂ ਨਕਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਕੋਲ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤ ਅਤੇ ਸਸਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਉਂ ਅੱਜ ਦੇ ਅਮੀਰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੱਧਦੀ ਰਕਮ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਭਰਪੂਰ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। MNCs ਪਛੜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿਰਮਾਣ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦੇ ਵਧੇਰੇ ਮੌਕੇ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੀ ਵਧਦੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ : ਬਾਈਪੋਲਰ ਵਰਲਡ ਆਰਡਰ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨ ਸਨ। ਦੋਵਾਂ ਬਲਾਕਾਂ ਨੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਖੋਜ ਵਿੱਚ ਕਈ ਫੌਜੀ ਭਾਈਵਾਲੀ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਮਝੌਤਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਆਰਥਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੇ ਯੂਨੀ-ਪੋਲਰ ਆਰਡਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨਾਲ ਫੌਜੀ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲੈ ਲਈ ਹੈ। ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਆਰਥਿਕ ਸਮੂਹਾਂ ਵਿੱਚ GATT, ਵਿਸ਼ਵ ਵਪਾਰ ਸੰਗਠਨ (WTO), ਏਸ਼ੀਅਨ ਡਿਵੈਲਪਮੈਂਟ ਬੈਂਕ, ਏਸ਼ੀਅਨ ਪੈਸੀਫਿਕ ਆਰਥਿਕ ਸਹਿਯੋਗ, ਐਸੋਸੀਏਸ਼ਨ ਆਫ ਸਾਊਥ ਏਸ਼ੀਅਨ ਨੇਸ਼ਨਜ਼ (ASEAN), ਨਾਫਟਾ, ਸਾਫਟਾ, ਜੀ. -8, ਜੀ-15, ਜੀ-20, ਜੀ-77, ਬ੍ਰਿਕਸ, ਅਤੇ ਸਾਰਕ ਆਦਿ।

ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਦੀ ਵਧ ਰਹੀ ਮਹੱਤਤਾ: ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਭਾਈਚਾਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਚਿੰਤਤ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਮਿਊਨਿਸਟਾਂ, ਫਾਸ਼ੀਵਾਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਜ਼ੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨੇ 10 ਦਸੰਬਰ, 1948 ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਪੱਤਰ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ, ਮੈਂਬਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਉਪਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਵਿਸ਼ਵ ਵਿੱਚ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਉਲੰਘਣਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ, ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਨੇ ਕਈ ਇਕਰਾਰਨਾਮੇ ਅਪਣਾਏ

ਹਨ। ਮਾਰਚ, 2006 ਵਿੱਚ, ਜਨਰਲ ਅਸੈਂਬਲੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧਿਕਾਰ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਨਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸੰਸਥਾ ਨਾਲ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ।

ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦਾ ਮੁੱਦਾ : ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੁਰੱਖਿਆ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚਿੰਤਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੋ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਤਾਵਰਣ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦੂਸ਼ਿਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਇਲਾਜ ਬਿਮਾਰੀਆਂ, ਵਧਦਾ ਗਲੋਬਲ ਤਾਪਮਾਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਸੰਤੁਲਨ ਹਨ। ਇਹ ਅਚਾਨਕ ਗਰਮੀ, ਠੰਡ ਅਤੇ ਬਾਰਿਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੀ ਤਬਾਹੀ ਭਾਵੇਂ ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲਾਲ ਝੰਡੇ ਬੁਲੰਦ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਲੋਕ ਇਸ ਨੂੰ ਅਣਗੌਲਿਆਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦੌਲਤ ਦੇ ਲਾਲਚ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਦੇ ਦੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਦੀ ਓਜ਼ੋਨ ਪਰਤ ਕੁਦਰਤ ਦੁਆਰਾ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਮੂਲ ਬਨਸਪਤੀ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੀਆਂ ਤੀਬਰ ਕਿਰਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਬਣਾਈ ਗਈ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵਧਦੀ ਹੈ, ਓਜ਼ੋਨ ਪਰਤ ਵਿੱਚ ਵੱਡੇ ਛੇਕ ਬਣ ਗਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਬਿੰਦੂਆਂ ਤੋਂ, ਇਸਦੀ ਸਤਹ ਪਤਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ, ਧਰਤੀ ਹੁਣ ਸੰਭਾਵੀ ਘਾਤਕ ਸੂਰਜੀ ਕਿਰਨਾਂ ਦੇ ਸੰਪਰਕ ਵਿੱਚ ਹੈ ਜੋ ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ, ਅਮੀਰ ਸੰਸਾਰ ਨੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਗਰੀਬ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਫ਼ਰਜ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਵੱਲੋਂ 1972, 1982, 1985, 1987, 1992, 1997, 2009, 2010 ਅਤੇ 2011 ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਕਈ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ ਦਾ ਟੀਚਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਖਿੱਚਣਾ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਕਦਮਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਲਈ ਲਿਆ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਗਲਾਸਗੋ, ਸਕਾਟਲੈਂਡ ਵਿੱਚ 30 ਅਕਤੂਬਰ, 2021 ਤੋਂ 12 ਨਵੰਬਰ, 2021 ਤੱਕ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੀ ਸਰਪ੍ਰਸਤੀ ਹੇਠ ਹੋਏ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੰਮੇਲਨ ਦੌਰਾਨ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ 'ਤੇ ਬਹਿਸ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪਾਰਟੀਆਂ ਦੀ 26ਵੀਂ ਕਾਨਫਰੰਸ, ਜਾਂ ਸੀਓਪੀ26, ਇਸ ਕਾਨਫਰੰਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਨਾਮ ਹੈ।

ਅੱਤਵਾਦ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ : ਭਾਵੇਂ ਅੱਤਵਾਦ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਮੁੱਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਖ਼ਰੀ ਦਸ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਗੰਭੀਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਕੋਈ ਵੀ ਕੌਮ ਇਸ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਨੇ ਸੰਸਾਰ ਭਰ ਵਿੱਚ ਕਮਿਊਨਿਜ਼ਮ ਅਤੇ ਸੋਵੀਅਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਪਸਾਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ੀਤ ਯੁੱਧ ਦੌਰਾਨ ਮੁਸਲਿਮ ਜੇਹਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਮੁਸਲਿਮ ਜੇਹਾਦੀ ਹੁਣ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਲਈ ਖ਼ਤਰਾ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਅਮਰੀਕਾ ਵਰਗੇ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਿਆਸੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤਾਂ, ਪੂਜਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਬੱਸਾਂ, ਰੇਲਗੱਡੀਆਂ ਅਤੇ ਹਵਾਈ ਜਹਾਜ਼ਾਂ ਵਰਗੇ ਜਨਤਕ ਆਵਾਜਾਈ ਕੇਂਦਰਾਂ, ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਵਪਾਰਕ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ, ਰਾਜ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਈ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹਮਲਿਆਂ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਲਈ ਹੈ। 15 ਮਾਰਚ, 2019 ਨੂੰ ਕ੍ਰਾਈਸਟਚਰਚ, ਨਿਊਜ਼ੀਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਇੱਕ ਅੱਤਵਾਦੀ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ 49 ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ ਅਤੇ 21 ਅਪ੍ਰੈਲ, 2019 ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀਲੰਕਾ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਇੱਕ ਹੋਰ ਹਮਲੇ ਵਿੱਚ ਲਗਭਗ 253 ਲੋਕ ਮਾਰੇ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਨੇ ਦੁਨੀਆ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਹ ਘਟਨਾਵਾਂ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹਨ।

ਭਾਰਤ, ਇੱਕ ਉਭਰਦੀ ਸ਼ਕਤੀ : ਪਿਛਲੇ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ, ਭਾਰਤ ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਖਿਡਾਰੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਆਦਾਤਰ ਉਦਯੋਗ, ਵਿਗਿਆਨ, ਖੇਤੀਬਾੜੀ, ਸੂਚਨਾ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਖੋਜ ਸਮੇਤ ਕਈ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਕਾਰਨ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਦੂਜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਤੇਜ਼ ਦਰ ਨਾਲ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਜੀ-8 ਅਤੇ ਈਯੂ ਇਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭਾਈਵਾਲ ਵਜੋਂ ਦੇਖਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਕਲੱਬ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਮਾਣੂ ਸ਼ਕਤੀ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਜ਼ੀਲ, ਜਰਮਨੀ ਅਤੇ ਜਾਪਾਨ ਦੇ ਨਾਲ, ਸੁਰੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦ ਵਿੱਚ ਸਥਾਈ ਮੈਂਬਰਸ਼ਿਪ ਲਈ ਇੱਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਦਾਅਵੇਦਾਰ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੁਣ ਅਮਰੀਕਾ,

ਫਰਾਂਸ, ਰੂਸ, ਚੀਨ ਅਤੇ ਯੂਨਾਈਟਿਡ ਕਿੰਗਡਮ ਸਮੇਤ ਕਈ ਵੱਡੀਆਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਸੁਹਿਰਦ ਸਬੰਧ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਆਰਥਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਨਵੀਆਂ ਉਚਾਈਆਂ ਨੂੰ ਛੂਹ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਅਮਰੀਕੀ ਸਰਵਉੱਚਤਾ 'ਤੇ ਵਾਪਸ ਜਾਣਾ : ਅਮਰੀਕਾ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ਵ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤਾਕਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਖੇਤਰ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਕੋਵਿਡ -19 ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ ਪਸਾਰ ਨੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਸਰਦਾਰੀ ਨੂੰ ਗੰਭੀਰ ਝਟਕਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕੋਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਮਰੀਕੀਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮੌਤ ਦਰ ਵਾਲਾ ਦੇਸ਼ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕਤਾ 'ਤੇ ਵੀ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਪਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਕਾਫੀ ਘੱਟ ਗਈ ਹੈ। ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਨੌਕਰੀਆਂ ਗੁਆਉਣ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਅਮਰੀਕੀ ਆਰਥਿਕਤਾ ਢਹਿ ਗਈ ਹੈ। COVID-19 ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਨਵੰਬਰ 2020 ਦੀਆਂ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਚੋਣਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ, ਡੋਨਾਲਡ ਟਰੰਪ ਦੇ ਮਹਾਂਮਾਰੀ ਦੇ ਫੈਲਣ ਦੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵੋਟਰਾਂ ਨੇ ਟਰੰਪ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ, ਡੈਮੋਕ੍ਰੇਟਿਕ ਪਾਰਟੀ ਦੇ ਉਮੀਦਵਾਰ ਜੋ ਬਿਡੇਨ ਦੁਆਰਾ ਰੱਖੇ ਗਏ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਕੀਤਾ, ਕਿ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੋਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੇ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਟਰੰਪ ਦੇ ਲਾਪਰਵਾਹੀ ਵਾਲੇ ਵਿਵਹਾਰ ਕਾਰਨ ਹੋਏ ਹਨ। ਜੋ ਬਿਡੇਨ ਦੀ ਅਮਰੀਕੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਦੇ ਅਹੁਦੇ ਲਈ ਚੋਣ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵ-ਵਿਆਪੀ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੀ।

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਨੂੰ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਕਰਨ ਦਾ ਟੀਚਾ : ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੋ, ਕੋਰੋਨਾ ਵਾਇਰਸ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ 2019 ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਵੁਹਾਨ, ਚੀਨ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ 2020 ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਤੱਕ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਨ, ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਇਰਸ ਦੇ ਫੈਲਣ ਲਈ ਚੀਨ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਠਹਿਰਾਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਚੀਨ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਫੈਲਣ ਬਾਰੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਚੇਤਾਵਨੀ ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਾਇਰਸ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਦੁਨੀਆ ਵਿੱਚ ਫੈਲਣ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ। ਇਸਦੇ ਕਾਰਨ, ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਦੁਖੀ ਸੀ, ਅਤੇ ਚੀਨ ਇਸ ਸਭ ਲਈ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਸੰਯੁਕਤ ਰਾਜ ਸਮੇਤ ਕਈ ਯੂਰਪੀਅਨ ਰਾਸ਼ਟਰ, ਵਾਇਰਸ ਦੇ ਫੈਲਣ ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਉਹ ਇਸ ਸਮੁੱਚੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਜਾਣਨ ਲਈ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਜਾਂਚ ਕਰਨ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, ਚੀਨ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚੀਨ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਵਾਇਰਸ ਫੈਲਾਇਆ ਸੀ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਚੀਨ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ 'ਤੇ ਸਵਾਲ ਉੱਠਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਭ ਦੇ ਕਾਰਨ ਚੀਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਅਲੱਗ-ਥਲੱਗ ਅਤੇ ਕਲੰਕਿਤ ਹੈ, ਪਰ ਕੁਝ ਰਾਸ਼ਟਰ ਇਸ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਚੀਨ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

10.4. ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰੋ

- I. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਉੱਭਰ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਵਿੱਚ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।

10.5 ਸਿੱਟਾ-

ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਅਧਿਐਨ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਜੋਂ ਮਹੱਤਵ ਵਿੱਚ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ, ਹਿੰਸਾ, ਪ੍ਰਭੂਸੱਤਾ, ਰਾਜ, ਸਾਮਰਾਜ, ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ, ਅਸਮਾਨਤਾ, ਨਿਆਂ ਅਤੇ ਜਮਹੂਰੀਅਤ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਅਤੇ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਵਿਸ਼ਵ

ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੀ ਬਣਤਰ, ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਦਾ ਹੈ। ਗਲੋਬਲ ਅਸਮਾਨਤਾ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਜੋ ਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਗਲੋਬਲ ਗਵਰਨੈਂਸ ਦੀਆਂ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹਨ। ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵਿਕਾਸ ਨੇ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਸਨ ਦੇ ਹੋਰ ਟੁਕੜਿਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ; ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਗੂੰਝਲਦਾਰ ਹਨ, ਅਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਦਾਰ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਰਥਿਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਅਤੇ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਾਸਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਮਰੀਕੀ ਹਿੱਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

10.6 ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

- Ashley, Richard K. 1984. The Poverty of Neorealism. *International Organization* 38:225–86
- Baldwin, Robert E. 1985. *The Political Economy of U.S. Trade Policy*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Brooks, Stephen G. 1997. *Dueling Realisms*. *International Organization*.
- Jeffrey, Alex, and Joe Painter 2009, 'Imperialism and Post colonialism', *Political Geography: An Introduction to Space and Power*. London: SAGE.,
- Finnemore, Martha. 1993. *International Organizations as Teachers of Norms: The United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization and Science Policy*. *International Organization*.
- Forsythe, David P. 1991. *The Internationalization of Human Rights*. Lexington, Mass.: Lexington Books.
- Franck, Thomas. 1990. *The Power of Legitimacy Among Nations*. New York: Oxford University Press.
- Nathan, James A., and James K. Oliver. 1987. *Foreign Policy Making and the American Political System*. Boston: Little, Brown.
- National Research Council. 1995. *Maximizing U.S. Interests in Science and Technology Relations with Japan*. Report of the Defense Task Force. Washington, D.C.: National Academy Press.
- Neumann, Iver B., and Ole Wæver, eds. 1997. *The Future of International Relations: Masters in the Making?* London: Routledge.